

THE LIBRARY OF CONGRESS

Jana Amose Komenského

DIDAKTIKA VELIKÁ

všeobecné uměni,

JAK VŠECKY VŠEMU UČITI,

či ukazujici

jistý a výborný způsob, kterak po všech některé křesťanské říše obcích, městech a osadách takové zarážeti školy,

aby všeliká obojiho pohlaví mládež,

kde by nikdo nikde pominut nebyl,

v literním umění vyučena, v mravích vyšlechtěna, pobožností zapojena býti i tím řádem v letech dospívání ke všemu, co k přítomnému a budoucímu životu přináleží, nastrojena býti mohla,

krátce, libě, mocně.

KDE VŠEHO, K ČEMU BÝVÁ VEDENO,

základy se vyšetřují ze samičké věcí přirozenosti;
pravda se prokazuje za rovno běžícími z řemeslných umění příklady;
pořádek se rozměřuje na léta, měsíce, dny, hodiny;
cesta naposledy se ukazuje snadná a jistá, by to šťastně ke skutku bylo dovedeno.

Z latiny přeložil profesor JOSEF ŠMAHA.

V RYCHNOVĚ N. K.
TISKEM A NÁKLADEM KARLA RATHOUSKÉHO.
1892.

Čtenářům pozdravení.

Didaktika znamená umění vyučovati. I to stíhati slitovavše se nad Sisyphovými ve školách balvany 1) jali se v nově někteří muži výteční jakož s nestejným si počínáním tak s nestejným zdarem.

2. Někeří sháněli se po krátkých návodech kudy jazyk toliko ten neb onen snadněji předkládati. Jiní ohledávali cest kratších, kterak vědu neb umu tu neb onu hbitěji vštěpovati. Jiní jiného cos; všickni téměř po zevnitřních jakýchsi snadnější praxí sebraných vyšetřeních, t. j. z přezvědu, jakož se mluvívá 2).

3. My osmělujeme se slibovati didaktiku velikou, t. j. všeobecné umění, kterak všecky všem vyučovati věcem, a to vyučovati na jisto, aby účinek nemohl za tím nejíti a vyučovati hbitě, totiž bez obtížnosti učitelův neb učňův neboli teskností, spíše s přeznamenitou obapol líbezností, a a vyučovati mocně, nepovrchně a na oko než zavozováním ku vzdělání pravému, ku mravům milým, ku zbožnosti nejvniternější. Naposledy ukazu-

jeme všecko toto z domyslu, t. j. vyvodíce ze samičké nepohnuté věcí přirozenosti jako ze živého pramene potůčky stále, kteréž zase v jeden zbírajíce tok vzděláváme umění jakés všeobecné ku zarážení škol všeobecných.

4. Veliké ovšem jsou to věci, kteréž se slibují, a jichž sluší přenáramně si žádati; avšak snadno napřed vidím, že se pravdivěji někomu sny nežli vypravováním o jisté věci zdáti budou. Zdrž však soud, kdokoli jsi, až poznáš, kteraké věci v tom vězejí; a potom volno bude netoliko souditi než i o tom vypověděti. Nebo nepřeji sobě, neřkuli abych žádal, aby někdo přesvědčenostmi našimi uchvácen byl, by věci nehrubě vyšetřené přivolení dal, nýbrž úsilně napomínám, vybízím, na nejvýše prosím, aby kdokoli sem vchází jakožto divák, vlastní smysly přinášel i to vybroušené, (kteréby se nedaly žádným domnění kouzlem zaraziti.)

5. V pravdě věc to jest naskrze vážná a jakož žádostmi všech sluší jí vyhledávati tak radami všech uvažovati, společnými pracemi všech jí píleti, jakožto která dotýká se obecného lidského pokolení blaha. Kterou větší neboli lepší službu můžeme státu přinášeti než když učíme a cvičíme mládež? zvláště v těchto bězích a časech, v kterých tak zašla, že přispíváním všech náleží jí v uzdu pojímati a krotiti, praví Cicero. Filip Melanchthon pak napsal: Mládež prý náležitě vzdělávati trochu více jest než dobyti Troje. Kam přináleží toto pověděni Řehoře Nazianzenského: *τεχνὴ τεχνῶν ἄνθρωπον ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον καὶ τὸ ποικιλώτατον τῶν ζώων*, t. j. umění nad umění člověka vésti, nejmistrnějšího a nejvrtkavějšího všech tvorů 3).

6. Umění tedy nad umění učiti, jest věc pracného úsilí i potřebuje soudu výborného aniž jednoho člověka než mnohých, antě nikdo jediný tak okatým není, aby jeho bystrosti přemnohé neušly věci.

7. Protož slušně vyhledávám toho od svých čtenářů, anobrž pro blaho lidského pokolení na nejvýše prosím všecky, kterýmž toto viděti se dostane, předně aby všetečnosti nepřičítali toho, že někdo jest, který v úmysl béře netoliko o takové a tak veliké věci se pokusiti alebrž i slibovati, an se to děje k cíli nad míru prospěšnému. Druhé, aby ihned od naděje nepouštěli, nezdaříli se prvý hned pokus, i nedovedena-li námi věc žádostmi na mysli vzešlá k plné dokonalosti. Nebo třeba, aby prvé semena věcí vzešla, pak po stupních svých vyvstávala. Jakkoli tedy všecky tyto naše věci nedokonaly jsou a vytknutého cíle ještě nedocházejí, předse věc sama ukáže, že jsou stupněm vyšším a cíle bližším než se posud zdálo. Naposledy prosím čtenaře, aby takovou přinášeli pozornost, pilnost i soudu netoliko svobodu ale i bystrost, jakáž přísluší na věci veliké velmi. Na mne připadne jakož příčinu předsevzetí některým slovem navrci, tak nálezu nového hlavy prostičce uvésti, potom pak plnou důvěrností poručiti ono upřímnosti, toto dalšímu vyhledávání všech, kteří bystře soudí.

8. Toto umění vyučovati a učiti se na tom dokonalosti stupni, ku kterémuž zdá se, že nyní chce vystupovati, bylo z dobré částky věkům předešlým neznámo, i proto prací a obtíží, zatínání a omylů, chyb a vad plno bylo literní umění, plny byly školy, že ku podstatnější

1*

vzdělanosti vyniknouti nemohli leč ti, kterým výtečnějších dostalo se vtipů.

9. Než začal nedávno bůh vzcházejícímu novému století jakémusi jako zář vyskýtati vzbudiv v Německu několik dobrých mužů, kteří, steskše sobě velice s motaninami metody ve školách běžné, podjímali se mysliti o snadnější nějaké a kratší cestě kudy jazykům a umám učiti, jedni totiž po druhých i proto jedni mimo druhé s větším zdarem, jakož patrno z jejich na světlo vydaných didaktických knížek i ukázek.

10. MínímRatichy, Lubiny, Helwichy, Rittery, Bodiny, Glaumy, Vogely, Wolfstirny a kterého napřed slušelo jmenovati, Jana Valentina Andreaea, (který jakož církví a zpráv státních tak škol neduhy napořád ve svých zlatých spisech čistě odkrýval i léky kde někde ukazoval,) neb jest-li kteří od nás ještě mimo to spatřeni nebyli. Avšak i Francouzsko tou skalou hýbati začalo, když Jan Cecilius Frey 4) l. 1629 v Paříži milostnou didaktiku vydal (o názvu nová a snadničká cesta k božským vědám a umám a jazykům i řečem z patra vedeným).

11. Tyto já když jsem za příčinou odkudkoliv danou rozvínati počal, nelze říci, kterakou rozkoš jsem měl, která na mnoze krotila, žalost mou nad zhoubou vlasti i přezkormouceným způsobem Německa veškerého. Nebo začal jsem se nadívati, že toho nenadarmo pojí prozřetelnost nejvyššího boha, aby i zkažení škol starých i navržení nových po ideách nových na týž vpadalo čas. Jmenovitě komu jest úmysl nové vyzvednouti stavení, srovnává prvé místo až i odklízením předešlého nehrubě pohodlného nebo sešlého stavení.

12. Toto pravím myšlení dobrou ve mně vzbuzovalo naději pomíšenou libou rozkoší, než která potom pomaličku že se tratí, znamenal jsem domnívaje se, že dosti ze základu nevykládá se věc tak znamenitá.

13. Plněji tedy o některých věcech žádaje zpraven býti, o některých také poučiti, odpravil jsem listy k jednomu a druhému a třetímu z nich, avšak nadarmo, dílem že své sobě nálezky příliš tuze choval mnohý, dílem že listy bez odpovědi ke mně se vrátily nedošedše těch, ku kterýmž byly vypraveny 5).

14. Jeden z nich (přeslovutný J. V. A.) laskavě odepsal, že svítilnu nám podává a vzbuzoval, by také k něčemu sluchu propůjčeno bylo 6). Čímž mysl naše jako nabádána jsouc jala se častěji toto u sebe přemítati, až i přenáramná obecného prospěchu žádosť přinutila o tuto věc pokusiti se ze základu.

15. Postaviv tedy mimo koleje cizí nálezky, myšlenky, výšetření, připomenutí, pustil jsem se věc samu znova vyšetřovat a vyhledávat příčin, zásad, způsobů i cílů učení se (discentiae, které slovo z Tettuliana 7) tak přivésti lze).

16. Odkud vzešlo mi toto sepsání, věc plněji než posavad (jakož naději mám) vyjádřenou předkládající; navrženo sic poprvé mateřsky 8) ku potřebě mého národu, již však k radě mužů dobrých latinou obdařeno, aby vůbec prospívalo, bude-li moci.

17. Káže ovšem láska toho, co bůh ukázal ku blahu lidského pokolení, (tak mluví p. d. Lubin o své didaktice) pokolení smrtelníků nezáviděti než veškerému vyložiti světu. Nebo tať jest povaha všech dober (vede týž dále), že se všemi jimi se zdíleno

bývá, jakožto kterými čím více a čím s množšími se zdíleno bývá, tím více a hojněji postačují všem.

18. Také jest zákonem lidskosti, ví-li kdo strádajícím o nějaké pomoci věcem jejich velmi případné, aby neopouštěl ji přinésti, zvláště kde není činiti o věc jednoho člověka než mnohých, ani lidí než měst, krajin, říší anobrž veškerého pokolení lidského jako v tomto předsevzetí.

19. Nalezne-li se proto přece někdo tak divným, který by se domníval, že vésti školské věci nepřipadá na povolání bohoslovce, ten ať ví, že až do živého v prsou tato pochybnost mnou přemítána, než které cítil jsem, že jiným způsobem zprostiti se nemohu, než když poslechnu boha a k obecnému dobrému uvažovati budu, cokoli boží navrhlo vnuknutí.

20. Dopusťte prosím, bych důvěrněji s vámi mluvil, křesťanská srdce! Vědí, kteří mne lépe znají, že jsem člověk vtipu nepatrného a téměř beze všeho vzdělání, který však škod života oplakává a velice jest žádostiv, aby mezery naše, lze-li nějakým způsobem, vyplněny byly buď mými buď cizími nálezy (kteréž nikde přijíti nemohou než z milosti boží.)

21. Vyšetřeno-li tedy zde také něco bystře, není moje, než toho který z úst nemluvňat připravuje sobě chválu, a který aby ukázal se skutečně věrným, pravdomluvným, dobrotivým, dává prosícím, otvírá tlukoucím poskýtá hledajícím (Luk. XI.), abychom i my proto na sebe uvedené dary ne neradi na jiné převodili. Kristus můj zná, že mi tak prosté jest srdce, že vyučovati a vyučovánu býti, napomínati a napomínánu býti

za učitele učitelů (kdyby v které stránce slušelo) za žáka žáků odbývati, (pakli někde prospěchu bych se nadál), za žádný rozdíl mnou pokládáno nebývá.

22. Tedy cokoliv vyšetřiti mně dal hospodin, aj pokládám k obecné potřebě, společno budiž.

23. Najde-li kdo něco lepšího, totéž ať učiní, aby, kdyby hřivnu svou do šátku složil a schoval, nepravostí nebyl stíhán od pána, který chce, aby penězi těžili služebníci jeho, by hřivna každého na stůl dána jsouc získala jiné hřivny (Luk. XIX).

Hledati velikých věcí volno jest, bylo i vždy bude, aniž práce v pánu počatá marnou bude.

Všem věcí lidských zástupcům,

zpráv obecních zprávcům, církve pastýřům, škol ředitelům, dítek rodičům a poručníkům milost budiž a pokoj od boha a otce pána našeho Ježíše Krista v duchu svatém.

Dva nejvýtečnější účinky stvoření ráj a člověk.

Stvořeného na počátku z prachu země člověka postavil bůh v ráji rozkoše, který štípil na východ nejen proto, aby ostříhal jeho a jej dělal. (1 Mojž. II. 15), ale aby také sám byl zahradou rozkoší bohu svému.

Porovnání člověka s rájem

2. Jakož zajisté ráj byl nejutěšenější díl světa, tak člověk nejrozkošnější z tvorů. Ráj štípen byl na vý- *1.*
chod, člověk k obrazu toho, jehož východové jsou od
počátku, ode dnů věčnosti. V ráji vyvedeno bylo vše- *2.*
lijaké stromoví na pohledění krásné a k jídlu chutné
ze všeho, co ho jinde porůznu bylo po veškeré zemi;
v člověku na jednu jako hromadu shrnuta všeliká ve
světě látka i všeliké tvary a tvarův stupně ku vyobrazení
veškerého umění moudrosti boží. Ráj měl strom vě- *3.*
dění dobrého a zlého: člověk má mysl k rozeznávání
a vůli k vyvolování, cokoli kde dobrého neb zlého jest
V ráji byl strom života; v člověku sám nesmrtel- *4.*
nosti strom, totiž moudrost boží, kteráž kořeny věčné
v člověku založila (Syr. I. 14.) Řeka vycházela z místa *5.*
rozkoše ku svlažování ráje, která odtud dělila se na
čtyry hlavní řeky (1. Mojž. II. 10); v srdce člověka
rozdílné ducha svatého dary vplývají ku svlažování
ho, i zase z břicha jeho plynou řeky vody živé, (Jan
VII. 38) t. j. v člověku a člověkem rozlévá se rozličně

moudrost boží jako řekami na všecky strany se dělícími. Což též svědčí apoštol, když praví, že skrze církev knížactvu a mocem na nebesích oznamenána byla rozličná moudrost boží (Efez III. 10).

3. Právě tedy rájem rozkoší bohu svému jest člověk každý, trvá-li, kde jest postaven. Podobně církev sama, která jest lídí bohu oddaných shromážděním, připodobňuje se častěji v písmě sv. k ráji, zahradě, vinici boží.

Ztracení ráje obojího

4. Ale, ach neštěstí našeho! Ztratili jsme ráj rozkoší tělesných, v kterémž jsme byli a ztratili jsme spolu ráj rozkoší duchovních, což jsme byli sami. Vyhnáni jsme na pustiny země a učiněni jsme sami pustinou a pouští jakousi mrzutou a šerednou. Nevděčni totiž byli jsme toho, čím nás hojně opatřil bůh v ráji v příčině těla a duše; slušně tedy z obého jsme vyzuti, duše a tělo naše lopotám vydány.

Toužení boží na to

5. Poslyšme o tom proroka, v osobě pyšného a k pomstě oddaného Tyrského krále takto mluvícího: V rozkošech ráje božího byl jsi. Všelijaké drahé kamení přikrývalo tě, sardius, topazius, jaspis, tarsis, onychyn, beryl, safír, karbunkulus a smaragd i zlato. Nástrojové bubnů a píšťal, hned jakzs se narodil, připraveni byli tobě. Byls cherubem hned od pomazání svého, hned jakž jsem tě za ochránce (za pána tvorům jiným) představil; na hoře svaté boží byls, uprostřed kamení ohnivéhos chodil neustále. Byl jsi dokonalý na cestách svých, hned jakžs se narodil, až se našla nepravosť při tobě. Pro množství kupectví tvého naplněny jsou vnitřnosti tvé nepravostí a zhřešil jsi. Proto vyhladil jsem tě z hory boží a zahubil tě atd. Poněvadž se pozdvihl o srdce tvé slávou tvou, ztratil jsi moudrost svou, na zem porazil jsem tě atd. (Ezech. XXVIII. 13.

atd.) Porazil, ach, a rozmetal nás v spravedlivém svém rozhorlení, že ač jsme byli jako zahrada Edenská, již jsme učiněni jako samota pouště.

Obnovení ráje našeho milostí boží

6. Sláva však a chvála a čest a požehnání na věčné věky budiž slitovníku našemu bohu, který, jakkoli nás na chvílku poopustil, přece nezanechal pustinou věčnou, anobrž vyslav moudrost svou, kterou štípena jsou nebesa a země a všecko, ohradil zase milosrdenstvím svým zapuštěný ráj svůj, pokolení lidské, aby zamrklé i uschlé srdcí našich stromy sekerou a pilou a škoblí zákona svého podtínav a ostrouhav nové z nebeského ráje rouby vštípil, a kteréž, aby kořeny poustěti a vzrůstati mohly, vlastní krví zalil i rozličnými ducha svého svatého dary jakoby potůčky živé vody polévati nepřestává, také dělníky své, duchovní štěpaře vysýlaje, kteří by věrnou péči vedli o nové planiště boží. Nebo tak k Isaiášovi a v osobě jeho k jiným dí bůh: Vložil jsem slova svá v ústa tvá, a stínem ruky své přikryl jsem tě, abys štípil nebesa a založil zemi a řekl Sionu: Lid můj jsi ty. (Isai. LI. 16.)

Církev rájem zase se zelenajícím

7. Rozzelenává se tedy znova zahrada církve, potěšení srdci božímu, jakož u Isaiáše zase mluví (v hl. LI. v. 3.): Potěší Hospodin Siona, potěší všech pustin jeho, a učiní poušť jeho přerozkošnou a pustinu jeho podobnou zahradě hospodinově; radost a veselí bude nalezeno v něm, dík činění a hlas žalmů, zpívání. A u Šalomouna: Zahrada zamčená jsi, sestro má, choti, zahrada zamčená, studnice zapečetěná. Výstřelkové tvoji jsou jako zahrada, štěpy zrnatých jablek vysazená s ovocem rozkošným, jahodek cyprových s nardem atd. (Píseň Šal. IV. 12. 13.) Načež choť církev odpovídá: Ó ty sám vrchoviště zahrad, studnice vod živých, kteréž plynou z prudkosti z Libanu! Věj vě-

třičku půlnoční, a přijď větřičku polední, prověj zahradu mou, ať tekou vonné věci její! Ať přijde milý můj do zahrady své a jí rozkošné ovoce své. (Píseň Šal. IV. 15. 16. 17.)

týtýž přece vadnoucím

8. Ale však pak daří-li se dosti podle přání nové toto ráje božího štípení? Podrůstají-li zdárně všickni výstřelkové? nesou-li všickni nového štípení stromové nard nebo šafrán nebo skořici nebo mirru nebo koření a ovoce vzácné? Poslechněme hlas boha k církvi své mluvicího: Já jsem tě štípil jako vinný kmen výborný, a abys byla všecka napořád semenem výborným; i kterakž jsi mi proměnila se v plané reví a naprosto v jiné? (Jerem. II. 21.). Aj toužení boží, že i nové toto ráje štípení planí!

Naříkání nad tou věcí boha a moudrých lidí.

9. A takovýchto úpění plno jest písmo, plny všelikterakého zmatku oči všech, kteří kdy jali se dívati na věci lidské, neb i na věci církve samé. Nejmoudřejší z lidí, Šalomoun, vše, co pod sluncem se děje, i vlastní své myšlénky, řeči, skutky pilně na mysli přemítaje, počal naříkati, že nikde nic se nenaskýtá než marnost a nezřízenosti, což křivého jest, že nemůže se zpřímiti, a nedostatků ani sčísti že nelze (Eccles. I. 15), tak hrubě že i sama moudrost trápením jest ducha, i že rozmnožuje horlení a bolest (Eccles. I. 18.)

Lid proč si toho nevšímá

10. Nebo jako kdo nemoci své nezná, jí nehojí; kdo bolestí necítí, nestená; kdo nebezpečí neznamená, se nehrozí, i nad propastí nebo srazy kterýmikoli stoje: tak kdo zžírajících lidské pokolení a církev nepořádků nepozoruje, divno není, že tím dojímán nebývá. Avšak kdo sebe a jiné nesčíslnými vadami se prýštiti vidí, kdo ran a vředů svých a cizích větší a větší jitření cítí, i těžkým z nich jdoucím puchem chřípě naplněné má; kdo sebe a jiné mezi pranebezpečnými prohlubněmi a slujemi státi, mezi nastraženými osidly všude kráčeti, anobrž po srazech stálých lézti a hned toho

hned onoho dolů letěti vidí: těžko jest nezděsiti se, netrnouti, bolestí nezemírati.

11. Nebo což jen při nás a věcech našich na svém místě nebo ve své míře? Nikde nic. Všecko na opak a různo, buď leží nebo se valí. Místo rozumnosti, kterou jsme andělům rovnati se měli, jest při nejedněch tupost taková, že věci, jichž nejvíce věděti třeba, zároveň s hovady neznají; místo opatrnosti, kterou bychom měli, k věčnosti oddáni jsouce, k věčnosti se strojiti, jest takové zapomínání nejen na věčnost ale i na smrtelnost, že zemským a pomíjejícím věcem anobrž smrti prapatrné se poddávají přemnozí. Místo moudrosti nebeské, kterou dopuštěno bylo nejlepšího z nejlepších poznati, ctíti i jeho přesladce požívati, velmi mrzuté jest od toho boha, v němž živi jsme, hýbeme se a trváme, odvrácení i prabláznovské nejsvětější jeho velebnosti dráždění. Místo vespolné lásky a upřímnosti jsou vespolné nenávisti, nepřízně, války, vraždy, místo spravedlnosti křivda, bezpráví, nátiskové, krádeže, loupeže. Místo čistoty jsou nečistoty a oplzlosti v myšleních, řečech, skutcích, místo sprostnosti a pravdomluvnosti lži, podvody, lsti ošemetné. Místo pokory jest hrdost a nadýmání se druh proti druhu.

Prokázání příklady, že všecky naše věci jsou převráceny a porušeny,

1.

2.

12. Běda tobě nešťastné pokolení, žes tak velice se zvrhlo! Hospodin z nebe popatřil na syny lidské, aby viděl, byl-li by kdo rozumný a hledající boha. Než všickni se odvrátili, napořád neužitečni učiněni jsou, není, kdoby činil dobré, není ani jednoho. (Žalm XIV. 2. 3.) I ti, kteří jiným za vůdce se vychvalují, zle předcházejí, svádějí; ti, kteří dennicemi měli by býti, šíří namnoze mrákotu. Jest-liže pak kde něco dobrého a pravého, jest kusé, mdlé, na různo, anobrž stín a domnění, přirovnáš-li to k tomu, coby právě mělo při nás býti. Neznamená-li toho kdo, ať ví, že mrákotou nemáhá;

i my že jsme docela ztraceni.

moudří, kteří nehledí brejlemi obvyklých domnění než jasným pravdysvětlem, pozorujíce své a cizí věci, vidí, co vidí.

Dvojí útěcha: I. Ráj věčný.

13. Dvoje však ostaveno nám potěšení. P r v é že vyvoleným svým bůh věčný ráj strojí, kdež dokonalost se navrátí a to plnější a stálejší než ona prvá, která nyní jest ztracena. Do toho ráje z těla ubíral se Kristus (Luk. XXIII. 43.), a vtržen byl Pavel (2 Kor. XII. 4), a slávu jeho spatřil Jan (Zjev. II. 7. a XXI. 10.)

II. Ráje církve zde také týtýž obnovení.

14. D r u h é p o t ě š e n í, že zde také časem ráj církve obnovuje i poušť její v zahradu rozkošnou přetvořuje bůh, jakož ukazují svrchu uvedená boží zaslíbení. Viděli jsme, že to již několikráte slavně učiněno: po pádu, po potopě, po uvedení lidu do země kanaejské, za Davida a Šalomouna, po navrácení se z Babylona a vzdělání zase Jeruzaléma, po vstoupení Krista na nebe a hlásání evangelia po národech, za Konstantina a jindy. I strojí-li snad nyní také po sršlavostech tak hrozných válek i po tak náramném zemí zpustošení milostivější tváři na nás vzezříti otec milosrdenství, zavázáni jsme vděčně bohu vstříc jíti i napomáhati také sami věcem svým způsoby a cestami, kteréž ukáže sám všecko svými cestami spravující, nejmoudřejší bůh.

A toho obnovení nejplatnější způsob náležitým mládeže cvičením.

15. To však obzvláště jest, čemu nás písma boží učí, že není žádné jiné pod nebem platnější cesty napraviti zašlosti lidské nad p r a v é m l á d e ž e v e d e n í. Šalomoun zajisté namotav se mezi všemi lidských omylů motaninami a nanaříkav se, že, co křivého jest, nelze zpřímiti ani nedostatků sčísti, obrátil se naposledy ku mládeži prose pro bůh, a b y v d n e c h m l a d o s t i s v é n a s t v o ř i t e l e s v é h o p a m a t o v a l a i s e h o b á l a a p ř i k á z á n í j e h o o s t ř í h a l a: n e b o p r ý n a t o m **všecko člověku** z á l e ž í (Eccles. XII. 10., I. 13.) A jinde praví: V y u č u j m l a d é h o p o d l e z p ů s o b u c e s t y j e h o; n e b o k d y ž s e i s s t a r á, n e u c h ý l í s e o d n í. (Přísl. XXII. 6.) Proto David: P o ď t e ž d í t k y, po-

slouchejte mne, bázni Hospodinově vyučovati vás budu. (Žalm XXXIV. 12.) Než i sám nebeský David i pravý Šalamoun, věčný syn boží, napravit nás s nebe seslán byv, touž cestu nataženým jako prstem ukázal, když řekl: Nechtež dítek jíti ke mně a nebraňtež jim; nebo takovýchť jest království nebeské. (Mar. X. 14.) K nám pak ostatním řekl: Neobrátíte-li se, a nebudete-li jako pacholátka, nikoli nevejdete do království nebeského. (Mat. XVIII. 3.)

Děti obnovení pravého netoliko předmětem než i vzorem.

16. Eihle jaké jsou to řeči! Slyštež to i pozorně rozvažujte všickni, co tuto všech mistr a pán mluví! Jak samy dítky za spůsobné ke království božímu, anobrž za dědice téhož království vyhlašuje! ty toliko k účastnosti dědictví připouštěje, kdož by se k dítkám připodobnili. O kéž vy, milé dítky, rozumíte své této nebeské výsadě! Vaše hle jest, cokoli pozůstává ozdoby nebo práva k nebeské vlasti v pokolení našem! Váš jest Kristus, vaše posvěcení ducha, vaše milosť boží, vaše dědictví věku budoucího; vaše všecko to, protože vám nejpředněji a neomylně náleží, anobrž samým vám, leč by se kdo obrátě učiněn byl jako vy. Aj hle, my urostlí, kteří sami sebe pokládáme za lidi, vás za opičata, sami sebe za moudré, vás za blázňata, sami sebe za výmluvné, vás za nemluvňata, již do vaší jsme odesláni školy! Vy nám dáni za mistry, vaši činové našim za obraz a vzor!

Proč maličkých tak velice bůh sobě váží.

17. Proč maličkých tolik sobě bůh váží a je velebí, chtěl-li by kdo uvažovati, příčiny nenajde důležitější nad tu, že při dětech vše jesti sprostnějším a způsobnějším přijímati lék, kterého politování hodným věcem lidským poskýtá milosrdenství boží. Ač pak z pádu Adamova přišlé porušení prošlo veškeren lidského pokolení obor, však poněvadž druhý Adam, Kristus, lidské pokolení znova v sebe, strom života, vštípil, i že nikdo vylučován nebývá, leč kdo vlastní

nevěrou (která na nemluvňata ještě nepřipadá) se vylučuje (Mar. XVI. 16.); stává se, že nemluvňata, která se ještě z nova hříchy a nevěrou neporušují, vyhlašována za hlavní království božího dědice, ač umějí-li ve přijaté již milosti boží se ostříhati a světem neposkvrněnými se uchovávati. A tomu rovněž snáze lze učiti děti než jiné, any zlými navyklostmi ještě nejsou osedlány.

Proč nás odrostlé k nim odesýlá.

18. Za tou příčinou Kristus káže nám odrostlým se obrátiti, abychom se stali jako maličtí, to jest abychom zlým věcem, kterých jsme se nepravým vedením chytili i jim nepravými světa příklady se naučili, se odučovali a navracovali se na prvější stupeň sprostnosti, tichosti, pokory, čistoty, poslušnosti atd. Ale že pak nic tížeji nepřichází jako navyklostem odvykati (nebo zvyk druhá přirozenosť; přirozenosť však byť vyhnals vidlí, přece týž i týž vracuje se): jde odtud, že nic není těžšího nežli člověka zle navedeného zase navoditi. Nebo strom jak vyrostl, na výš vystřelený jsa nebo nízký a o větvích dobře rozložených anebo skřivených, tak stojí vyspěje, přestrojiti se nedá. Loukoť, dřevo v kole ohnuté i v té míře zatvrdlé, raději se láme než se ku přímosti vrací, jakož zkušením na bíledni. Což také o lidech zle činiti navyklých vyhlašuje bůh: Může-li změniti mouřenín kůži svou anebo pardus peřestosť svou, také vy budete moci dobře činiti, naučivše se zle činiti. (Jerem. XIII. 23.)

Obnovení církve třeba, by počalo se nemluvňaty,

19. Odkud neproměnitelně se zavírá, mají-li léky na zašlosti lidského pokolení způsobeny býti, že to nejhlavněji díti se musí opatrným a prozřetelným mládeže vedením. Právě tak jako ten, kdo by zahradu obnoviti chtěl, musí ji vysázeti mladistvými stromky i štěpované ku veselému vzrůstání prozřetelně ošetřovati, poněvadž sic umění nepatrna jest platnosť, aby obstárné stromy přeštěpovány a plodností

zapájeny byly. Sprostné tedy mysli marnými světskými smysly a obyčeji ještě neosedlané a nepokálené nejpříhodnějšími jsou bohu.

20. I to u proroka ukazuje bůh, kdež potouživ na všeobecné porušení osvědčuje, že není nikoho již, koho by vyučoval umění, komu by posloužil, aby vyrozuměl naučení, leč že ostaveným ode mléka, odloženým od prsí (Isai. XXVIII. 9.). *jakož svědčí bůh*

21. A zdá se, že to také v obraze ukázati chtěl pán, když stroje se bráti do Jeruzaléma, kázal sobě sic oslici přivésti a oslátko oslice, avšak nejel na oslici než na oslátku. I dokládá evangelista, že takové oslátko poručil sobě přivésti pán, na němžto ještě žádný z lidí byl neseděl (Luk. XIX. 30.) Máme-li mysliti, že to nadarmo se stalo a zaznamenáno jest? Odstup to; všecka Kristova, největší a nejmenší slova a díla, jakož i všecky v písmě tytličky, mají tajemství do sebe na poučení naše. Jisté tedy buď, ačkoli Kristus starce a mladíky k sobě volá a oboje ssebou do nebeského Jeruzaléma rád vede, mladší však, ode světa ještě neosedlaní že způsobnějšími jsou obvyknouti jhu Kristovu mimo ty, které svět svými břemeny na ně vloženými zemdlil a zvášnil. Mládež tedy naši ke Kristu přivoditi jesti slušno; na nějho své rozkošné a sama sebe vzkládati libuje Kristus. (Mat. XI. 30). *Slavný Kristův skutek.*

22. Vésti pak prozřetelně mládež jesti k tomu prohlédati, aby jejich mysli od nákaz světa uchovávány byly, a semena počestnosti v nich složená čistými i ustavičnými napomenutími a příklady aby ku štastnému klíčení vyluzována byla, naposledy známostí pravou boha a sebe sama i věcí rozličných mysli zapájeny byly, aby tudy zvykali ve světle božím spatřovati světlo i otce světel nade všecko milovati a ctíti. *Prozřetelně mládež vychovávati co?*

23. To kdyby se dálo, skutečně by se ukázalo, že pravo to, co žalmista zpívá, že bůh z úst nemluvňátek a těch, již prsí požívají, dokonává *A který toho prospěch.*

chválu pro nepřátely, aby zkazil nepřítele i mstitele. (Procházka 1804. Žalm. VIII. 3). t. j. aby zahanbil ďábla, který mstíti chtěje odsouzení svého tyto boží strůmky, mládež, rozličnými přelstivých svých obmyslů ranami poráží nebo pekelným jedem (příkladů rozličné bezbožnosti a vnukání převrácených) z kořene nakažuje, aby nebo do konce uschli a se skáceli, neb aspoň chřadli a vadli a neužitečnými se stali.

Bůh kterak mládež opatruje.

24. A za touže příčinou bůh jednak dítkám přidává anděly za strážné (Mat. XVIII. 10.), jednak vystavuje rodiče za pěstouny i velí, aby dítky od nich ve cvičení a v napomínání páně vychovávány byly (Efez. VI. 4.), jednak poroučí opravdově všem ostatním, aby zlými příklady mládeže nepohoršovali a nekazili, ohlašuje jinak činícím věčnou bídu (Mat. XVIII. 6., 7.).

A kterak my jsme zavázáni příkladem patriarchů.

25. Než kterým způsobem máme to činiti v takovém světského zmatku rozvodnění? Za času patriarchů, když svatí oni muži ode světa se oddělivše obzvláště bydlili i sami ve svých čeledech byli nejen čeledními otci než i kněžími, mistry a učiteli, snáze ta věc šla. Nebo vzdálivše ode společnosti nešlechetníků dítky své vedli svojinu příkladem cnosti dobrým svítíce za sebou lehýčkým napomínáním, vzbuzováním a pokáraním, bylo-li kde třeba. Co že Abraham činíval, sám bůh jesti svědkem pravě: Vím, že přikáže synům svým a domu svému po sobě, aby ostříhali cesty hospodinovy a činily spravedlnosť a soud. (1 Mojž. XVIII. 19).

Nyní zlé společnosti kazí mládež

26. Avšak nyní vesměs bydlíme, dobří smíšeni jsouce se zlými, anobrž zlých než hodných neskonale větší jest počet. A jejich příklady tak mocně bývá zachvacována mládež, že za kazijed zla podaná poučování o vzdělávání cností žádné platnosti do sebe nemají nebo nepatrnou.

Aniž rodiče dbají neb umějí zlu čeliti,

27. Co pak, že i ona o cnostech poučování řídko podávána bývají? Řídcí jsou rodičové, kteří dítky své něčemu dobrému učiti mohou, buď že sami ničemu ta-

kovému se nenaučili, nebo že jiným čímsi zaměstknání jsouce toho zanedbávají.

28. Řídcí jsou i učitelé, kteří mládeži dobro dobře vštěpovati umějí. Aneb jestli kdo kdy, uchycen bývá některým pánem, aby soukromně na jeho děti vynakládal práci, lidu propůjčován nebývá. *aniž učitelové všickni*

29. Odtud se stává, že ostatní mládež bez náležitého vzdělávání jako les roste, kterého nikdo neštěpuje, nezavlažuje, neoklešťuje, ku přímosti nestrojí. Odtud divoké a neskrocené povahy a obyčeje posedají svět i všecka města a městečka a všecky domy a všecky lidi, jejichžto těla a duše prýští se holými zmatky ze všech stran. By dnes oživouce Diogenes, Sokrates, Seneca, Šalomoun zase mezi nás přišli, nenalezli by jiného, než co tam někdy. By bůh z nebes k nám promluvil, jiného by neřekl než co řekl, že porušeni jsou všickni a ohavni učiněni ve všech snažnostech svých (Žalm XIV. 2.). *Odtud vše v houšť roste a v horší klopotá*

30. A protož, jestli kdo kde po národech, který jakou takou radu dáti nebo vymysliti neb úpěním, vzdycháním, pláčem a slzami na bohu vyprositi může, kterým způsobem by o podrůstající mládež co nejlépe mohlo býti se postaráno, ten ať nemlčí, ale radí, myslí, prosí. Zlořečený, kdo zavodí slepého, aby bloudil po cestě, dí bůh (5. Mojž. XXVII. 17.). Zlořečený tedy také, kdo moha slepého z blouzení vyvésti nevyvodí. Běda tomu, kdo by pohoršil jednoho z maličkých těchto, praví Kristus (Mat. XVIII. 6. 7.). Běda tedy také tomu, kdo pohoršení vzdáliti moha nevzdaluje. Nechce bůh, aby osel anebo vůl po lesích a polích bloudící nebo pod břemenem ležící opuštěn byl, než aby mu pomoženo bylo, bys nevěděl, čí jest, bys věděl, že tvého jest nepřítele (2. Mojž. XXIII. 4., 5. Mojž. XXII. 1.); a má se mu líbiti, jestliže ne hovádka bezrozumná než tvor *Rady tedy o obecné blaho mají pojiti všickni, sice čekati mají na sebe blesků božích.*

rozumný, nejednoho nebo dva než veškeren svět blouditi vidouce nestarostně míjíme, ruky nepřičíníme?

Odstup to, odstup!

Na Babylon zmatků sluší tasiti meč

31. Zlořečený ten, kdož dělá dílo hospodinovo lstivě, a zlořečený ten, kdož zdržuje meč svůj od krve Babylona (Jerem. XLVIII. 10); a nadíváme my se bez viny býti ošklivý zmatků svých Babylon bezpečnou myslí snášejíce? Ach vytáhni meč, kdokoli jej připásaný máš anebo ne nevíš, ve které pošvě vězí a se chová! I bys požehnán byl hospodinem, Babylona pleniti pomáhej.

vrchnosti světské

32. Veďte horlivě toto dílo páně vy vrchnosti, služebníci boha nejvyššího, a mečem, kterýž vám připásal hospodin, mečem spravedlnosti vykořeňujte nepořádky, kterými svět se naplňuje a boha vašeho dráždí!

a služebníkům církevním.

33. Veďte to pilně vy představení, služebníci Ježiše Krista věrní a mečem vám svěřeným na obě strany ostrým, mečem úst, vytínejte zlé věci! Nebo k tomu, aby jste plenili a kazili, a hubili a bořili zlé, stavěli pak a štěpovali dobré, ustanoveni jste. (Jerem. I. 10., Žalm CI. 5., Řím XIII. 4. atd.). Již pak jste srozuměli, že šťastněji nemůže bráněno býti zlým věcem v lidském pokolení, jako aby v prvém věku bráněno bylo, že šťastněji nemohou štěpováni býti strůmkové na věčnost trvati mající, jako kdyby za mladistva štěpování a vedeni byli, že šťastněji nemůže na místo Babylona Sion vzděláván býti, jako kdyby živé boží kamení, mládež časně lámána, vytesávána, hlazena i ku stavbě nebeské nastrojována byla. Chceme-li tedy míti dobře spořádané a kvetoucí církve a zprávy obecní a domovní, napřed pořádejme školy a k rozkvětu veďme, aby byly pravými i živými lidí dílnami, semeništi církvi, zpráv obecních i domovních. Tak teprva dojdeme cíle svého, jinak nikdy.

34. Již pak, kterak k tomu jest přistoupiti a ve skutek žádostivý uvésti, aj předestíráme to před oči, my, kterýchž ducha vzbudil hospodin! Co jest, hleďte a slyšte a pozorujte, kterýmkoliv bůh oči dal, aby viděli, a uši, aby slyšeli, a mysl, aby soudili. *Způsob té věci již sluší vyložiti a uvážiti.*

35. Zastkví-li se komu světlo prve nepozorované, dej bohu čest, i nezáviď blesku toho nového novému věku. Uznamenáš-li však v tom světle nedostatek světla, by nejmenší, anebo doplň a vyčisť, anebo napomeň, aby vyčištěno býti mohlo: více vidí očí než oko. *Buď že kdo něco světla zde nového spatří, bud že nic, co činiti?*

36. Tak díla božího svorně dělati sobě vespolek pomůžeme; tak zlořečenství lstivě dílo páně dělajícím vyhlášeného ujdeme; tak nejdražší světa klenoty, mládež, velmi dobře opatříme; tak blesku účastni budeme zaslíbeného vedoucím jiné k spravedlnosti (Dan. XII. 3.). *Odměn snažným zde jest čekati.*

Nechať bůh nad námi se smiluje, abychom ve světle jeho viděli světlo! Amen.

Umění didaktického prospěch.

Aby didaktika právě zpravena byla, důležito jest,

1. rodičům, kteří posavad na mnoze nejisti bývali, čeho o jejich dítkách bylo by se nadíti. Jednali, prosili, dary kojili, měnili také učitele, tak často nadarmo jako s užitkem ledajakým. Avšak že metoda při vyučování až k neomylné jistotě dovedena, nebude lze než aby s boží pomocí vždy za tím šel účinek žádoucí.

2. učitelům, ze kterých přenejedni zhola neznali umění vyučovacího, i proto, když dosti činiti chtěli povinnosti, se trápili a pracnou pílí mařili síly, nebo měnili se s metodou, hned tím hned oním způsobem zdaru hledajíce, nikoli bez tesklivé ztráty času a prací.

3. žákům, aby bez nesnadnosti, tesknosti, bez křikův a ran jako ze hry a kratochvíle vedeni býti mohli k vrchům umění.

4. školám, které za nápravou metody budou moci nejen ve zdařilostí stále se uchovávati alebrž do nekonečna se rozmáhati.

Nebo budou právě hrami, domy rozkoší a vnad. A když (neomylností metody) z každého žáka mistr bude (ve vyšším neb nižším stupni), nikdy nebudou moci chyběti způsobní škol učitelé, nikdy nekvésti studie.

5. státům, po svědectví Ciceronově prv uvedeném. Se kterým srovnává se onen výrok Diogena Pythagorovce (u Stobaea): Který pak jesti základ veškerého státu? Vychovávání mládenců; nebo nikdy revy nezarodí ovocem prospěšným, které nejsou dobře vzdělávány.

6. církvi, jelikož pravé zřízení škol toliko způsobiti může, aby církvím nemohlo se nedostávati vzdělaných učitelův, učitelům pak vzdělaným způsobných posluchačů.

7. Nebi naposledy prospěšno, aby školy přetvořeny byli k úplnému a všeobecnému myslí vdělávání, by jmenovitě tím snadněji bleskem světla božího mrákot zbavováni byli ti, jichž nemůže hlas trouby boží vzbuditi. Neb ač káže se všude evangelium, i ač naději máme, že kázati se bude do konce světa, přece právě tak se děje ve světě, jako přiházívá se ve slavnosti nějaké, v trhu nebo v krčmě neboli v jiné hlučné lidí hromadě, že nebývá poslouchán ten toliko neb aspoň předně, který nejlepšího něco přednáší, než jak kde kdo druha potkává nebo jemu přístojí neboližto přísedí, tak jej tretkami svými zaměstknává a zabavuje. Konejte slova služebníci povinnosť jakkoli velikou horlivostí, mluvte, volejte, napomínejte, na nejvýše proste; přece od většího lidí dílu nebývají posloucháni; protože mnozí ani do svatých shromáždění nejdou leč náhodou nějakou; jiní ač chodí, však se zavřenýma ušima a očima, protože na mnoze s jiným ledačím v sobě se pěstujíce málo pozorují, co se tu dělá. Naposledy, byť pozorovali, a kam směřují napomenutí svatá, znamenali; vždy však přece dojímání a projímáni tak mocně nebývají, jak by se díti mělo, protože navyklá ducha malátnost a vkořeněná vášni povaha mysl jim otupuje, mámí, zatvrzuje, že ospanlivosti oné oprostiti se nemohou. Vězejí tedy ve zvyklé slepotě a hříších svých jako okovy svázáni jsouce, že zastaralé zkázy nikdo jich nemůže zprostiti kromě boha samého, jako někdo z otců řekl:

málo prý dělí se to od zázraku, obrátí-li se hříšník zastaralý ku pokání. Ale poněvadž jinde, kde bůh prostředků poskýtá, zázraků hledati jest boha pokoušeti, mysliti sluší, že jinak ani zde tomu není. Věřme tedy, že na naši povinnosť přísluší mysliti na prostředky, kterými by veškera mládež křestaňská horlivěji vzbuzována byla ku čerstvosti myslí a ku lásce nebeských věcí. A toho dojdeme-li, uhlédáme, že násilí trpěti bude království nebeské, jako tam někdy.

Nikdo tedy od tak švatého předsevzetí neodtahujž myšlenek, žádostí, sil a statků svých. Kdo dal chtění dá i dokonání, bez výminky sluší toho od božího milosrdenství modlitbami prositi a nadějí napřed ujímati. Nebo činiti zde o spasení lidí a slávu nejvyššího.

Jan Val. Andreae.

Pouštěti o zdaru, neslavno, opovrhovati cizími radami, bezprávno.

Obsah hlav.

V. Že toho trého (*osvícení, mravů, pobožností*) semena v nás jsou přirozeně.

VI. Že však člověk, má-li ve člověka vyspěti, cvičen býti musí.

VII. Že cvičení člověka nejpříhodněji se děje v prvém věku, anobrž že díti se nemůže než tu.

VIII. Že mládež pospolu cvičiti, i tak že škol potřeba.

XI. Že do škol všecka mládež obojího pohlaví oddávána býti má.

X. Že cvičení ve školách má býti povšechné.

XI. Že dokonalých škol nebylo posavad.

XII. Že školy v lepší napraveny býti mohou.

XIII. Že základem napravení škol jest zevrubný ve všem pořádek.

XIV. Že zevrubný pořádek školy ze přírody sluší vzíti.

XV. Základy, jak život prodlužovati.

XVI. Náležitosti k vyučování a učení se, t. j. kterak vyučovati a učiti se na jisto, aby za tím nemohl nejíti účinek.

XVII. Základy *snadnosti* při vyučování a učení se.

XVIII. Základy *mocnosti* při vyučování a učení se.

XIX. Základy krátké *hbitosti* při vyučování.

XX. Metoda věd zvláštně.

XXI. Metoda umění.

XXII. Metoda jazyků.

XXIII. Metoda mravů.

XXIV. Metoda jak pobožnost vštěpovati.

XXV. Chceme-li školy podle pravých pravého křesťanství pravidel naprosto přetvořeny míti, že pohanské knihy buď jest odbyti neb alespoň opatrněji než posud s nimi se obírati.

XXVI. O kázni školské.

XXII. O čtyřdílném způsobu škol podle stupňů věku a prospěchů.

XXVIII. Obraz školy mateřské.

XXIX. Obraz školy národní.

XXX. Navržení školy latinské.

XXXI. O akademii, cestování a sboru osvěty.

XXXII. O obecném škol pořádku dokonalém.

XXXIII. O nezbytných potřebách, by počato bylo prováděti tuto všeobecnou metodu.

DIDAKTIKY.

Hlava I.

Že člověk z tvorů nejpřednějším, nejdokonalejším, neznamenitějším.

Když Pittakus 1) na onen čas ono své *γνῶθι σε αὐτὸν* (poznej sám sebe) vynesl, s takovou pochvalou bylo ujato mudrci toto povědění, že chtíce je lidu schváliti tvrdili, že s nebe spadlo, i dali je zlatými písmeny napsati na chrám Apollina delfského (kdež náramné lidí se scházení bývalo). Toto opatrně a zbožně, ono sic smyšleně, avšak naskrze po pravdě, což nám nad ně zřejmo.

Poznej sám sebe, *domýšleno se, že s nebe spadlo*

2. Z nebe zajisté ozývající se v písmech hlas co jest než: **Poznej** člověče **mne, poznej sebe. Mne,** pramen věčnosti, moudrosti i blahoslavenství, **sebe,** účinek, obraz, potěšení moje.

přece právě s nebe spadlo

3. Nebo tebe jsem sobě ustanovil za účastníka věčnosti; ku tvým potřebám zosnoval jsem nebe, zemi a co v nich obsaženo; tobě jedinému dal jsem spolu všecko, co tvorům ostatním porůznu, bytnosť, život, smysl, rozum. Tebe ustanovil jsem nad díly rukou svých, všecko jsem podložil pod nohy tvé, ovce i voly, také i zvěř polní, ptactvo nebeské i ryby mořské, i tím způsobem korunoval jsem tě slávou a ctí (Žalm VIII.). Tobě naposledy, by ničeho se nenedostávalo, sám sebe jsem dal spojením osobním, svou přirozenosť s tvou sjednaje na věky, jak se toho nedostalo žádnému tvoru, viditelnému nebo neviditelnému. Zdali pak který tvor, na nebi nebo na zemi, se chlubiti může, že bůh zjeven jest v jeho těle a ukázán andělům? (1. Tim. III. 16) totiž nejen aby viděli a divili se.

Vznešenosť lidské přirozenosti

kteréhož viděti žádostivi byli (1. Petr. I. 12.), ale také aby se zjevenému v těle bohu, totiž synu boha a člověka klaněli (Žid. I. 6, Jan I. 52, Mat. IV. 11). Rozuměj tedy, že jsi mých děl dokonalým vrchem, předivným výtahem i mezi nimi náměstným bohem, korunou slávy mé.

Všem lidem sluší to před oči předestírati

4. Což vše ó by ne po dveřích chrámův ani v knihách v čele ani konečně v jazycích, uších, očích, všech lidí, alebrž v srdcích vyryto bylo. Toť arci náleží všem konati, kteří povinnost lidi cvičiti na sebe berou, aby všecky navykali tuto důstojnosť a přednosť na paměti míti i tak žíti, a aby napravovali všecky prostředky k tomu, by dosaženo bylo cíle této vznešenosti.

Hlava II.

Že poslední člověka cíl jest kromě tohoto života.

Nejvyšší tvor musí nejvyšší cíl míti.

Že **tak** znamenitý tvor k znamenitějšímu nad veškeré tvory konci oddán jest, rozum sám ukazuje, jmenovitě k tomu, aby s bohem, vší dokonalosti, slávy, blaženosti vrchem spojen jsa nejdokonalejší s ním slávy a blaženosti užíval na věky.

Což patrno,

2. Což ač dosti z písma zřejmo, i my bezpečně věříme, že tak naskrze to jest, přece nebude to mařením práce, dotkneme-li třeba mimochodem, kolikerými způsoby bůh nám v tomto životě vyobrazil, že nám něco více nad to někde se chová.

1. z běhu stvoření

3. A to předně v samém stvoření. Nebo nekázal člověku, jako ostatním věcem, prostě býti, než vykonav prve slavnou radu připravil mu sice tělo vlastními jako prsty, avšak vdechl duši ze sebe sama.

4. Složení naše nám ukazuje že to, co v tomto životě při nás jest, dostatečno není. Nebo trojí zde vedeme život rostoucí, duševní a rozumový či duchovní, ze kterýchžto prvý nikde z těla nevychází; druhý nese se k věcem působením smyslův a hybu; třetí muže také sám o sobě býti, jakž do andělů to znamenati. Již poněvadž patrno, že nejvyšší tento života stupeň předešlými velice v nás zastěňován a zamotáván bývá, nevyhnutelně jde odtud, že něco bude kde k dokonalosti bude přiveden. *2. ze složení našeho.*

5. Vše, co v tomto životě vedeme a trpíme, ukazuje, že my posledního cíle zde nedocházíme, nýbrž že všecky naše věci jakož i my sami jinam směřujeme. Nebo cokoliv jsme, vedeme, myslíme, mluvíme, obmýšlíme, nabýváme, máme, není než jakási stupňovitosť, kde my dál a dále se podávajíce na stupně sic vyšší vždy vystupujeme, avšak nejvyššího nikdy nenalézáme. Nejprve zajisté člověk ničímž jest, jako ničím byl od věku; začátek teprv béře v životě mateřském z krupěje otcovské krve. Jest tedy nejprve člověk co? trupel nesličný a nemotorný. Pak (béře podobu tělíčka na sebe, však vždy beze smyslu a hnutí). Potom počíná se hýbati, a silou přirozenou prolamuje se na prostranno; i otvírají se pomaličku oči, uši a smysly ostatní. Prodlením času vyskýtá se vnitřní smysl, když pozoruje, že vidí, slyší, cítí. Za tím rozum se zjevuje rozdíly při věcech znamenající; naposledy vůle k věcem některým lnouc, od jiných se odvracejíc, jímá se povinnosti zprávkyně. *3. ze všeho, co zde vedeme a trpíme.*

6. Avšak i v oněch jednotlivých kusech jest pouhá stupňovitosť. Neboť i vyrozumívání věcem pomaličku se vyskýtá jako z nesmírné noční mrákoty vynořující se blesk Zory; a pokud život trvá (leč by kdo zhovaděl zcela) vždy mu víc a více světla přibývá až právě do smrti. Činové naši taktež nejprve jsou tenci, mdli, nemotorni, a zmateni příliš; pomaličku potom se silami tělesnými *3. V čemž ve všem jesti stupňovitost však bez konce*

vyvíjejí se také přednosti ducha, že, pokud žijeme, (leč by koho konečná zachvátila rozmařilosť i za živa pohřbila) se ne nedostává, co bychom dělali, co sobě ukládali, oč se snažili; i že vše toto ve spanilé mysli výš a výše jde, však bez konce. Aniž pak v tomto životě lze nalézti konce nějakého nebo žádostem anebo snažnostem.

Což všeliké zkušení ukazuje.

7. Kamkoli kdo se obrátí, zkušením to sezná. Zamilujeli kdo statek a bohatství, nenalezne, kde by hladovitosť svou ukojil, by svět měl veškeren, což vysvítá Alexandrovým příkladem. Zažehne-li se kdo žádostí po důstojnostech, nebude moci se ukojiti, by svět veškeren se mu klaněl. Oddá-li se na rozkoše, by proudy rozkoší všemi smysly plynuly, přece všecko zvetší, a chtivost se zanáší z věci na věc. Přiloží-li kdo mysl k umění moudrosti, nenajde konce nižádného; nebo čím kdo více ví, tím srozumívá, že více se mu nedostává. Nebo právě Šalomoun, nenasytí se oko hleděním, aniž se naplní ucho slyšením (Kaz. I. 8.).

4. Aniž smrt sama konec přináší věcem našim

8. Než že ani smrt posledního věcem nečiní konce, ukazují příklady umírajících. Tu zajisté ti, kterými dobře dokonán život, plesají, strojíce se v lepší vkročiti; kteří pak v lásku přítomného se byli pohříželi, spatřujíce, že jim jest jej opustiti a jinam se stěhovati, počínaji se strachovati, a mohou-li kterým ještě způsobem, míří se s bohem a s lidmi. I ač tělo bolestmi potřené umdlívá, smyslové se zatmívají, život sám se tratí; přece mysl živèji než kdy své podstoupá úkony, nařizujíc o sobě, o rodině, o dědictví svém, o státu atd. pobožně, vážně, prozřetelně takže, kdo člověka pobožného a moudrého umírajícího vidí, zdá se mu, že hlínu zemskou rozplývající se vidí; kdo slyší, že anděla slyší, i že pak musí vyznati, že zde nic se nekoná, než že hosť východ sobě strojí, anoť chaloupka k oboření se chýlí. Rozuměli tomu sami pohané, i proto nazývali Římané, jakož

Festus 1) vypravuje, smrť vyjitím (abitionem), a Řeky οἴχεσθαι, což vyjíti znamená, často bráváno za zahynouti a zemříti. Proč? než že se srozumívá, že smrtí jinam se přechází.

9. Než patrnější jesti to nám křesťanům, když Kristus, syn boha živého, s nebe seslán byv, aby porušený v nás obraz boží napravil, totéž svým ukázal příkladem. Nebo počat byv a rozením na světlo vyveden obýval mezi lidmi, potom zemřev z mrtvých vstal a na nebesa vstoupil, aniž nad ním smrť panuje již. Slove pak a jest předchůdce náš (Žid. VI. 20.), prvozený mezi bratřími (Řím. VIII. 29.), hlava svých údů (Efez. I. 22.), praobraz všech, kteříž obrazu božímu připodobněni býti mají, (Řím. VIII. 29.). Jakož tedy sám proto tu nebyl, aby byl, než aby dokonaje běh přešel do příbytků věčných; tak také nám, jeho účastníkům, není zde trvati než jinam se přestěhovati.

5. Že lidé k věčnosti jsou oddělení, učí nás příklad Krista člověka

NB.

10. Troje tedy každému z nás vyměřeno žití a žití bydliště, život mateřský, země, nebe. Z prvého vcházíme do druhého narozením, z druhého do třetího smrtí a z mrtvých vstáním, ze třetího nikam na věky. V prvém béřeme život jen toliko s počátečním hýbáním a čitím, v druhém život, hýbání, smysl s počátky rozumu, v třetím plnosť všech věcí dokonalou.

Troje bydliště lidské

11. Prvý onen život jest přípravný druhého, druhý třetího, třetí jest pro sebe sám bez konce. Průchod z prvého do druhého a z druhého do třetího jest tèsen a bolesten, a na obojím místě přichází skládati zvlečky čili zavinutí (tam totiž lůžko, zde samo ústrojí tělesné), jako když kuře líhne se prolomíc skořepinu. Prvé tedy a druhé bydliště jest na způsob dílen, v kterých hotoví se, tam totiž tělo ku potřebě života za tím jdoucího, zde pak duše rozumná ku potřebě života věčného; třetí bydliště přinese samo obojího dovršení a požívání.

i trůj život

12. Tak Israelité (budiž volno sem obraz také napraviti) v Egyptě se rozplodili, i odtud těstnostmi

Obraz této věci na Israelitech

hor a Moře červeného na poušť se dostavše stavěli stány, učili se zákonu, bojovali s rozličnými nepřáteli, naposledy Jordánem se propravivše ustanoveni byli dědici země kananejské, mlékem a medem oplývající.

Hlava III.

Že život tento není než přípravou věčného. 1).

Svědky této věci jsou

Že **život** tento, poněvadž jinam směřuje není životem (mluvíme-li vlastně), než úvodem ku životu pravému i vždy trvati majícímu, ukáže se svědky, předně zase námi samými, potom světem, naposledy písmem božím.

1. i my sami

2. Patříme-li sami na sebe, vidíme, že všecky naše případnosti tak po stupních jdou, že, cokoliv předchází, tomu stele cestu, co zatím jde. U příkladu život náš prvý jest v útrobách mateřských. Ale proč? Zdali pro sebe sám? Naprosto ne; to tam toliko se koná, aby tělíčko za příbytek a nástroj duše vhodně bylo upraveno ku příhodné potřebě života hned za tím přijíti majícího, kterého pod sluncem požíváme. To jak mile se dokoná, vyvalujeme se na světlo, protože ničeho není, co by již tam v těch tmách s námi se dálo. Týmž tedy způsobem tento pod sluncem život nic není než přípravou věčného, aby jmenovitě duše za službou těla to sobě přistrojila, což by ku prospěchu bylo životu budoucímu. To jakž jen se zpraví, béřeme se odtud, protože hojně dosti není co mimo zde dělati. Ač někteří nepřistrojíce se vychvacováni bývají nebo raději vymítání na zahynutí, jakož také nedochodilé plody za rozličnými příhodami ze života bývají pozbývána, ne k životu než k smrti; což se na obojím místě božím sic dopuštěním, lidskou však vinou děje.

3. Svět sám viditelný, po kterékoli straně na něj pohledíme, svědčí, že za jmým koncem nestvořen, než aby byl na *2. Svět vidomý toliko učiněn za* semeniště, odchovárnu i školu lidí

rozplozenou }
vychovanou } lidského pokolení.
vycvičenou }

Poněvadž pak bůh neráčil touž dobou pojednou všech vyvésti lidí, jako stalo se andělům, než muže a ženu toliko, dav jim moc a požehnání, aby plozením se množili: posloupnému tomuto množení třeba bylo času propůjčiti slušného, i propůjčeno tedy jim několik tisíc roků. A aby čas ten nebyl zmatený, hluchý, slepý, roztáhl oblohu, opatřenou sluncem, měsícem i hvězdami, i kázal jim vůkol se točiti a tak hodiny, dni, měsíce a roky rozměřovati. Zase, že tělesným měl býti tvorem, místa k bytu, prostranství k dýchání a hýbání, potravy k zrůstu a oděvu k ozdobám potřebujícím, podestřel mu (dole ve světě) podlahu pevnou, zemi; i obklíčil ji vzduchem a zavlažil vodami a kázal pučiti se mnohotvárným rostlinám a živočichům, netoliko již ku potřebě, nýbrž až k rozkoši. A že k obrazu svému člověka stvořil, mysli jej vystrojiv, aby ani mysli příhodné nenedostávalo se pastvy, rozvedl v rozličné druhy tvory jednotlivé, aby se mu tudy svět tento viditelny naskýtal jako přesvětlé neskonalé moci, moudrosti a dobrotivosti boží zrcadlo, jehožto by pozorováním ku podivování se stvořiteli zachvacován, ku poznávání jeho zavozován, k zamilování jeho přivabován byl: neviditelnou totiž a v propasti věčnosti ukrytou pevností, krásou a pochotností, které všude neviditelnými oněmi věcmi prokmítají a se poskýtají, by makány, spatřovány, chutnány byly. Ničím tedy svět tento není než semeništěm naším, odchovárnou naší, školou naší. Tedy jesti cosi nad to dalšího, kam rozpuštěni jsouce ze tříd této školy podáni budeme, do akademie totiž věčné. Rozumem tedy, že tomu je tak, jesti jisto; zjevněji však z odpovědí božích.

3. Bůh sám ve slově svém

4. Svědčí u Oseáše bůh sám, že nebesa jsou pro zemi, země pro pšenici, víno, olej, tyto pak věci pro lidi (Oseáš II. 21. 22.). Všecky tedy věci jsou pro člověka, až i čas sám. Nebo delšího světu trvání se nepropůjčí než na doplněnou počtu vyvolených (Zjev. VI. 11.). To jakmile se stane, nebe a země pominou, a nebude jim místa nalezeno (Zjev. XX. 7.). Nebo nové nebe a nová země vzejdou, kde obývati bude spravedlnosť (Zjev. XXI. 1., 2 Petr. III. 23.). Naposledy pojmenování, která písmo tomuto dává životu, dávají na rozum, že on není než přípravným k životu druhému. Nazývá jej zajisté cestou, jitím, branou, očekáváním; nás pak hostmi, příchozími, podruhy, čekanci jiného města, a to trvalého (1. Mojž. XLVII. 9., Žalm. XXXIX. 13, Job VII. 12, Luk. XII. 34).

4. Zkušení

5. Což vše ukazuje věc sama i na oči všem lidem vystavena povaha všech nás. Nebo kdo ze všech, kteří se narodili, poukáže se, nezmizel zase? ješto na konec k věčnosti oddáni jsme. Věčnosti tedy poněvadž náležíme, jest nutno, že tudy toliko jest průchod náš. Odtud Kristus praví: Buďte hotovi, nebo nevíte, v kterou hodinu syn člověka přijde (Mat. XXIV. 44.) A tať jest příčina (i to z písem víme), proč bůh některé i v prvém věku odsud povolává, když arci hotové je již vidí jak Enocha (1 Mojž. V. 24., viz Moudr. IV. 14.). Proč naproti tomu ku zlým schovívavost má? protože jmenovitě nechtěl, aby kdo nepřihotovený zahynul, než aby sobě usmyslil (2 Petr III. 9.). Nepřestává-li přece někdo trpělivosti boží zle užívati, káže ho vychvátiti.

Zavírka

6. Jakož tedy jisté, že pobytí v životě matčině přípravou jest k životu v těle, tak NB. jest jisto, že pobytí v těle přípravou jest k životu onomu, který za tímto přítomným nastane i věčně trvati bude. Šťasten ten, kdo

dobře utvořené oudy ze života matky vynesl! Tisíckráte štastnější, kdo dobře vyčištěnou odsud vynese duši!

Hlava IV.

Že přípravy k věčnosti čtyři jsou stupně: sebe (a vedle sebe všecko) *znáti*, zpravovati a k bohu obraceti.

Vysvítá tedy, že posledním jest člověka cílem věčné s bohem blahoslavenství; podřízení pak a tomuto pomíjejícímu životu napomáhající cílové kteří jsou, ukazuje se ze slov rady boží, v kterou všel, chtěje stvořiti člověka, řka: Učiňme člověka k obrazu svému podle podobenství svého, a ať panuje nad rybami mořskými a nad ptactvem nebeským i nad hovady a nade vší zemí i nad všelikým zeměplazem hýbajícím se na zemi. (1 Mojž. I. 26.).

Cíle člověka druhotné, onomu nejvyššímu (věčnosti) podřízené, odkud bývají poznávány?

2. Odtud zajisté patrno, že člověk mezi viditelnými tvory proto postaven, aby byl

Tři jsou: totiž aby byl

I. tvorem rozumným,
II. tvorem nade tvory panujícím,
III. tvorem, stvořitele svého obrazem a potěšením.

1. zprávcem všeho, 2. králem nad sebou, 3. potěšením božím,

A tyto tři věci tak jsou spojeny, že žádného jich od sebe trhání připustiti nelze, poněvadž základ života přítomného a budoucího na nich se zakládá.

3. Tvorem rozumným býti, jest býti ,všeho skoumatelem a jmenovatelem a zprávcem, t. j. **znáti** a jmenovati uměti a rozuměti, co svět má veškeren, jakož vysvítá (z 1. Mojž. II. 19.). A neb jak to vypočítává Šalomoun (Moudr. VII. 17. atd.) znáti

Tvorem rozumným býti, co?

prý podstatu světa i moc živlu, počátek, dokonání i prostředek času, proměny běhu slunečného, rozdílnost počasí, běh roku a spořádání hvězd, přirození živočichů, povahy zvířat, moc větrův a přemyšlování lidská, rozdíl kmenův i moci koření; anobrž cokoli tajného neb zjevného jest, povědom jsem atd. K témuž přináleží znalost řemesel až i umění řečňovati, aby (jakož mluví Sirach) ve velikých i malých věcech nebyla jemu ani jedna neznámá (Sirach V. 18.). Nebo tak teprve v pravdě názvu, že rozumným jesti tvorem, bude moci sobě obhájiti, bude-li znáti povahy věcí všech.

Pánem tvorů býti, co?

4. Tvorů pánem býti, jest, aby všecky věci k náležitým pořádaje účelům prospěšně ku svým obracel pohodlím: mezi tvory aby všude královsky, to jest vážně a svatě sobě počínaje (jednoho totiž stvořitele toho, kterému náleží se klaněti, nad sebou, anděly pak jeho, spoluslužebníky své, po boku, všecky ostatní věci nízko pod sebou býti znaje) propůjčené důstojnosti ostříhal; aby žádnému tvoru, ani vlastnímu tělu v otroctví se nedával, všech věcí volně k službám užíval; aby ne nevěděl, kde, kdy, kterak a pokud jedno každou věc sluší vynakládati; kde, kdy, kterak a pokud tělu povolovati; kde, kdy, kterak a pokud bližnímu se vhod činiti; slovem aby mohl moudře hnutí a činy zevnitřní a vnitřní, své a cizí říditi.

Obrazem božím býti, co?

5. Naposledy obrazem božím býti jest, aby dokonalost praobrazu svého živě vyobrážel, jakož sám dí: Svati buďte, nebo svatý jsem, já hospodin bůh váš (3 Mojž. XIX. 2).

A tyto tři kusy rozvínají se v I. umění II. cnost III. pobožnost

6. Odkud jde, že přirozenou člověka jest podstatou, aby byl 1. věcí všech znalým, 2. věcí a sebe mocným, 3. aby bohu, prameni všech věcí, sebe a všecky věci oddával. A tyto tři kusy vyjádříme-li třemi vůbec známými slovy, bude to :

I. **osvícenosť,**
II. **cnosť** čili **mravové** počestní,
III. **náboženství** čili **pobožnosť**; tak že jmenem osvícenosť vyrozumíváme všelikou věcí, umění a jazyků povědomosť 1), jmenem mravové nejen zevnitřní přívětivosť nýbrž všelikou vnitřní a zevnitřní hnutí spořádanosť; jmenem pak náboženství vnitřní onu poctu, kterou se s nejsvrchovanějším božstvím pojí a váže duch lidský.

7. V těchto třech věcech založena všechna člověka přednosť; poněvadž ty toliko jsou základem přítomného a budoucího života; ostatní (zdraví, síla, sličnosť, bohatství, vzácnosť, přátelství, požehnaná věcí se daření, dlouhověkosť) ničím nejsou než anebo přídavky a zevnitřními života ozdobami, přidává-li je kterým bůh; nebo zbytečnými marnostmi, neužitečnými břemeny i škodlivými překážkami, shledává-li je kdo sám sobě, chtivě po nich dychtě, i jimi se zamětknává a zasypává, oněch přednějších obmeškávaje. *Tyto tři věci jsou podstatou člověka v tomto životě, všecky ostatní případky.*

8. Příklady vysvětlují věc. Hodiny (sluneční nebo samohybné) ušlechtilým a velmi potřebným jsou nástrojem na rozměřování času, jichž podstata čili bytnosť dovršuje se umělým všeho rozměřením. Pouzdra na ně přidaná, řezby, pomalování, pozlátky příbytnými jsou věcmi zřetele něco přidávajícími, dobroty nic. Kdyby kdo krásného raději chtěl než dobrého takovéhoto nástroje, vysmáno bude dětinství jeho nešetřícího, co nejhlavnější nese užitek. Tak patrnosť koně jest jeho síla, když se pojí se srdnatostí nebo hbitostí a křepkostí v obrácení se ku pokynu jezdcovu; ocas se roplývající nebo v úplet podvázaný, kštice začesaná a zkomonilá, pozlacené uzdy, frygické pokrytí a pochvy kterakékoliv ač přidávají ozdoby, přece bychom hlupcem prohlásili, kdybychom koho viděli, an vzácnost koně po tom posuzuje. Naposledy dobrý způsob našeho zdraví záleží na náležitém potrav zažívání i na dobré vnitřní míře; lehati měkce, odívati se skvostně, jísti pochotně tak hrubě nic povaze zdraví *Vysvětluje se to příkladem (1.) hodin, (2.) koně (3.) zdraví*

nenapomáhá, že ho spíše ujímá; protož kdo raději rozkošných věcí si hledí než zdravých, nemoudrým jest. Nemoudrým pak jest neskonale škodlivěji ten, který člověkem býti chtěje více šetří ozdob člověka než podstaty. Proto mudřec za blázny a bezbožné vyhlašuje ty, kteří život svůj za hříčku mají anebo za tržiště ku provozování zisku, tvrdě, že takoví nedojdou ani chvály boží ani požehnání jeho (Moudr. XV. 12. a 19.).

Zavírka

9. Na tom tedy stůj, co práce oddává se na snažení se o osvícenosť, cnosti i pobožnosť v životě tomto, tolik že podáváme se k poslednímu cíli. Tři tedy tyto věci buďtéž života našeho činem podstatným (*ἔργον*), ostatní všecky příčinky (*πάρεργα*) meškáním se, barvou.

Hlava V.

Že toho trého (osvícení, cnosti, pobožnosti) semena v nás jsou přirozeně.

Povaha člověka byla sprva dobrá, ku kteréž musíme (po porušeni) zase vedeni býti,

Přirozeností vyrozumíváme na tomto místě ne porušení po pádu na všech již lpějící (po němžto sloveme přirozeně syny zlosti, nejsouce způsobni sami ze sebe jakožto ze sebe něco dobrého mysliti), než prvý a základní náš spůsob, ku kterému jakožto počátku máme zase býti vedeni. A na ten rozum řekl Ludov. Vives 1): Co jiného jest křesťan nežli člověk přirozenosti své navrácený a jako k původu svému zase uvedený, ze kterého jej vyrazil ďábel? (v kn. I. de Concordia et disc.). A kterým smyslem bráti lze, co Seneca 2) psal: Toť jest moudrosť v přirozenosť se zase obrátiti a tam zase uvedenu býti, odkud obecný blud (lidského totiž pokolení, kterého prví lidé se dopustili) nás vyhnal. Tolikéž:

Není dobrým člověk, než v dobrého se vzdělává, aby pamětliv jsa původu svého k tomu se nesl, by se bohu vrovnával. Nikdo neohledává nehodně tam vystupovati, odkud byl sestoupil. (Epišt. 93.)

2. Také vyrozumíváme slovem přirozenosť všeobecnou boží prozřetelnosť čili dobrotivosti boží působení neustálé, by konáno bylo v nás vše, totiž v jednokaždém tvoru to, k čemu jej ustanovila. Neboť na moudrosť boží přináleželo nic nečiniti nadarmo, t. j. ni bez účelu nějakého ni bez prostředků případných, by toho účelu bylo dosaženo. Cokoli tedy jest, na něco jest, i aby tam dospěti mohlo, opatřeno to všelikými potřebnými ústroji a pomocmi, anobrž i chtivostí jakousi, aby nic bezděčně a zpěčujíc se, raději ochotně a vesele k svému se neslo účelu samé přirozenosti pudem, aby bolesť byla a smrť, kdybys toho zbraňoval. Jisto tedy, že člověk od narození způsobným jest učiněn také vyrozumívati věcem, spořádány míti mravy, milovati boha nade všecko (k tomu zajisté že oddán jest, viděli jsme již); i že toho trého kořeny v sobě má tak jistotně, jako každý strom své kořeny, kteréž mu podestřeny jsou.

a to prozřetelnosti boží, která zašlosti napravuje

3. Aby pak patrněji vysvitlo, co to jest, co Sirach praví, že moudrosť věčné založila základy v lidech (Sirach I. 14.), nuže vizme, jaké v nás základy moudrosti, cností, pobožnosti jsou založeny, abychom uhlédali, jak divným moudrosti nástrojem jesti člověk.

Moudrosť věčné v člověku založila kořeny; a to

4. Nabývati známosti věcí že všeliký člověk způsobným se rodí, vysvítá z toho, že předně jest obrazem božím. Nebo obraz nutně vyobráží, jest-li zprávný, rysy praobrazu svého, sic nebude obrazem. Poněvadž tedy mezi ostatními božími vlastnostmi vševědoucnost předčí, nevyhnutelně ně-

I. že ku nabývání známosti věcí jej učinila způsobným, což vysvítá z toho, že jej učinila 1. k obrazu svému

jaká jí podoba musí se v člověku stkvíti. I proč ne? Stojí jistě člověk prostřed skutků božích, maje světlou mysl jako zrcadlo okrouhlé v pokoji zavěšené, kteréž všech věcí podobizny chytá, všech pravím vůkol a vůkol. Nebo mysl naše nejen uchycuje blízké věci, ale i přitahuje k sobě vzdálené (buď místem anebo časem), k vysokým se vznáší, tajné stíhá, zavinuté rozvíná, také nezpytatelné usiluje zpytovati, anobrž jesti cosi neskonalého a neobsáhlého. By člověku tisíc let bylo propůjčeno, ve kterých by vždy něčemu se přiučuje věci za věcí vyrozumíval, vždy ještě bude míti kam předměty bráti; tak nenaplnitelné chopnosti jest mysl lidská, že při poznávání se ukazuje jako propasť. Tělíčko naše skrovničkými sklíčeno jest mezemi, hlas trochu dále jde; zrak sama nebe vysokosť obmezuje, mysli ani na nebi ani kde mimo nebe mezí vytknouti nelze: tak nad nebesa nebes jako pod propasť propasti ona vystupuje a sestupuje, byť pak to tisíckráte sebe větší bylo, proniká přece s rychlostí k víře nepodobnou. A máme-li odpírati tomu, že jí jest všecko průchodno? odpírati, že všecko může obsáhnouti?

2. výtahem všeho míra 5. Nazván jest filosofy člověk malým světem (μικρόκοσμος) všeho míra výtahem obsahující v sobě zavinutě všecko, co daleko široko po velikém světě rozprostřené vídati; což, že tak jest, jinde se prokazuje. 3) Mysl tedy člověka na svět jdoucího převhodně přirovnávána k semeni nebo k jádru; kdež ač podoba byliny nebo stromu skutečně se nevyskýtá, přece bylina nebo strom naskýtá se tam v nich v pravdě, jakož se to ukazuje, když símě vpuštěno jsouc do země pod sebe kořínky, nad sebe proutky prostírá, které potom přirozenou mocí ve větve a ratolesti se rozcházejí, listím odívají, květy a ovocem se ozdobují. Nepotřebí tedy ničeho ze zevnitřku do člověka vnášeti, než to toliko, co v sobě sám zavinutého má, mu rozvíjeti, vykládati a ukazovati, co jednokaždá jest věc. *NB.* Proto říkával Pythagoras, 4) jakž

jsme se doslechli, že tak přirozeno člověku všecko uměti, že by chlapec sedmiletý, kdyby o všelikých veškeré filosofie otázkách rozumně byl vytazován, na všecko jistotně odpovídati mohl, proto jmenovitě, že jediné rozumu světlo dostatečnou jest formou a normou (úpravou a zprávou) věcí všech, toliko že nyní po pádu sám sebe (zastěňuje a zamotávaje, sám sebe neumí vyplétati; kteří by pak vyplétati měli, ti jej tytýž více zamotávají.

6. K tomu přidáni jsou rozumné v nás bydlící duši nástrojové, a to jako vyzvědači a zpytači, kterými by ona vše, co vně jest, stíhala: zrak, sluch, čich, chuť, hmat, aby, cokoli kde jesti tvorů, jí nic tajno býti nemohlo. Poněvadž tedy ničeho nemá svět vidomý, což by viděti neb slyšeti nebo voněti nebo chutnati nebo makati, i tudy, co a jaké jest, rozeznávati se nemohlo; jde z toho, že ničeho nemá svět, čehož by smyslem a rozumem obdařený člověk nechápal. *3. opatřeným smysly*

7. Přivštípena také člověku touha po umění, i prací nejen trpělivost než i chtivost. Zjevuje se to hned v prvém nemluvněcím věku a provodí nás po život veškeren. Nebo kdo nebaží vždycky něco nového poslouchati, viděti, se dotýkati? Komu libo není co den někam vycházeti, s někým jednati, na něco se ptáti, něco zase povídati? Naprosto je to tak: oči, uši, hmat, mysl sama, pastvy vždy sobě hledajíce, vždy ze sebe vybíhají, aniž co rovněž jest nesnesitelno živé povaze jako prázdnost a malátnost. A že i sprosťáci lidem učeným se diví, čeho to jesti znamením, než že přirozené jakési žádosti cítí vnady, kterých by chtěli i sami účastnými se státi, kdyby naději měli, že se to státi může; že pak od naděje pouštějí, vzdychají i váží sobě vysoce těch, které nad sebou vidí. *4. vzbuzeným toužením po umění*

8. Příklady samoukův ukazují přepatrně, že člověk veden jsa přírodou ke všemu pronikati může. Nebo dále někteří dospěli sami sobě jsouce *Odkud mnozí sami sobě jsouce vůdci pronikají k rozličné zná-*

mosti věcí. učiteli, neb (jak Bernard 5) dí) za učiteli, duby a buky, (totiž v lesích se procházejíce a přemýšlejíce) než jiní pracným učitelův cvičením. Zdali toto neukazuje, že člověk pravdivě všecko v sobě má, i svítilnu totiž i knot i olej i křesadlo se vší přípravou? Kdyby jen jiskry vyrážeti, uchycovati, světla rozsvěcovati dostatečně uměl, spatřil by hned divné moudrosti boží sklady tak v sobě, jakož ve větším světě (jak na počet, míru a váhu spořádáno jest všecko) s přelíbým se tomu díváním. Nyní když mu vnitřní nezažehá se světlo, než zevnitř obnášejí se svítilny cizích domnění, nemůže se jinak díti než se děje, tak totiž, jakoby vůkol někoho v tmavém vězení zavřeného pochodně obnášeny byly, z kterých sic paprsky poněkud skulinami vcházejí, světlo pak plné vcházeti nemůže. Tak jest, jakož Seneca praví: Vsáta jsou nám semena všelikých umění, i vyvodí bůh mistr z úkrytu vtipy.

Mysl naše přirovnává se k (1.) zemi 9. Témuž učí věci, ku kterým připodobňují mysl naši. Země zajisté (k níž srdce naše přirovnává písmo často) zdali všelijakých semen v se *(2.) k zahradě* nepřijímá? Zdali jedna a táž zahrada všelijakými bylinami, kvítím, kořením vysázeti se nedá? Ovšem, kdyby zahradníku opatrnosti a pilnosti se ne nedostávalo. A čím větší rozličnosť, tím libější očím podívání, rozkošnější chřípím vnada, silnější srdci občerstvení. Ari-*(3.) k desce holé* stoteles 6) přirovnal lidskou mysl k desce holé, na níž psáno nic není, napsati se však může všecko. Jakož tedy na desce prázdné písař napsati anebo malíř namalovati může, cokoli chce, umění nejsa nepovědom; tak v mysli lidské všecko vykresliti jednostejně snadno tomu, který vyučovacího není nepovědom umění. Čehož neděje-li se, jistě dosti jisto jest, že neděje se vinou desky (leč že někdy trošku nehladka bývá) než písařovou nebo malířovou neumělostí. Tento jest rozdíl, že na desce kres vésti nelze, než pokud kraj dopouští; v mysli pořád přece píše a rýpaje, nikde konce nenajdeš, protože jest neskonala (jako dříve připomenuto).

10. Příhodně také přirovnávají mozek náš, dílnu myšlení, k vosku, na kterémž se buď pečeť tiskne nebo ze kteréhož obrázky se dělají. Jako zajisté vosk, všeliký připouštěje tvar, kterým chceš způsobem, tvarovati a přetvarovati se dá; tak mozek, podobizny chytaje všelikých věcí, přijímá v se cokoli svět obsahuje veškeren. A tím spolu čistě namítá se, co myšlení a co vědění naše jest. Cokoli mně mého zraku, sluchu, čichu, chuti, hmatu se dotýká, to mně jako pečeť jest, kterou obraz věci v mozku se vyráží, a to tak velmi, že, když i oddělí se věc od očí, uší, chřípí, ruky, obraz její mi již ostává; aniž může neostati, leč když nedbalá pozorlivosť mdlé způsobila vyražení. U př. Hleděl-li jsem na člověka některého nebo mluvil s ním; spatřil-li jsem cestu někudy konaje horu, řeku, pole, les, město atd.; slyšel-li jsem někdy hřímání, hudbu, řeči nějaké; četl-li jsem co bedlivě ve spisovateli atd.: to vše na mozku se vyráží, že, kolikrátkoli přichází na to vzpomenouti, tolikéž jest, jakoby to nyní na očích bylo, v uších se ozývalo, chutnáno a makáno bylo. Kterážto vyražení ač mozek ten mimo onen buď místněji přijímá nebo patrněji vyobráží nebo stáleji chová, vždy nějak jedenkaždý i přijímá i vyobráží i chová.

4. k vosku, na kterémž pečeti tisknou se nekonalé

11. A tu podivovati se máme zrcadlu boží moudrosti, která to opatřiti mohla, aby ona nikoliv náramná mozku spousta stačovala přijímati tolik tisíckrát tisíců obrazů 7). Nebo cokoli každý z nás (zvláště z učených) po tolik let viděl, slyšel, chutnal, četl, zkušením nebo rozumováním shledal, a nač vzpomenouti při příčině může, patrno, že mozkem obnášeno bývá to vše; totiž podobizny věcí někdy spatřených, slyšených, čtených atd., kterých na tisíce tisíců a ještě tisíckrát více se vyskýtá, a které jako do nekonečna se množí co den něčeho nového viděním, slyšením, čtením, zkoušením atd., přece směstknávají se všecky. Kteraká to všemohoucnosti boží nestižitelná moudrosť? Podivuje se Šalomoun, že všecky řeky jdou do moře, aniž však se moře přeplňuje (Kazat.

Chopnost mysli naší zázrakem božím.

I. 7.), a kdoby se nedivil této paměti naší propasti, která vyčerpává vše a zase dává vše, nikdy se však nenaplňuje nebo nevyprázdňuje? Tak mysl naše v pravdě světa jest větší tím způsobem kterým nepromĕnnĕ věc obsahující větší jest obsažené.

Mysl naše zrcadlem

12. Naposledy na mysl naši ponáší se oko nebo zrcadlo velmi případně, jemuž cokoli představíš a kterékoli podoby nebo barvy, hned ukazuje v sobě velmi podobný tomu obraz, kromě kdybys to po tmě přistrkoval, anebo pozadu, nebo podál příliš ve větší, než patří, vzdálenosti; nebo kdybys vyobražení překážel, neb je mátl nepokojením: tu nepovede se, sluší to vyznati. Já však mluvím o tom, co za světla patrného a za náležitého předmětu předstírání se stává přirozeně. Jakož tedy nic netřeba oka nutiti, by se otvíralo a na věc hledělo; nebo samo se (jakožto přirozené světla žíznivé) rádo hleděním pase; a jakož všemu stačuje (jen když přílišností předmětů najednou se nemate) aniž se kdy nasytiti může hleděním: tak naprosto mysl naše věcí jest žízniva, sama rozvírá se vždy, sama spatřovati žádá 8), sama chytá, anobrž chvátá všecko neustálou všude jsouc, jen když nezasýpává se množstvem, i věc za věcí v slušném řádu jí se podává ku spatřování.

II. Kořenem počestnosti v člověku, spořádanost

13. Že spořádanosť mravů člověku přirozena, věděli již pohané; ač přidaného k ní bohem jiného světla i jistšího přiděleného do věčného života vůdce neznajíce, tyto jiskry sobě za pochodně (daremným usilováním) ustanovovali. Nebo takto Cicero: Jsou vtipům našim semena ctností vrozena, kterým kdyby možno bylo vzrůsti, sama příroda dovedla by nás k životu blaženému. [To příliš 9)]. Nyní však jak brzo jsme na světlo vydáni a uznáni, tápáme pořád ve všeliké převrácenosti, že takořka s mlékem kojné zdá se ssajeme omyly. (3. Tuscul). Že pak tak jest, že jakási cnosti semena se člověkem se rodí, tomu srozumívá se dvojím tímto důvodem: Předně, že každý

člověk kochá se ve spořádanosti 10); druhé, že sám také ničím není nežli spořádaností (jakousi), vnitř i zevnitř.

14. Že ve spořádanosti člověk se kochá i ji žádostivě stíhá, jesti na bíledni. Nebo kdoby se nekochal ve sličném člověku, ve spanilém koni, ve krásném obraze, v půvabné malbě? Odkud pak to, než že poměr i částek i barev libosť přivodí? To vnada očím přirozeně naprosto. Táží se též, koho nejímá hudba? a to proč? protože totiž sjednání hlasů libé působí spolu znění. Komu nechutnají jídla dobře ustrojená? ana jmenovitě úprava chutí libě laskotá ponebí. Libuje každý mírné teplo, mírný chládek, mírné oudův položení a hnutí. Proč? než že přirozenosti všecko mírné jest milo a prospěšno, všecko přílišné škodno a záhubno. Anobrž milujeme druh při druhu cnosti samy (neb i cností prázdní podivují se cnostem při jiných, ačkoli nenásledují, domnívajíce se, že jim nemožno přemoci zvyku ve zlém); proč tedy ne i při sobě sám kde kdo? Ba nás slepých, nepoznáváme-li, že kořenové všeliké spořádanosti jsou v nás!)

(2) ve které všude se kochá: totiž při všech věcech viditelných

přislyšitelných

při chutnatelných, dotykalných,

až i při cnostech samých

15. Než i sám člověk ničím není nežli spořádaností tak ve příčině těla, jako duše. Jako zajisté sám větší svět jest na způsob hodin náramných, z přemnohých kol a zvonců tak uměle zpravených, že k ustavičnosti a spořádanosti pobybů po všemmíře část částí pojímána bývá: tak i člověk. Co zajisté do těla divným uměním způsobeného, prvou zde hybnou věcí jesti srdce, studnice života a úkonů, z něhož dostává se ostatním údům hnutí a míry ve hnutí. Váhou pak, působnou příčinou pohybů, jest mozek, který nervy, jako provazy ostatní kola (údy) přitahuje i odtahuje. Rozličnosť pak úkonů vnitř a zevnitř jest právě ona zřízená ve hnutích míra.

(2) A tu nalézá také sám v sobě, v příčině jednak těla

16. Tak ve hnutích duše hlavním jest kolem vůle; závažími jí hýbajícími jsou žádosti a

jednak duše.

vášně, vůli sem tam naklońující. Zámkem hnutí odmykajícím a zavírajícím jest rozum, který rozměřuje a ukládá, čeho, kde, pokud jest se jímati nebo utíkati. Ostatní duše hnutí jsou jako menšími koly, za hlavním jdoucími. Odkud, nedává-li se žádostem a vášním přílišné váhy, a zámek, rozum, dobře zavírá a otvírá, nemůž jíti než spořádanosť a shoda cností, náležitá totiž zřízenosť skutkův a povah.

Spořádanosť zrušenou lze napraviti

17. Aj tedy člověk není ničím než spořádaností sám v sobě v pravdě! Proto, jakož o hodinách neb hudebném nástroji, který zběhlého mistra udělala ruka, byl-li zkažen nebo zlozvučen, hned neříkáme, že se nehodí již (nebo lze jej zpraviti a napraviti): tak mysliti sluší o člověku, kterakkoli pádem hříchu porušeném, že mocí boží jistými prostředky zase napraven býti může.

III. Že kořenové náboženství v člověku jsou, tomu na důvod jest (1.) povaha obrazu

18. Že kořenové náboženství v člověku jsou přirozeně, prokazuje se tím, že obrazem božím jest. Obraz zajisté pronáší podobnosť; podobné pak podobné že miluje, jesti zákonem věcí všelikých nepromĕnným (Sirach XIII. 18.). Člověk tedy poněvadž nic rovného sobě nemá kromě toho, k jehožto obrazu je stvořen, jde z toho, že není, kam by raději žádostmi se nesl kromě ku prameni, ze kterého se vyřinul, jen kdyby jej poznal místně dosti.

(2.) vrozená všem úcta k božství

19. Ukazuje se to pohanů také příkladem, kteří, žádným božím slovem poučeni nebyvše, tajným přírody samé vnukáním božství i uznávali i ctili i po něm dychtili, ačkoli pobluzovali v počtu a ve způsobu pocty. Všickni lidé mají pomysl o bozích, i všickni vykazují nejvyšší místo boží nějaké bytosti, píše Aristoteles, ve knize I. o nebi ve hl. 3. A Seneca: Prvou jest bohův poctou v bohy věřiti, pak oddávati jim velebnosť jejich, oddávati dobrotivosť, bez kteréž není velebnosti, (totiž) věděti, že oni jsou to, kteří řídí svět, kteří vesmír

jako svůj spravují, kteří nad lidským pokolením vedou opatrování. (Epišt. 96.) To pak jak málo dělí se od tohoto povědění apoštolského? Žid. XI. 6: Přistupující k bohu věřiti musí, že jest bůh, a těm, kteřížto hledají, že odplatu dává.

20. Plato tak: Bůh jest svrchované dobro nade všelikou bytosť i nad všelikou přírodu, po němž touží všecko. [Plato v Timaeu. 11)] Což tak velmi pravo jest (že bůh jesti svrchované dobro, po němž všecko touží), až Cicero praví: Prvou pobožnosti učitelkou jesti příroda (I. de Nat. deor.) Poněvadž totiž (jako Lactantius 12) píše v knize 4. hl. 28) na ten způsob se rodíme, abychom plodícímu nás bohu slušnou a náležitou poslušnosť vzdávali, jej toliko znali, jeho následovali. Tímto svazem zbožnosti jsme bohu zavázáni a připoutáni, a odtud samo náboženství (religio zavázanosť) vzalo jméno.

(3.) žádostivost svrchovaného dobra (což jest bůh),

21. Vyznati sice sluší, že přirozená ona po bohu, jakožto svrchovaném dobru, touha pádem hříchu jest porušena, a že v závrat jakýsi se převrhla, který nikdy o své moci ku přímosti se navrátiti nemůže; však v těch, které znova osvěcuje slovem a duchem svým bůh, až tak velmi zase se vzbuzuje, že David k bohu volá: Kohož bych měl na nebi krom tebe? a mimo tebe v žádném libosti nemám na zemi. Ač tělo i srdce mé hyne, však skála srdce mého, a díl můj, bůh jest na věky (Žalm LXXIII. 25. 26.).

ani pádem lidského pokolení naprosto nepotuchlá.

22. Nikdo tedy nám, když o lécích na porušení rada se vede, porušením na odpor nevstupuj, proto že je duchem svým odnímá bůh, podcházejí-li zřízené prostředky. Nebo jakož Nabuchodonosorovi, ač smysl lidský byl mu odňat a srdce hovadí dáno, přece byla ostavena naděje, že zase k mysli lidské ba i k důstojnosti královské přijde, jakž by jen poznal, že nebesa panují (Dan. IV. 23.): tak nám z ráje božího vyťatým stromům ostaveni jsou kořenové, kteří znova pučiti se mohou, při-

Obmysly tedy proti snažnostem o pobožnost bezbožně bývají hledány

jde-li milosti boží déšť a slunce. Zdali totiž hned po pádu a vyhlášeném vytětí (pokuty smrti) bůh hned zase roubů nové milosti (slíbiv símě požehnané) v srdce nevštípil? Zdali syna neposlal, kterým by zašlosti byly napraveny?

Aniž sluší zbrojiti starého Adama proti novému.

23. Hanebno a ohavno jest i nevděčnosti patrným znamením, že my o porušení vždy klekotáme, napravení nedbáme! že co Adam starý v nás může, předestíráme, co pak nový Adam Kristus může, neohledáváme! Apoštol jistě svým i znovuurozených jmenem dí: Všecko mohu v tom, který mne posiluje, v Kristu (Filip. IV. 13.). Možno-li jest, aby roub sadový vsazen jsa do vrby, trnu, do ledajakého stromku planého, se pučil a ovoce nesl, proč ne na vlastní jsa vštípen kořen? Viz apoštolovo důvodění (Řím. XI. 24.). K tomu, může-li bůh z kamení vzbuditi syny Abrahamovi (Mat. III. 9.), proč netřeba ku všelikému dobru vzbuzovati lidi, kteří při prvním hned již stvoření syny božími jsou učiněni, Kristem zase za syny přijati a duchem milosti znovu zrozeni?

Milosti boží nesluší sužovati, nýbrž vděčně uznávati

24. Ach střezme se sužovati milosti boží, kterouž on na nás přeštědře vylévati jest hotov! Nebo budeme-li my v Krista věrou vštípení a duchem přisvojení obdaření, my pravím se semenem svým, zapírati, že nejsme způsobni k věcem, které jsou království božího: kterakž Kristus o dítkách vyhlásil, že jejich jest království boží? aneb kterakž nás k nim odesýlá, káže obraceti se a býti jako pacholátka, chceme-li vjíti do království nebeského? (Mat. XVIII. 3) Kterakž apoštol dítky křesťanův (i když toliko jeden z nich je věřícím) vyhlašuje svatými? nečistými pak je býti odpírá? (1. Kor. VII. 14.) Ba i o těch také, kteří přetěžkými nepravostmi skutečně již byli zapleteni, smí tvrditi apoštol: Takoví jste někteří byli, ale obmyti jste, ale posvěceni jste, ale ospravedlněni jste ve jménu pána Jezu Krista, skrze

ducha, boha našeho. (1. Kor. VI. 11.) A protož když my dítky křesťanské (ne Adama starého rod, než nového Adama obrod, syny boží, bratříčky a sestřičky Kristovy) ku cvičení vyžadujíce pravíme, že jsou způsobni ku přijímání semen věčnosti, má-li se to komu nemožnou věcí zdáti? jelikož ne od plané olivy ovoce hledáme, ale ratolestkám k stromu života zase přivštípeným napomáháme, aby v něm zůstávajíce ovoce nesly.

Zavírka

25. Stůj tedy na tom, že přirozeněji jesti člověku a z milosti ducha sv. snadněji moudrým, ctným, svatým státi se než aby případná nepravosť zdaru zbrániti mohla. Nebo všeliká věc ráda se vrací ku své přirozenosti. A to jest, co písmo sv. připomíná. Moudrosť prý snadně spatřína bývá od těch, kteříž ji milují, anobrž vychází vstříc těm, kdož jsou jí žádostivi, aby jim spíše ve známosť vešla, a bez práce nalézána bývá od těch, kteří jí samé šetří sedící u dveří svých. (Moudr. VI. 12. 13. 14). A známo jest toto povědění básníka z Venusie:

Nemo adeo ferus est, qui non mitescere possit,
Si modo culturae patientem accomodat aurem. 13).

Hlava VI.

Že člověk, má-li se státi člověkem, cvičen býti musí.

Semena nejsou ještě ovocem.

Semena vědění, počestnosti, náboženství dává příroda, jako jsme viděli; samého vědění, cnosti, náboženství nedává; toho nabývá se mluvíc, učíc se, konajíc. Odtud někdo nezle vyměřil člověka, že jest tvorem cvičitelným, jelikož nemůže se státi člověkem, leč se vycvičí.

Se člověkem rodí se způsobnosť věděti, ne vědění samo

2. Neb uvažujeme-li vědění věcí, bohu to jest vlastní, že bez počátku, bez postupu, bez konce, jedním a prostým pohledem ví všecko; člověku a andělu dáno toho býti nemohlo, protože neskonalosť a věčnosť, to jest božství, dáno býti nemohlo. Dosti přednosti jest andělům a lidem, že se jim dostalo bystrosti mysli, kterou by stíhati mohli skutky boží i tím sobě poklad rozumnosti snášeti. Protož o andělích známo, že také oni patříce se učí (1 Petr. I. 12., Efez. III. 10, 1. král. XXII. 20. Job. I. 6), a odtud jest jejich známosť, rovněž jako naše, zkušením dosažená.

Že člověk má býti k lidskosti vzděláván, ukazuje se 1. příkladem tvorův ostatních

3. Nikdo se tedy nedomnívej, že člověkem právě může býti leč ten, kdo za člověka odbývati se naučí, to jest vycvičí se k těm věcem, které člověka působí. Vysvítá to příklady všech tvorů, kteří lidem k užitku, ač k tomu jsou ustanoveni 1), nepřicházejí, leč naší nastrojí se rukou. U př. Kameny dány jsou, aby hodily se ku stavění domů, věží, zdí, sloupův atd.; však se nehodí, leč rukou naší se vylámou, oteší, postaví. Tak i perly a drahokamy, k ozdobám lidským oddané, musí od lidí řezány, strouhány, hlazeny býti; kovy, k znamenitým života našeho potřebám vyvedené, vykopávány, rozpouštěny, přeháněny, rozličně taveny a kovány býti; bez toho ku menšímu jsou nám prospěchu než to bláto zemské. Z rostlin máme pokrm, nápoj, lék, však tak, že třeba byliny a obilí síti, plíti, žíti, mlátiti, mlíti, opíchati, stromy pak štěpovati, vyčisťovati, mrviti, ovoce česati, sušiti atd., ovšem pak nad to více, má-li co odtud k lékařství nebo k stavení přijíti, i musí jinými a jinými způsoby připravovány býti. Živočichové, jakožto kteří život a hýbání v své moci mají, zdá se sami sobě postačují; avšak jejich práce, pro kterou propůjčeni jsou, chceš-li užiti, cvičení jest předeslati. Nebo aj! kůň k boji, vůl k vozbě, osel ku břemenům, pes ku stráži a štvaní, sokol a jestřáb k čížbě atd. od přirození způsoben; a málo přece platni budou, nenaučíš-li jednoho každého cvičením dílu jeho.

2. i samého člověka, co do tělesných věcí

4. Člověk strany těla jesti k prácem; však vidíme, že nic s ním se nerodí mimo holou způsobnosť; i seděti, i stati, i choditi i rukama ku prácem hýbati pomaličku musí se učiti. Odkud by tedy mysl naše vzala tu přednosť, aby bez předchozí přípravy sama sebou a od sebe dokonalou se stala? poněvadž je zákonem všech stvořených věcí, aby od ničeho počátek braly a po stupních vzhůru šly tak v příčině bytnosti jako působení. Neb i o andělích dokonalostí bohu nejbližších, známo, že oni všeho nevědí, než že po stupních prospívají v poznávání podivuhodné moudrosti boží, jakož jsme krátce příze navrhli.

3. A poněvadž již před pádem cvičen býti musil, mnohem více nyní po porušení.

5. Patrno také, že člověku již před pádem škola byla v ráji otevřena ve které by povlovně prospíval. Neb ač prvým lidem, jak mile byli vyvedeni, nechyběla ni chůze ni mluva ni rozum: přece že známosti věcí, která a koliká zkušením přichází, se nedostávalo, prokazuje se z rozmluvy Eviny s hadem, kteréž by ona, by bylo hojnější přistoupilo zkušení, tak prostě byla nepřipustila jista jsouc, že tvoru tomu řeč nepřipadá, a proto že se tu podvod kryje. Ovšem tedy to nyní platiti bude v stavu porušení, že třeba se učiti, máli se něco uměti, protože v pravdě s sebou přinášíme mysl pouhou jako desku holou znali nejsouce něco konati ni mluviti, ni čemu rozuměti; než ze základu třeba vzdělávati všecko. A v pravdě mnohem nám to přichází tíže, než v stavu dokonalosti býti mělo, poněvadž i věci nám jsou zatemněny a jazykové zmateni (že za jeden několikerým již se třeba učiti, chtěl-li by kdo příčinou učenosti s rozličnými lidmi, živými a mrtvými, zacházeti); anobrž i mateřští mnohem zmatenější učiněni, i nic se s námi nerodí. 2)

4. A poněvadž příkladové ukazují, že člověk bez vycvičení nestává se než hovádkem.

6. Příkladové jsou před rukama, že někteří v dětinství byvše od zvěři divoké uchváceni a mezi nimi vychováni nic nad zvířata nerozuměli, ba ani jazykem, rukama i nohama od zvířat nic rozdílného nemohli, leč až zase

mezi lidmi poněkud poobcovali. Přidám jeden anebo druhý příklad. Okolo r. 1540. přihodilo se v jedné vsi v Hesích, v samých lesích ležící, že ztratil se chlapec tříletý rodičů nešetrností. Po některém roce sedláci pozorovali, ano s vlky jakési zvíře vybíhá, podobou rozdílné, čtvernohé, avšak tváří na člověka se zanášející; a to když řečí se rozneslo, poručeno jim od představeného místa, by hleděli, zda by některak na živě lapeno býti mohlo. Chyceno tedy a přivedeno k představenému, naposledy i k lankraběti do Kassel. Uvedeno jsouc na dvůr knížecí schytí se, prchne, schová se pod lavici, mrzutě vyzírajíc i vytí škaredé vydávajíc. Kníže kázalo je mezi lidmi chovati, což když učiněno, šelma pomaličku počala krotnouti, pak na zadní nohy se stavěti i na dvou nohách choditi, naposledy rozumně mluviti a tak člověkem býti. A potom vypravoval on, pokud mohl pamatovati, že od vlků byl uchvácen a vychován, pak že s nimi kořisti honíval. Vypisuje příběh M. Dresserus 3), v knize o novém a dávném cvičení i připomíná ho Camerarius, Horis succ. ve svazku prvém I. hl. 75. jiný k němu ne nepodobný přidávaje. Gulartius pak (v podivnostech našeho věku) píše, přihodilo prý se l. 1563 ve Francouzích, že několik zemanů na lov vyšlo, i že zabivše dvanácte vlků naposledy v osidla zapletli pachole jako sedmileté nahé, kůže žluté, vlasů kadeřavých. Za nehty mělo pazoury jako orel, řeči mu nebylo žádné, ale nemotorné jakési bečení. Přivedeno do jedné tvrzi, a z těžka dána mu jsou pouta; tak divoce sobě vedlo; než potrápeno byvši několik dní hladem krotlo a počalo v sedmi měsících mluviti. Vozeno bylo na odivu po městech s nemalým pánů jeho ziskem. Naposledy přiznala se k němu jakožto k svému žena jakási chudá. Tak pravo jest, což Plato (v kn. 6. o zákonech) napsáno ostavil: Člověk prý jest nejkrotším a nejbožtějším živočichem, bude-li okrocen pravým cvičením; žádným-li nebo zlým, jesti nejdivočejším ze všeho, co vyvodí země.

7. To vůbec, že vzdělávání všem třeba. Již rozhlédneme-li se po rozdílných lidských povahách, totéž bude lze najíti. I zajisté hloupým že cvičení třeba, by přirozená tupost z nich byla vyražena, kdo by pochyboval? Než v pravdě mnohem více cvičení potřebují vtipní 4); protože nezaméstkná-li se mysl bystrá něčím užitečným, zaméstkná ona sama sebe ledačíms neužitečným, všetečným a škodným. Jakož zajisté role čím úrodnější tím hojnější vyvodí osení na trní a bodláčí, tak vtip výtečný pln jest všetečných myšlení, leč se oseje semeny moudrosti a cností. A jakož mlým se točící, nedává-li se mu obilí, látka to na mouku, sám sebe stírá a drtiny dělaje neužitečně práší za třeskotu a praskotu neb až i za lámání se a kusů na různo trhání: tak mysl potočitá vážných věcí zbavená uvalí se zhola ve věci marné, všetečné, škodné, i bude sobě příčinou zahynutí.

Cvičení potřebují (1.) tupí a vtipní

8. Bohatí bez moudrosti co jsou než vepřové otrubami vykrmení? Chudí bez rozumění věcem co než oslátka k břemenům odsouzená? Sličný nevěda co než papoušek peřím okrášlený? nebo jak kdosi řekl, pošva zlatá, v níž jest dýka olověná?

(2.) bohatí a chudí

9. Kteří někdy jiným mají býti představení za krále, knížata, vrchnosti, církví pastýře a učitele, ty moudrosti prve zapájeti tak jest potřebno jako třeba, by cesty vůdce očima, řeči tlumočník jazykem, trouba zvukem, meč ostřím opatřen byl. Podobně i poddaní mají býti osvěcováni, aby moudře rozkazujících poslouchati opatrně uměli, ne bezděky poslušností oslovskou než ochotně za oblibováním řádu. Nebo ne křiky, vězením, kyji, nýbrž rozumem má býti veden rozumný tvor. Děje-li se jinak, neúcta rozhojňuje se k bohu, který jednostejně v nich obraz složil svůj, i tak budou věci lidské, jakou jsou, plny násilí a rozbroje.

(3.) ti, kteří mají býti jiným představení, a ti, kteří poddáni.

NB.

10. Stůj tedy na tom, že všem, kteří lidmi se rodili, třeba jest vedení, protože potřebí, aby lidmi byli,

Všickni tedy beze vší výminky.

ne šelmami divokými, ne hovady nerozumnými, ne špalky nezpůsobnými. Odkudž i to vyplývá, že tím více nad jiné předčí jedenkaždý, čím mimo jiné jest vycvičenějším. Zavřiž tedy hlavu tuto mudřec: Kdož sobě moudrosti a cvičení nic neváží; bíden jest; nýbrž marna jest naděje takových (totiž o dosažení účelu jejich), a práce bez užitku, i díla jejich neužitečna. (Moudr. III. 11.).

Hlava VII.

Že cvičení člověka nejpříhodněji se děje v prvém věku, anobrž že díti se nemůže než v něm.

Člověku a rostlině podobná povaha.

Z pověděných věcí patrno, že člověku a stromu podobný jest způsob. Jakož zajisté ovocný strom (jabloň, hruška, fík, rév) sám od sebe sic a sám sebou vzrůsti může, však planý planým zarozuje ovocem; ale má-li lahodné a sladké ovoce dávati, od rozumného štěpaře štípen, zaléván, kleštěn býti musí: tak člověk v lidskou sic podobu sám od sebe (jako i každé hovado v svou) roste, ale v tvor rozumný, moudrý, počestný, pobožný vzrůsti nemůže bez předchozího vštípení roubů moudrosti, počestnosti a pobožnosti. Nyní náleží ukázati, že takové štěpování díti se má, když rostliny jsou mladistvy.

Cvičení člověka má se počíti za prvého věku, *1. pro nejistotu života přítomného;*

2. Čehož, co do lidí, základ jest šester. Prvý, nejistota přítomného života, ze kterého že vyjíti se musí, jest jisto, kdy však a kde, nejisto. Když pak kdo nepřipraven jsa vychvácen bývá, věc to tak náramně nebezpečná, že jí zpáčiti nelze, jelikož přítomný čas k tomu dán, aby jím mi-

lost boží člověk anebo nalezl anebo zmrhal na věky. Jakož zajisté v životě matky člověku tělo se tak působí, aby, nevynese-li kdo odtud některých údů, po všecken život bez nich býti musel: tak nám v těle žijícím duše vzdělává se ve známost a účastnost boha na ten způsob, že, nedojde-li jí kdo zde, nám z těla vyšedším žádného k té věci neostane místa ni času. O věc tedy tak veliké důležitosti poněvadž zde jesti činiti, pospíchání třeba náramného, aby předstižen nebyl nikdo.

2. aby k života činům nastrojován byl, prve než konati něco začne;

3. Než byť i smrť nastávající nedorývala, a tys jist byl životem třeba nejdelším, přece časně cvičení se má počíti, protože nenáleží stráviti život učením se než činy 1). Nastrojiti se tedy sluší co nejdříve ku života činům, by nám káźáno nebylo přestati prve než bychom se činům naučili. Ba byť někomu v učení se libo bylo stráviti věk, neskonalo jest věcí množstvo, které k utěšenému spatřování předestřel světa stvořitel, tak že, kdyby někomu Nestorského dostalo se života, přece ještě by měl co přeužitečně konati, prohledáváním jmenovitě všude složených moudrosti boží pokladův i připravováním z nich sobě pomocí k životu blaženému. Časně tedy ku spatřování věcí sluší otvírati smysly člověku, kterému mnohé věci po veškeren život jest poznávati, zkoušeti, vykonávati.

3. všecky věci, pokud jsou outly, nejsnáze se vzdělávají

4. Všech věcí vzrůstajících to jest povaha, že, pokud jsou outly, se ohýbají a vzdělávají velmi snadno, zatvrdlé odpírají se povolnosti. Vosk za měkka dá se tvarovati a přetvarovati, za tuha rozdrobíš jej spíše. Strůmek dá se štěpovati, přesazovati, oklešťovati, sem tam ohýbati, stromem se stana nikterak. Tak houžev ze dřeva kdo kroutiti chce, zelené a mladistvé musí vzíti, starého, suchého, sukovitého kroutiti nelze. Vejce čerstvá seděním na nich hbitě se zahřívají i ptáčata vydávají, ze starých marně bys toho čekal. Chce-li koníř koně, rolník vola,

myslivec psa a jestřeba k pracím (jakož i kejklíř medvěda k tancům, baba straku, krkavce, papouška k lidským hlaholům) sobě navésti, obírají sobě mlaďata a ptačata; ostarky-li, maří práci.

až i člověk sám

5. A toto vše týmže způsobem patrně platí při člověku samém, který má mozek (o kterém jsme prve řekli, že vosku se podobá, přijímaje vpadající čidly obrazy věcí): za chlapeckého věku naprosto vlhký a měkký, způsobný přijímati všecky přicházející podobizny, zneenáhla potom vysýchá a zatvrdá, že na něm věc tíže se tlačí nebo vrývá, jako zkušení svědčí. Odtud tato Ciceronova slova: Chlapci chápou rychle věci nesčíslné. Tak také ruka i ostatní údy nemohou k uměním a dílům cvičeny býti než v letech chlapeckých, pokavad nervy jsou měkky. Má-li kdo státi se dobrým písařem, malířem, krejčím, kovářem, hudebníkem atd., naprosto bude mu se oddati k tomu umění za mláda, dokud obraznosť jest ohbita a prstové ohebni; sic nikdy podstatné věci neudělá. Podobně tedy v čím srdci se pobožnosť má vkořeniti, v prvých letech musí štípena býti; koho ku spanilosti mravů nastrojena míti chceme, toho náleží v outlém věku otesávati; kým veliký prospěch v umění moudrosti činěn býti má, v prvých letech mu na všecko smysly odekmouti třeba, dokud zanícení jest plápolající, vtip hbitý, paměť držemná. Potupným a směšným čímsi jest stařec počátečník; jinochu náleží dobývati, starci užívati, praví Seneca v epist. 36.

4. Člověku velmi prostranná doba vzrůstati dána, kteréž nenáleží jinam obraceti

6. K lidskosti aby cvičen býti mohl člověk, mladá leta propůjčil mu bůh, aby v nich k ostatním věcem jsa nezpůsoben, jedině příhoden byl cvičiti se. Nebo zajisté kůň, vůl, slon a ostatní živočichové jakkoli veliké zrutnosti přicházejí v jednom anebo druhém roce k dokonalému vzrůstu, jediný člověk sotva ve dvacíti nebo třicíti. Což domnívá-li se kdo, že náhodou nebo zadnějšími nevím kterými jde příčinami, ten vskutku pronáší svou hlouposť. Ostatním totiž věcem všem kde které její odměřil oddíl bůh;

dopustil-li jedinému člověku, pánu nad věcmi, aby chvíle jeho maní uplývaly? či máme se domnívati, že přírodě v tom vděk učiněn, aby tím snadněji nenáhlými úkony lidské vzdělání dokonala. Všaktě beze vší práce větší těla v několika měsících dokonává. Nic tedy naprosto nezbývá mysliti, než že stvořitel náš ráčil se k nám milostivě ukázati uložením v radě jeho předse vzatým, když ku vzrůstání příročí dal, aby ku cvičení se v naukách prostrannější byly chvíle, i když nás ku zprávám domovním a státním po tak drahný čas nezpůsobnými udělal, aby nás tím způsobilejšími učinil k ostatní života době (anobrž k věčnosti).

7. To jenom při člověku trvalé a stálé, čím prvý napojil se věk, což týmiž příklady se ukazuje. Čím hrnek za nova navře, tím zapáchá, až se rozrazí. Strom, jak větve rozvinul za mladistva na výš, na důl, na strany, tak je má po sta let pořád, až jej vytnou. Vlna, jaké se barvy nejprve napije, té jesti držemna, že jí přebarviti nelze. Křivina kola zatvrdlá na tisíce kusů spíše se rozkočí, než by se k přímosti navrátila. Týmže způsobem ve člověku dojmy prvé nad míru váznou, že jako divem jest, lze-li je přetvořiti; proto velice radno, aby ony v prvém hned věku dály se po pravých moudrosti pravidlech.

5. To toliko pevno, čím prvý napojil se věk

8. Naposledy na nejvýše nebezpečná jest to věc, nezapájí-li se člověk prospěšnými života pravidly hned od samičké kolébky. Nebo poněvadž mysl lidská, jakmile smysly zevnitřní úkony konati, počínají odpočívati nikterak nemůže, nemůže ani se ovládati, aby, nezaměstkná-li se něčím užitečným, ona sebe ledačím pramarným, anobrž i (když k tomu přistoupí zlí porušeného věku příkladové) škodným nezanesla, čemuž potom odučiti se chtíti, aneb bylo by nemožno nebo přenesnadno, jako jsme již připomenuli. Odtud svět pln jest nemírností, kteréž aby staveny byly, nestačují ani vrchnosti poli-

6. Nedobře vychovánu býti jest věc na nejvýše nebezpečna.

tické ani služebníci církevní, když opravdova nedává se péče na to, aby prvé zla prameny byly zacpány.

Závěrka 9. Jak tedy kde komu jeho plodu i lidského pokolení blaho představeným běhů lidských ve zprávě státní a církevní na srdci jest, tak nechať pospíchají to opatrovat, by časně rostlinky nebeské počaly se štěpovati, okleštovati, zalévati a opatrně vésti k zdárnému prospěchu brání v umění, v mravech i v pobožnosti.

Hlava VIII.

Že mládež pospolu cvičiti, i tak že škol potřeba.

Péče o dítky náleží vlastně rodičům, Prokázáno, že rostlinky rajské, mládež křesťanská nemůže na způsob lesu růsti než potřebuje péče: již pak pošetřiti třeba, komu ona náleží? Rodičům sic nejpřirozeněji to přísluší, aby těm, kterým byli původy života, byli také původy života rozumného, počestného, svatého. Že Abrahamovi to zvykem bývalo, svědčí bůh řka: Znám jej, protož přikáže synům svým a domu svému po sobě, aby ostříhali cesty hospodinovy, a činili spravedlnosť a soud. (1. Mojž. XVIII. 19.) Čehož také od rodičů vůbec vyhledává bůh takto poroučeje: Budeš slova má často opětovati synům svým a mluviti o nich, když sedneš v domě svém, když půjdeš cestou, a léhaje i vstávaje (5. Mojž. VI. 7.). A apoštolem: Vy otcové, nepopouzejte k hněvu dítek svých, ale vychovávejte je v cvičení a v napomínání páně (Efez. VI. 4.)

kterým však ku pomoci dáváni bývají školmistři 2. Poněvadž pak, ani se rozmnožili jakož lidé tak lidská zaměstknání, řídcí jsou, kteří neb umějí nebo mohou nebo pro zaměstknání stačují, by cvičení svojatek

se oddávali: prospěšnou radou již dávno uvedeno jest, aby osobám vybraným, rozumností věcí i vážností povah znamenitým, dítky mnohých spolu svěřovány byly ku cvičení. A takoví mládeže cvičitelé nazývávají se učiteli, mistry, školmistry, professory, sama pak místa k společným oněm cvičením oddaná školami (líbeznicemi), literními hrami, sluchárnami, sbory, gymnasii (cvičírnami), akademiemi atd.

Původ a rozmnožení škol

3. Že prvou otevřel školu neprodleně hned po potopě, patriarha Sem, svědkem jest Josef, i ta že potom 1.
sloula škola hebrejská. V Chaldejsku, zvláště v Ba- 2.
byloně, že školy byly hlučné, ve kterých umění jak jiné tak obzvláště astronomie vzdělávána byla, kdo neví? ani v této Kaldejských moudrosti potom (za času Nabuchodonosorova) Daniel i druzi jeho vycvičeni byli (Dan.
I. 20.), jakož i v Egyptě, kde Mojžíš vycvičen byl. 3.
(Skutky VII., 22). V lidu pak israelském z nařízení 4.
božího po městech zaraženy byly školy, synagogami nazvané, ve kterých levitové zákonu vyučovali, a ty trvaly až do Krista, také jeho samého a apoštolů kázáními slavny jsouce. Od Egyptských vzali
Řekové a od nich Římané způsob zakládati školy, 5. 6.
od Římanů pak rozešel se chvalný školy otví- 7.
rati zvyk po vší říši, zvláště rozšířením náboženství křesťanského za věrnou knížat a biskupů zbožných péčí.
O Karlu Velikém svědčí dějiny, že kterýkoli národ 8.
pohanský přemohl, hned mu biskupy a učitele nařídil, chrámy a školy vzdělal; a toho následujíce jiní křesťanští císařové, králové, knížata i měst úřa- 9.
dové tak velmi rozmnožili škol počet, že nesčíslny jsou.

Že školy všude naposledy třeba odvírati, vykládá se

4. I tento svatý zvyk aby nejen zachován, ale i rozhojněn byl, záleží na tom veškerému křesťanskému oboru, aby jmenovitě v každé dobře spořádané lidí pospolitosti (buď že to jest město, buďže městečko nebo ves), vystavena byla škola jako společná mládeže vychovárna. Neboť toho vyhledává:

1. Slušný řád, kterého všude náleží šetřiti. 5. Chvalný ve věcech řád. Neboť nemá-li otec čelední sám kdy, aby sobě všecko strojil, čeho k hospodářství potřebuje, než užívá řemeslníků rozdílných, proč se neděje podobně tuto? Když pak on mouky potřebuje, jde k mlynáři, když masa, k řezníku, když nápoje, ke krčmáři, když šatů, ke krejčímu, když obuvu, k ševci, když stavení, radlice, hřebíku atd., k tesaři, k zedníku, ke kováři, k zámečníku atd. Anobrž ku cvičení odrostlých v náboženství máme chrámy, k ohledávávání rozepří soudících se i ku svolávání lidu a jeho o potřebných věcech zpravování, soudnice a rádnice; proč tedy ne školy pro mládež. Ba i vepřův a krav nepasou sobě sedláčkové každý sám, než živí zjednané skotáky, kteří všem zároveň slouží, an oni zatím ostatní své práce tím menší roztržitostí vykonávají. To zajisté jest přečisté pracemi spoření, když jeden jedno koná, jiným čímsi nejsa roztržit, protože tím způsobem každý mnohým a každému mnozí platně sloužiti mohou. 1)

2. Potřeba 6. Druhé, potřeba. Nebo poněvadž řidčeji rodičové sami na cvičenou dítek způsobnosti do sebe mají nebo prázdností oplývají; jde z toho, aby byli ti, kteří by jedno toto z povolání vedli, i aby tím způsobem postaráno se bylo o veškeru pospolitosť.

3. Užitečnost 7. A byť i rodičů ne nebylo, kterým by na cvičení svojátek uprázdňovati se volno bylo, přece jest lépe, aby mládež pospolu vedena byla ve shromáždění hlučnějším, protože jmenovitě do prací jest větší i užitečnosť i líbeznosť, když druh ode druha příklady a pochop berou. Nebo konati, co jiné konati, a jíti tam, kam jiné jíti vidíme, a předcházejících následovati, následující předcházeti naprosto jest přirozeno.

Tum bene fortis equus reserato carcere currit,
Quum quos praetereat quosque sequatur, habet 2).

Zvláště věk dětinský naskrze více vede a zpravuje se příklady než pravidly. Poroučíš-li co, málo vázne; ukazuješ-li, že jiní něco dělají, dělají po nich, byť i jims neporoučel.

8. Naposledy vzor nám příroda všude dává, že to, co hojně dařiti se má, na nějakém jednom místě ploditi se musí. Tak dříví v lesích, byliny po polích, ryby ve vodách, kovy v útrobách zemských atd. hromadně se rodí. I to tak téměř, že který les jedloví neb cedroví neb doubí dává, hojně je dává, any ostatní stromů rody ne tak jednostejně zdárně tam jdou; která země zlato vyvodí, nevyvodí v též hojnosti ostatních kovů. Ovšem pak to, čemu chceme, vyobrazeno v těle našem, kde sic jesti třeba, aby jedenkaždý úd účastným se stával potravy přijaté, avšak nerozsýlá se jednokaždému jeho částka syrová, aby ji sobě zažíval a nastrojoval, než jsou jisté údy, jakoby dílny k tomu úkonu oddané, aby ku potřebě všeho těla pokrmy přijímaly, zahřívaly, zažívaly i hotovou teprve potravu po ostatních údech rozdělovaly. Tak žaludek tvoří zážitosť (chylum), játra krev, srdce duch životní, mozek duševní 3); a to připraveno jsouc již se příhodně po všech stranách rozplývá i tak život libě uchovává po těle veškerém. Proč by tedy, jakož dílny řemesla, chrámy pobožnosť, rádnice spravedlnosť zachovávají a vykonávají, tak neměly školy světlo moudrosti vzdělávati, vyjasňovati, rozmnožovati i rozdělovati po všem těle lidské společnosti? *4. Ustavičné příklady přírody*

9. Naposledy v umělých věcech když rozumně se postupuje, téhože šetříme. Štěpař opravdu lesiny a chrastiny procházeje neštěpuje pláni tu, kdekoli na příhodnou ku štěpování vpadne, než vykopaje ji přenáší do štěpnice a ošetřuje se sty jinými spolu. Tak kdo práci na to oddává, aby ryb se doplodil ku potřebě kuchyňské, dělá jim rybníky, i nechá jich na tisíce spolu se tříti. A čím větší štěpnice, tím *5. a umění*

zdárnější vyrůstávají stromy, čím větší rybník, tím větší ryby 4). Pročež jako rybám rybníky a stromům štěpné zahrady, tak mládeži školy třeba ustanovovati.

Hlava IX.

Že do škol všecka mládež obojího pohlaví oddávána býti má 1).

Školy mají býti spolčenými schránami mládeže

Že nemají toliko jen dítky bohatých anebo nejpřednějších lidí, než všecka zároveň, urozená a neurozená, bohatá a chudá pacholata a děvčata, po všech městech a městečkách i vsech a dvorech, ke školám obracína býti, doličují tyto kusy.

1. Protože všecky náleží zase vzdělávati k obrazu božímu

2. Předně kteříkoli lidmi se rodili, rodili se k témuž přednímu cíli, aby lidmi byli, to jest rozumným tvorem, pánem tvorů, výrazným stvořitele svého obrazem. Všecky tedy náleží v to zavoditi, aby literním uměním, cnostmi, pobožností právě zapojeni jsouce, život vezdejší platně tráviti, k budoucímu pak hodně se připravovati mohli. U boha není přijímání osob, tolikráte sám se osvědčuje. My tedy připouštíme-li toliko některé ku vzdělávání vtipu, jiné vyloučivše, bezprávni jsme nejen k účastníkům téže přirozenosti, než k bohu samému, který chce poznáván, milován, veleben býti ode všech, kterým vštípil obraz svůj. Což arci tím horlivěji se díti bude, čím větší známosti světlo se zažehne. Potud totiž něco oblibujeme, pokud známe.

2. Všecky sluší nastrojovati ku povinnostem jejich budoucího povolání

3. Pak není nám zjevno, ku kterým potřebám toho neb onoho boží oddělila prozřetelnost. To aspoň známo, že z nejchudších, nejopovrženějších, nejnepatrnějších bůh někdy obzvláštní slávy své

nádoby vyvodí. Následujme tedy slunce nebeského, které všecku zemi osvěcuje, zahřívá, oživuje, aby, cokoli žíti, zelenati se, kvésti, ovoce dávati může, ožívalo, zelenalo se, kvetlo, ovoce dávalo.

3. Některým obzvláště (tupým a nejemným přirozeností jejich) velmi sluší napomáhati

4. *Aniž na překážce jest, že někteří přirozeností zdají se tupými a hloupými*, nebo to více ještě schvaluje a vymáhá všeobecné ono mysli vzdělávání. Čím zajisté kdo zpozdilejší nebo jalovější jest přirozeností, tím více třeba mu pomáhati, aby z nejapné tuposti a hlouposti, pokud lze, vyveden byl. Aniž lze tak náramnou vtipu nezdárnosť nalézti, aby jí naprosto nic nápravy nedodávalo vzdělávání. Jistě jakož nádoba děravá, často vymývána jsouc, ač vody nic v sobě nezachovává, přece se vyčišťuje a čistší se stává: tak tupí a hloupí ač neprospívají nic v literním umění, přece vyšlechťují se v mravech, že vrchnosti politické a služebníkům církevním povolni býti umějí. Proto přece zkušením jest jisto, že někteří, přirozeností nad míru zpozdilí, přece literního umění dosáhli, že i vtipné předstihli; tak právě propověděl básník slova tato: *Práce náramná přemáhá všecko.* Anobrž jakož na těle někdo z mládí zdráv jest čistě, potom neduživí a chřadne; jiný naproti tomu za mlada tělinko vleče neduživé, napotom okřívá a ve ztepilosť vzrůstá: takový způsob jest při vtipech, že některý jsou rany, avšak brzo stávají se vysílenými a vycházejí na cosi tupého, jiné nejprve tupnou, napotom se vybrušují a mocně pronikají. Mimo to ve štěpnicích nemíváme rádi samotných stromů, které rané nesou ovoce, než i prostřední a pozdní, protože jednokaždá věc časem svým (jako mluví Sirach kdesi) s chvalou se potkává a ukazuje přece konečně, byť i pozdě, že daremně jí nebylo. I proč tedy v zahradě literní chtěli bychom trpěti jednoho toliko způsobu vtipy, ranné a ohbité? Nikdo tedy vylučován nebudiž, leč komu bůh smyslu nebo mysli odepřel.

Zda sluší slabší také pohlaví

5. *Aniž jaké dostatečné podati lze příčiny, proč by slabší pohlaví* (abych o tom

k umění liternímu připouštěti? Tvrdí se.

obzvláštně něco připomenul) od umění moudrosti (které buď po latinsku neb mateřskou řečí jest předkládati) dokonce odměšováno býti mělo. Nebo rovněž jsou obrazem božím, rovněž účastnicemi milosti a království věku budoucího, rovněž myslí hbitou a k moudrosti jemnou (často nad pohlaví naše) obdařeny; rovněž jim k vysokým věcem přístup se otvírá, an často ku zpravování národů, k dávání králům a knížatům přeplatných rad, k umění lékařskému i k jiným lidskému pokolení prospěšným věcem, až i k prorockému úřadu a k vytrestávání kněží a biskupův od boha samého obírány byly. Proč bychom je tedy k abecedě sic připouštěli, od knih potom odháněli? Bojíme-li se všetečnosti? Však čím více je myšlenkami zaměstknáme, tím méně místa nalezne všetečnosť, která z prázdnosti mysli pocházívá.

Kterou však opatrností.

6. Však tak, aby ne ledajakás knih směsice jim přístupna byla (jakož i druhého pohlaví mládeži, čeho že opatrněji posavad varováno se nebylo, oplakání hodná věc jest), ale knihy ty, ze kterých by s pravou boha i skutků jeho známostí pravých cností i pravé pobožnosti dobírati se mohly stále.

Odpor se smítá.

7. Nikdo tedy neodpírej mi těmito apoštolskými slovy: Ženě nedopouštím učiti (1. Tim. II. 12.) nebo verši Juvenalovými ze satyry 6.

Non habeat matrona tibi quae juncta recumbit
dicendi genus; aut curtum sermone rotato
torqueat enthysnema: nec historias sciat
omnes. 2).

Nebo tím, co u Euripida mluví Hippolyt:

Odi eruditam, ne meae unquam sit domi,
quae plus sciat, quam mulierem scire expedit,
namque eruditis ipsa majorem Cypris
astutiam indit 3).

To pravím úmyslu našemu nic na závadě není, protože neradíme, aby ženy až ku všetečnosti, nýbrž k počest-

nosti a blaženosti cvičeny byly; v tom nejhlavněji, co jim věděti a uměti přísluší, jednak ke slušnému zpravování hospodářství, jednak ku vzdělávání blaha vlastního a mužova i dítek i rodiny.

8. Dí-li kdo: Co bude, stanou-li se řemeslníci, leda sedláci, nosiči anobrž leda ženy učenými? Odp. To bude, že, zpraví-li se náležitými způsoby toto všeobecné mládeže cvičení, že nikomu ze všech lidí nebude se potom nedostávati příhodné látky ku přemýšlení, přání si, stíhání až i konání něčeho. I znejtež všickni, kudy ke všem života činům a žádostem jesti směřovati, kterými mezemi kráčeti a kterak každému jeho stanoviska jest ostříhati. Mimo to potěšovati se budou všickni i za prácemi a úsilími slov a skutků božích rozvažováním, i vyhnou prázdnostem tělu a krvi nebezpečným, čítajíce často písma svatá i jiné dobré knihy (kam je již navnazené lepší tyto vnady potáhnou). I abych pojednou řekl, naučí se boha všude spatřovati, všude velebiti, všude se s ním pěstovati, i tím způsobem život tento lopotný liběji prožívati, věčného pak větší žádostí a nadějí očekávati. Zdali pak by takový zde církve způsob nám nevyobrážel ráje, jaký pod nebem míti možno jest?

Jiný odpor.

NB.

Hlava X.

Že cvičení ve školách má býti povšechno.

Již nám náleží prokázati, že ve školách všickni všemu mají býti vyučováni. Však nerozuměj tomu tak, jako bychom ode všech vyhledávali všech věd a um známosti (zvláště úplné a velmi důkladné). Jelikož to samo sebou není prospěšno ani komu z lidí možno pro krátkosť života našeho. Vidíme zajisté, že jedno-

Což to všecko, jemuž ve školách náleží vyučovati a se učiti.

každé umění tak široce a tak jemně se rozkládá (věz fysika, arithmetika, geometrie, astronomie atd., ba i rolnictví nebo štěpařství atd.), že by i nejvýtečnějším hlavám, kdyby na prohledání a zkoušení oddati se chtěli, zabrati mohlo život všecken, jakož se přihodilo Pythagorovi v arithmetice, Archimedovi ve strojnictví, Agricolovi v nerostopisu, Longoliovi 1) v řečnictví (když to jediné vedl, aby dokonalým stal se Ciceronianem). Než, aby všech hlavních věcí, které jsou a se dějí, základy, způsoby, cíle znamenati vyučováni byli všickni, kteříkoli ve svět pouštěni bývají ne jako diváci než také jako působcové budoucí. Aby totiž v tomto na světě pobytu nic nenaskýtalo se tak neznámého, o čem by vhodně souditi a k jistému užitku opatrně bez škodného omylu obraceti nemohli, to jest obmýšleti, anobrž konati všelikterak.

Totiž tomu, co náleží k vzdělávání člověka celého:

2. Naprosto tedy a beze vší výminky tam směřovati jest, aby ve školách a potom působením škol po veškeren život I. vtipy se vědami a umami vzdělávaly, II. řeči se vyšlechťovaly, III. mravy ku všeliké počestnosti se vedly, IV. bůh upřímně ctěn byl 2).

moudrosti a opatrnosti, pobožnosti.

3. Moudře zajisté řekl, kdo řekl, že školy jsou **humanity dílnami,** působíce jmenovitě, aby lidé právě **lidmi** se stávali, to jest (abychom k vytčeným prvé cílům zřetel měli) I. rozumným tvorem, II. tvorem tvory (i sám sebou) vládnoucím, III. tvorem, potěšením to stvořitele svého. Což se stane, vynasnaží-li se školy lidi udělati myslí moudrými, v činech opatrnými, srdcem pobožnými.

Že toho trého nesluší na různo trhati, dokazuje se

4. Protož toto tré vštěpovati přijde ve všech školách mládeži veškeré. Což ukáži vezma této věci základ

I. *z věcí, kterými zde jsme obklíčeni,*

II. *z nás samých,*

III. *z Krista, boha člověka, dokonalosti naší nejdokonalejšího obrazu.*

5. Věci samy, pokud k nám přináležejí, nemohou jinak rozděleny býti než na tré. Nebo některé toliko k spatřování jsou předestřeny, jako nebe a země, a což na nich jest; některé k napodobení, jako podivuhodný řád po všem rozlitý, kterýž taktéž skutky svými vyobrážeti přikazuje se člověku; některé naposledy k požívání, jako milost boží i mnohonásobné jeho požehnání, zde a na věky. Má-li ve všem tom zběhlý býti člověk, jest mu se naučiti jednak znáti, co se mu na podivu hodném tomto amfiteatru spatřovati předestírá, jednak činiti, co činiti ukládá, jednak naposledy toho požívati, čehož mu (jakožto hosti v domě svém) požívati štědrou rukou nejdobrotivější poskýtá stvořitel. *1. ze spojitosti věcí samých,*

6. Pozorujeme-li sami sebe, rovněž shledáváme, že všem jednostejně přísluší osvícenost, mravy i pobožnosť, buď že totiž hledíme na podstatu duše naší nebo na cíl našeho stvoření a na svět uvedení. *2. z povahy duše naší*

7. Podstata duše ze tří mocí (které nestvořenou trojici vyobrazují) jesti složena, z rozumu, vůle, a paměti 3). Rozum směřuje k šetření rozdílů ve věcech (ve všech až i v nejmenších podrobnostech.) Vůle nese se k volení věcí, totiž k oblibování prospěšných a k zavrhování škodných. Paměť pak uschovává to, čím rozum a vůle se kdy zaměstknávaly k budoucí potřebě, i připomíná duši závislosť její (která na bohu jest) a povinnosť, v kteréžto příčině slove také svědomím 4). Tyto tedy povinnosti své ony moci aby mohly právě konati, naprosto třeba vystrojovati je takovými věcmi, které by rozum osvěcovaly, vůli řídily, svědomí pobádaly, aby tudy rozum ostře pronikal, vůle bez omylu vyvolovala, svědomí ochotně všecko na boha obracelo. Jakož tedy ony moci (rozum, vůli a svědomí), protože touž působí duši, trhati se nemohou, tak nemají tři ony duše ozdoby, osvícení, cnosť, pobožnosť trhány býti.

i z cíle našeho na svět poslání:

8. Již pošetříme-li, proč na svět jsme uvedeni, ukáže se, že jest to dvakrát trojí cíl, totiž abychom sloužili **bohu, tvorům, sobě**; a rozkoše abychom požívali vyplývající z **boha**, ze **tvorů**, ze **sebe** samých.

(1.) Abychom sloužili bohu, bližním i sami sobě.

9. Chceme-li se hoditi bohu, bližnímu, sami sobě, třeba, abychom měli ve příčině boha pobožnosť, v příčině bližního počestnosť, v příčině sebe samých umění. Ač toto vše tak jesti sloučeno, jakož člověk sám sobě má býti nejen opatrn, než i mraven a pobožen: že tak k užitku bližnímu nejen mravové ale i umění i pobožnosť sloužiti, a bohu k slávě že netoliko pobožnosť ale i umění i mravové vycházeti mají.

(2.) Rozkoše abychom požívali trojí, vyplývající

10. Pohledíme-li na rozkoš, že k ní odložil člověka bůh, osvědčil při stvoření, když ho neuvedl než na svět všelikými dobrými věcmi po všech stranách již vystrojený, a nad to když ráj rozkoší proň založil, naposledy když uložil věčného svého blahoslavenství účastna jej učiniti.

11. Rozuměj však rozkoš ne těla (ač i ta, antě ničím není než čerstvostí zdraví, lahodností jídla i snu, odjinud nemůže jíti než ze cnosti středmosti) nýbrž duše, která pochází buď z věcí, které vůkol nás jsou, buď z nás samých, anebo naposledy z boha.

(a) z věcí samých

12. Rozkoš z věcí samých se řinoucí jest ona ve zpytování libosť, které zakouší muž moudrý. Nebo kamkoli se hne, a cokoli jeho pozoru se naskýtá, cokoli také uvažováním přemítá, nachází všude a ve všem vnady tak nesmírné libosti, že často jako ze sebe vychvácen jsa sám sebe zapomíná. To jmenovitě jest, což svědčí kniha moudrosti, že není trpký byt moudrosti, ani bolestno bydleti s ní, nýbrž potěšeno a radostno. (Moudr. VIII. 16.). A mudřec pohanský, *τοῦ φιλοσοφεῖν οὐδὲν ἥδιόν ἐν βίῳ*, nic není sladšího v životě nad oblibování moudrosti.

(b) ze sebe samých

13. Rozkoš v samém sobě jest přesladké ono kochání, kterým se člověk cnosti oddaný těší ze vnitřní

své dobré spořádanosti, spatřuje se hotovým ku všemu, co řád spravedlnosti káže. Toto utěšení mnohem jest větší předešlého po přísloví tomto: Dobré svědomí, hody ustavičné.

14. Rozkoš v bohu jest nejvyšší radosti v tomto životě stupeň, když člověk milostivého sobě cítě boha na věky, tak v otcovské jeho a nepromėnné přízni pleše, že srdce láskou k bohu se rozplývá, aniž ví co více buď činiti nebo čeho žádati, jediné že v milosrdenství boží všecken se pohrouže libě odpočívá a života věčného okušení požívá. Toť jest ten pokoj boží, převyšující všeliký rozum (Filip. IV. 7.), nadeňž nic vyššího ani žádáno ani myšleno býti nemůže. Toto tré tedy, osvícení, cnosť, pobožnosť jest třemi studnicemi, z nichž všickni nejdokonalejších rozkoší potůčkové plně tekou. *(c) z boha*

15. Naposledy že toto tré při všech a jednotlivých býti má, svým učil příkladem ten v těle zjevený bůh (aby na sobě ukázal úpravu a zprávu [formu a normu] všeho). Nebo že on věkem prospívaje prospíval spolu moudrostí a milostí u boha a lidí, svědčí evangelista (Luk. II. 52.). Kdež aj blažená ona ozdob našich trojice! Nebo moudrosť co jest než věcí všelikých tak, jak jsou, známosť? Milosť u lidí co dává než milostnost mravův? Milosť pak boží co nám působí než bázeň páně? nejvnitřnější totiž, opravdová a vroucí pobožnosť? To tedy ciťme na sobě, co na Kristu Ježíši, který všeliké dokonalosti obrazem jest nejdokonalejším, ku kterému sluší se nám připodobňovati. *3. z příkladu Krista, vzoru našeho*

16. Proto zajisté řekl: Učte se ode mne (Mat. XI. 29.). A poněvadž týž Kristus lidskému pokolení dán jest za učitele nejosvícenějšího, za kněze nejsvětějšího, za krále nejmocnějšího: vysvítá, že křesťané podle vzoru Kristova mají vzděláváni býti i činěni myslí osvícenými, ostříháním svědomí svatými, činy (v svém povolání každý) mocnými. Křesťanskými tedy právě tehdáž teprve budou

školy naše, budou-li nás dělati Kristu co nejpodobnějšími.

Nešťastné loučení. 17. Proto nešťastné loučení, kdekoli toto tré spolu se nedrží svazem adamantovým. Nešťastná učenosť, která nevychází na mravy a pobožnosť! Nebo umění beze mravů co jest? Kdo prospívá v literním umění a schází v mravech (stará jest to propověď), více schází než prospívá. Co tedy Šalomoun o ženě pěkné, ale od rozumu se odvracující řekl, to též říci lze o učeném ale nemravném: Zápona zlatá na pysku svini jest umění při člověku ode cnosti se odvracujícím. (Přísl. XI. 22.) I jakož drahokamy se nesázejí do olova ale do zlata a třpytí se oboje tím skvěleji; tak umění nemá se pojiti s rozpustilostí, ale se cností, a přidá jedno druhému ozdoby. K obojímu pak kde přistoupí pobožnosť pravá, dovrší se dokonalosť. Nebo bázeň páně jakož jest počátek i konec moudrosti, tak jest také vrch a koruna umění, protože plnosť moudrosti jest báti se pána (Přísl. I., Sir. I. a jinde).

Zavírka. 18. Krátce, poněvadž na pacholecím věku a cvičení všecken ostatní život visí, veta bude po všem, nebudou-li ku všelikým všeho života řízením zde nastrojovány mysli všech. Jakož tedy v životě matčině každému budoucímu člověku tytéž působeny bývají údy kde komu všecky, rucc, nohy, jazyk atd., ač všickni nebudou řemeslníky, běhouny, písaři, řečníky: tak ve škole všelikým těm věcem, které člověku přináležejí, mají býti vyučováni všickni, byť některé některých potom více k užitku byly.

Hlava XI.

Že škol s účelem svým dokonale se srovnávajících nebylo posavad.

S účelem svým zouplna se srov- Příliš a příliš domýšlivým se zdáti budu smělým tímto výrokem. Avšak odvolávám se k věci samé, a tebe,

kdo to čteš, ustanovuji soudcem, sám neodbývaje než za jednatele. Dokonale s účelem svým srovnávající se zovu školu, která jest pravou lidí dílnou, kde totiž mysli učňů bleskem moudrosti se zapájejí, aby hbitě pronikaly všemi věcmi zjevnými a tajnými (jakož kniha moudrosti mluví VII. 17.); a kde mysli i myslí povahy ku všeobecné cností spořádanosti se napravují a srdce božími milostmi se navnazují anobrž opojují, aby nebeský již nyní pod nebem život vésti navykali všickni, kteří ku zapájení se pravou moudrostí do křesťanských oddáváni bývají škol; slovem, kde by všickni všemu povšechně byli vyučováni. *návající škola, co?*

2. Avšak která posud škola toto sobě na tom dokonalosti stupni uložila? neřkuli abychom pravili, že toho dosáhla. Než abychom Platonických, jak by se zdálo, nehonili ideí 1) a neblouznili o dokonalosti, jakéž nikde není, aniž v tomto životě naditi se jí snad lze: jiným ukáži důvodem, že školy mají takovými býti, aniž pak posud ještě jsou. *Že školy takovými býti mají, aniž pak jsou, prokazuje se*

3. Dr. Luther ve svém k městům říšským o vyzdvihování škol (l. 1525.) napomenutí mezi ostatními věcmi tohoto dvého si přeje. Předně, aby po všech městech, městečkách, vsech školy byly zřízeny ku cvičení vší obojího pohlaví mládeže (jakož že se díti má, jsme prokázali důvodně ve hlavě IX.), tak aby i rolnictví a řemeslům oddaní aspoň dvě hodiny každý den do škol odbíhajíce v literním umění, v mravech, v náboženství cvičeni byli. Druhé, aby nějakou snadnější metodou cvičeni byli, kterouž by nercili odhrožováni nebyli od studií alebrž spíše jako vnadami nějakými vábeni, a jakž mluví, aby nemenší rozkoš chlapci měli ze studií, než když veškery dni tráví ořechy, míčem, předbíháním, pohráváním. To on. *1. přáním dr. Luthera*

4. Moudrá vskutku a tak velikého muže hodná rada! než že na přání stavila se posavad, kdož nevidí? *2. svědectvím věcí samých. Nebo*

Nebo kde jsou všeobecné ony školy? Kde vábná ona metoda?

(1) školy nejsou ještě všude založeny

5. Na odpor tomu vidíme všecko, any po menších oněch obcích, vesnicích aneb osadách ještě všude založeny nejsou.

(2) aniž všude, kde jsou, opatruje se, aby pro všecky byly.

6. Kde pak jsou, nejsou pro všecky vůbec než pro některé, možnější totiž, protože, anytě jsou nákladny, chudší k nim nebývají připouštěni než náhodou někdy, milosrdenstvím totiž něčím. Mezi nimi pak čisté časem hlavy, na velikou ujmu církvím a říšem že míjejí a mizejí, jesti pravdě podobno.

(3) Nejsou hrami než stoupami

7. Dále při cvičení mládeže tak tvrdá na mnoze obírána byla metoda, že školy vůbec pokládány byly za strašidla chlapcův a za mučírny 2) hlav, i že větší díl žáků, uhoniv sobě nechutenstvo k vědám a knihám, prchal do dílen řemeslníků nebo k jinému ledakterému života způsobu.

4. Nikde všemu učeno nebývá ani nejpřednějšímu

8. Kteří byli zdrženi (buď rodičův a dobrodinců volí jsouce přinuceni nebo přivábeni nadějí dosíci někdy důstojnosti nějaké z literního umění, nebo dobrovolnou chtivostí přirozenou k těmto ušlechtilým věcem), při těch vzdělávání nebylo konáno ni opravdově, ni opatrně dosti, spíše naopak a na ruby. Nebo co nejpředněji mělo býti myslem vštěpováno, na to nejpředněji bylo zapomínáno, na **pobožnosť a mravy.** O ty pravím všude po školách (i v akademiích, kterým přece příslušelo vrchem býti lidského vzdělání) trochu malá byla péče, že na mnoze odtud místo tichých beránků divocí oslové i neskrocení a bujní mezkové vycházeli, a že místo ku ctnosti zvedené povahy vynášeli ulíčenou toliko jen mravů zdvořilosť, nádherný nějaký cizí kroj a ku světským marnostem vycvičené oči, ruce, nohy. Nebo jak málo kterému z těch paňátků tak dlouho studiemi jazykův a umění broušených šlo na mysl, aby ostatním smrtelníkům byli vzorem střídmosti, čistoty, pokory, vlídnosti, vážnosti, trpělivosti zdrželivosti atd.? Odkud pak to? jediné že otázkou žád-

nou o pořádném žití ve školách nehybáno. Svědčí to nevázaná všech téměř škol kázeň, svědčí nevázaní všech řádů mravové, svědčí neskonalé mnohých pobožných stesky, vzdechy, slzy. A braniž stav škol ještě někdo? Dědičný, totiž s prvých lidí na nás připadlý neduh posedá nás, že strom života za hřbet založíce nezřízeně chtíč zavodíme k samotnému stromu vědění. A tomu nezřízenému chtíči hovějíce školy nehonily se posavad než po vědomostech.

9. Než i to právě kterým řádem? kterým zdarem? Takovým jistě, že co za rok lidské mysli pochopiti lze, v tom pět, deset, mnoho let ji drželi. Co pěkně povlovně v mysli lidské uvedeno a vlito býti mohlo, to se do nich násilně tisklo, nýbrž pěchovalo a tlouklo. Co světle a zřejmě před oči se stavěti mohlo, to se zatemněle, zamateně, zamotaně jako v pouhých pohádkách podávalo.

5. Metodou ne hladkou, než násilnou.

10. Ať mlčím na ten čas, že sotva kde pravými jádry věcí krmeny bývaly mysli, vyplňovány na mnoze skořepinami slov (povětrné jakési a papouškové štěbetnosti) i plevami nebo dýmem domnění.

6. Umění předkládá se slovné spíše než věcnaté.

11. Studium i samotného jazyka latinského (abych toho za příklad mimochodem dotekl) milý bože jak bylo zamotáno, jak pracno, jak obšírno! Hbitěji přiučují se kuchtíci a drosláři a vetešníci (smrdoši) kteříkoli za prací kuchyňských, vojenských i jiných nečistých ledakterému jazyku, od mateřštiny své se různícímu, ba dvěma nebo třem, než škol chovanci za největší prázdně největším úsilím jedinému latinskému. I s jak nejednostejným prospěchem! Onino po některém měsíci volně švandročí své věci, tito i po patnácti neb dvacíti letech, na mnoze ještě nejinak než přivázáni jsouce k svým vodidlům, mluvnicím a slovníkům, mohou cosi toho latině pronesti, a ani toho ne bez váznutí a nejistoty. A toto přezlé času a prací maření odkud může jíti než z chybné metody?

7. Studium jazyka latinského jak obšírno a zamateno.

Stesk na to dr. Lubina

12. A o ní hodně přeslovutný Eilhard Lubin, doktor svatosvatého bohosloví a professor na akademii v Rostocku, takto psal: Obecný onen způsob při cvičení chlapců ve školách takovým mi se zdá naprosto, jakoby někomu projednaným úkolem a naschvál kázáno bylo, aby způsob nebo řád nějaký vymyslil, kterým by učitelové rovněž jako žáci ne jinak než nesmírnými pracemi, náramnými tesknostmi, neskonalými lopotami a nejinak než velmi dlouhým teprve času prodlením ku známosti jazyka latinského onino přivodili, tito přivozováni byli.

Quae quoties repeto, vel iniqua mente revolvo,
concutior toties, penitisque horresco medullis 3).

A brzo potom: To když často u sebe uvažuji, nejednou, vyznávám se, přiveden jsem byl k oné myšlénce, že naprosto tím jsem jist, že zlým jakýmsi a závistivým duchem, vrahem lidského pokolení, toto do škol uvedeno bylo. To on, jehož toliko ze mnohých svědků vyššího řádu chtěl jsem zde postaviti.

a spisovatelův.

13. Ač svědků hledati která toho potřeba? Tolik nás jest, kolik vyšlo ze škol a akademií sotva stínem pravější nějaké učenosti omočených. Ze mnohých tisíců také já jsem jedním, bídným človíčkem, jemuž přelíbezný života veškerého ráj, kvetoucí mládí leta, tretkami školským strávena jsouce, bídně zmizela. Ach kolikrát mně, když lépe prohlédnouti dáno, vzpomenutí na ztracený věk z prsou vzdechy, z očí slzy, ze srdce žalosť vyrazilo! Ach kolikrát mně žalosť ona zvolati přinutila:

O mihi praeteritos referat si Juppiter annos! 4)

Stesky a žádosti sluší obrátiti v přičinění o hledání něčeho lepšího.

14. Avšak žádosti tyto jsou daremny; den, který minul, nevrátí se zase. Nikdo z nás, kterými strávena jsou léta, neodmladne, aby znova věk začíti i tak sám sebe vystrojovati se učil lepší k životu přípravou; žádné

na to rady již není. Toto jediné pozůstává, jediné toliko možno jest, abychom poradili, cokoli potomkům svým poraditi můžeme, abychom totiž ukážíce, kudy nás učitelové naši v chyby vráželi, tudy k vyhýbání chybám cestu ukázali. Což se stane jmenem a vedením toho, který sám nedostatky naše počítati a křiveniny přímiti umí (Kazat. I. 15).

Hlava XII.

Že školy v lepší napraveny býti mohou.

Zdali na zastaralé neduhy léku podávati jest?

Zastaralé hojiti neduhy tvrdo jest a nesnadno i téměř za nemožné se pokládá; avšak nachází-li se kdo lék slibující, zdali tím od sebe strká nemocný? Zdali netouží raději, aby co nejrychleji ruka byla přičiněna? zvláště když znamená, že lékař veden není nerozvážlivým domněním, ale rozumem podstatným. Tam tedy nám jest jíti v tomto neobyčejném předsevzetí našem, aby předně ukázalo se, co slibujeme? potom ze kterého základu?

Spisovatel co zde předkládá a slibuje?

2. Slibujeme pak takové škol spořádání, aby jím

I. všecka mládež (leč komu bůh mysli odepřel) vycvičena byla,

II. a to ve všech těch věcech, které člověka činiti mohou moudrým, dobrým, svatým.

III. I cvičení toto, jakožto k životu příprava, aby dokonáno bylo dříve věku vyspělého.

IV. Totéž cvičení aby šlo bez ran a krutosti neboli nějakého nucení lehoučce, pěkně povlovně a jako samo od sebe. (Jakož tělo živé vzrůst postavy své béře, žádného údův roztahování nebo rozpínání nepotřebujíc; protože, dodáváš-li jen toliko opatrně potrav a osvěh i cvičeb, tělo samo v postavu

a sílu znenáhla i nepatrně vzrůstá: tak pravím, aby opatrně mysli dodávané potravy, osvěhy, cvičby vycházely samy k moudrosti, cnosti, pobožnosti).

V. Aby nebyli cvičeni k osvícení tvárnému než pravému, ne k povrchnímu než podstatnému, to jest aby rozumný živočich, člověk, ne cizím než vlastním rozumem se spravovati, ani jenom cizí o věcech mínění v knihách čítati a stíhati neb i napamět uměti a vyříkávati, než sámť aby ke kořenům věcí pronikati i pravého o nich rozumu a z nich prospěchu nabývati zvykal. O celosti mravův a pobožnosti to též jesti smýšleti.

VI. Aby cvičení toto nebylo pracné, než snadnické, totiž neoddáváním než čtyř hodin každého dne ku cvičením veřejným a to tak, aby učitel jediný třeba sta (žáků) spolu cvičiti stačoval desetkráte snadnější prací než co jí nyní na jednotlivé vynakládáno bývá.

Povaha lidská při nových nálezech vysvětluje se příkladem Archimedova stroje

3. Ale kdo tomu uvěří dřív, než uhledá? nebo známa jest povaha smrtelníků, že dříve, než nalezeno bývá něco zvláštního, se diví, kterak nalezeno býti mohlo; když pak jest nalezeno, diví se, proč toho dávno nebylo nalezeno. Když Archimedes králi Hieronovi přenáramnou loď, kterou sto lidí z místa hnouti nemohlo, jednou rukou na moře vpraviti sliboval, smíchem byl uvítán, avšak uhlédali to naposledy s úžasem.

a nového světa

4. Kolumba, který na západě nové tušil ostrovy, nikdo z králů kromě kastilského nechtěl slyšeti a tak maličkem přispěti, aby pokus udělal. Dějiny připomínají, že sami účastníci plavby pustivše o všem častěji žehrali, i že málo chybělo, že Kolumba v moře nehodili a s nepořízenou se nenavrátili. A přece nalezen jest onen tak velikánský nový svět, a diví se nyní již všickni, kterak tajiti se mohl tak dlouho. Avšak i tento žertovný kus téhož Kolumba sluší sem; i když on Španěly, kteří člověku z Vlach slávy tak

důležitého nálezu záviděli, za kvasu úštipky dojímán byl a mezi jiným doslýchal, že náhodou objevena jesti druhá ona polokoule, ne uměním, i že leckým jiným nalezena býti mohla: podal čistou úlohu. Jak možno postaviti slepičí vejce na ostrý svůj konec a nepotřebovati podpory žádné? I toho když všickni nadarmo ohledávali, on zlehoučka skořápku o talíř naraziv a nehrubě nalomiv postavil vejce. Oni v smích a v křik, že tolikéž mohou. Můžete, pravil, protože jste viděli, že to lze; proč pak dříve mne živá duše ne?

5. Domnívám se, že by též bylo, kdyby Jan Faust, nálezce umění knihtlačitelského, hlásati začal, že má způsob, kterýmž jediný člověk za týden více knih opíše, než vůbec deset nejbystřejších písařů za rok všecken, a že budou knihy velmi čistě psány, výtisky všecky téhože způsobu až do nejnepatrnějšího tytlíčku, a že budou velmi zprávny všecky, jen kdyžby jeden dostatečně byl opraven atd., kdoby víru tomu byl dal? komu by se to bylo nezdálo pohádkami? neb aspoň marnou a neužitečnou chloubou? Však hle již děti vědí, že naprosto pravdivě tak to jest. *a umění knihtlačitelského*

6. Kdyby Barthold Schwarz, nálezce kovových děl, byl mezi střelce přišel se slovy takovými: Vaše luky, vaše kuše, vaše praky málo platí. Já nástroj dám, který bez přičinění síly v ramenech pouhým ohněm nejen házeti bude kameny a železem, ale i dáleji donášeti a jistěji, co se namátne, bíti i silněji prorážeti a porážeti: kdo z nich byl by smíchem neuvítal muže toho? Tak obyčejno jest nové a neobyčejné věci pokládati za divné a k pravdě nepodobné. *a ručničného*

7. Aniž ovšem Američané domysliti se toho mohli, kterak se to díti může, aby člověk se člověkem bez oslovení, bez prostředníka, toliko papírek vypravě, o pomysly ducha *a písařského*

svého se sdílel, čemuž u nás i nejhloupější rozumějí. Tak naprosto všude a ve všem,

Ardua visa olium risus sunt posteritati 1).

Nalezení metody dokonalé také přesuzování vydáno.

8. Že nejinak přihodí se novému tomuto předsevzetí našemu, snadno napřed cítí duch, anobrž již jsme toho na díle zakusili. Diviti se totiž a horliti bude nejeden, že jsou lidé, kteří školám, knihám, metodám ujatým zvykem nedokonalosť vytýkati a nevím co neobyčejného a nad víru vycházejícího slibovati smějí.

A tomu kterak vstříc jíti.

9. A nám sice snadno by bylo odvolati se k výsledku tvrzení svého jako k velmi pravdivému svědku budoucímu (tak bohu svému se důvěřuji); však poněvadž toto předběžně píšeme ne nevzdělanému lidu než mužům opatrným, prokázati sluší, že se státi může, aby všecka mládež literním uměním, mravy, pobožností byla zapojena beze všeliké takové tesklivosti a nesnadnosti, jakéž obecnou metodou všude zakoušejí tak vyučující jako učící se.

Základ prokazování vědeckého

10. Toho pak prokazování toto budiž základem jediným, avšak naprosto dostatečným, že jmenovitě jednokaždá věc tam, kam se přirozeností svou kloní, nejen se dá snadno vésti, ale i sama od sebe s libostí jakousi pospíchá, až bolesť jest, bráníš-li.

vyložený

11. Nebo ptáka jistě aby létati, ryby, aby plovati, zvěři, aby běhati navykaly, doháněti zhola netřeba; dělají to samoděk, jak mile cítí, že mají k úkonům oněm sobě oddané údy dosti tuhé. Aniž třeba nutiti vodu, by po spádu tekla, neb oheň, by hořel, dá-li se mu potrava a průduch, nebo kámen okrouhlý, by dolů se válel, nebo hranatý, by ležel, neb oko a zrcadlo, by předměty chytala, přičiní-li se světlo, nebo símě, by se vyklívalo, zahřáto jsouc vlahou a teplem. Sama od sebe jednokaždá věc vskutku tak dělati chce,

jak dělati od přirozenosti způsobna jest; dělá pak, napomůže-li se, byť i maloučko.

12. Poněvadž tedy (jakož jsme ve hl. V. viděli) semena umění, mravův i pobožnosti jsou přirozeně v lidech veškerých (vyjímáme netvory lidské); nutně z toho jde, že ničeho jim není třeba leč lehoučkého nabádání a opatrného nějakého řízení. *a doložený.*

13. Avšak říkají, ne z každého dřeva může býti fládr. Odpovídám: ale z každého člověka stává se člověk, vzdálí-li se nákaza. *Odpor 1.*

14. Vždyť proto přece (mohl by někdo zase přivésti) jsou vnitřní naše moci po pádu prvotném porušeny. Odpovídám: ale nejsou zhaslé. I tělesné v pravdě síly jsou zemdleny; avšak je umíme navoditi zase k přirozené čerstvosti chozením, běháním i konáním prací umělých. Neb ač první lidé, jak mile byli stvořeni, mohli choditi, mluviti, rozumovati, my však nemůžeme choditi, mluviti, rozumovati, leč se naučíme cvikem; proto přece z toho nejde, že tomu učiti se jinak nelze než zamotaně, pracně, na nejisto. Neb učíme-li se tomu, co k tělu přináleží, jísti, píti, choditi, skákati, dělati řemesla, bez tak náramných těžkostí, proč ne také tomu, co k mysli přísluší? jen kdyby pořádného cvičení se ne nedostávalo. Více něco přidám. Naučuje koníř v některém měsíci koně mimochodem šlapati, skákati, točiti se, ku pokynu proutkem pohyby strojiti. Vyučuje nepatrný kejklíř medvěda tance vésti, zajíce na buben tlouci, psa orati, mečem se oháněti, hádati atd. Cvičí leda baba papouška, straku, krkavce lidské napodobovati hlasy nebo zpěvy atd. vše to mimo přirozenosť a v čase skrovničkém A nebude moci člověk snadnou prací v tom vycvičen býti, k čemu jej přirozenosť nedím připouští nebo vede než táhne a vleče? Hanba budiž to tvrditi, aby z nás i ti zvířat cvičitelé chechotu si netropili. *Odpor 2.*

Odpor 3. 15. Však sama věcí nesnadnost působí, vedou proti tomu ještě, že ne každý chápe. Odpovídám: Která to nesnadnosť? Jestliž mnedle které v přírodě tak tmavé barvy tělo, které by zrcadlem uchyceno býti nemohlo, jen obrátíš-li je příhodně proti němu světla použije? Jest-li jaká věc, kteráž by se na desce vymalovati nemohla, jen maluje-li, kdo umění malířské zná? Jestliže které símě nebo kořen, kterého by země přijati a zahřívajíc ku klíčení přivesti nemohla? ač jest-li, kdo ví, kde, kdy, kterak jednokaždé náleží síti. Přidám toto. Není ve světě ni skály ni věže tak náramné vysokosti, aby na ni vylezti lze nebylo, kdokoli není noh prost, jen přistaví-li se buď schody náležitě, nebo vzdělají-li se slušným položením a pořadem schůdné stupně v samé skále vytesané, i ohradí-li se zábradly proti nebezpečí pádu. Že tedy k vrchům umění tak řídcí přicházejí, ač mnozí přistupují duchem bodrým a velmi chtivým; a že ti, kteří poněkud přicházejí, nepřicházejí než s prací, s udýcháním, zemdlením a hlavy zavrácením, poklesajíce se a od toho odpadajíce začasté: tím se neprovodí, že vtipu lidskému jest něco nepřístupno, než že jsou stupně nedobře spořádány, kusy, děravy, chatrny, t. j. že metoda je zamatena. Po náležitě spořádaných, plných, celistvých, bezpečných jisto jest, že lze vyvésti kohokoli na vysokosť kteroukoliv.

Odpor 4. 16. Díš: Proto přece jsou vtipy velmi tupy,
Odp. 1. kterým ničeho vpraviti nelze. Odp. Sotva tak zašpiněné jest zrcadlo, aby vždy nějak obrazů nechytalo; sotva tak drsnatá deska, aby se vždy něco a nějak psáti
Odp. 2. na ní nemohlo. Zatím, podává-li se zrcadlo prachem neb skvrnami zanečištěné, vytříti je dříve; pakli jest deska drsnata, vyhladiti ji; tak příhodnosti neodeprou. Rovněž mládež, jen hladí-li se a brousí, vybrušuje se a vyhlazuje jistě druh od druha, že všichni všecko chopí naposledy.
NB. (Nepohnutě stojím na tvrzení svém, protože nepohnutý stojí základ). Ten toliko ukáže se rozdíl, že zpozdilejši, jakoukoli ucítí se známostí věcí za-

pojenými, přece ucítí; vtipnější pak od věcí do věcí mysl zavodíce že hlouběji a hlouběji ve věci pronikati budou i shledávati rozličně nová a velmi platná o věcech vyšetření. Naposledy, nechať jsou některé vtipy *Odp. 3.*
ku vzdělávání naprosto nezpůsobny jako dřevo naprosto zavilé k polovypuklině; naše však tvrzení pravé bude o prostředních hlavách, jakých se daření z milosti boží vždy bývá *NB.*
velmi hojné. Příliš na mysli nedostatečných tak řídko vídáme, jak nestatečných oudy svými od narození. Nebo jistě slepota, hluchota, chromota, outlosť zdraví zřídka se s lidmi rodí, nýbrž uhoněny bývají vinou naší, tak i náramná mozku tuposť.

17. Ještě namítají: že některým způsobnosti *Odpor 5.*
ke studiím se nedostává, nýbrž chuti, které přes moc hnáti jest teskliv o zároveň i neužitečno. Odpovídá se: tak skutečně píší o filosofovi, že dva žáky měv jednoho neučelivého, druhého svévolného oba zahnal, poněvadž jeden chtěje nemohl, druhý moha nechtěl. Ale co pak kdyby nechuti té k liternímu umění *Odp.*
učitelové sami příčinou byli? Aristoteles zajisté pověděl, že člověku jest přirozená žádosť umění; a že tak jest, viděli jsme ve hlavě V. a zde v nejblíže předcházející jedenácté. Než že někdy mazlivé rodičův povolování přirozenou chuť při dětech kazí; že někdy je nezbedná chasa k ledačemu marnému přivnazuje; že někdy chlapci sami spatřováním rozličných zaměstknání občanských anebo dvorských anebo kterýchkoli zevnitřních věcí ode vrozených mysli vnad sváděni bývají: tím to jest, že po neznámé věci žádného není dychtění, aniž mohou se snadně vzpamatovati. (Jako zajisté jazyk chutí jednou napuštěný druhé dobře nerozeznává, tak mysl z jedné strany prve zaměstknaná dosti nešetří toho, co z druhé bývá poskýtáno.) Vyraziti tedy náleží z takových nejprve případnou onu malátnosť a navésti zase přirozenosť k čerstvosti její; chtivosť umění navrátí se jistě. Avšak jak málo který z těch,

kteří mládež cvičiti na se berou, na to pomýšlí, aby ji sobě nejprve způsobnou učinil ku přijímání cvičení? Aby totiž, jako soustružník dřevo, prve než strouhá, otesává; i jako kovář železo, prve než kove, změkčuje; i jako soukenník vlnu, než z ní nitě přede a snová a tká, prve přebírá, přepírá, myká; i jako švec kůži, prve než střevíc ššívá, vydělává, vytahuje, vyhlazuje: aby pravím týmže způsobem žáka učitel, prve než pravidly vzdělává, vzdělávání dříve chtivým, anobrž i ku vzdělávání způsobným i proto ve všem sobě povolným učinil, kdo to obmýšlí? Každý téměř, jakého nachází, na takého vpadá, hned strouhá, hned kuje, hned česá, hned tká, hned na kopyta svá táhne, hned chce, aby hladko bylo a se stkvělo; a to nedaří-li se hned podle přání (a jakž se prosím dařiti má?) vzpouzí se, rozhorluje se, vzteká se. A divíme se, že jsou, kteří takového cvičení se zpěčují a utíkají? diviti se raději sluší, že někdo to může vystáti.

Rozdíl hlav, šester

18. Ale příčina se dává o rozdílu hlav něco připomenouti, totiž že některé jsou bystrovtipny, jiné tupy; některé povolny a ochotny, jiné tvrdy a zarputily; některé literního umění samy od sebe chtivy, jiné v řemeslech raději se kochající. A z toho třikráte dvojího způsobu vyvstává šestera hlav povaha.

I.

19. Na prvém místě jsou bystrovtipní i chtiví a povolní, samotní mimo všecky nejvíce k studiím způsobní, kterým ničeho netřeba dodávati než pokrmu moudrosti; vyrůstají sami od sebe, jako rostlina spanilá. Opatrnosti toliko jen třeba, aby se jim nedopouštělo příliš pospíchati, aby tudy dříve času nezemdleli a nezjalověli.

II.

20 Druzí jsou bystrovtipní, ale váhaví, však povolní. Ti potřebují toliko ostruh.

III.

21. Na třetím místě jsou bystrovtipní a chtiví, však plaší a zarputilí. Takoví vůbec nenáviděni bývají ve školách a jmíni na mnoze za beznadějné, kteří

však v muže přeznamenité vyspívají, cvičí-li se právě. Příklad předkládají nám dějiny na Themistokleovi, velikém Atheňanů vůdci, který za mlada plaché byl povahy (až učitel mu řekl: Ničím obyčejným nestrojíš býti, chlapče; věru že budeš buď velikým dobrem státu nebo velikým zlem). Když potom někteří proměně jeho povah se podivovali, on říkával: Nezkrocená hříbata vyrůstají prý v nejlepší koně, užije-li se na ně pravého cvičení. Což tak shledáno jest při Bucefalovi Alexandra Velikého. Nebo když Alexandr viděl, an otec jeho Filip koně velmi plachého aniž kterého jezdce na hřbetě trpícího zavrhuje jakožto neužitečného, on řekl: Kterakého koně maří tito, když s ním z neumělosti zacházeti neumějí! I když divným uměním beze švihání s koněm se obíral, Alexander dosáhl toho, že nejen tehdáž nýbrž stále potom jej nosil, aniž jiného spanilejšího a tak znamenitého hrdiny hodnějšího koně bylo lze nalézti po světě veškerém. A tento příběh uváděje Plutarch dokládá: Připomíná nám kůň tento, že mnohé zdárné hlavy mizí vinou cvičících, kteří koně obracejí v osly, protože neumějí zpravovati bodrých a volných.

22. Na čtvrtém místě jsou povolní i spolu učiti se chtiví, však zpozdilí a tupí. A takoví mohou do šlépějí předcházejících vstupovati, i aby mohli, náleží se k mdlobě jejich skláněti, ničeho těžkého neukládajíc, na nic z ostra se nevytazujíc, vlídně raději všude je snášejíc, podporujíc, utvrzujíc a povzbuzujíc, aby srdce netratili. Takoví totiž ač později cíle docházejí, však lépe trvají jakož způsob jest ovoce pozdního. A jakož pečeť na olovu tíže sic se tlačí, však trvá déle; tak tito déle živi bývají obyčejně nežli bystrovtipní, aniž tak snadno, co jednou pochopeno, mizí jim z paměti. Protož nesluší jich ode škol odháněti. *IV.*

23. Na pátém, bývají někteří tupí a nad to malátní a leniví, kteří ač není-li při tom urputnosti, *V.*

ještě napraveni býti mohou. Avšak zde třeba veliké opatrnosti a trpělivosti.

VI. 24. Na posledním místě jsou tupí a k tomu přirozeností svou zavilí a zlomyslní, na mnoze ztracení. Však poněvadž jest jisto, že ve veškeré přírodě na záhubné věci objevují se protiléky, a že stromy samy ze sebe plané náležitým štěpováním ovocnými se stávají; nesluší dokonce pochybovati, nýbrž hleděti, aby vzpouru aspoň přemoci a vzdáliti bylo lze. Nebude-li lze, tehdáž teprvé přijde opustiti zavilé a sukovité dřevo, z něhož bys darmo se nadíval způsobiti obraz (Merkura). Země vyprahlé ani dělati ani se dotýkati nesluší, řekl Cato 2). Však takovou, tak nepodařilou hlavu mezi tisíci sotva najdeš jednu, což dobrotivosti boží znamenitým jest důkazem.

25. Úhrn toho, co povědíno, vychází na tento výrok Plutarchův 3). Jaké se děti rodí, to v moci žádného není: ale aby pravým vedením na dobré vyšly, to v moci naší jest. Hle, v moci naší! praví. Nebo jistě štěpař vyvodí z kterakékoli planě strom, jednostejné všude umění štěpování svého na to vynakládaje.

Však že všecko jednakou umělostí a metodou vésti lze, prokazuje se čtverým způsobem

26. Že pak jednou a touž metodou všecku tak rozdílné povahy mládež cvičiti a vésti lze, ukazuje toto čtvero.

I. 27. Předně, všecky lidi sluší provésti k týmž cílům moudrosti, mravův i svatosti.

II. 28. Pak, všickni lidé, kterakkoli povahami od sebe se dělí, obhajují sobě jedné a též přirozenosti lidské, vystrojené nástroji jednostejnými.

III. 29. Třetí, tato rozdílnosť povah není ničím jiným než z přirozené spořádanosti vystupováním neb jí nedostupováním týmže způsobem, kterým neduhy těla jsou nadbytkem vlhka nebo sucha, horka nebo studena. U př.

bystrosť vtipu čím jest než duchů duševních v mozku jemností a mektavostí, velmi prudce čidly se rozbíhající a velmi spěšně namítající se části při věcech pronikající? A tato mektavosť nestaví-li se nějakým způsobem, přihází se, že duch se rozprchá, i že mozek ostaven bývá buď zemdleným anebo tupým; proto vídáme, že rané vtipy obyčejně buď nevčasnou smrtí vychvacovány neb otupovány bývají. Naproti tomu *tuposť vtipu* čím jest než duchů v mozku lepkou hustostí a temností, kterouž proto častějším províváním rozháněti a vyjasňovati třeba. *Svévolnosť a vzpoura* čím mnedle jest nežli zbytečnou srdce tuhostí, by povolováno nebylo; kterouž proto třeba kázní oslabovati. *Lenosť* pak čím než přílišnou srdce slabostí, stužování potřebující. Proto jakož lékem tělu jest nejprospěšnějším ne ten, který NB. protivné věci na protivné přikládá (nebo tak vzbuzuje se půtka násilnější), než ten, který odporných věcí zmírnění uvodí, aby nic s jedné strany neubývalo, s druhé nevybývalo: *tak na vady lidské mysli nejpříhodnějším bude lékem metoda taková, kterou by nadbytky a nedostatky povah se upravovaly i všecko zase uvodilo ve spořádanosť a shodu jakousi libou.* A tím úmyslem metoda tato naše na prostřední strojena jest hlavy (jakých vždy nejvíce se vyskýtá), aby ani jemnějším (by dříve času vysílenými se nestali) ku zdržování ne nedostávalo se zástav ani ostruh a ostnů k nabádání zpozdilejších.

30. Naposledy, *těmto nedostatkům a nadbytkům povah (vtipů) lépe lze na pomoc přispěti, dokud mlady jsou.* IV. Jako zajisté na vojné NB. novotní vojáci proměšují se mezi staré vojáky, mdlí mezi silné, leniví mezi hbité, i tak pod týmiž znameními bojovati zavozováni bývají, jako týmiž rozkazy se řídí, pokud bitva spořádaným šikem horlivě se vede, jakož dosáhše vítězství teprve stíhá každý nepřítele, pokud chce a může, po libosti kořisť bera: tak v této literní

vojně sluší dělati, aby zpozdilejší mezi hbitější, tupější mezi bystřejší, svéhlaví mezi povolné se proměšovali i jednostejnými pravidly a příklady potud vedeni byli, pokud potřebují vůdce. Puštěni jsouce ze škol stíhejž každý ostatní studií běh bodrostí, jakouž lze.

Při proměšování vtipů rozdílné povahy které užívati opatrnosti

31. Proměšováním pak oním rozumím ne proměšování ve příčině samého místa, nýbrž mnohem více ve příčině pomoci, aby jmenovitě, kohokoli učitel vidí vtipnějším, tomu jiné dva neboli tři zpozdilejší cvičiti svěřoval; koho uznamená dobrou býti povahou, tomu aby jiné horšího způsobu oddával ostříhati a je zpravovati. Tak o oboje postaráno se bude krásně, když nad to učitel toho šetřiti bude, aby po pravidlech rozumu dálo se všecko. Ale čas bude již jednou aspoň přistoupiti k vykládání věci samé.

Hlava XIII.

Že základem napravení škol jest zevrubný ve všem pořádek.

Řád *duchem věcí*

Rozvážíme-li, co to jest, což vesmír tento se všemi pračastečnými věcmi zachovává, by ve své stál míře, najdeme, že jiného nic, naprosto nic než řád, jenž jest věcí přednějších a zadnějších, vyšších a nižších, větších a menších, podobných a rozdílných spořádání místem, časem, počtem, měrou, a vahou každé věci náležitou a případnou. Odtud nejeden řekl bystře a pravdivě: že řád jesti duchem věcí. Nebo cokoli jest spořádáno, pokud obhajuje řádu, potud obhajuje stavu svého a neporušenosti; vystupuje-li ze řádu, malátní, viklá se, klesá, boří se. Všemi veškeré přírody a umy příklady ukazuje se to. Nebo

Vysvětluje se to příklady,

2. co mnedle působí, aby svět světem byl a v plnosti své stál? To totiž, že jednokaždý tvor ve svých

mezech po vyměření přírody nad míru snažně se uchovává, tím, pravím, zvláštního jí řádu ostříháním zachovává se řád všehomíra. *1. svetla*

3. Co působí, aby věky časů po tak jistých dobách let, měsíců, dní uplývaly tak spořádaně a beze všeho zmatku? Jediný neproměnný oblohy řád. *2. oblohy*

4. Co působí, aby včely, mravenci, pavouci konali díla tak náramné jemnosti, že vtip lidský více nalézá čemu se podivovati než čeho následovati. Nic než vrozená způsobnosť, aby v dílech svých šetřili řádu, počtu, míry. *3. živočíšků bystře pracujících*

5. Co působí, aby tělo lidské tak podivným bylo nástrojem, aby neskonalým jako úkonům postačovalo, ač neskonalými není vystrojeno nástroji, t. j. aby nemnohými těmi údy, ze kterých se skládá, konati mohlo díla podivu hodné rozmanitosti aniž nalézalo, proč by něčeho buď žádalo neb žádalo, aby jinak bylo? Koná to přemoudrá jistě všech údů srovnalosť tak každého v sobě jako k jiným vespolek. *4. těla lidského*

6. Co působí, aby jediná mysl v tělo daná postačovala říditi tělo veškero i spolu vyváděti tolik úkonů? Nic než řád, za kterým údy veškery svazy nepřetržitými spolu se drží a sebou sem tam hýbati dávají k vůli prvého hnutí, které jde z mysli. *5. mysli naší*

7. Co působí, aby jediný člověk, král nebo císař, celé zpravovati mohl národy? aby, ač kolik hlav jest, tolik smyslů, všickni přece zpravovali se naměřením onoho jediného, i aby, vede-li on jediný dobře věci, všecko dobře vedeno býti muselo? Nic jiného než řád, za kterým zákonův a poslušnosti svazy spjati jsouce všickni, jedni někteří poddáni jsou onomu jednomu věcí zprávci nejblíže, kteříž přímo mají býti zpravováni, a jednotlivým z těch zase jiní a tak pořád až do posledního, aby jistě tak, jako v řetězi článek se článkem se přejímá, hne-li se první, hnuli se všickni, stane-li první, stanuli všickni. *6. říše opatrně zpravované*

7. *stroje Archimedova* 8. Co to bylo, čím Hieron samotný tak náramnou tíhotu, jíž z místa hnouti darmo ohledáno tolika sty muži, po zvůli obraceti mohl? Strojek jistě umělý z tolika valců, skřipců, provazů zpravený, že kusu kusem napomáháno bylo k rozmnožení síly.

8. *pušky hromné* 9. Hrozné ony účinky pušek hromných, kterými se zdi troskotají, věže srážejí, vojska porážejí, nepocházejí než z jakéhosi řádu ve věcech a z přičinění činných věcí k trpným, totiž z náležitého sanitru se sirou (nejstudenější věci s nejteplejší) smíšení, ze slušného k těmto věcem poměru děla nebo ručnice, z dostatečného nabíjení stroje prachem střelným a kulemi, z opatrného naposledy k věcem směřování. Z toho chybí-li třeba jedna věc, všecka příprava bude daremna.

9. *umění knihtlačitelského* 10. Umění knihtlačitelské, kterým hbitě, čistě, zprávně knihy se rozmnožují, co dokonává? Řád jistě v umělém kovových obrazů písmen vyřezávání, slévání, hlazení, v jich po schránkách rozkládání, v jich zase v sazbu skládání, pod lis dávání, atd. i v papíru strojení, máčení, rozpínání atd.

10. *vozu* 11. I abych také řemeslných věcí dotekl, co tohle jest, že vůz, to jest, dřevo a železo (nebo z toho se skládá) za koňmi napřed běžícími tak hbitě jde a ku přenášení lidí nebo břemen tak čacké poskýtá výhody? Nic než umělé dřeva a železa v kola, osy, voje, jha atd. spořádání. Nebo přetrhne-li se nebo zláme třeba jedna z toho věc, stroj jest neplaten.

11. *lodí* 12. Co, že lidé vsednouce na dřevo vzteklému se svěřují moři i až ku protinožcům pronikají a zdrávi vraceji se zase? Nic než spořádání v lodi dna, stožáru, bidel, plachet, vesel, kormidla, kotve, kompasu lodního atd., z čehož přijde-li něco na zmar, jest nebezpečenství zmítání, ztroskotání, zahynutí.

12. *hodin* 13. Co naposledy toto hle, že v nástroji na rozměřování času, v hodinách, železo rozličně rozkované a rozstavené samo od sebe pohyby koná? a to pořádně

minuty, hodiny, dny, měsíce snad a roky rozpočítávajíc, aniž jen to očím ukazujíc, ale i uším zobrážejíc k dávání návěští z daleka také a potmě? Co že nástroj takový člověka, kterou káže se hodinu, ze sna vzbuzuje a sám od sebe světlo rozsvěcuje, abys probudě se ihned světlo viděl? Co, že svátků také a kalendáře pořádku obcházeje nov- a plnměsíce i všecky běhy oběžnic a zatmění světel ukazovati může? Co pravím podivu hodného bude, není-li toto, že kov totiž, věc sama ze sebe bezdušná, tak živé, tak stálé, tak pravidelné koná pohyby? Zdali před tím než nalezeno bylo, rovně za tak nemožné jméno nebylo, jako kdyby kdo za jisté vydával, že stromové mohou choditi a kamenové mluviti? že však se toto děje, oči již jsou svědky.

Všecko hodin tajemství záleží na řádu.

14. To pak kterou tajnou silou? Nižádnou než zřejmým řádem, zde ve všem panujícím, spořádáním totiž na jistý počet, míru a pořad všech věcí zde se zbíhajících takovým, aby jednokaždá věc vytčený měla cíl a k cíli zřízené prostředky a jisté prostředků způsoby, totiž velmi zprávný poměr každé k ostatním věcem, i aby jednokaždá věc se svou souvztažnou slušnou měla spojitosť a vespolné zákony ku zdělování a zase silou se podělování. Tak jde před se všecko zprávněji než živé nějaké tělo vlastním duchem pohybované. Než rozsmekne-li se pak v tom co, nebo přetrhne nebo přelomí, neb oslábne nebo se zkřiví, by nejmenší bylo kolečko, nejmenší čípek, nejmenší hřebíček, ihned buď stane neb cíle svého se chybuje všecko; tak patrně ukazuje se zde, že na jediném řádu visejí věci veškery.

Jest naděje, že způsob škol hodinám podobný nalézti lze.

15. Ničeho tedy jiného nepotřebuje umění vyučovací než umělého spořádání času, věcí i metody. A to budeme-li moci ustanoviti zevrubně, o nic tíže nebude mládež školskou v sebe větším počtu vyučovati všemu nežli vzíti knihtlačitelské nástroje a velmi švarným písmem tisíc listů naplniti denně; nebo postaviti Archimedův stroj a přenášeti domy, věže, břemena kterákoli; nebo vsednouti na loď, moře přeplouti a na nový svět donesenu býti. A půjde všecko právě

tak snadně jak snadně jdou hodiny vahou svou právě rozkývané; i tak mile a libě, jak milo jest a libo dívati se na takovýto samohyb; takovou naposledy jistotou, kterakou takový který umělý nástroj míti lze.

Zavírka 16. Ohledejme tedy ve jméno nejvyššího ustanoviti takový způsob škol, jaký by na vrub srovnával se s hodinami velmi uměle zpravenými a rozličnou přípravou švarně okrášlenými.

Hlava XIV.

Že zevrubný pořádek školy z přírody sluší vzíti, a to takový, kterého by nižádné překážky obmeškávati nemohly.

Základů umění sluší ve přírodě hledati, Začněme ve jméno boží zpytovati základy, na kterých by metoda, kterak vyučovati a učiti se, mohla vystavena býti jako na skále nepohnuté. A těch nám na nedostatky přírody léky strojiti hodlajícím jinde nepřijde hledati než ve přírodě. Nebo to pravé jest všelijak, že umění nic nemůže leč za přírodou jdouc.

která toho, co jest konati, ukazuje vzory, jako 1. plování 2. Příklady nechať to se ukáže. Vidí-li kdo rybu ve vodě plouti, přirozeno to jí. Chce-li se člověku jí následovati, jest mu nástrojův a úkonů podobných užívati nevyhnutelně, totiž místo ploutví ruce a místo ocasu nohy jest mu roztahovati a jimi tím způsobem hýbati, *2. plavení se,* kterým ryba svými hýbe ploutvemi. Anobrž i lodi samy nemohou jinak vzdělány býti, než na vzor tento, kde místo ploutví vesla jsou nebo plachty, místo ocasu kor- *3. létání,* midlo čili opačina. Vidíš vzduchem létati ptáka, přirozené to jemu. Když Dédalovi toho následovati bylo, bylo mu křídla (k unesení tak těžkého těla slušná) přibrati a jimi hýbati.

3. Nástrojem k vydávání zvuků v živočiších jest průdušnice z chruplavkovitých kroužků sestrojená, na vrchu chřtánem jako čípkem, zespod pak měchem dmychání vyvodícím, plícemi, opatřená. Na příklad toho tedy sestrojují píšťaly, kejdy i ostatní hudebné nástroje dechové. *4. zvuků vání,*

4. Vystiženo, že to, co z oblaků rachot vydává i ohněm a kamením hází, jest zapálený sanitr se sirou. Tak tedy na způsob toho skládají ze sanitru a síry střelný onen prach, který zažžen a z pušek vystřelen jsa vyvodí strojné ony hromy, blýskavice a blesky. *5. hřímání,*

5. Uznamenáno, že voda rovnosť povrchu libuje i v nádobě o dvojitém otvoru kterakkoli velikou odlehlostí odděleném. Pokoušeno se tedy o rozličné vodovody po trubách, i stává se, že kterýmikoli nížinami do výše kterékoli voda vzhůru sama jde, když jen na druhé straně rovněž o tolik dolů schází. Umělé to, avšak i přirozené. Nebo že tak se děje, uměním jest; že se děje, přírodou. *vod kamkoliv svádění,*

6. Hleděli na oblohu i spatřili, že se točí ustavičně, i že rozličnými hvězd oběhy přivodí libou světu proměnnosť časů. Vymyšlen tedy na týž způsob nástroj denní oblohy se otáčení vytvářející i hodiny rozměřující; a to ovšem z koleček složený, nejen aby kus kusem tažen, ale i pohyb bez konce pořád konán býti mohl. Třeba však bylo nástroj ten složiti z hybných a nehybných věcí, jakož i svět sám. A to místo prvé věci ve světě nehybné, země, položeny zde jsou nehybné podstavky, sloupy, lišty, místo hybných na nebi okršlků rozličná kolečka. Poněvadž pak lze nebylo kolu nějakému rozkaz dáti, by se točilo, a jiné s sebou zachvacovalo (jakož stvořitel světlu hvězd moc dal sebou a jiné po sobě pohybovati): třeba bylo z přírody sílu hybnou si vypůjčiti, totiž hyb buď tíže nebo volnosti 1). Nebo buď se na válec kola hlavního zavěšuje *času rozměřování.* *(Rozebrání hodin samohybných na spatřenou způsobu strojby veškeré)*

váha, kterou, anať dolů směřuje, válec se obrací i kolo své a to jiné s sebou pojímá; nebo dělá se ocelivý plátek obdélný, který okolo válce násilně jsa ovinut působí, usiluje k volnosti se navrátiti a na dél se rozprostříti, že válec a kolo se otáčí. Aby však rozbíhání ono prudce se nedálo, než pomaličku podle míry nebe, vkládají se jiná kolečka; a z těch ono poslední, které nepohybujíc se než dvěma zoubky střídavým cvaká hybem, vytváří nám střídání se světla přicházejícího a odcházejícího čili dní a nocí. Ku straně pak oné, která dávati má znamení, že hodina prošla nebo čtvrť hodiny, přidávají umělé zámky, závory, když jest třeba, odvarující, i zase, když potřebí, je spouštějící tím způsobem, kterým příroda pohybováním nebeských okršlků, zimu, jaro, léto, podzim, na měsíce jejich rozdělené, přivodí a odvodí.

Zavírka o následování přirozených věcí při sestrojování umění didaktického.

7. Ze všeho toho vysvítá, že řád ten, kterého žádáme, aby byl umění, kterak všemu vyučovati a se učiti, všeobecným vzorem, nemá odjinud brán býti aniž může brán býti než z poučení přírody. Ten ustanoví-li se zevrubně, půjdou umělé věci tak volně a samy od sebe, jakož volně a samy od sebe plynou přirozené. Právě zajisté Cicero: Půjdeme-li po přírodě jakožto voditelce, nezbloudíme nikdy. Též: Když příroda jest voditelkou, nelze nikterak blouditi. A toho se nadíváme, i proto pošetříce, která postupování příroda v působení svém zde a onde zachovává, raditi budeme, by podobně bylo postupováno.

Namítá se pět překážek

8. Mohl by pak nám a vychvalované námi tolikė naději na odpor postaven býti výměsek Hippokratův 2): Ὁ βίος βραχὺς, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ, ὁ δὲ καιρὸς ὀξὺς, ἡ δὲ πεῖρα σφαλερὴ, ἡ δὲ κρίσις χαλεπή, t. j. život krátek, umění dlouho, příležitost rychle míjející, zkušování plzko, soud o věcech nesnaden. Kde překážek, proč řídcí k vrchům umění vycházejí, pět uvažuje, totiž I. života krátkosť, která působí, že obyčejně v samém se k životu strojení vychvacováni býváme;

II. věcí, které vtipem přichází přemáhati, velmi rozšířené množstvo, které působí, že s neskonalou prací jest všecko chtíti sebrati v přívory rozumu; III. nedostatek příčin učiti se ušlechtilým uměním anebo náhlé jich míjení, naskýtají-li se kdy. (Nebo léta mladosti nejpříhodnější ku vzdělávání myslí trávena obyčejně bývají ve hříčkách, za tím pak jdoucí věk, jakož jsou věci smrtelníků, více vždy podává příčin k marným než k vážným věcem. Nebo naskýtá-li se kdy nějaká dobrá příčina, usmeká se, prve než za vrch uchycena bývá); IV. vtipu našeho tupost a soudu zatemnělost, která působí, že obyčejně na skořepině vězíme, k jádrům věcí nepronikáme; V. naposledy, chtěl-li by kdo dlouhým vyšetřováním i tolikrát a tolikrát opětovanými pokusy pravých podstat věcí postíhati, to že jest pracno příliš a zároveň plzko i nejisto. (Nebo snadně v tak jemné zavinutosti věcí může přemnoho ujíti bystrosti i nejokatějšího kde koho; dopuštěno-li se pak bývá třebas i jediné chyby, všecko vyšetřování uvaluje se v nejistotu).

9. To všecko jest-li pravo, kterak smíme my slibovati tak všeobecnou, jistou, snadnou, mocnou cestu studií? Odp. Že to všelijak pravo, ukazuje zkušení; že pak také všelijak pravé na to se dávají léky, ukáže podobně po důvodech zkušení. Nebo tak to nejmoudřejším věcí vládcem, bohem, nařízeno jest, ale k našemu dobrému; k dobrému tedy opatrně bude lze to obrátiti. Dal nám totiž krátkou dobu žití, protože právě života užívati v této již porušenosti neumíme. Nebo vyléváme-li se, když rodíce se umíráme i konec na počátku visí, tak přece po marnostech, co by se nedálo, kdybychom sta nebo tisíce před sebou měli let? 3) Nechtěl tedy bůh než tolik propůjčiti doby, co soudil, že stačuje připraviti se k životu lepšímu. K této tedy potřebě dosti dlouhý jest, umíme-li ho užívati.

Odpovídá se

1. že moudrým uložením bůh tak zřídil

předně toto,

druhé, 10. Bůh chtěl, aby mnohé věci byly taktéž k našemu užitku, aby jmenovitě mnoho bylo, coby nás zaměstknávalo, cvičilo, vzdělávalo.

třetí, 11. Chtěl, aby příčiny byly nestály na vrchu jen vlasaty, abychom toto uznamenajíce snažili se je uchvacovati, kde je uchvátiti lze.

čtvrté, 12. Pokusy plzké, aby k pozorlivosti byla příčina, i nutnosť na nás vložena věci rozbírati vniterněji.

páté. 13. Soud naposledy o věcech nesnaden, aby broušena byla pilnosť a vytrvalosť všudy prorážeti. To pak za tím koncem, aby po všem ukrytě rozlitá moudrosť boží zřejmější se stávala s větší rozkoší naší. Nebo kdyby všemu snadně bylo vyrozumíváno, (praví Augustin), ani snažně nebyla by hledána ani libě nalézána pravda.

Že tyto závady opatrně odkliditi lze 14. Hleděti tedy jesti toho, kterým by způsobem za boží pomocí odvarovati lze bylo závady ty, které nám zevnitř ku broušení bedlivosti zavalila prozřetelnosť boží. Nebude však lze, leč

I. *život prodlužujíc,* aby běhu odloženému stačoval;

II. *umění ukracujíc,* aby s dobou života se srovnávala;

III. *příležitosti uchvacujíc,* aby neusmekly se neužitečně;

IV. *vtip odvírajíc,* aby snadně věci pronikal;

V. *místo nejistého vyšetřování zpravujíc základ nějaký nepohnutý,* kterýž by chybiti neuměl.

Pořad následujících hlav. 15. K tomu tedy přistupme, abychom po znameních přírody vystíhali

základy {
jak život prodlužovati, by všemu potřebnému se učeno bylo;
jak umění ukracovati, by hbitěji se učeno bylo;

základy { jak příležitosti uchvacovati, by na jisto se učeno bylo; jak vtip odvírati, by snadně se učeno bylo; jak soud brousiti, by mocně se učeno bylo.

Jednotivých těchto kusů jednotlivými odbudeme hlavami, způsob však, jak ukracovati, odložíce na poslední místo.

Hlava XV.

Základy, jak život prodlužovati.

Život člověku dosti dlouhý se dává,

Co do krátkosti života naříká si Aristoteles s Hippokratem i vytýká přírodě, že jelenům, krkavcům i jiným nerozumným živočichům dosti prostranné doby žíti propůjčila, život však člověka k tak znamenitým věcem narozeného že tak úzkými mezemi sevřela. Ale moudře odpovídá Seneca: Nebéřeme krátkého života než děláme; aniž nedostatečni naň jsme než mrhavi. Života kdybys užívati uměl, dlouhý jest. Též: Dosti dlouhý život, a štědře se ho nám dává na vykonanou věcí největších, kdyby všecken dobře byl vynakládán. (O krátkosti života hl. 1. a 2.)

však námi ukracován bývá

2. Což jest-li pravo, jakož jest, naší tedy vinou se přihází̇vá, nepostačuje-li nám život na vykonanou i největších věcí, protože jmenovitě sami sobě život mrháme dílem moříce jej, že nám dříve přirozeného konce zhasnouti musí, dílem i ostatek ho vynakládajíce na věci ničemné.

jednak sil zemdléváním,

3. Píše zajisté ne neznamenitý spisovatel [Hippolitus Guarinonius 1)] a dovodí důkazy, že člověk i nejoutlejší přirozenosti zdráv na světlo vyveden jsa tolik v sobě má životnosti, že do 60 let přirozeně dostačuje, do 120

pak, kdo velmi tuhé jest přirozenosti. Mrou-li kteří dříve této doby (že však větší díl zemírá v dětinství, mládenectví, mužství, kdo neví?), to že vinou lidí jde, kteří výstupky rozličnými nebo nešetřením k životu pomocí zdraví jakož své vlastní tak dětí, jež ze sebe mají zploditi, kazí i smrť urychlují.

jednak nevynakládáním ho veškerého na práce jakož činili Alexandr Veliký.

4. Že pak i malá životu doba (u př. 50, 40, 30 let) k největším věcem vystačiti může, kdyby jí kdo právě užívati uměl, učí příklady těch, kteří dříve plných mužství let tam přišli, kam jiní ani do nejdelšího života přijíti se nepokusili. Alexandr Veliký v 33. roce věku svého vykročil ze života, nejsa jen naukami v divy vzdělán, nýbrž vítězem světa, který přemohl ne tak brannou mocí, jako obzvláště moudrými radami a odivnou k vykonání věcí hbitostí (οὐδὲν ἀναβαλλόμενος ničím neodkládaje). Jan Picus Mirandulanus 2) ani nedošel věku Alexandrova, povznesl se však studiem moudrosti tak velmi nade vše, co lidským vtipem proniknouti lze, že zázrakem věku jmín byl.

Picus Mirandulanus,

anobrž Kristus sám.

5. I abychom jiných činů neuvodili, sám pán náš Ježíš Kristus nepobyv na zemi než 34 roky vykonal veliké dílo vykoupení, chtěje bez pochyby příklad dáti (poněvadž všecko při něm tajemno jest), že jakého se koli člověku dostává věku, stačuje zachystati se k věčnosti věcmi podstatnými.

Nesluší tedy naříkati na krátkosť života.

6. Nemohu než položiti sem zlatá Senekova na tento smysl slova (z epišt. 94): Mnoho nalezl jsem spravedlivých (praví) k lidem, k bohu nikoho. Žehráme co den na osud atd. Co na tom sejde, jak brzo vykročíš, odkud na všechen způsob jest vykročiti? Dlouhý jest život, jest-li pln. Naplňuje se pak, když mysl dobro své sobě oddala a na sebe převedla moc nad sebou. Též: Mnedle, můj Lucilie, veďme to, aby jakož vzácná věc, tak život náš neprostíral se mnoho, nýbrž vážil mnoho. Měřme jej činem, nikoli

časem. A brzo: Velebme tedy a v počtu šťastných pokládejme toho, kým dobře vynakládáno bývá, jakkoli maličko dostává se mu času. Nebo spatřil světlo pravé, nebyl jedním z množstva, i byl živým a čilým. Zase: Jakož v menší těla způsobě může býti člověk dokonalý, tak i v menší času chvílce může býti život dokonalý. Věk jest mezi zevnitřními věcmi. Tážeš-li se, která nejprostrannější jest života doba? Až do moudrosti žíti. Kdo jí dospěl, došel ne nejdelšího cíle, nýbrž největšího.

7. Na stesky tedy nad krátkostí života léky nám a dítkám našim (anobrž školám) toto dvé bude. Opatřiti, pokud lze, by *Léky dva*

I. *tělo od nemocí a smrti háječno bylo;*

II. *mysl k moudrému všeho zpravování nastrojována byla.*

8. Těla od nemocí a úrazů chrániti jsme povinni, předně protože duše jest příbytkem, a to jediným, který rozboří-li se, duše ze světa ven se stěhovati nucena jest ihned; nebo boří-li se pomalu, hned na té hned na oné straně rušení berouc duše jakožto host nepohodlného zakouší bydlení. Libo-li tedy na paláci světa, kam dobrotivostí boží vpuštěni jsme, co nejdéle a co nejpohodlněji pobyti, přichází nám tento tělesný stánek prozřetelně opatrovati. Druhé, též tělo učiněno nejen příbytkem duši rozumné než i nástrojem, bez kterého nic slyšeti, nic viděti, nic mluviti, nic konati nemůže, anobrž ani mysliti. Nebo poněvadž nic není v rozumu, co prvé nebylo ve smysle, nebéře mysl látky všech myšlení než ode smyslu a neprovodí úkonu myšlení jinak než čitelností vniternou, spatřováním totiž podobizen s věcí sňatých. Odtud jest, že poruší-li se mozek, moc obrazná se ruší, a že, jsou-li zle dojímány

I. Tělo od nemocí chrániti sluší, proč? protože jest duše (1.) příbytkem

(2.) nástrojem

údy tělesné, mysl sama dojímána bývá. Právě tedy onen: Prositi jest, by byla mysl zdravá v těle zdravém.

A jak? diétou. Jejíž to způsobu učí se příkladem stromu, který potřebuje 1. potravy střídmé

9. Zachovává se pak tělo naše v čerstvosti diétou mírnou, o které z povolání lékaři, my pak zde něco málo jenom ponavrhneme a to příkladem stromu. Strom, který má na léta trvati, trého potřebuje: 1. vláhy stálé, 2. provívání častého, 3. odpočinutí střídavého. Vláhy potřebuje protože jí zbaven jsa vadne a schne. Avšak mírné vláhy třeba, protože přílišnou kořen hnije. Tak tělu potravy třeba, protože jí zbaveno jsouc hladem a žízni hubení; avšak ne přílišné, aby moc zažívací nebyla obtížena a potlačena. Čím mírněji potrav podáváš, tím jistější a jemnější jest zažívání; čehož když nešetří vůbec, přenejední zasypávají sílu a život náramností potravy. Nebo smrť přichází od nemocí, nemoci ode zlých vlhkostí, vlhkosti zlé od zažívání zlého, zažívání zlé ode zbytečnosti potravy, když tolik žaludku se cpá, kolik převařovati nestačuje, že vlhkosti na polo zažité po údech rozesýlati musí, odkud naposledy nemožno, aby nemoci nevzcházely; pro obžerství mnozí zemřeli (praví Sirach), ale kdož jest středmý, prodlí života (XXXVII. 34.)

i proto prosté

10. Avšak nejen skrovné třeba potravy na zachovávání čerstvosti zdraví, nýbrž i prosté. Stromu jakkoli rozkošného zahradník nezavlažuje vínem anebo mlékem, než obecnou zrostlinám tekutinou, vodou. Vystříhati se tedy náleží rodičům, aby dítek dráždidlům hrdla neučili, zvláště těch, které studiím oddány jsou neb oddány býti mají, protože není na darmo zapsáno, že Daniel s druhy, mládenečkové z krve královské, byvše oddáni k učení, při vaření a vodě způsobnějšími a tlustšími byli shledáni a což více jest, rozumnějšími mimo všechny jinochy, kteří rozkošně chováni byli pokrmem královským (Dan. I. 12. atd.). Ale o tom částečněji jinde. 3)

NB.

2. provívání častého

11. Provívání také potřebuje strom a to častého větry, dešti, mraky, občerstvováním; sice mdlí snadno a chřadne. Tak tělu lidskému hybu a ruchu i cvičení vážných nebo kratochvilných naprosto třeba.

3. odpočinutí střídavého

12. Naposledy třeba stromu po jistých dobách odpočinutí, aby totiž nevždycky mimo sebe pupence, květy, ovoce tlačiti musil, než také někdy sobě vnitř pracovati, mízy zažívati i tím způsobem sám se síliti mohl. Proto bůh chtěl, aby po létě šla zima, by všemu ze země rostoucímu, anobrž zemi samé dáno odpočinutí, jakož i zákonem poručil, aby každé sedmé léto odpočinutí dáno bylo zemi (3. Mojž. 25.) Podobně nařídil lidem (s ostatními živočichy) noc, ve které by rozprchlé denními zaměstknáními síly zase sbírány byly jakož snem tak obzvláště samým údův odpočíváním. Avšak i v menších přestávkách hodin tak mysli jakož tělu popuštění nějakého potřebí, aby nic násilného, přirozenosti záhubného nebylo dopouštěno. Tedy mezi denními také pracemi prospívá užívati vydechnutí nějakého, rozprávky, her, žertů, hudby a podobného něco smysly zevnitřní a vnitřní občerstvujícího.

Na tom trém (když toho náležitě šetřeno bude) visí života zdraví NB.

13. Toho trého kdo šetří (aby skrovně se přechovával, tělo cvičil, přirozenosti osvěh dodával), nemožno jest, aby zdraví a život co nejdéle nebyl zachován kromě samé příhody, která z vyššího řízení dochází. Pravého tedy ve školách cvičení dobrou bude častkou náležitě spořádati úsilí a odpočívání čili práce a prázdně i zotavování.

II. Doby k práci právě sluší rozměřiti

14. Následuje o opatrném rozměření ostatního času prácem příslušného. Málo se cosi zdá a snadno vysloviti třiceti let, což však obsahuje v sobě mnoho měsíců, více dní, nejvíce hodin. Mnoho zajisté v tolikém času prodlení postoupiti může, kdokoli postupuje, byť i znenáhla. Vzrůstání stromů to ukazuje, které že rostou, nikterak ani nejostřeji se dívaje neznamenáš, protože to pomaličku a nepatrně se děje; že

přece vzrostly něco v jednotlivých měsících vidíš, a že ve třicíti letech vyrostlý v nejrozložitější strom spatřuješ. Týž jesti způsob těla našeho v postavu svou vzrůstajícího; když roste, nevidíme, vidíme když vzrostl. I že není jiný způsob mysli povědomosť věcí sobě shledávající, poučují slova zobecnělá tato: Přidávej málo k málu, k málu nadto přidávej trošku, časem tak malým velikou navršíš hromadu 4).

Odivná moc vzestupování

15. Moci vzestupování kdo není nepovědom, snadně to znamená. Nebo když na stromě co rok vyrůstá z každého pupence jediný jen toliko výštřelek čili roub, bude míti ve třicíti letech na tisíce větších a menších ratolestí, listův pak, květův, ovoce bez počtu. A má se zdáti nemožno, aby snažnosť lidská ve dvacíti nebo třicíti letech rozložila se v kteroukoli vysokosť a širokosť? Prohledněme sobě to maličko.

Zevrubné rozvržení času

16. Den přirozený má 24 hodiny; a ty ku potřebě života rozdělí-li se na tré, osm přijde jich na spaní, tolikéž k zevnitřním prácem (věz k ošetřování zdraví, ku braní jídla, k oblékání a svlékání šatů, k osvěze počestné, k rozprávkám s přáteli atd.), k vážným naposledy prácem, které bodře již a bez tesknosti jesti zpravovati, zůstane jich osm. V témdni tedy (ostaví-li se den sedmý zcela odpočívání) přijde ku prácem odděliti 48 hodin, v roce 2495; což pak ne v desíti, dvacíti, třicíti letech?

stačuje nashromážditi veliké poklady učenosti

17. Již naučíš-li se v každé hodině třebas jediné poučce vědy některé, jedinému pravidlu umělého nějakého konání, jedinému bystrému příběžečku nebo povědění (co že beze vší práce díti se může, zjevno jesti), koliký prosím vzejde učenosti poklad?

Zavírka

18. Práv jest tedy Seneca, kdybychom života užívati uměli, že dosti jest dlouhý a že stačuje vykonávati věci největší, kdyby všecken dobře byl vynakládán. Na tom jenom to záležeti bude, abychom umění ne nepovědomi byli, kterak všechen dobře vynakládati. Čehož již náleží vyhledávati.

Hlava XVI.

Náležitosti všeobecné k vyučování a učení se, t. j. kterak vyučovati a učiti se na jisto, aby zatím nemohl nejíti účinek.

Bystré jest toto pána našeho Ježíše Krista podobenství u evangelisty: Tak jest království boží, praví, jako kdyby člověk uvrhl símě v zemi, a spal by, a vstával by ve dne i v noci, a semeno by vzešlo a vzrostlo jakž on neví. Nebo sama od sebe země plodí, nejprv bylinu, potom klas, potom plné obilí v klasu. A když sezrá úroda, ihned přičiní srp atd. (Marek IV. 26.) *Vzrůstání věcí přirozených jde samo od sebe*

2. Ukazuje zde spasitel, že bůh jest, který dělá všecko ve všech, člověku to že ostaveno bývá jenom, aby semena poučování věrným přijímal srdcem, že ovšem sama se vyklinou a porostou až do zralosti všecka, an sám jaksi toho neuznamená. Protož nenáleží mládež cvičícím nic jiného, než aby semena poučování právě v mysli rozsívali i rostlinky boží prozřetelně zavlažovali, zdar a vzrůst přijdou z hora. *jakož i umělých má* *NB.*

3. K rozsívání pak a štěpování umění nějakého a zběhlosti že potřeba, kdo neví? Nebo nezběhlému štěpaři zahradu rostlinkami vysazujícímu větší díl rostlin hyne; a rostou-li které zdárně, spíše děje se to příhodou než uměním; rozumný však uměle dělá, dobře znalým jsa, co, kde, kdy, kterak má dělati neb opouštěti, aby ho nic tak hrubě nemohlo sklamati. Sklamává sic někdy zběhlé také zdar (protože tak očitě zpravovati všecko, aby někde některým způsobem se nepochybilo, sotva možné člověku); my však nyní nemáme řeči o opatrnosti a příhodě, než o umění, jak opatrností lze předcházeti příhody. *Zběhlost v štěpování záleží na umění*

4. Poněvadž jmenovitě posavad metoda při cvičení tak nejista byla, že sotva kdo říci směl: Já toho *Metodu při cvičení sluší*

v umění uvoditi mládenečka v tolika a v tolika létech tam přivedu, tak nebo tak vycvičeného postavím atd., bude nám nyní toho hleděti, zdaž by umění toto duchovního štěpařství na tak stálém základu postaveno býti mohlo, aby na jisto šlo, aniž chybovalo.

a to paralelismem věcí přirozených a umělých 5. Ten pak základ když nemůže býti jiný, než abychom tato umění díla po pravidlech děl přírody co nejbedlivěji upravovali (jakož jsme viděli v hlavě XIV.), nuže, zpytujme cesty přírody na příkladu ptáka mladé vysedajícího, a prohlédajíce, jak jejími šlepějemi šťastně kráčejí štěpaři a malíři a stavitelé, snadně uhlédáme, kterak také cvičitelům mládeže sluší jimi kráčeti.

A proč tak? 6. Což bude-li se komu zdáti čímsi příliš nízkým, známým, otřelým, ten nechať pamatuje, že my to nyní vedeme, abychom ze všedních těch a vůbec známých věcí, které v přírodě a umění (mimo školu) dobrým zdarem se dějí, vyvodili neznámější ony, ku kterým úmysl náš směřuje. A vskutku budou-li tyto známy, z kterých k vyměřením svým vzor béřeme, nadíváme se, že tím patrnějšími také budou zavírky naše.

Základ přírody I.

Nic se nekoná v nečas

Základ I.

7. Příroda šetří příhodného času.

Ku příkladu: pták rod rozmnožiti se stroje nezačíná toho v zimě, kde všecko mrzne a křehne, aniž v letě, kde vedrem vře a umdlévá všecko, aniž na podzim, kde životnost všeho se sluncem jest na schodu a zima mlaďatům nepříznivá se valí, než z jara, když slunce život a čerstvost všemu přivodí zase. A to opět po stupních. Nebo za chladnějšího ještě nebe vejce v těle, kde od zimy jsou chráněna, počíná a zahřívá; za vlažnějšího povětří snáší do hnízda, a naposledy v teplejší

již roku částce vysedá je, aby po maličku outlinký tvor světlu a teplu zvykal.

8. Tak zahradník šetří, aby nic nedělal než svým časem. Neštěpuje tedy v zimě, (protože tu míza v kořeni vězí, že nevystupuje k chování roubu), ani v letě, (protože míza již po ratolestech jest rozptýlena) aniž na podzim (protože míza ke kořeni zase se ubírá), ale z jara, když vláha z kořene se rozcházeti i hořejší částky na rostlině občerstvovati začíná 1). Než i potom, cokoli při strůmkách konáno býti má, znáti sluší každé věci příležitý čas, čas totiž hnojení, okleštování, okopávání atd., ano i strom sám má své časy pučení, rozkvétání, zelenání se, ovoce dozrávání atd. Aniž jinak stavitel rozumný, který musí šetřiti chvil, kdy dříví káceti, kdy cihly páliti, kdy základy klásti, kdy stěny zdvihati a mazati atd. *Napodobení toho pravé v zahradách a stavitelství*

9. Proti tomuto základu dvojnásobně se hřeší v školách: *Pobloužení od toho způsobu ve školách dvoje*

I. *Nebráním náležitého času ke cvičení vtipů.*

II. *Nepořádáním potom tak bedlivým cvičení, aby po stupních svých šlo všecko neomylně.*

Nebo: Dokud dítě jest nemluvnětem, cvičiti ho nelze, protože kořen rozumnosti hluboko ještě vězí. V starosti člověka cvičiti, jest pozdě příliš, protože rozum a paměť již jsou na schodu. U prostřed věku nesnadno, protože moc rozumnosti po rozličných věcech jest rozsuta, sbírati ji ledva lze. Šetřiti se tedy má věku mladého, když jarost života a rozumu vzhůru jde: tehdáž roste i rádo hluboké pouští kořeny všecko.

10. Vyvodíme tedy, že *Náprava trojí*

I. *cvičení člověka začínati se má v jaře života*, t. j. v dětinství (protože dětinství jara, mládedenectví léta, mužství podzimku, sešlost zimy obraz nese.

II. *Ranní hodiny k studiím nejzpůsobnější jsou,* (protože opět ráno jaru, poledne letu, večer podzimku, noc zimě se rovná).

III. *Všecko, čemu se jest učiti, tak náleží podle stupňů věku spořádati, aby nic k učení se předkládáno nebylo, než co schop připouští.*

Základ II.

Základ II.

Látku před dobou

11. **Příroda sobě hotoví látku, dřív než uvoditi začíná dobu.**

U př.: pták když sobě podobný tvor vyvésti má, nejprv z krůpěje krve své vnitř počíná zárodek, pak strojí hnízdo, ve kteréž snáší vejce, teprvé sedě na nich zahřívá, tvoří a vysedá.

Napodobení.

12. Tak moudrý stavitel, nežli stavbu stavení začíná, sváží dříví, kamení, vápna, železa i jiných potřeb hromady, aby potom nedostatkem staviva ani práce meškány nebyly, ani psována bytnost díla.

Podobně malíř obraz vytvářeti maje, přichystává sobě plátno i rozepíná na rámec, uvodí základ, rozdělává barvy, štětce, aby byly po ruce, zpravuje i naposledy maluje.

Štěpař taktéž, dříve než štěpování začíná, usiluje po hotově míti zahradu, pláně, rouby i nádobí všelijaké, ne aby za práce teprvé potřebné věci shledával, sic pokazí velmi mnoho.

Pochybení

13. Proti tomuto základu hřeší školy. Předně, že potřeb všelijakých, knih, tabulí, vzorů a obrazů atd. k plné potřebě na hotově míti nehledí 2); nybrž, když třeba té neb oné věci, teprvé shledávají, dělají, diktují, vypisují atd., což, když učitel nezkušený nebo nedbalý se nachází (jakých vždy větší jest počet) bídně jde předse, naprosto jako kdyby lékař pokaždé, když lék dáti má, teprvé po zahradách a lesích sem tam běhati, byliny a kořenі shledávati,

vyvařovati, přeháněti měl atd., ježto by slušelo, by léky ke všeliké příhodě po hotově již byly.

14. Druhé, že ani v těch knihách, které mají školy, nebývá šetřeno toho přirozeného pořádku aby látka šla napřed, doba za ní sledovala; všude téměř naopak se děje, pořádek věcí tlačí se před věcmi, ježto přece nemožné jest pořádati, kde ještě před rukama není co pořádati. Čtverým to ukáži příkladem.

15. (1.) Řeči učí školy dříve než věcem, protože v uměních řečňovacích několik let vtipy zabavují, potom teprvé, nevím kdy, k studiím věcným mathematiky, fysiky atd. připouštějí; ježto přece věci jsou podstatou, slova případkem; věci tělem, slova oděvem; věci jádrem, slova skořepinami a šupinami. Spolu tedy předkládati sluší věci tyto rozumu lidskému, napřed však věci jelikožto předmět tak rozumu jakož řeči. 3)

16. (2.) Pak, v samém studiu jazyků to bylo opáčně děláváno, že počátek se nestával spisovatelem nějakým nebo slovníkem právě zpraveným, nýbrž mluvnicí; ježto přece spisovatelé (jakož i svým způsobem slovníky) látku řeči podávají slova, mluvnice dobu k tomu přidává jenom, zákony, kterak slova tvořiti, pořádati i vázati.

17. (3.) Třetí v oboru nauk čili encyklopediích všude předesýlají umění, vědám a umělostem z daleka sledovati poroučejí, ježto přece tyto věci, onyno způsob věcí podávají 4).

18. (4.) Naposledy pravidla odtažitě předesýlají i teprvé je vykládají přidávajíce k nim příklady, ježto přece světlo by mělo předcházeti toho, komu se svítí.

19. Doličuje se odtud, že k napravení metody ze základu třeba jest *Náprava*

I. *knih i jiných všech nástrojů hotových;*

II. *rozum vzdělávati prve než jazyk;*

III. *jazyku žádnému se neučiti z mluvnice nýbrž ze spisovatelů hodných;*

IV. *věcné nauky předesýlati nástrojným (organickým);* 5)

V. *i příklady pravidlům.*

Základ III.

Základ III.

Látka ku přijetí doby způsobnou se činí

20. Příroda béře k úkonu svému předmět způsobný, neb aspoň by způsobným učiněn byl, sobě jej nejprve příhodně strojí.

U př. Pták nemetá ledaco do hnízda, na čem by seděl, než předmět takový, ze kterého by mládě vylíhnouti se mohlo, t. j. vejce. Přimísí-li se kamének nebo nebo něco jiného, vypuzuje to jakožto neužitečnou věc. Potom na něm sedě látku ve vejci zavřenou potud zahřívá, obrací, tvoří, až způsobna jest vylíhnouti se.

Napodobení

21. Tak stavitel nakáceje co nejlepšího dříví, vysušuje je ještě k tomu, otesává, pilou rozřezává, pak místo srovnává, vyčišťuje, základy nové pokládá nebo staré, aby se hodilý, napravuje a stvrzuje.

22. Tak malíř nemá-li dosti dobrého plátna nebo základu k barvám, snaží se prve, pokud může, sobě tyto věci lepšími učiniti tra, hladě, a nastrojuje je všelikterak k potřebě vhodné.

23. Tak štěpař 1. vybírá pláň ovocného kmene co nejčerstvější; 2. přenáší ji do zahrady a opatrně do země sází; 3. neobtěžuje ji však vsadě nový roub, leč až vidí, že kořen pustila; 4. a prve než nový roub vsazuje, odjímá ratoléstky dřívější, anobrž peň sám poněkud pilkou zřezává, aby totiž žádná mízy částka jinam vplývati nemohla než k občerstvování roubu.

24. Hřešeno jest proti tomuto základu ve školách, ne tak sice tupých a hloupých připouštěním (poněvadž po naměření našem všecka mládež připouštěna býti má), jako více *Pochybení*

1. Nepřenášením rostlinek těchto do štěpnic, t. j. neoddáním jich cele ke školám, aby kteříkoli v lidi vzděláni býti mají, z dílny rozpouštěni nebyli, leč až dokonají vzdělání.

2. Že rouby umění, mravův i pobožnosti štěpovati se pokoušeli, obyčejně dříve, než sám kmen se vkořenil, t. j. dříve než láska k učení se byla vzbuzena v těch, kterých příroda sama nezažehla.

3. Že strůmků nebo plání dříve štěpování neoklešťovali, t. j. neočišťovali myslí ode zbytečných zaměstknání slušně je kázní vázajíce a v řád pudíce.

25. Napotom tedy: *Náprava*

I. *Kdokoli ke škole se oddává, ať tam setrvává.*

II. *Kterékoli studium vésti podjímáno se bývá, napřed k němu mysli žáků nastrojovány buďtež.* (O čemž plněji ve hlavě následující, v zákl. II.)

III. *Překážky všecky ať se žákům odejmou.*

Nebo nic neprospěje dávati nařízení, leč prve odvarují se závady nařízením, praví Seneca; ale i o tom v hlavě následující.

Základ IV.

Základ IV.

26. Příroda se nezamotává ve svých dílech, rozdílně postupuje v jednotlivých věcech. Všecko působeno bývá rozdílně, nic zmateně

U př. Když ptáčka vytvořuje, v jinou chvíli zakládá kosti, žíly, nervy, v jinou zhušťuje maso, v jinou potahuje koží, v jinou odívá peřím, v jinou učí létati atd.

Napodobení 27. Stavitel když pokládá základy, spolu týmže časem nezdvíhá stěn, ovšem nevstavuje střechy, než jednokaždou věc svým časem a místem.

28. Tak malíř nepůsobí spolu dvaceti nebo třiceti obrazů, než do jednoho jest zabrán. Nebo byť i snad po chvílích jiným základy strojil, neb jinou nějakou práci vedl, přece jedno dílo jest mu hlavním vždy.

29. Podobně štěpař nesází několika roubu spolu, než jednotlivé jeden po druhém, aby sám sebe nezmátl ani díla přírody nepokazil.

Pochybení. 30. Zmatek tedy ve školách byl, že mnohé věci spolu žákům se cpaly, u př. mluvnice latinská a řecká a řečnictví snad a básnictví a co ne? Nebo kdo neví, že v klassických školách každé téměř hodiny po všechen den látka přednášek a cvičení se mění? Ale co zmatkem jest prosím, není-li toto? 6) Rovněž jako kdyby švec šest neboli sedm střevíců zároveň udělati sobě uložil a každý jeden po druhém hned do ruky vzal, hned odložil. Aneb jakoby pekař rozdílné chleby do pece hned sázel, hned vysazoval, aby každý mnohokráte tam a ven jíti musel? Ale kdo z nich tak blázní? Švec jistě dříve, než dokonává střevíc, druhého se ani netýká. Pekař jiných chlebů nesází, prvé než do pece dříve sázené se upekou.

Náprava 31. Následujme jich boha - dle! a prohlédejme k tomu, aby mluvnici vedoucím necpala se dialektika, ani když dialektika vybrušuje mysl, aby ji přerušovala rhetorika, a když na jazyk latinský oddáváme práci, ať čeká řecký atd.; sic překážeti si budou vespolek, protože smysl upřený k mnohým věcem mátnější bývá k jednotlivým. Nebyl toho nepovědom veliký muž, Josef Scaliger 7), který prý (snad radou otcovou) nikdy neoddával se než jedinému studiu, v jeden čas vší mysli silou do něho jednoho se zabrav. Odtud stalo se, že 14 jazyků, umy pak a vědy, co jich koli ve vtip lidský vchází, jednu po druhé tak vtipem přemohl, že ve všech důkladněji zdál se honěným, než kteří jednotlivým se učí. Kdokoli pak v tytéž šlépěje vstupovati ohledal, ne nadarmo ohledal.

32. Dějž se tedy též ve školách, aby v jeden čas nezaměstknávali se žáci než jedním studiem.

Základ V.

Základ V.

33. Příroda začíná všechno působení své od nejvniternějších částí.

Vniternější části spíše

U př. Ptáčku netvoří nejprve pazourů neb peří nebo kůže, nýbrž vnitřnosti; vnější věci potom svým časem.

34. Tak štěpař ne ke kůře povrchu rouby přičiňuje aniž do svrchku dřeva je vpouští, než rozštěpuje tělo rostliny po stržni samé i vpouští vhod obrovnaný roub co nejhlouběji, rozštípeniny tak těsně zacpávaje, aby nižádnou stranou míza vykapovati nemohla, nýbrž vnitřnější části roubu ihned obcházela a všecku sílu dávala na občerstvení jeho.

Napodobení

35. Tak strom potravou deště nebeského nebo mízy zemské chovaný nepřitahuje ji sobě po vnějších kůry dílech, než dodává sobě potravy skrze průduchy vniternějších částek. I proto štěpař nezavlažuje ratolestí než kořen; a živočich nedává údům zevnitřním potravy než žaludku, který ji připravenou po všem těle rozesýlá. Tak tedy mládeže cvičitel bude-li se kořenem umění, t. j. rozumem nejvíce zaměstknávati, snadno projde živost ve kmen, v paměť, i naposledy ukáží se květy a ovoce, hbité jazyka užívání a věcí řízení.

36. Hřeší zde učitelé, kteří cvičení svěřené sobě mládeže mnohým diktováním a na paměť zkoušením odbývati chtějí bez pilného věcí vyjádřování 8); též, kteří vyjádřovati chtějíce způsobu neznají, nevědouce totiž, jak kořen povlovně otevříti a rouby nauk vpouštěti náleží. I proto nejinak moří žáky, než jako kdyby kdo k rozštípení rostliny místo nožíku kyje nebo palice se chytal.

Pochybení

Náprava 37. I proto napotom

I. *Srozumívání věcem ať se nejprve cvičí, na druhém místě paměť, na třetím jazyk a ruka.*

II. *Vyšetřovati má učitel všecky cesty k odmykání rozumu a užívati jich případně.* (Které vystíhati budeme ve hlavě následující.)

Základ VI.

Základ VI.

Obecné věci spíš 38. **Příroda počíná všecko své působení věcmi nejobecnějšími, dokonává nejzvláštnějšími.**

U př. Z vejce vyvésti strojíc ptáka netvoří nebo nepůsobí nejprve hlavy, neb oka, nebo peří nebo pazouru, než zahřívá veškeru vejce podstatu i po veškeré rozvodí pohybem vzbuzeným skrze teplo žíly, aby vyskytla se podobnůstka již všeho ptáčka (co totiž hlavou, co křídly, co nohami atd. státi se chce), i teprve po maličku vydělávány bývají jednotlivé věci až do dokonalosti.

Napodobení 39. Téhož následuje stavitel nejprve sobě veškerého stavení všeobecný obraz buď na mysli dělá neb na papíře nákres navrhuje nebo také dřevěný vzor hotoví, a podle toho pokládá základ, potom žene stěny i naposledy přichraňuje střechou. A tehdáž teprve dává práci na drobnější ony věci, kterými dům má se dokonati, na dvéře, na okna, na lavice atd. Naposledy přidává ozdoby, malby, řezby, čalouny atd.

40. Tak malíř obličej lidský zobrazovati maje nedělá nejprv a nemaluje ucha, ani oka, ani nosu, ani úst, než obličej (nebo celého člověka) navrhuje hrubým úhlem. Pak, když vidí náležitý poměr, potvrzuje základu toho štětcem lehkým, vždy ještě z povšechna. Potom označuje odličnosti světla a stínu, teprve po částkách údy vytvořuje i vyzdobuje barvami velmi patrnými.

41. Týmže způsobem sochař sochu působiti chtěje béře nesličný špalek, otesává jej kolem do kola, a to nejprve z hruba, teprva drobněji, aby hrubé rysy již nějakého obrazu poskýtal, naposledy velmi drobně vydělává jednotlivé údy i odívá barvami.

42. Podobně štěpař nebéře než obecnou stromu podobu, t. j. roub, který, kolik má pupenů, tolik hlavních brzo může zplozeno býti ratolestí.

43. I jde z toho, že zle umění po kusech podávána bývají, nepředešle-li se hrubé prve a obecné veškerého učení navržení, ani že může kdo tak cvičen býti, aby dokonalým se stal v částečné nějaké vědě samě nehledíc k jiným 9). *Pochybení NB.*

44. Též, že zle předkládají se umění, vědy, jazyky, nepředeslány-li počátky, jakož vzpomínám, že děláváno bylo, když nás k dialektice, rhetorice, metafysice připouštěné zasypávali ihned obšírnými pravidly s vysvětlivkami také a s výklady vysvětlivek i přirovnáváním spisovatelův a spory. Jakož i mluvnici latinskou se všemi nepravidelnostmi, řeckou také z nářečími do nás cpali, ana my ubožátka omámená jsme vázli a nevěděli, co se to dělá 10).

45. Této nezprávě bude lékem, aby *Náprava*

I. v myslích chlapců, kteří studiím se oddati mají, již hned od prvé doby cvičení základy všeobecného vzdělání vpravovány byly, t. j. takové věcí spořádání, aby následná potom studia nepřinášela takřka nic nového než toliko byla dřívějších částečnějším jakýmsi rozvínáním 11). Tak zajisté stromu i sta let rostoucímu nevyrůstají žádné nové ratolesti, nýbrž prvé narostlé rozkládají se v nové vždy ratoléstky.

II. Každá řeč, věda, uma, nejprve po prostičkých začátcích předkládána byla, aby veškeren její chopen byl obraz; potom plněji, po pravidlech a příkladech; třetí po soustavách plných s přidáváním nepravidelností; naposledy po vý-

kladech, však potřeba-li. Nebo kdo věc ze základu chápe,
NB. nepotřebuje tak hrubě výkladů, spíše sám bude moci v krátce vykládati.

Základ VII.

Základ VII.

Všecko po stupních, nic na přeskáčku

46. **Příroda nedělá skoku, po stupních jde.**

Tak tvoření ptáčete své má stupně, kterých nelze přeskočiti ani přestaviti, až mládě prolomíc hradbu vychází. To jak se stalo, pták matka nekáže mu hned létati a krmu hledati (nebo ještě nemůže), nýbrž krmí sama a vlastním ještě zahřívajíc teplem pomáhá opeřiti se. Opeřence ne hned zase z hnízda žene k letu, ale cvičí po maličku nejprve totiž v samém hnízdě křídla roztahovati, zatím nad hnízdem se pozdvihovati, jimi třepetati, tudíž mimo hnízdo, však velmi na blízce, letu ohledávati, pak z ratolesti na ratolesť, potom ze stromu na strom, tož z hory na horu přeletovati, tak se stává, že naposledy jej širému nebi odevzdává bezpečně. Aj jak jednotlivé tyto věci náležitého sobě vyhledávají času! aniž času jenom, ale i stupňův, aniž stupňů toliko, ale i nepromĕnného ve stupních pořadu!

Napodobení

47. Tak postupuje, kdo dům staví; nepočíná vrchem, ani stěnami, nýbrž základem. Aniž polože základ střechu naň vkládá, než zdvíhá stěny; slovem, j a k p o s o b ě v e s p o l e k p o s t u p u j e v š e c k o, t a k n á l e ž í v á z a t i, n e j i n a k, v š e c k o.

48. Tak š t ě p a ř při svých dílech stupňů šetřiti musí, musí pravím kmen vybrán, vykopán, přesazen, ořezán, rozštípen, roub vsazen, rozštípeniny omazány býti atd., z čehož nic nelze vypustiti, ničeho druhým předestíhati. A toto když tak po stupních svých náležitě jde, ledva přeledva se státi může, aby dílo se nedařilo.

Pochybení

49. Patrno tedy, že zmatek jest, když učitelé sobě a žákům učení tak nerozdělí, aby nejen učení po učení šlo stále, ale i jednokaždé v době jisté aby dokonáno bylo

nevyhnutelně. Nebo když nevytknou se cíle a k cílům prostředky a prostředků pořad, snadno něčeho míjeno bývá, snadno něco převráceno, snadno to věc mate.

50. Napotom tedy

Náprava

I. *veškerost studií na třídy bedlivě ať se dělí, aby dřívější věci poslednějším všude cestu stlaly i pochodně rozsvěcovaly.*

II. *Doby rozděleny buďtež pilně, aby na každý rok, měsíc, den, hodinu jejich vlastní přicházel úkol.*

III. *Rozměření tohoto času a prací šetřeno budiž přísně, by ničeho nebylo míjeno, nic převráceno.*

Základ VIII.

Základ VIII.

51. **Příroda jak začne, nepřestává, až dokoná.**

Nepřestávati, dokud se dílo nedokoná

Pták zajisté jak přirozeným pudem na vejcích seděti začne, nepřestává, až je vysedí. Nebo kdyby třebas na několik hodin přestal, zárod vystydna zhynul by. I vylíhnutých mláďat neoblevuje zahřívati, až by životem se zsílíce i peřím dobře odějíce vzduch snášeti mohla.

52. Taktéž malíř obraz působiti začna, nejlépe se potáže, povede-li dílo pořád. Nebo tak barvy se vespolek lépe míšejí i stáleji vězejí.

Napodobení

53. Týmže způsobem stavbu stavení až do konce pořád hnáti jest nejlépe. Sice slunce, dešť, větry práce psují, aniž ostatek, který potom přijde přičíněti, tak mocně sedí, všecko naposledy stává se kusým, rozsedlým, nepevným.

54. Moudře také štěpař, jak ruky k štěpu přičiní, jí neodjímá, leč až práce dokonána, protože dopouští-li, nějaké chvíli projíti dada, vlaze kmene nebo roubu vysýchati, působí, že štěp usychá.

Pochybení

55. Odkud zřejmo, že škodně se děje, bývají-li chlapci na doby měsíců neb roků do škol oddáváni i zase na doby strhování k zaměstknáním jiným; též začíná-li učitel při žáku hned toto, hned ono, nic až ke konci opravdově neveda; naposledy také, když každé hodiny něco jistého ani předse nevezme ani nedokoná, aby patrné naskre stávalo se přibývání chvílemi jednotlivými. Takové horlivosti kde není, chladne všecko. Aniž pak na darmo připomíná se, že železo za tepla kouti jest, protože dáš-li mu vychladnouti, nadarmo se oň kladivem pokoušeti budeš, k ohni třeba bude utéc se, ježto opět jistá ztráta tak času jako železa. Neboť kolikráte je do ohně pouštíš, tolikráte ztrácí se něco z jeho podstaty.

NB.

Náprava

56. I protož:

I. *Kdo škole oddán, budiž v ní zabavován, až vyspěje v muže osvíceného, mravného, pobožného.*

II. *Škola budiž na místě pokojném, ode hlukův a roztržitostí vzdáleném* 11).

III. *Cokoli po vyměření dělati náleží, budiž děláno, aniž jakého zevlování dopouštěno* 12).

IV. *Zameškávání a vybíhání (za kterýmkoli zámyslem) nikomu nebuďtež povolována.*

Základ IX.

Základ IX.

Odpornému vyhýbati

57. **Příroda pilně vyhýbá odporným a škodným věcem.**

Pták zajisté vejce seděním na nich zahřívaje nepouští k nim větru drsnatého, neřkuli deště nebo krupobití. Odhání též hady, dravé ptáky i jiné škůdce.

Napodobení

58. Tak stavitel dříví, cihly, vápno, pokud může, v suše chová, aniž dopouští, by strženo nebo zbořeno bylo, co jest již vystaveno.

59. Podobně malíř nedopouští k obrazu nově vymalovanému větru studeného, tepla silného, prachu, ruky cizí.

60. Štěpař, aby mladistvého štěpu kozel nebo zajíc neohlodal nebližto nevyškubl, ohrazuje jej kolím nebo košem nějakým.

61. Neopatrně se tedy děje, když mládeži hned s počátku nějakého učení sporné věci se předkládají, t. j. když hýbe se pochybováním o věci té, kteráž má býti myslí chápána. Nebo to, co jest než otřásati rostlinkou, která kořeny pouštěti chce? (Všelijak právě psal Hugo: Nikdy v povahu pravdy nevnikne, kdo počne se učiti přetřásáním.) Též když mládeži knih mrzkých, bludných, nespořádaných se nebrání, jakož i zlého tovaryšstva. *Pochybení* *2.*

62. Radou tedy bude: *Náprava*

I. *Žákům přístupu nedávati ke knihám žádným než ke knihám jejich třídy.*

II. *Aby knihy ty tak byly zpraveny, by ničím hodně a slušně nemohly prozvány býti než nálevkami moudrosti, mravův i pobožnosti.*

III. *Tovaryšstev rozpustilých nesluší trpěti ve školách ani okolo škol.*

63. Toho všeho budou-li šetřiti školy bedlivě, sotva se bude moci státi, aby chybily se svého cíle. *Zavírka*

Hlava XVII.

Základy snadnosti při vyučování a učení se.

Tak uvažovali jsme, kterými prostředky na jisto cíle svého docházeti může mládeže cvičitel; již vizme, kterak tyto také prostředky ke vtipům sluší nastrojovati, aby snadně a libě vynakládány býti mohly. *Nepostačuje něco na jisto moci, snadno sti jest hledati*

Základů k ní deset

2. Ukáže se pak, jak prohlédneme šlepěje přírody, že cvičení mládeže snadně půjde, když

I. *časně se začne, dříve porušení myslí;*
II. *díti se bude se slušnou myslí přípravou,*
III. *půjde od obecnějších ke zvláštnějším věcem* 1),
IV. *a ode snadnějších k nesnadnějším;*
V. *když nikdo přílišnosti učiva přetěžován nebude,*
VI. *a znenáhla předse se půjde všude;*
VII. *a když k ničemu hnány nebudou vtipy, leč po čem samy od sebe dychtí povahou věku a metody,*
VIII. *a přednášeti se bude všecko za smyslů přítomných*
IX. *a k užitku přítomnému*
X. *a všecko jednou a touž metodou stálou.*

Tak pravím stane se, že povlovně a libě vplývati bude všecko. Než zase beřme se již samými přírody šlepějemi.

Základ I.

Základ I.

Látka čistá se béře

3. **Příroda nepočíná než prostočistým.**

P t á k zajisté k výsedění béře vejce čerstvá, látku velmi čistou obsahující. Počalo-li již prve tvořiti se mládě, marně čekáš zdaření.

Napodobení

4. Tak s t a v i t e l i, chce-li postaviti dům, třeba místa prázdného, neb aspoň, má-li na místě dřívějšího postaven býti, nevyhnutelně třeba onen prve rozbourati.

5. M a l í ř také na desce prázdné maluje nejlépe. Byla-li již pomalována nebo pokálena nebo draslavostí lecjakou sešereděna, přijde ji prve vymazati a vyhladiti.

6. Tak kdo m a s t i d r a h é schovává, musí míti

nádobky prázdné neb aspoň od tekutiny staré velmi dobře vyčištěné.

7. Tak štěpař nejlépe mladistvé stromky štěpuje, nebo štěpuje-li odrostlejší, třeba mu je prve ratolestí obnažiti i všecky příčiny přejati, by jinam míza se nerozplývala. A to bylo, proč Aristoteles pouhosť mezi počátky věcí položil nemožnou věcí shledávaje, aby nová doba do hmoty uvedena býti mohla, když by dřívější vyhlazena nebyla.

8. Jde z toho předně, že nejlépe studiemi moudrosti zapájejí se outličké mysli, které nenavykly ještě roztržiti býti zaměstknáními jinými. A čím později cvičení se začíná, tím tíže jde 2), ana mysl totiž něčím jiným již jest předchvácena. Druhé, že nemůže s prospěchem chlapec několika učiteli spolu cvičen býti, protože sotva možno, aby všickni jeden zachovávali způsob, odkudž jde myslí outlinkých roztržitosť a překážka cvičení. Třetí, že neuměle dělají, kteří chlapce větší a mládence ke cvičení berouce nezačínají od mravů, aby totiž povahy skrotíce k ostatním věcem sobě je činili způsobnými. Krotitelé koňů zajisté nejprve koně železem svírají a sobě povolným činí, nežli tak neb tak chod mu způsobují. Právě tedy Seneca: Nejprve uč se mravům, hned potom moudrosti, které bez mravů zle se učeno bývá. A Cicero: Filosofie mravoučná připravuje mysli ku přijímání semene atd.

Pochybení *1.* *2.* *3.*

9. Tedy: *Náprava*

I. *Cvičení mládeže ať časně se začne.*

II. *Témuže žáku v též věci nebudiž než jeden učitel.*

III. *Mravy dříve všeho buďtež uvozovány ve spořádanost po vůli učitelově.*

Základ II.

Základ II.

Látka činí se chtivou ku přijetí doby

10. Příroda látku sobě prve nastrojuje, by doby stala se chtiva.

Tak ptáček ve vejci již dosti způsobený plnější chtiv jsa dokonalosti sám se hýbe, skořápku rozrušuje nebo pyskem rozlamuje. Oproštěn pak jsa vězení toho rád jest, když matkou jesti zahříván; rád, když krmen, i chtivě ústa rozvírá a krm, když jest vpuštěn, pohlcuje; rád jest, když vypouštěn bývá na vyhlídnutí k nebi; rád, když cvičen k letu, a když brzo potom létá; slovem, chtivě pospíchá ku všem přirozeným úkonům, ale po stupních.

Napodobení

11. Tak štěpař opatrovati musí, aby štěp vlahou a teplem živným s potřebu opatřen jsa rád spanile rostl.

Náprava

12. Zle tedy starají se o chlapce, kdož je bezděky k studiím dohánějí. Nebo čehož naposledy odtud se nadíti mají? Nepřijímá-li žaludek s chutí pokrmův, a cpeš-li přece, nic odtud pojíti nemůže než nechutenstvo a vývratek aneb aspoň nezažitosť, nezdraví. Naproti tomu, cokoli do lačného žaludku vpravuješ, béře chtivě, zažívá vřele, obrací v mízu a krev důkladně. Odkud Isokrates 3): ἐὰν ἦς φιλομαθής, ἔσῃ πολυμαθής, budeš-li učení milovným, budeš veleučeným. A Quintilian 4): Studium záleží na vůli učiti se, kteréž nelze nutiti.

Náprava

13. Tedy:

I. *Horoucnosť po vědění a učení se sluší ve chlapcích rozněcovati způsobem kterýmkoliv.*

II. *Metoda vyučovací ať práce při učení se umenšuje, aby nic nebylo, co by žákům nevoli vzbuzovalo a od dalšího studií vedení odhrožovalo.*

Vroucnosť učiti

14. Zaněcuje se pak ve chlapcích a uchovává vrou-

cnosť k učení se rodiči, učiteli, školou, věci samými, metodou, vrchností. — *se kterak ve chlapcích vzbuzovati a pěstovati*

15. *Rodičové* budou-li před dětmi učení a učené lidi často chválami vynášeti; budou-li je k pilnosti nabádajíce krásničké knížky, nebo šaty, nebo jiného něco milého slibovati; budou-li učitele (zvláště kterému je oddati mají) tak pro znamenitou učenosť jako ku žákům vlídnosť schvalovati, (jelikož *láska a podiv* velmi *silné jsou vášně ku vštěpování snahy v následování*); naposledy budou-li k němu někdy se vzkázáním nebo dárkem posýlati atd.: snadně toho sobě dovedou, že oblibovati budou důvěrněji tak učení jako sama učitele. — 1) rodiči 1. 2. 3. 4.

16. *Učitelové* pak *budou-li vlídni* a ochotni, nižádnou přísností od sebe myslí neodháněјící, nýbrž otcovskou láskou, posunem, slovy k sobě vábící; *budou-li studia*, ku kterým přistupují, pro znamenitosť, líbeznosť, snadnosť *schvalovati, budou-li pilnější tytýž pochvalovati* (pacholátkům také jablka, ořechy, cukr atd. rozdělujíce); *budou-li k sobě je zavolajíce* nebo veřejně také jim toho, čemu někdy učiti se přijde, ukazovati malování, nástroje optické, geometrické, koule nebeské a podobné věci, které by je v podiv zachvátiti mohly; *budou-li po nich samých rodičům něco tytýž vzkazovati*; slovem *budou-li se žáky laskavě nakládati*: snadno jim srdce budou ukrádati, že třebas častěji ve škole než doma pobývati sobě oblíbí. — 2) učiteli 1. 2. 3. 4. 5. 6.

17. *Škola* sama má býti místem líbezným, vnady očím přinášejícím vnitř a zevnitř. *Vnitř buđiž pokoj světlý, čistotný, ozdobený malováním po všech stranách*, buď že to ovšem jsou obrazy lidí slavných, buď že mapy zeměpisné, buď že památky dějin, buď že emblemy nějaké. *Zevnitř pak, aby škole příleželo nejen místo k vycházení a pohrávání* (poněvadž toho pacholatům odpírati nenaleží, jakož dole o tom svým místem) *ale i zahrada nějaká*, ve kterouž by časem vpouštěni jsouce zavozováni byli oči pásti po- — 3) školou samou, *líbezností plničkou vnitř a zevnitř,*

zíráním na stromy, kvety, byliny. Tak zřídí-li se věc, pravdě podobno jest, že nemenší libostí do školy choditi budou, než chodívají na trhy, kde vždy něco nového nadívají se i viděti i slyšeti. 5)

4) věcmi 18. Věci samy přivabují mládež, bývají-li podle pochopitelnosti věku a světle přednášeny i proměšovány tytýž buď žertovnými neb aspoň méně vážnými vždy však libými věcmi. Nebo to jest míšeti prospěšné s lahodným. 6)

5) metodou, *(aby byla přirozena,* 19. Metoda sama, aby chtivosť ke studiím vzbuzovala, musí býti předně přirozena. Nebo cokoli přirozeno jest, samo od sebe předse jde. Vody, by po spádu tekla, nutiti netřeba; jen odvaruj hrázi nebo cokoli ji zdržuje, ihned uhledáš, že poteče. Aniž ptáčka třeba prositi, aby vyletěl, jen otevři klec; jakož ani oka nebo ucha, aby po švarném obraze a melodii se obracely, poskýtáš-li to; spíše otěží v takových věcech třeba. Čeho pak vyhledává přirozená metoda, z hlavy předcházející jakož i z následujících pravidel bude moci vysvitnouti.

a opatrně míšející prospěšné s lahodným) Druhé, aby metodou samou navnazovány byly vtipy, třeba jest ji opatrností nějakou oslazovati, jmenovitě aby všecky jakkoli vážné věci domácky a libě přednášeny byly, ve způsobu totiž rozmluvy neb hádání skrze pohádky až i v podobenstvích a bájkách. O čemž svým místem plněji. 7)

6) vrchností 20. Vrchnosti pak a opatrovníci škol mohou roznécovati snažnosť studujících, budou-li při veřejných výkonech (buď že to jsou cvičení, přednášení a hádání, buď zkoušky a povyšování) sami bývati a mezi plnější chvály a dárky (bez přijímání osob) rozdělovati.

Základ III.

Základ III.

Vše ze začátků vlastních

21. Příroda vyvodí všecko ze začátků hmotou skrovných, mocí silných.

U př. Ono, odkud pták má se tvořiti, svíná se v krůpěj a popíná se skořepinkou, aby to lehce tak

v životě nošeno, jako seděním na tom zahříváno býti mohlo. Však toto právě mocí obsahuje v sobě ptáka veškera, protože odtud potom tělo ptáčkovo se tvoří duchem tam utajeným.

22. Tak strom jakékoli velikosti shrnuje se všecken jak v jádru svého ovoce tak ve vrchovisku ratolestí, roubu; proto dáš-li jej do země, celý opět strom z něho vzejde mocí vnitř působící. *Napodobení*

23. Nesmírně proti tomuto základu ve školách hřešeno bývá vůbec. Nebo větší díl učitelů hmoždí se síti místo semene byliny a sázeti místo sazenic stromy, když místo základních zásad směsici rozdílných závěrků, ba celých textů žákům cpají. Ježto přece jak jisto jest, že svět ze čtyr živlů (ve tvarech toliko proměnných) jest způsoben, tak jisto jest, že učení na přenemnohých zásadách záleží, ze kterých (seznají-li se toliko způsoby rozdílů) nesčíslné množstvo výměsků vyvstává, rovněž jako na stromě z kořene dobře zsíleného na sta ratolestí, na tisíce pak listů, květů, plodů vzrůsti může. O smilujž se nad naším věkem, bože, a otevřiž oči mysli někomu, který by spojitosť věcí právě spatřil i jiným ukázal! My, ráčí-li bůh, ve přehledu pansofie křesťanské ukázku dáme svého pokusu v té pokorné naději, že jinými více svým časem ukáže bůh 8). *Pochybení hrozné* *NB.*

24. Znamenáno zatím budiž tré: *Náprava*

I. *Všeliké umění kratičkými, ale velmi úplnými že má zavřeno býti pravidly.*

II. *Všeliké pravidlo kratičkými, ale velmi světlými že má obsaženo býti slovy.*

III. *Všelikému pravidlu že přidávati jest přemnohé příklady, aby dostatečně se projevilo, jak rozmanitě vztahuje se užívání pravidla.*

Základ IV.

Základ IV.

Snadnější dříve 25. **Příroda postupuje od snadnějšího k nesnadnějšímu.**

U př. Zakládáním se vejce nepočíná částkou tvrdší, skořápkou, než vnitřkem, který nejprve blankou se opíná, potom teprve skořepinou tvrdší. Tak pták, který let vyvoditi chce, navyká nejprve na nohy se stavěti, potom křídly hýbati, tudíž zmítati, naposledy jimi křepčeji mávaje se vznášeti a konečně volnějšímu vzduchu se svěřovati.

Napodobení 26. Tak tesař učí se nejprve dříví sekati, pak tesati, tož vázati, naposledy celá stavení srubovati atd.

Pochybení rozličné 27. Opačně se tedy děje, kdykoli ve školách něčemu neznámému rovněž po neznámém vyučováno bývá,
(1.) jakož se stává 1. když novotným žákům latinského jazyka pravidla latinská podávána bývají, což tolikéž jest jako kdyby kdo hebrejštinu
(2.) hebrejskými, arabštinu arabskými pravidly vykládal. 2. Když týmž nováčkům ku pomoci podáván bývá slovník latinsko-mateřský, ježto by naproti tomu býti mělo. Nebo nedávají práci na to, aby mateřštině z latiny se učeno bylo, než mají latině učeni býti, podle mateřštiny já řku jakožto již známé. (Na kterouž nezprávu hojněji ve hl. XXII. sobě potoužíme).
(3.) 3. Když chlapci domorodému učitel cizorodý se dává, mateřštiny chlapcovy nepovědomý. Poněvadž pak společného nástroje ku pojednávání mezi sebou zbaveni jsou a nejinak proti sobě šermují než kývajíce a dovtipujíce se, co jiného stavějí než věž
(4.) babylonskou? 4. Pobluzuje se také od pravého způsobu, že jednostejnými mluvnickými pravidly (věz Melanchtonovými nebo Ramovými 9) atd. mládež všelikých národů (francouzskou, německou, českou nebo polskou, uherskou atd.) cvičí, ježto přece každý onen jazyk zvláštní a jaksi vlastní k latinskému jazyku poměr má, kteréhož třeba vyšetřovati, žádáme-li

aby povaha latinského snadně chlapcům ve známosť vcházela.

28. Napraví se to, když *Náprava*

I. *učitel a žák téhož budou jazyka;* *I.*

II. *všecky výklady věcí jazykem známým se konati budou;* *II.*

III. *každá mluvnice a slovník potom jazyku upraven bude, podle kterého novému se má učeno býti* (latinská po mateřské, řecká po latině atd.) *III.*

IV. *Studium jazyka nového po stupních půjde, aby totiž nejprve žák zvykal rozuměti* (nebo to nejsnadnějším), *potom psáti* (kde ku pomyšlení dříve chvíle se dává), *naposledy mluviti* (což nejtěžším, protože čímsi z patra jest;) *IV.*

V. *když latina s mateřtinou se pojí, mateřtina, jakožto známější ať vždy předchází, latina ať za ní jde;* *V.*

VI. *věci samy tak ať pořádány bývají stále, aby nejprve ve známosť vcházely ty, které hned na blízce jsou, pak ty, které na blízku, potom vzdálenější, naposledy nejvzdálenější.* Proto když chlapcům poprve předkládána bývají pravidla (u př. logická, řečnická atd.), mají býti vysvětlována příklady ne ode schopu jejich vzdálenými bohosloveckými, státnickými, básnickými atd., než ze všedního zvyku vzatými. Sic nevyrozumějí ani pravidlu ani užívání pravidla. *VI. NB.*

VII. *Cvičiti náleží při chlapcích nejprve smysly* 10) (nebo to nejsnadnějším), *pak paměť, hned potom rozum, naposledy soud.* Nebo tak po stupních jde to po sobě, protože vědění po- *VII. NB.*

čínà se smyslem, a obrazností přechází v paměť, pak výčtem zvláštních věcí vzdělává se vyrozumívání obecným, naposledy o věcech dostatečně postížených koná se soud k jistotě vědění.

Základ V.

Základ V.

Nic přetíženě

29. **Příroda se nepřetěžuje, přestává na mále.**

Napodobení

U př. Z jednoho vejce dvou ptáčat nežádá přestávajíc, když jedno se podaří. Štěpař do jednoho kmene několik roubů nevpouští, neb jistě znamená-li jej dosti silným, sotva jeden až i dva.

Pochybení

30. Roztržitosť tedy myslí jest, když žákům rozdílné věci předkládány bývají týmž časem. Jako mluvnice a dialektika a rhetorika snad a básnictví a jazyk řecký atd. v týž rok (viz ve hlavě předchozí základ IV.).

Základ VI.

Základ VI.

Nic na překot

31. **Příroda na se nekvapí, a znenáhlu předse jde.**

Aniž pak pták, aby mladé rychle vyseděl, do ohně vejce metá, než zaněcuje život velmi nenáhlou teplostí přirozenou, ani potom, aby spěšněji dospívaly, krmem zasypává (nebo by spíše zadusil), nýbrž pomaličku a prozřetelně, jak outličká ještě moc živná zažívati stačuje.

Napodobení

32. Tak stavitel na základ stěn a na stěny střechy tuze spěšně nemetá, protože základ dosti nevyschlý a neusazený tíži ustupuje, odkudž jde budov se řícení. Proto žádná větší kamenná díla nemohou dokonána býti prodlením roku, náležitou dobu jest jim dávati.

33. Aniž štěpař žádá, aby prvým hned měsícem štěp zrostl neb prvým hned rokem ovoce nesl. Proto

nepřičiňuje co den ruky, ani zavlažuje co den, ani snaží se rozteplovati jej, oheň přikládaje nebo živým vápnem jej posypávaje, než pokud může býti nebem zavlažován a sluncem zahříván, na tom přestává.

34. Mučírnou tedy mládeži bylo 1. že šest, sedm, osm hodin veřejnými přednáškami a cvičeními i ovšem ještě několika soukromnými každý den zaneprázdňována bývala. 2. Že uchvacováním diktátů, skládáním cvičení a uváděním v paměť co nejmnožších věcí zasypávána bývala až do nechutenstva neb i do pomíjení se se smyslem, jako jsme často vídali. Ježto přece, kdo do nádobky s úzkým hrdlem (k jakým vtipy chlapců se přirovnávají) násilou raději chce líti než po krůpějích vkapovati, co prospěje? Bude jistotně přetékati větší díl tekutiny a mnohem méně vcházeti, než by mohl povlovně. Naprosto bláznovsky sobě počíná, kdo žáky hmoždí se vyučovati, ne pokud oni chápají, než pokud sám žádá, protože síly chtějí podporovány býti, nepotlačovány, a že cvičitel mládeže rovně jako lékař jest přírody toliko sluhou, ne pánem. *Pochybení* *1.* *2.*

35. Snadnosť tedy a líbeznosť studií žákům rozhojní, kdokoli je *Náprava*

I. *co nejméně hodin k přednáškám veřejným obraceti bude, totiž čtyři, totikéž ostavě k pokusům soukromným;*

II. *co nejméně paměť hmožditi bude, totiž nejinými než základními věcmi, ostatním volně plynouti dada;*

III. *však všecko podle míry pochopitelnosti, která pokrokem věku a studií rozmůže se sama.*

Základ VII.

Základ VII.

Nic bezděky 36. **Příroda ničeho netiskne ven, leč co vnitř vyspějíc vyniknouti chce.**

Aniž pak nutí ptáčka z vejce vyjíti leč až údy náležitě se způsobí a zsílí, aniž na létání dorývá, leč když jej opeřena cítí, ani ze hnízda žene, leč když jej letu povědoma vidí atd.

Tak strom pupenců nežene, leč když míza z kořene vzhůru jdouc je tlačí; ani působí, by pupeny se otvíraly, leč až ze zavřené vláhy listy s květem utvořené volněji se rozvíjeti žádají, aniž smítá květu, leč až zavinutý plod kožkou se obtáhne; aniž dopouští ovoci padati, leč až dozrálo.

Pochybení 37. Násilí se tedy děje vtipům, 1. když k tomu, k čemu věk a schop ještě se nepovznesl, doháněny bývají; 2. když bez předchozího dostatečného nějaké věci vyložení, vysvětlení, nastrojení zavozovány bývají něco buď v paměť uvoditi nebo dělati.

Náprava 38. Napotom tedy

NB. I. *o nic nebudiž se při mládeži pokoušeno, leč co věk a vtip nejen připouštějí, ale i žádají.*

NB. II. *Nic v paměť vkládati zavozováni ať nejsou, leč co rozumem dobře jest postiženo.*
Aniž zase na paměť budiž vytázáno se na něco, leč o čem známo po jistých znameních, že chlapec v ní chová.

III. *Ničeho nebudiž dopouštěno dělati, leč čeho forma a norma k následování dostatečně se ukáží.*

Základ VIII.

Základ VIII.

39. **Příroda sobě sama pomáhá, kolika jen způsoby může.**

Všecko k smyslu patrně

U př. Vejci nechybí životná jeho horkosť; avšak aby jí napomoženo bylo slunečnou teplostí nebo peřím ptáka na něm sedícího, opatruje to bůh, přírody tvůrce. I vylíhlé ptáče matka, pokud třeba, i zahřívá i rozličně k života úkonům způsobuje a tuží. Na čápích to viděti můžeme, kterak mladším svým na pomoc přispívají, i na hřbet je berouce i okolo hnízda s nimi křídly též třepetajícími se nosíce. Tak chůvy mdlobě nemluvňat rozdílně pomáhají. Učí je zajisté nejprve hlavu zvedati, zatím seděti, pak na nohy se stavěti, brzy nohami ke kroku hýbati, potom kroky dělati, později pomaličku postupovati, tož volně kráčeti, odkudž naposledy jde také hbitosť k běhu. Když pak mluviti je učí, i vyslovují slova napřed, i ukazují rukou, co slova ona znamenají atd.

40. Nemilostiv je tedy učitel, který vhodě žákům práci ani nevysvětluje dostatečně, co to jest, ani neukazuje, kterak se to dělati má, neřkuli pomáhá o to se pokoušejícím; než káže jim, aby se sami potili a znojili, a vzteká se, když nehrubě dobře to dělají. To pak což jest než rasovati mládež? Naprosto jako kdyby chůva nemluvně na nohách státi ještě se třesoucí k volnému chodu nutiti a kdyžby nemohlo, na ně se pružinami hnáti chtěla. Jinému pak nás učí příroda, totiž že potud náleží mdlobu snášeti, pokud síly není.

Pochybení

41. Napotom tedy

Náprava

I. *ran žádných pro učení nebudiž vytínáno.* (Nebo nebývá-li se učeno, čí je to vinou než učitelovou, který žáka učelivého učiniti buď neumí buď se nestará?)

II. *Čemukoli žáci se naučiti mají, to jim budiž*

tak jasně předkládáno a vykládáno 11), by to před sebou měli jako svých pět prstů.

III. *I aby všecko to snáze vštěpováno bylo, obírány buďtež smysly, koliko jen lze. 12)*

42. U př. sluch se zrakem, jazyk s rukou stále buďtež pojeny, nejen totiž, co věděti se má, aby bylo vypravováno, by ušima vcházelo, ale i malováno, by obraznosti vpravovalo se očima. Oni zase ať učí se hned i jazykem vypovídati i rukou vytvořovati, by od nižádné věci odstupováno nebylo, leč až by dostatečně vštípena byla v uši, v oči, v mysl i v paměť. A za tím koncem dobře bude, aby všecko, co v každé třídě se probírává, vymalováno bylo po stěnách téže posluchárny, buď že to jsou poučky a ředidla, buďže obrazy a emblemy toho učení, které se vede. Nebo to kdyby se dálo, nepodobno k víře, kteraká by pomoc byla ku vštěpování. Sem má příslušeti, aby, cokoli slyší neb i ve knihách čtou, všecko v denníky své čili (svody) obecných průpovědí zapisovati navozováni bývali, protože i tak obraznosti se napomáhá a vzpomínání potom snáze se způsobuje.

Základ IX.

Základ IX.

Vše k užitku mocně

43. **Příroda nic nevyvodí, leč čeho hned ukazuje se prospěch.**

U př. Když ptáčka tvoří, ihned ukazuje se, že křídla k létání, nohy k běhání atd. se dávají. Tak na stromě cokoli roste, svůj užitek má až i do těch šupin i chmeří plod kryjících atd. Tedy:

Napodobení.

44. Snadnosti žáků přidáš, ukážeš-li mu, čemukoli jej učíš, který to v obecném životě všedním užitek má. Všude naprosto to platiti má, ve mluvnici, dialektice, arithmetice, geometrii, fysice atd.

Nebude-li toho, vykládej co vykládej, zdáti se to bude potvorami jakýmisi z nového světa, které jsou-li v přirozených věcech a kterak jsou, chlapec ne tak hrubě pečliv jsa, spíše věřiti bude než věděti. Ale ukážeš-li, kam patří jednokaždá věc, naprosto v ruku dáš, aby věděl že ví, a dělati to chtěl. Tedy: *NB.*

45. Ničemu vyučováno nebudiž než k patrnému užitku.

Základ X.

Základ X.

46. **Příroda na jeden způsob dělá všecko.** Vše jednostejně

U př. Jaké jest rození jednoho ptáka, takové všech ptáků, anobrž všech živočichů, za okolností jen toliko některých jinaké. Tak v rostlinách, jak se jedna bylina ze semene svého počíná a vzrůstá; jak se jeden strom štěpuje, pučí, kvete, tak všecky, všude, vždycky. A jakým jest na stromě list tento, takými ostatní všecky, a jakými tohoto roku, takými následného i vždycky.

47. Mate tedy mládež i činí studia nad míru zamatenými rozličnosť metody, nejen že rozdílní spisovatele rozdílným způsobem umění podávají, než i jeden a týž rozdílně, u př. jinak mluvnici, jinak dialektiku atd. ježto by to přece jednostejným způsobem mohlo podáváno býti po skladnosti všehomíra a po onom společném zření a spětí, kteréž věci a slova mezi sebou mají. *Pochybení*

48. Pročež hleděti toho přijde, aby napotom *Náprava*

I. *jedna a táž metoda byla ku přednášení všech věd, jedna a táž na všecka umění, jedna a táž na všecky jazyky;* *NB.*

II. *v téže škole týž aby byl všech cvičení pořádek a způsob;*

III. *vydání knih o téže látce, pokud lze, aby byla jednostejna.*

Tak beze zatínání snadně půjde všecko.

Hlava XVIII.

Základy mocnosti při vyučování a učení se.

Obyčejně učenost věcí povrchní. Že řídcí jsou, kteří ze škol podstatné vynášejí vzdělání, přenejední sotva zřetel neb stín, i stezky jsou mnohých, i svědčí věc sama.

Příčina dvojí 2. Vztážeš-li se na příčinu, dvojí bude. Buď proto,
1. že na chatrné a ledajaké věci práci dávají **školy**, za-
2. nedbávajíce podstatnějších, aneb proto, že **žáci** tomu, čemu se naučili, zase se odučují, ana téměř všecka studia hlavami proplývají jenom, nevázňou. A poslednější tento nedostatek tak jest obecen, že řídci jsou, kteří by na to netoužili. Nebo kdyby všecko nám, co kdy jsme četli, slyšeli a myslí obsáhli, paměť hbitě poskýtala, aj jak bychom byli učeni, kteříkoli jsme příčin neopouštěli ohledávati věci rozdílné. Ale že jinak se přichází, jisto jest, že řičicí vážíme vodu.

Léku sluší na obé hledati metodou přirozenou 3. **Na toto pak zlo bude-li lék? Arciže, budeme-li opět do školy přírody vstoupíce, stíhati její cesty při vyvodění tvorů, kteréž trvati mají.** Bude lze pravím nalézti způsob, kterým někdo nejen to, čemu se naučil, alebrž více, než se naučil, uměti může, totiž nejenom volně vyříkávaje, co z učitelů a spisovatelů čerpal, nýbrž sám o věcech ze základu soudě.

stupněm desaterým 4. To pak se provede, když

I. *nepovedou se než věci, které podstatně prospívati budou;*

II. *ty pak všecky bez loučení se;*

III. *i všem budou-li se podkládati základy mocné;*

IV. *základy ty když založí se hluboce;*

V. *vše potom nebude-li spoléhati než na základech těch;*

VI. *vše, co rozděliti lze, bude-li se rozdělovati co nejčleniteji;*
VII. *vše posledňejší se zakládati na dřívějším;*
VIII. *vše co spolu se drží, bude-li se spínati stále;*
IX. *vše pořádati bude-li se podle míry rozumu, paměti, jazyka;*
X. *vše když se tvrditi bude cvičeními ustavičnými.*

Pohledněme na kusy ty porůznu zevrubněji.

Základ I.

Základ I.

5. **Příroda nezačíná nic daremného.**

Nic nepříslušného nenáleží dotýkati

U př. když začíná zakládati ptáčka, nepřitvořuje mu šupin, ne ploutví, ne žaber, ne rohů, ne čtyř noh aneb něčeho, čeho mu potřeba nebude, než hlavu, srdce, křídla atd. Tak přirozenosť stromu nevytvořuje sobě uší, očí, peří, chlupů atd., nýbrž kůru, lýko, stržeň, kořen atd.

6. Tak kdo roli, vinici, zahradu chce míti výnosnou, neosívá jí koukolem, kopřivami, ostím a trním, ale semeny a rostlinami vzácnými.

Napodobení v řemeslech

7. Tak stavitel bytelné vystavěti maje domy nesváží slámy, ni plev, ni bláta, ni dříví vrbového, nýbrž kameny, cihly dříví dubové a podobné věci celistvé i husté hmotnosti.

8. Ve školách tedy:

A ve školách

I. Nic nebudiž vedeno leč co velmi bytný má do sebe užitek k tomuto a budoucímu životu, více pak k budoucímu.

(Nebo tomu náleží se učiti na zemi, jak připomíná Hieronymus, čeho by známosť vytrvala do nebe).

II. I jest-li třeba příčinou toho také života některé věci ve mládež uvoditi (jakož jest), buďtež to takové, které by věčným oněm ne-

překážely, přítomnému pak životu bytný nesly prospěch.

Toliko podstatné věci sluší vésti.

9. Nebo k čemu tretky? co prospívá tomu se učiti, co se nehodí tomu, kdo to ví, ani škodí, když toho neví? a kterým prodlením věku třeba bude buď se odučovati neb jich zapomínati při zaměstknáních? Krátký život náš má hojně, čím by byl vyplněn všechen, bychomť i nic z něho na titěrky neoddávali. To tedy nechať školám náleží, by žádnými věcmi nezanášely mládež leč opravdovými. (Nebo i hříčky kterak k opravdovým věcem vésti mají, svým místem se poví 1).

Základ II.

Základ II.

Vše naprosto, co k věci přísluší, třeba jesti dělati.

10. **Příroda ničeho toho neopouští, cokoliv cítí, že prospěje tomu tělu, kteréž ustrájí.**

U př. když tvoří ptáčka, nezapomíná hlavy, ni křídla, ni nohy, ni pazouru, ni kůže, ni oka, aniž vůbec něčeho, co přísluší k bytnosti letavého tvoru (v tom rodu) atd.

Napodobení ve školách

11. Týmž tedy způsobem když školy člověka vzdělávají, ať zcela vzdělávají, by jej činili křízením tohoto života vhodným i způsobným k samé věčnosti, ku které směřuje všecko toto, co předchází.

12. Ať tedy vyučováno bývá ve školách nejen liternímu umění, než i mravům a pobožnosti. Vzdělání pak ať vyšlechťuje člověku rozum, jazyk, ruku k rozumnému všech užitečných věcí spatřování, vypovídání, dělání. Opustí-li se co toho, rozsedlina bude, nejen nedostatek vzdělání působící, nýbrž i jeho celistvosť oslabující, jelikož nic nemůže býti celistvého, leč jest spolu souvislým po všech stranách kterýchkoliv.

Základ III.

Základ III.

13. Příroda nic nedělá bez základu čili kořene.

Mocné věci mocně sluši zakládati

Rostlina jistě prvé než kořen pod sebe pouští, vzhůru se nepučí; sic ohledává-li toho, musí vadnouti a hynouti. Proto štěpař opatrný ani neštěpuje, leč uvidí, že se kmen vkořenil. Ve ptáku a ve všelikém živočichu místo kořene zastupují vnitřnosti (údy životní), které proto vždy nejprvé začínají se ustrájeti jakožto základ veškerého těla.

14. Tak stavitel stavení vzhůru nevede, leč prvé položil základ mocný, jinak všecko děláno bude na obořenı́ se. Podobně malíř podestírá základ barvám svým, jelikož bez něj barvy snadně buď opadávají neb se otírají neb zacházejí. *Napodobení*

15. Takového základu učení nepokládají učitelové, kteří 1. nesnaží se činiti sobě žáky nejprvé učelivými a pozorlivými; 2. kteří obrazu všeobecného veškerého učení, ku kterémuž přistupují, myslím prvé nenavrhují, aby žáci velmi místně rozuměli, co dělati jest a co se dělá. Již pak učí-li se chlapec bez chtivosti a bez pozorlivosti a bez vyrozumívání, čeho podstatného máš se odtud nadíti? *Pochybení* *1.* *2.*

16. Napotom tedy *Náprava*

I. Kterékoli studium se začíná, láska k němu budiž opravdově v žácích vzbuzována vedením průkazů z výbornosti, užitečnosti, líbeznosti a odkudkoliv.

II. Idea jazyka neb umění (která ničím jiným není než jeho výtahem velmi všeobecně avšak po všech jeho částkách navrženým) vždy prve vštípena budiž mysli učícího se než přistoupí se k částečnému jeho probírání, aby jmenovitě učící se již hned od prvého přístupu dobře spatřil všecky jeho na okolku cíle a meze jakož i vniternější jeho spořádání. Nebo

jako kostra podstavcem jest těla všeho, tak navržení umění jest podstavcem a základem umění všeho.

Základ IV.

Základ IV.

Základy hluboko

17. Příroda kořeny hluboko pouští.

Tak v živočichu životní údy nejvnitř v tělu uschovává. A strom čím hlouběji pouští kořeny, tím pevněji stojí, který pod drnem toliko, snadno bývá vytržen.

Náprava pochybení

18. Ukazuje se odtud, že náleží jednak učelivost v žáku opravdově vzbuzovati, jednak ideu myslem hluboce vpravovati, ku plnější umění nebo jazyku soustavě ani přistupováno nebudiž dříve, než jisto bude, že idea hned na místo jest pochopena a dobře vkořeněna.

Základ V.

Základ V.

Vše z kořenů vlastních

19. Příroda všecko z kořene vyvodí, odjinud nic.

Na stromě zajisté cokoli dřeva, kůry, listů, květu, ovoce vzniká, odjinud nevzniká než z kořene. Neb ačkoli deště zhora přicházejí a zahradník zdola zavlažuje, přece jest třeba, aby vše kořenem se přehánělo i teprvé rozplývalo po kmeni, větvích, ratolestích, listech, plodech. Proto štěpař, ač odjinud přináší roub, přece jej tak ku pni přivštípiti musí, aby v podstatu jeho jako vtělen jsa téhož kořene mízu ssáti i jí chován jsa rozvíjeti se mohl působením kořene, odkudž stromu všecko dochází, odjinud zhola netřeba listův a ratolestí přinášeti a přilepovati. Týmže způsobem když pták má býti peřím odíván; bráno to nebývá se svleků druhého letavce, nýbrž vyvoděno z nejvniternějších jeho těla částek.

Napodobení v řemeslech

20. Tak prozřetelný stavitel vše staví tak, aby na vlastním spoléhajíc základu stálo i ve svých úhlech

leželo beze zevnitřních podpor. Nebo když jich stavení potřebuje, důvodem jest nedokonalosti a náchylnosti ku sřícení se.

21. Tak kdo rybník nebo studnu na vodu dělá, nekáže odjinud vodu vnášeti ani čeká na dešťovou, ale dobývá vrchovisk pramene živého a odvodí je po strouhách a trubách ukrytých do své nádržky.

a ve školách

22. Z této poučky jde, že mládež právě vyučovati není vtipy vycpávati sebranou ze spisovatelů směsicí slov, rčení, povědění, mínění, nýbrž otvírati vyrozumívání věcem, aby z něho samého jako ze zřídla živého potůčkové se prýštili a jakož z pupenů na stromech listy, květy, plody se pučí, následného pak roku zase z každého pupene nová ratoléstka se svými listy, květem a ovocem vyrůstá.

Nesmírné pochybení škol.

23. Toho školy v pravdě nedělaly posavad, aby vtipy jako mladistvé stromy navodily, by vlastním rozmáhaly se kořenem, ale učily, by odjinud toliko utrženými ratoléstkami se obvěšovaly a tak na způsob Aesopovy vrány 2) cizím peřím se odívaly, aniž se snažily tak v nich tající se studnici rozumnosti odkopávati jako spíše cizími potůčky je zavlažovati. To jest, neukazovaly jim věcí samých, kterak samy sebou a samy v sobě jsou, ale co o tom a onom jeden a druhý a třetí a desátý kde který smýšlí a píše 3), že největším vzděláním bylo jmíno v mysli chovati o mnohých věcech mnohých lidí smýšlení se nesrovnávající. Odtud stalo se, že přenejedni ničeho nedělali leč že ve spisovatelích se válejíce vybírali rčení, průpovědi, mínění, vědění na způsob tapartu ve hromadu látajíce. A k těm volá Horatius: ó následovníci hovádka otrocká! Právě hovádka otrocká, navyklá cizí toliko jen nositi věci. *NB.*

Barva povrchního vzdělání

24. Ale co prospívá prosím roztržitu býti míněními o věcech lidí rozdílných, kde vyhledává se povědomosti věcí, jakýmiž ony právě jsou? Tak-li co bychom dělali, ničeho v životě není, než abychom jiné sem tam běhající stíhali a pásli, kde každý z cesty vyvijí neb se poklesá

neb se šálí? O my smrtelníci, k cíli pospíchejme, zápolí ostaňme! A ten máme-li vytčený a patrný dosti, proč k němu upřímo nechvátáme? proč cizích raději než vlastních užíváme očí?

Příčinou toho chybná metoda

25. Že pak to dělají školy, že cizími očima hleděti, cizím srdcem rozumným býti učí, ukazuje metoda všech umění, která neučí studnic odkopávati i potůčky odtud rozvoditi rozdílné, než ukazují toliko ze spisovatelů vyvedené potůčky a káží po nich zpět jíti ke studnicím. Nebo žádné slovníky (námi alespoň spatřené, vyjmeš-li Knapia Polana 4), ale i při něm, čeho postrádáme, ukážeme ve hlavě XXII.) neučí mluviti, než rozuměti, sotva které mluvnické návody řeč skládati, než rozbírati, aniž které fraseologie ukazují způsob, kterak rčení uměle skládati a proměňovati, než umítají toliko zmatenou rčení míšeninu. Nikdo téměř neučí fysice 5) očitým ukazováním a pokusy, všickni vyříkáváním textu Aristotelova neboli jiného. Nikdo mravů nevzdělává vnitřním vášní napravováním než povrchně vyličují je zevnitřními cností výměry a rozdíly. Ukáže se to lépe, jakž jen z boží pomocí přijdeme ku zvláštní metodě umění a jazyků, hojněji však, bude-li ráčiti bůh, v navržení pansofie. 6)

Řemeslníci lépe své věci vedou

26. A divná jistě věc, že lépe zde neprohledli staří, neb aspoň že již dávno novějšími není napravena tato chyba, ježto jest jisto, že tak zdlouhavých prospěchů zde příčina vězí nejpravdiveji. Nebo což? Ukazuje-li tesař domy boře učeníku umění stavěti? Ba raději stavěje ukazuje, který brak staviva jest obírati, a kterak jednokaždou věc na příslušném místě jest vyměřovati, oštěpovati, otesávati, zdvihati, pokládati, srubovati atd. Nebo kdo rozumí způsobu, kterak co stavěti, kterak to rozbořovati, nebude mu žádným uměním, jakož i šat párati tomu, kdo vyučen jest šíti. Avšak domu bouráním tesařství a šatů rozřezáváním krejčovství nikdo nikdy se nenaučil.

Škoda z nedba-

27. A v pravdě nepohodlí, anobrž škody z nena-

pravené v této stránce metody jsou na bíledni; 1. že velmi mnohých ne-li téměř všech učenosť se odbývá holým jmenoslovím, t. j. že názvy a pravidla umění říkati sic umějí, neumějí pak jich obraceti ku zprávnému užití; 2. že nikoho učenosť není věděním všeobecným samo se živícím a posilujícím a se rozkládajícím, než čímsi slátaným, odtud kouskem, odonud kouskem, aniž kde dosti spojeným aneb což tož podstatného ovoce nesoucím. Nebo sebrané toto vědění z rozdílných smýšlení a mínění spisovatelů velmi podobno jesti stromu na selském posvícení stavívanému, který ač rozdílně obvěšeným větvovím, kvítím, ovocem anobrž věnci a korunkami vyzdobeným spatřujeme, však poněvadž toto nejde z kořene vlastního, nýbrž zevnitř jest přivěšeno, stává se, že se to ni množiti, ni trvati nemůže. Nebo takový strom žádného nevydává ovoce, a které jest navěšeno větvoví, usvadnouc sprchává. Ale muž ze základu učený je stromem o svém kořeni, vlastní vlahou se uchovávajícím, i proto ustavičně (a to silněji den po dni) rostoucím, se zelenajícím, kvetoucím, ovoce dávajícím.

losti učených při věcech jejich dvojí 1. *2.* *NB.*

28. Tresť toho vychází na toto: Vyučováni býti mají lidé, pokud nejvíce státi se může, ne z knih moudrými býti, nýbrž z nebe, země, dubův a buků, to jest znáti a zpytovati věci samy, ne o věcech toliko cizí vyšetření a svědectva 7). A to bude ve šlépěje dávných mudrců se navrátiti, nebude-li odjinud známosti věcí se dobíráno než ze samého praobrazu. Zákonem tedy budiž: *Napravení*

I. *Všecko z nepohnutých základů věcí budiž odvozováno.*

II. *Ničemu nebudiž vyučováno pro něčí holé vypravování, všemu ukazováním smyslným a rozumným.*

III. *Ničemu samotnou metodou analytickou, spíše synthetickou všemu.*

Základ VI.

Základ VI.

Vše rozdílně

29. Příroda, čím něco k více potřebám strojí, tím členitěji rozděluje.

U př. živočich čím více příhbími rozděleny má údy, tím místnější pohyb, jako kůň nad vola, ještěrka nad hlemejždě atd. Tak strom v ramena kořenův a větví dobře rozložený jest pevnějším a líbeznějším.

Napodobiti to jest

30. Tedy při vyučování mládeže vše co nejmístněji náleží konati, aby nejen učitel než i učící beze všeho zmatku rozuměl, kde jest, a co dělá. Přemnoho tedy na tom záležeti bude, aby všecky knížky, které ve školách se předkládati mají, zhotoveny byly velmi bedlivě po tomto přirozeném světle.

Základ VII.

Základ VII.

Všecko v ustavičném vzrůstu

31. Příroda v ustavičném jest vzrůstu, nikdy se nezastavuje, nikdy dřívější věci opustíc nových nezačíná, nýbrž toliko jen, co prve jest počato, pořád vede, rozmáhá, zdokonaluje.

U př. při ustrájení zárodku, co začalo se dělati hlavou, nohou, srdcem atd., to zůstává, zdokonaluje se toliko. Ovocný strom, jakých nejprve dosáhl větví, těch neodmítá, alebrž pořád živné mízy pečlivě dodává, by se v nové co rok ratoléstky vyvíjeti mohly.

Napodobiti to jest

32. Ve školách tedy

I. *všecka studia tak buďtež pořádána, aby poslednější věci vždy v prvějších se zakládaly, prvější pak poslednějšími tvrzeny byly;*

II. *vše, co předloženo, co rozumem právě bylo pochopeno, budiž také v paměť vpraveno.*

33. Poněvadž pak při této přirozené metodě všecky předcházející věci všem následujícím základy dávati budou museti, jinak to nebude lze, než aby mocně zakládáno bylo všecko. Mocně však v mysl uvozováno nebývá leč to, čemu dobře bude vyrozuměno a co bedlivě vloženo v paměť. Právě zajisté Quintilianus: Veliké učení záleží na paměti, i na darmo učeni býváme, když něco toho, co slyšíme (nebo čteme), mimo uplývá. Ludvík Vives: V prvém věku cvičena budiž paměť, která vzděláváním se rozhojňuje, mnoho v ni budiž uvozováno, pilně a často. Nebo ten věk práce necítí, protože neuvažuje. Tak bez práce a nesnáze rozšiřuje se paměť a stává se velmi prostrannou (v knize 3. de tradendis disciplinis). A v úvodě k moudrosti praví: Paměti odpočívati nedopouštěj. Nic není, cožby rovněž prací se těšilo a rozhojňovalo. Uvozuj v ni co den něco; čím více v ni uváděti budeš, tím chovati bude věrněji, čím méně, tím nevěrněji, A to že všelijak právě povědíno, učí příklady přírody. Strom zajisté, čím více vláhy pije, tím silněji roste; a zase čím silněji roste, tím více k sobě táhne. Tak živočich více-li zažívá, více roste, a větším se stana více potravy žádá, více zažívá. I týmže způsobem všecky naprosto přirozené věci vzrůst berou svým vzrůstáním: Tedy prvnímu věku v této částce jest neodpouštěti (jen ať s rozumem se děje), bude to základem prospěchu velmi mocného.

O rozmáhání a tvrzení paměti zvláště v prvém věku.

NB.

NB.

Základ VIII.

Základ VIII.

34. **Příroda všecko spolu váže svazy ustavičnými.**

Vše ustavičným pojením

U př. když ptáčka zakládá, pojí úd s údem, kosť s kostí, nerv s nervem atd. po všech stranách. Tak na stromě z kořene vyrůstá peň, ze pně ratolesti, z ratolestí ratoléstky, z ratoléstek rouby, z roubů pupeny,

z pupenů listy, květy, ovoce i naposledy noví roubové atd., že, by na tisíce tisíců tu bylo ratolestí, větví, listů, plodů, ničím to přece není než jedním a týmže stromem. Tak ve stavení, má-li trvati, musejí se základem stěny, se stěnami stropy a střechy, všecky vůbec kusy největší a nejmenší tak ve spolek nejen vhodně se sjednávati nýbrž i vázati, aby spolu držely se pevně i působily jeden dům.

Napodobiti 35. Odtud jde:

I. *Studia veškerého života že tak náleží spořádati, aby byla jednou encyklopedií, ve kteréžby všecko naskrze vzcházelo ze společného kořene, všecko naskrze stojíc na vlastním místě.*

II. *Vše, co se přednáší, že tak náleží důvody tvrditi, by snadně příčiny ostaveno nebylo ni k pochybování ni k zapomínání.*

Důvody zajisté jsou oněmi hřeby, oněmi skobami, oněmi zátesy, které působí, že věc pevně vězí, nevikle se, nevypadává.

Po příčinách učiti, *co?* 36. Důvody pak všecko tvrditi jest všemu učiti po příčinách, to jest ukazovati nejen, jak jednokaždá věc jest, ale i proč jinak býti nemůže, jelikož věděti jest věc po příčinách znáti. U př. by byla otázka, říká-li se pravěji totus populus či cunctus populus? Odpoví-li učitel, cunctus populus, důvodu nepřidada, žák v krátce toho zapomene. Ale řekne-li, že cunctus staženo z conjunctus, i proto totus že pravěji se říká o věci jedné celistvé, cunctus o něčem hromadném, jako zde, kterak toho chlapec může zapomenouti, nevidím, leč příliš hloupý. Též prou se grammatikové, proč se říká mea refert, tua refert, ejus refert to jest proč v prvé a druhé osobě pokládají se ablativy (nebo tak se domnívají), v třetí pak genitiv? Já řeknu-li, že děje se proto, že refert na tomto místě staženo z resfert (vypuštěním s), i proto

že třeba říkati mea resfert, tua resfert, ejus resfert čili staženě mea refert, tua refert, ejus refert, a že tak mea a tua nejsou ablativy než nominativy, zdali žáku svíce nerozsvítím? 8) Tomu tedy chceme, aby žáci místně a hbitě učeni byli znáti původy všech slov, 9) důvody všech rčení (čili vazeb) i základy všech pravidel v uměních. (Nebo poučky věd nenáleží tvrditi důvody nebo podmínkami, nýbrž nejprv ukazováním, a to věcí samých.) Což kromě přelíbezné rozkoše také znamenitý užitek bude míti do sebe, jelikož stele cestu vzdělání velmi podstatnému, protože to tak v divy kterak učícím se oči otvírány bývají, by věci po věcech dobrovolně a samy ze sebe poznávány byly. *NB.*

37. Tedy ve školách *Zavírka*

všemu vyučováno budiž po příčinách.

Základad IX.

Základ IX.

38. Příroda šetří míry mezi kořenem a ratolestmi v příčině kolikosti a jakosti.

Vše poměrem stálým vnitřnějších věcí, k zevnitřním

Nebo jak kořen pod zemí se rozkládá, silněji nebo mdleji, tak nad zemi ratolesti, ne více, ne méně. A tak to musí býti, protože poroste-li strom vzhůru toliko, nebude moci se udržeti, nebo kořenem se udržuje; dolů-li toliko nebude k užitku, nebo ratolesti nesou ovoce, ne kořen. Tak v živočichu zevnitřnější údy s vnitřnějšími berou vzrůst jednostejnou měrou. Mají-li se dobře vnitřnější, také zevnitřnější dobrého docházejí způsobu.

39. Tak tedy také osvícení, jakkoli ve vniternějším rozumnosti kořeni nejprve jest je počínati, pěstovati, posilovati, přece spolu to opatrovati sluší, aby se vně také v ratolesti a větve patrně rozkládalo, to jest, aby čemukoli bývá učeno vyrozumívati, také učeno bylo spolu to vypovídati a dělati čili ve prospěch obraceti a na odpor. *Napodobiti*

40. Tedy:

I. *Cokoliv bylo pochopeno, ihned budiž na to myšleno, který do sebe bude to míti užitek, aby ničemu na darmo nebylo se učeno.*

II. *Cokoliv jest pochopeno, budiž zase v jiné přeléváno s jinými se o to sdílejíc, aby ničeho na darmo věděno nebylo.*

Tím smyslem zajisté jest pravo: Vědění tvé jest ničím, neví-li druhý, že to víš. Proto žádného nebudiž dobýváno praménku vědění, aby ihned z něho nevytékali potůčkové. Avšak o tom hojněji v základu následném.

Základ X.

Základ X.

Vše cvičeními ustavičnými

41. Příroda hýbáním častým sama se čerství a sílí.

Tak pták vejce sedě na nich nejen zahřívá, avšak také sem tam co den obrací, aby po všech stranách zahřívána byla jednostejně. (Pozorovati toho snadno při husech neb slepicích a holubech v domě před námi mladé vysedajících.) Vylíhlé pak mládé často jím hýbajíc i ústa, nohy, křídla roztahujíc, pohybující, podnášejíc i rozličně chod a let ohledávajíc, cvičí až do zsílení.

Tak strom čím častěji větry províván bývá, tím čerstvěji roste, tím hlouběji se vkořeňuje. Anobrž rostlinám všem k dobrému přichází přívalem, krupobitím, hřímáním a blýskaním projímánu býti; proto krajiny větrům a hřímání poddané mocnější prý vyvodí dříví.

Napodobení řemeslníků

42. Jakož i stavitel ví, že díla jeho sluncem a větrem vysušována a stvrzována bývají. A kovář železo stvrditi a k ostrosti připraviti maje mnohokráte dává je do ohně a vody i tím způsobem projímaje střídavě horkem a studenem, aby častěji změkčováno jsouc více stvrdlo.

Způsobu školských cvičení slu-

43. Jde odtud, že nelze přivésti k mocnosti vzdělání bez opakování a cvičení co

nejčastějších a co nejpravěji zřízených. Který pak cvičení způsob jest nejlepším, učí nás přirozená hnutí v živém těle živné moci napomáhající, totiž přitahování, zažívání a trávení.

ší hledati v přírodě

Jakož zajisté v živočichu (ba i v rostlině) každý úd po potravě dychtí, aby zažíval, zažívá pak, jakož aby sám sebe choval (zažitosti částku sobě ostavuje a spodobuje), tak aby se sousedními o ni se sděloval na zachování celku (nebo každý úd slouží jiným, aby jemu slouženo bylo od jiných): tak rovněž vědomost sobě množiti bude, kdo mysli pastvu vždy

I. *hledati a přitahovati,*

II. *naleznou a přitaženou přežívati a zažívati,*

III. *zažitou stravovati a o ni s jinými se sdíleti bude.*

44. A tyto tři kusy vyjádřeny jsou obecným tímto veršíčkem:

Na mnohé věci se vytazovati, je v mysli chovati, jim vyučovati mnohého osvícení tajemství:

Multa rogare, rogata tenere, retenta docere,
haec tria discipulum faciunt superare magistrum. 10)

Vytazování děje se, když s učitelem nebo se spolužákem nebo s knihami razeno se bývá o věci neznámé. V paměti chování když věci poznané a rozumem postižené v paměť vkládány i na větší jistotou ve spis uvozovány bývají (kdyžtě řídcí jsou tak zdárného vtipu, kteří by paměti všecko svěřiti mohli). Vyučování koná se, když spolužákům, anebo kteříkoli se namanou, zase vypravovány bývají věci pochopené. Prvější dva způsoby jsou školám známy, třetí ještě nedosti, kterýž však uvésti nad míru bylo by s prospěchem. Nebo všelijak pravé jesti toto povědění: Kdo jiné učí, sám se cvičí, nejen proto že opětuje pojmy své v sobě je tvrdí, než i proto že příčiny dochází hlouběji ve věci pronikati. Odtud převtipný onen Joachim Fortius 11) o sobě svědčí: Cokoliv kdy buď slyšel neb četl jenom, to že mu třebas za měsíc vyplynulo; čemu

pak učil jiné, to že tak spočítáno má jako své prsty, aniž věří, že mu to může vychváceno býti leč smrtí. Proto radí, aby kdo ze studujících veliké žádá bráti prospěchy, žáků sobě hledal, které by tomu, čemu se učí, co den vyučoval, byť i zlatem kupováni býti měli. Lépe jest prý, abys ze svých pohodlí zevnitřních ujímal sobě něco, jen ať máš, kdo by tě vyučujícího, t. j. prospívajícího poslouchati chtěl. Tak on.

Kterak to do škol uvésti 45. Avšak to příhodněji se stane a množším k jistému prospěchu, nařídí-li učitel každé třídy mezi svými podivuhodný tento cvičení způsob, *NB.* během tímto. Každou hodinu, když krátce předložena byla látka k učení se a vysvětlen jasně smysl slov a ukázáno zřejmě užívání toho, nechať poručí se hned někomu ze žáků vstáti, který by vše, co učitelem bylo povědíno týmž pořadem (jako již sám jiných učitel) opakoval, pravidla týmiž slovy vysvětloval, užívání týmiž příklady ukazoval; a ten má býti napravován, chybil-li by kde. Hned po tom kázáno buďiž druhému vyvstati a totéž konati, ano všickni ostatní poslouchají, potom i třetímu a čtvrtému a kolikátémukoli třeba, až by se ukázalo, že všickni to právě pochopili i odříkávati a tomu učiti již že mohou. Radím, by zde pořádku žádného nebylo šetřeno, kromě aby vtipnější nejprve byli vyvoláváni, aby zpozdilejší jich příkladem posíleni jsouce tím snáze za nimi jíti mohli.

Užitek tak zřízených cvičení 46. Takové toto cvičení paterý bude míti znamenitý užitek.

1\. I. Učiní sobě učitel žáky vždy pozorlivými. Nebo poněvadž hned někomu vstáti i všecku přednášku obnoviti přijde, každý pak tak na sebe jako na jiné toho čekati bude: nastavovati bude chtěje nechtěje uši, aby ničemu nedal mimo plynouti. A čilost takovéto pozorlivosti za některý rok zvykem se utvrdíc učiní mládence velmi bedlivým ku všem života povinnostem.

2\. II. Zví na jisto učitel, bylo-li právě všecko pochopeno ode všech, co bylo předkládáno.

Pakli nic, napraví to hned s velikýma sobě a žákům prospěchem.

III. Když tolikrát obnoví se totéž, i nejzpozdilejší žáci naposledy chopí, aby s jinými jednostejným krokem postupovali, ani vtipnější zatím libě kochati se budou v jistotě věci až příliš čistě pochopené. 3.

IV. Tím právě tolikrát opětovaným obnovováním všickni sobě touž přednášku učiní známější než velmi dlouhým soukromným se mořením, že potom jenom přičiníce večerní a ranní toho přečtení shledají, že ze hry a kratochvíle všecko v paměti uvázlo. 4.

V. Když tím způsobem žák k učitelské jako povinnosti týž a týž připouštěn bude, vštípí se myslem jakási bodrosť a k učení se horlivosť a způsobena bude svobodnomluvnosť, by před očima lidí všeliké počestné věci srdnaté byly vedeny, což bude ke znamenitému v životě užitku. 5.

47. Budou moci týmže způsobem také mimo školu za postávání a se procházení rozdílná před sebe bráti přirovnávání a rozmlouvání o věcech ať v nově ať dávno pochopených neb o nové kterékoli naskytnuvší se látce. A k této potřebě když o nějakém počtu se scházejí, ať vyvolují sobě náměstka učitele (buď losem neb hlasy), který by byl zprávcem rozhovorů. Kdyby kdo od spolužáků za tou příčinou k tomu pohledáván jsa se zdráhal, přísně budiž trestán; nebo chceme, aby to bylo nezrušitelno jako diamant, by příčin k vyučování a učení se ne toliko nevzdaloval se nikdo, alebrž je uchvacovali také všickni. O cvičení v písmě (platné také pomoci k mocnému prospívání) připomeneme obzvláštně majíce vypisovati školu národní a klassickou ve hl. XXVII. a XXVIII. *Cvičení při vyučování jiných mimo školu.*

Hlava XIX.

Základy krátké hbitosti při vyučování.

Řeči, předchvácení o nesnadnosti. Odp. Krátkých cest jest tedy hledati. Pracné jsou to, dí někdo i příliš obšírné věci. Kolik učitelů? kolik bibliotek? kolik úsilí postačí povšechnému takovému vycvičení? Odp. Arciže, nebude-li tu kratších cest, jesti to věc obšírné spousty a bez mála neskonalého úsilí. Umění zajisté tak dlouho, široko i hluboko, jak sám svět, který má býti vtipem přemáhán. Ale kdo neví, že dlouhé věci také stahovány, pracné v krátkosť uváděny býti mohou? Kdo toho nepovědom, že tkadlci na tisíce tisíců nití velmi hbitě setkávají i vyrážeji tkaninu podivuhodné rozmanitosti? Kdo neví, že mlynáři na tisíce tisíců zrn hbitě rozmílají i otruby od mouky velmi čistotně oddělují beze vší práce? Kdo neví, že strojníci nehrubě velikými stroji beze vší téměř práce náramné tíhoty zdvíhají a přenášejí? a že važitelé jednu třebas unci ode středu přezmenu posouvajíce velmi mnoho liber odvažují? tak ne vždycky přísluší síle velikého něco konati, nýbrž umění. Tak-li tedy samým učeným umění nedostávati se bude, by své věci vtipně provodili? I sám stud nechať nás nutí vyrovnávati se důmyslnosti oněch i vyhledávati léku na nesnadnosti, kterými nemáhá školství posavad.

Neduh dříve léku náleží poznati. 2. Léků pak nevyšetříme, leč prve neduhy vyšetříme i příčiny neduhů. Co to totiž bylo, co školské práce i prospěchy tak hrubě meškalo, že přenejedni i vešken věk ve školách ztrávivše ještě všech věd a um nepronikli, některých ani na prahu nepozdravili?

Meškání se ve školách příčin osm 3. Shledáno pak, že tyto jsou toho příčiny velmi pravdivé:

I. Předně, že žádných nebylo vytčeno cílů, pokudž by žáci každého roku, měsíce, dne dovedeni býti museli, kolotalo se všecko.

II. 4. Druhé, že žádných cest k cílům neomylně vedoucích vykázáno nebylo.

5. Třetí, že co přírodou je spjato, nebývalo III.
bráno spjatě, nýbrž po různu. U př. prve umění literního nováčky učili jenom čísti, psaním odkládáno bývalo do několika měsíců. V latinské škole mládenci vedeni byli po několik roků se slovy zápasiti bez věcí, že mladá leta v studiích mluvnických strávena byla naprosto, filosofická pak studia odkládána teprve věku hojnějšímu. Též vedeni byli toliko učiti se, nikdy vyučovati. Ježto přece všecko to (čísti a psáti, slova a věci, učiti se a učiti) tak spolu jíti má, jak v běhu nohy vzdvihati a stavěti, v rozpravě poslouchati a odpovídati, ve hře míčové házeti a lapati, jakož prve na příslušných místech jsme viděli. 1)

6. Čtvrté, že umy a vědy sotva kde dosti IV.
encyklopédicky podávány byly než po kusech. Čím se stalo, že v očích žáků byly jako hromady dříví neb roždí, a ty kterým způsobem spolu se drží, kdo toho znamená? Odtud stávalo se, že jeden to, jiný ono chytal, aniž bylo čí vzdělání naskrze povšechno i proto důkladno.

7. Páté, že metody rozmanité a rozdílné V.
užívaly, každá škola kde která jiné, ba jiné každý učitel kde jaký, anobrž jeden a týž učitel v tom umění nebo jazyku tak, v jiném jinak; a což nejhoršího, v jedné a též věci nesrovnávali se, že žáci sotva kdy dostatečně rozuměli, co se to dělalo. Odtud váznutí, meškání a jiných nauk prve než k nim se dospělo, buď se štítění nebo o nich pouštění, že mnohých mnozí ani okusiti nežádali.

8. Šesté, nedostávalo se způsobu kterak VI
všecky téže třídy žáky spolu vyučovati, s jedním a s jedním se poceno bylo 2), což bylo-li drahně žáků, nemohlo to učitelům než oslovské strojiti práce, žákům pak způsobovati buď příčiny k neužitečné prázdni buď mrzuté se s tím moření, vhodilo-li se co zatím k dělání.

9. Sedmé, bylo-li několik učitelů, co než no- VII.
vý zase zmatek? any každou téměř hodinu roz-

dílné věci předkládány a vedeny byly. Ať mlčím že množstvo učitelů rovněž jako knih mysli roztržitými činí.

VIII. 10. Naposledy, volno bylo žákům za dobrotivým učitelův dovolením s jinými také knihami ve škole neboli mimo školu se obírati; i bylo se domníváno, čím více rozvíná se spisovatelů, že tím více dává se příčin dělati prospěchy, ano nic nebylo než více mysli roztržitostí. I proto není tak s podivením, že řídcí prohlédli všecky nauky jako s podivením, že z oněch labyrintů někdo se vymotati mohl, což nedařilo se než hlavám zdárnějším.

Způsob k odnětí meškání těchto náleží vzíti z přírody

11. Napotom tedy přijde odklízeti tyto závady a zábavy, a cokoli upřímo vede k cíli, toho jenom náleží se jímati, bez zápolí, aneb (jak běžné má do sebe pravidlo) Cokoli nemnožšími prostředky zpraviti lze na to nebudiž jich vynakládáno více.

Totiž **slunce** *nebeské*

12. Vezměme pak sobě zde k následování slunce nebeské, jakožto výtečný z přírody vzor. Neb ono ač pracnou a jako neskonalou koná povinnosť (že po veškerém totiž okršlku země paprsky rozsýlá, i že všem živlům a ze živlu věcem, nerostům, rostlinám, živočichům, jichž nesčíslné jsou druhy a jedince, světla, tepla, živosti i čerstvosti dodává), přece všem stačuje a vypořádává čistě co rok okolek povinností svých.

Že čímsi slunečným jest práce ukráceného postupování

13. Vizme tedy způsoby, kterak ono co koná ohledajíce se na ony způsoby škol uvažované, jak tyto co konají.

I. Slunce nezaměstknává se jednotlivými věcmi, věz stromem neb živočichem, nýbrž osvěcuje i zahřívá i parami naplňuje zemi veškeru.

II. Jedněmi a týmiž paprsky osvěcuje všecko, jedním a týmž oblaků zhuštěním i zase rozpuštěním zavlažuje všecko, jedním a týmž větrem provívá všecko, jedním a týmž teplem anebo mrazem projímá všecko atd.

III. Týmže časem po celých krajinách jaro, léto, podzimek, zimu vyvodíc působí, že všecko zároveň se pučí, kvete, ovocem zarozuje, i není to na překážce, že

toto ranněji, ono později dospívá, po své totiž přirozenosti vše kde co.

IV. A ostříhá téhože vždy pořádku, kteréhož dnes, téhož zýtra, kteréhož letos, téhož přes rok; téhože způsobu (ostříhá) v témž věcí rodu nepromĕnnĕ vždycky.

V. A vyvodí jednu každou věc ze semene jejího, odjinud nic.

VI. A vyvodí jistě všecko, co spolu býti má, spolu, dřevo s korou a stržní, květ s listy, ovoce se šupinami, stopkami, jádry.

VII. A vyvodí vše po příhodných stupních, aby jedno druhému cestu strojilo a vzájem po sobě nastupovalo.

VIII. Naposledy nevyvodí nic neužitečného, nebo naroste-li co, spaluje to a odmítá.

14. Na příklad toho, když

I. *jeden učitel jedné představen bude škole neb aspoň třídě;*

II. *jeden spisovatel bude v jedné látce;*

III. *jedna a táž práce bude vynakládána společně na posluchačstvo všecko;*

IV. *jednou a touž metodou podávány budou nauky a jazyky všecky;*

V. *všecko ze základu podáváno bude krátce a jadrně, aby jako klíčem odmykal se rozum i mu věci samy od sebe se rozvínaly;*

VI. *všecko, co v sobě je spjato, spjatě;*

VII. *a všecko po stupních nerozlučných, aby všecko dnešní včerejšímu sílu, zítřejšímu pak cestu způsobovalo;*

VIII. *a naposledy, budou-li se neužitečné věci odměšovati všude.*

15. Toto pravím bude-li moci uvedeno býti do škol, že okruh věd mimo naději snáze a hbitěji bude vypořádán, tak málo má se o tom pochybovati, jakož vídáme, že slunce co rok okolek všeho světa vypořádává. Přistupme tedy k věci samé, abychom viděli, zdali a jak snadně vykonati lze rady tyto.

Problem I.

Kterak jeden učitel sebe většímu počtu žáků stačovati může.

Proč jedné škole jeden má představen býti učitel

16. Nejen tvrdím, že to může býti, aby jeden učitel některému stu žákův byl představen, alebrž na tom stojím, že se to státi má, protože to učiteli a žákům mnohem
1. jest pohodlnějším. Onen s tím větší rozkoší beze vší pochyby prováděti bude práce, čím větší před sebou spatřovati bude zástup (any i kovkopům při hojném rudy prameni ruce plesají); a sám čím horlivějším bude, tím
2. živějšími učiní žáky. Rovněž žákům samým větší hlučnosť bude k větší i libosti (utěšení jest všem účastníky poměti v prácech) i prospěšnosti, nebo vzájem budou se vzbuzovati a posilovati, protože i ten věk má své k řevnivostem ostny.

3. Mimo to, když od nemnohých bývá učitel posloucháni, snadně to neb ono plyne mimo uši všech; když od mnohých, uchycuje každý, co může, následujícím pak opakováním schází se zase všecko, všem ku prospěchu děje se všecko, an vtip vtipem, paměť pamětí se protírá.
4. Slovem jakož pekař jedním těsta zaděláním i jedním pece zatopením mnohé chleby a cihlář mnohé cihly vy-
NB. péká, tiskař pak jedním písmen nasázením sta neb tisíce výtisků knih tiskne: tak naprosto učitel může týmiž při studiích cvičeními náramnému žáků množstvu pojednou a jednou sloužiti beze všeho svého nepohodlí. Jakož také vídáme, aby sebe větevnatější strom i nesen i mízou zapájen byl, že jediný kmen stačuje, slunce pak, aby občerstvovalo zemi všecku.

17. Než kterak to naposledy? Pohleďme na postupování přírody v příkladech teď předložených. Kmen nevybíhá až ku všem nejkrajnějším větvím, nýbrž na svém stoje místě udílí mízy hlavním větvím, kteréž přímo jeho se přidržejí, ty hned jiným a ony zase jiným a tak pořád až do nejposlednějších a nejmenších stromu částeček. Tak slunce nebeské nespouští se k jednotlivým stromům, bylinám, živočichům, nýbrž z vysokosti své paprsky pouštějíc všecku zároveň osvěcuje polokouli, ani jednotliví tvorové světlo a teplosť k vlastním obracejí potřebám. Toho pak sluší spolu pozorovati, že napomáháno bývá slunečnému působení polohou místa, protože v údolích sebrané paprsky více zahřívají krajinu vůkolní.

A kterak může, ukazuje se příklady z přírody 1.

2.

NB.

18. Na týž tedy způsob zřídí-li se věc, jednostejně snadno dosti učiní jeden učitel velmi četnému žáků shromáždění, totiž:

Napodobení přírody ve školách, tím,

I. Když shromáždění na jisté oddíly, u př. desátky rozdělí 3) i každému obzvláště představí dohledače a těm zase jiné až do nejvyššího.

I. že shromáždění na třídy se rozdělují,

II. Když nikdy cvičiti nebude jednoho samého aniž soukromně mimo školu aniž veřejně ve škole, než všecky pojednou a jednou. Nemá tedy k nikomu obzvláště přistupovati, aniž komu k sobě obzvláště přistupovati dopouštěti, nýbrž má stoje na katedře (odkudž by všemi i spatřován i doslýchán býti mohl) jako slunce paprsky své na všecky pouštěti; všickni pak na něj očima, ušima, myslemi pozor majíce nechať uchvacují, cokoliv on leč řečí vykládati leč rukou nebo malováním ukazovati bude. Tak z jedné baňky malovány budou ne dvě, nýbrž přemnohé stěny.

II. že nikdo obzvlášť, všickni společně se brousí,

19. Umění jenom bude třeba, aby sobě pozorlivými učinil všecky a každého obzvláště, aby věříce, že ústa učitelova jsou (jakož jsou) tou studnicí, odkudž k nim rozplývají se potůčkové vědomostí, navykali nádobu pozorlivosti ihned podstavovati, kolikrátkoli znamenají, že se ta studnice otvírá, aby nic, nejsouc uchyceno, neplynulo

III. že všecky sobě pozorlivými činí.

mimo. Nejvyšší tedy bude zde péčí učiteli nic nemluviti, leč když poslouchají, ničemu neučiti, leč když pozorují. Nebo zde, jest-li kde, bude museti místo míti, což Seneca připomenul: Nikomu nic nesluší povídati, leč tomu, který chce poslouchati. A snad toto pověděni Šalomounovo: Drahého ducha jest muž rozumný. (Přísl. XVII. 27.), totiž kterého nevylévá do větru, nýbrž do myslí lidem.

A kterak to může? poručnými učiteli a sám sebou osmi cestami opatrnosti:

20. Vzbuzována pak a zabavována bude moci býti pozornosť ta ne jen desátníky a jinými, kterým jakýs dohled poručen bývá (aby totiž ti na ostatní pilně měli pozor), alebrž více samým učitelem, a to cestou osmerou.

1. 1. Bude-li píleti toho, aby vždycky přinášel něco, co by i bavilo i prospívalo; nebo tak navnazovány budou mysli, aby chtivě a s hotovou pozorností přicházely.

2. 2. Budou-li mysli s počátku každé práce buď pohlazovány schvalováním látky, již jest předkládati, nebo pošklubávány hýbáním otázkami buď o tom, co jest již předloženo, kudy po spojitosti dospívá se k přítomné látce, neb o tom, co má býti předkládáno, aby uznamenajíce v této stránce nevědomosť svou zaněcovány byly chtivěji uchycovati vysvětlováni věci.

3. 3. Když na vyšším místě stoje oči obnášeti bude a nikomu nedopustí, aby něco jiného dělal, než v něj zase oči vtykal. 4)

4. 4. Bude-li pozornosti napomáhati, smyslům, kolikerým jen může, všecko vyobrážeje, jakož ve hl. XVII. v zákl. VIII. v pravidle III. jsme učili. Nebo napomáhá to nejen snadnosti, než i pozornosti.

5. 5. Řekne-li za prací tytýž řeč přeruše: Ty neb ty, co jsem nyní řekl? Obnov tuto obvětu? Ty, prav, kterou příčinou dospělo se sem? a podobné věci podle prospěchu každé třídy. Byl-li by kdo postižen, že nepozoroval, ať jest pokárán anebo potrestán ihned, tak bedlivosť pozornosti brousiti se bude naskrze.

6. Podobně tázal-lis se jednoho některého, a ten vázne, skoč na druhého, třetího, desátého, třicátého a odpovědi žádej, otázky neopětuje. Vše to k tomu cíli, aby, cokoli se jednomu mluví, všickni snažili se toho pozorovati i v užitek obraceti. *6.*

7. Státi se také může, neví-li čeho jeden a druhý, by tázáno se bylo zástupu veškerého, a tehdy kdo nejprve nebo nejlépe odpoví, nechať jest přede všemi pochválen, aby příklad sloužil řevnivosti. Pochybil-li by kdo, budiž napraven, ukázáním a vytržením také příčiny k chybování (kterou bystrý učitel ne nesnadně vyslídí). Nepodobno k víře, kterakou výhodnou cestou to bude prospívati velmi hbitě. *7.*

8. Naposledy, když přednáška jest dokončena, příležitosť ať se dá žákům samým, by učitele se zeptali, načkoli chtějí, buďže přišel někdo na pochybnosť za přednášky přítomné nebo prve. Nebo soukromných dotázek nemá trpěno býti; veřejně učitele ať se táže, komukoli toho třeba, buď skrze sebe nebo skrze desátníka svého (nemohl-li ten jemu dosti učiniti), by všecko všechněm se hodilo, tak dotázky jako odpovědi. Bude-li kdo častěji něčím užitečným hýbati, přijde ho častěji pochvalovati, aby tudy ostatním ne nedostávalo se příkladů a pobudek k pilnosti. *8.* *NB.*

22. Takové každodenní pozornosti cvičení prospěje mládencům nejen na okamžik nýbrž po veškén život. Nebo zvyknouce za některý rok stálým cvičením vždycky to dělati, co se dělá, všecko vždy budou konati myslí přítomnou nečekajíce cizích napomínání nebo nabádání. A kdyby takové byly školy, proč by se nadívati nebylo přehojného daření se mužů velmi důmyslných? *Tak vycvičené paměti koliký jest zisk?*

23. Ale namítati lze, že přihlédání částečné přece jest potřebno, totiž ku přehlížení, jak švarně s knihami zacházejí, jak zprávně přednášky zapisují, jak *Odpor: zdali tak postaráno se bude o jednotlivé a všecky?*

mocně v paměť vkládají atd. jednotliví? K čemuž jest-li *Trvdím 1. že desátníky,* mnoho žáků, mnoho času se vyhledává. Odp. Netřeba, by všickni vždycky byli vyslýcháni aniž přehlédány knížky všech vždycky. Nebo poněvadž desátníky ku pomoci míti bude učitel, oni mají pozor míti každý na svojinu, by ode všech velmi způsobně děláno bylo všecko.

2. že snažnou učitele samého bedlivostí 24. Sám toliko učitel jako nejvyšší dohledač má pozor míti hned na toho hned na onoho k ohledání víry, obzvláště nejvíce při těch, kterým nedůvěřuje. U př. Co v paměť bylo vloženo, odříkavejtež jeden a druhý a třetí, a koliku jich koli jednomu po druhém tak z nejposlednějších jako z nejpřednějších bys poručil vstáti, an všechen zástup poslouchá. Tak budou museti všickni vždycky připraveni jsouce přistupovati, an každý čekati toho na sebe bude, že mu bude zkoušenu býti. Anebo také jak učitel uznamená, že tento čerstvě počíná, o ostatku dobře přesvědčen jsa, ať káže druhému dále to vésti Jest-li i ten hbit, *NB.* třetí obvětu nebo stať jinému zase ať dá. Tak vyzkoušeje dosti nemnohé bude bez péče o všecky.

Způsob, kterak diktaty a zápisky ohledati. 1. 25. Týmže způsobem při uchycování diktat, budou-li která. Kaž jednomu a druhému nebo, třeba-li, několika co napsáno, přečítati hlasem jasným a zřetelným se zřejmým také dokládáním znamének, ostatní ve své hledíce knížky *2.* ať opravují. Bude však moci někdy sám nahlédati v knížky jednomu nebo druhému na přeskáčku, a kdo by koli postižen byl nedbalým, budiž trestán.

a kterak cvičení ve slohu opravovati 26. Při opravování cvičení něco více zdá se práce; avšak i zde ne nedostane se rady, půjde-li se týmiže sledy. U př. Ve cvičeních při překládání něčeho z jazyka toho do onoho takto budiž
1. postupováno. Až jisto bude, že přeložili všickni po
2. desátcích, kázáno budiž jednomu vstáti a vybídnouti protivníka, kterého bude chtíti. Jak on též vyvstane, čti druhý po kusech skladbu svou ani všickni pozorně poslou-
3. chají, učitel pak (nebo při nejmenším desátník) an přistojí a nahlédá aspoň pro ohledání pravopisu. Jak by obvětu

přečetl, ať stane, a protivník ať ukazuje, znamená-li jakou chybu. Potom dopuštěno budiž o téže obvětě roz- 5.
suzování jiným z téhož desátku, naposledy všem ze vší 6.
třídy, konečně učitel ať připomene, třeba-li čeho. Všickni 7.
však za tím ať hledí ve své knížky a opravují, chybili-li 8.
v čem podobně, kromě protivníka, který své věci nezměněné také k rozsuzování nechať ostaví. Ta obvěta až 9.
bude dokonána a náležitě opravena, ať se postoupí k jiné, až do konce. Potom protivník své věci ať říká týmže 10.
způsobem, než tak, že nahlédá ten, který ho vybídl, by NB.
místo neopravených věcí opravených nevypovídal, i dějž se po jednotlivých slovech, rčeních, větách rozsuzování týmže způsobem, kterým dříve. Potom kázáno budiž dvěma jiným vystoupiti týmže během, a koliko jich koli dopustí čas.

27. Než desátníci mají hleděti, aby dříve začátku opravování všickni hotov měli úkol; 2. aby za dobu opravování šetřili, by tudy po cizích chybách své opravovali. *Povinnosti zde desátníků, 1, 2.*

28. Tak se stane, že *Prospěšnost metody této*

I. *učiteli ujato bude práce;*

II. *nikdo mezi všemi nebude opomenut, všickni pak cvičeni;*

III. *všech pozornosť bude broušena;*

IV. *cokoli nějakým způsobem jednomu se poví, že všem rovněž poslouží;*

V. *rozličnost rčení, kteráž nebudou moci od rozdílných než rozdílně pokládána býti, čistě vzdělá a utvrdí jednak soud o věcech jednak užívání jazyka;*

VI. *naposledy vypořádá-li se jedna a druhá i třetí suda, ukáže se ostatním, že buď málo neb nic nepozůstává chyb.* Protož ostatek času na společný užitek oddáno budiž, aby ti kteří buď nějakou pochybnosť ve svém úkolu

mají, nebo se domnívají, že nad jiné pilněji pracovali, přede všemi vůbec to pronášeli, i aby o nich soud se dál.

29. To jakožto příklad povědíno jest o cvičení při překládání, což však na cvičení ve slohu i řečnická i logická i bohoslovecká i filosofická atd. v každé třídě snadno obráceno býti může.

30. Tak jsme viděli, kterak jeden učitel třeba na sta žákům stačovati může, že mu vždy přece ne více práce bývá působeno než s jedním nebo dvěma.

Problem II.

Jak to býti může, aby z týchže knih vyučováni byli všickni.

Patera zde sluší šetřiti

I. Knih jiných zatím nedopouštěti.

31. Že mnohostí předmětů roztrhuje se smysl, nikoho není, kdož by toho byl nepovědom. Ziskem tedy bude znamenitým, předně, nebudou-li dopouštěny knihy školákům než ty, kteréž oddány jsou studiím té třídy, ve kteréž jsou, aby ustavično bylo provodění toho, co u starých oběť konajícím přivoláváno bývalo: To konej. Nebo čím méně ostatní zaměstknávati budou oči, tím více tyto mysli.

II. K tomu ustanovené v hojnosti míti.

32. Druhé, budou-li všecka takováto školní náčiní, tabule, předpisy, počátkové, slovníky, soustavy umění atd. zhotoveny. Nebo když učitelové teprve (jako se stává) žákům slabikáře dělají, vzor krasopisný předpisují, 5) předpisy, texty nebo překlady textův atd. diktují atd., ó co času se maří! Pohodlím tedy bude všecky knížky, kterých po všech třídách bude potřeba, v dostatečné hojnosti vytištěny míti, těm pak spolu přidati překlad, kteréž mají býti na mateřsko převáděny. Nebo tak cokoli by času diktováním a jeho perem uchvacováním a překládáním stráveno bylo, dávalo by se mnohem a mnohem užitečněji na samo vysvětlování, opakování, na pokus o následování.

33. [Aniž obávati se jest, že tak nepříčinlivosti učitelů se hoví. Nebo jakož kazatel, když text posvátný z písem sv. přečta vysvětlí a užitek jeho posluchačům (k poučení, napomenutí, potěšení atd.) ukáže, souzen býti má, že dosti učinil povinnosti své, ač textu z pramenů sám nepřeložil, nýbrž odjinud překlad hotový vzal (an do toho posluchačům nic není): tak hned žákům potom nic není, sám-li učitel čili někdo před ním přednášku jeho připravil, když jen, čeho věc vyhledává, jest po ruce, od učitele pak jejímu užívání důkladně vyučováno bývá. Lépe však jest míti věci hotové, by byla jednak větší od chyb bezpečnosť jednak hojněji času vykonávati praxi.] *Řeči předchvácení*

34. Takové tedy knížky po našich zákonech snadnosti, podstatnosti i krátkosti přijde způsobovati pro všecky školy, obsahující vše plně, podstatně, správně, aby byly přepravým obrazem veškerého světa (kterýž má býti v myslech vymalován.) A čeho silně si přeji, a načež dotírám, předkládající domácky a prostonárodně všecko, aby žákům všelikterak skýtaly světlo působící, by vše pochopováno bylo samo od sebe i bez učitele. *III. Ať jsou velmi zprávny, však prostonárodně psány*

NB.

35. I k tomu konci žádám, by nejhlavněji ve způsobu rozmluv sepisovány byly, (8) jelikož tím během (1) i věci i sloh snadněji lze nastrojiti vhod chlapeckým vtipům, aby se tu sobě nedomýšleli ni nemožných věcí ni příkrých ni nesnadných příliš, an nic není domáčtějšího ani přirozenějšího nad rozmluvu, kterou pomaličku a nepatrně člověk doveden býti může kamkoliv. Tak podávali komikové všecka svá vyšetření o zašlosti mravů, by lid pamatovali, tak veškeru svou filosofii Plato, tak přemnohé věci Cicero, tak všecko své bohosloví Augustin, sklánějíce se ke schopnosti. (2). Rozmluvy probuzují, oživují, osvěžují pozornosť, a to za rozličností otázek a odpovědí i za rozličnými příčinami k nim a za jich způ- *Způsobem rozmluv proč je zpravovati? 1. 2*

soby, kde se tytýž proměšuje, co baví; anobrž za samou rozmlouvajících osob rozdílností a měněním nejen mysl sproštěna bývá nechuti, ale vzbuzována hladovitosť,
3. poslouchati, k několika věcem se táhnoucí. (3.) Stálejší působí umění. Nebo jakož jistěji pamatujeme děj, který jsme viděli sami mimo onen, který jsme toliko slyšeli vypravovati; tak v myslech žákům pevněji vázne, čemu se způsobem veselohry nebo rozmluvy učíme, (ano zdá se nám zde, že ne tak posloucháme, jako spíše se díváme), než co holým vypravováním od učitele povídati slyšíme,
4. což zkušení dokazuje. (4.) Poněvadž větší díl života našeho záleží na obcování s někým, nad míru prospěšně k tomu jako za ruku vedena bývá mládež, když navyká netoliko prospěšným věcem vyrozumívati ale i o nich rozmanitě, švarně, vážně a volně rozpráveti. (5.)
5. Napomáhají naposledy rozmluvy snadnějšímu opakování až i soukromě mezi žáky.

IV. *jednostejného vydání.*

36. Dobro také bude, by tytéž knížky jednakého byly vydání, aby také stránky a řádky a všecko se srovnávalo, jmenovitě pro uvádění a paměť místnou, i aby v nižádné částce žádného nebylo ostaveno meškání.

A *Obsah jejich po stěnách malovati.*

37. Než i toto náramně poslouží, aby jádro všech knih každé třídy na stěnách posluchárny namalováno bylo, (9.) nastěňováním jednak textu (jadrnou krátkostí) jednak obrazův a emblemů, kterými i smysl i paměť i vtipy žákův cvičily by se co den. Aniž pak nadarmo jest, co staří vypravují, že v chrámě Aeskulapově po stěnách vypsána byla veškerá lékařská pravidla, která
NB. Hippokrates tajně všed opsal. Neb i bůh naplnil veliké toto světa jeviště po všech stranách malbami, sochami a obrazy jako živými moudrosti své význaky, i chce, bychom se jimi vzdělávali. (O tom zobrazování hojněji přijde mluviti při částečném tříd vypisování.)

Problem III.

Jak se to díti může, aby v touž chvíli též dělali všickni ve škole.

38. Že užitečno bude zřízení, aby toliko jedna látka v jednu chvíli v téže třídě probírána byla ode všech, patrno, protože tak méně obtížnosti jest učiteli, žákům pak více prospěchu. Nebo tehdáž teprve brousí druh druha, an touže věcí myšlenky všech se zanášejí a cvičí, potom však vespolným srovnáváním se vzájem tříbí. Jakož tedy důstojník vojenský cvičení novotných vojáků před sebe nebéře s jedním a s jedním, než vyveda je spolu na pole všem ukazuje, jak zacházeti se zbraní i způsob, kterak ji do rukou bráti; i ač jednoho obzvláště cvičí, přece chce, aby ostatní též také dělali, na to pozor měli, o to též zároveň se pokoušeli: tak učiteli dělati sluší naskrze.

Proč náleží, by v jedné škole jednu věc vedli všickni.

39. Což aby lze bylo, potřebí bude:

A kterak to lze?

1. nepočínati než jednou v rok školy týmž způsobem, kterým slunce nezačíná než jednou v rok (z jara) úkony své při rostlinách všech. *1.*

2. Vše, co dělati jest, tak spořádati, by na každý rok, měsíc, týden, den anobrž hodinu vlastní přicházel úkol, kam by naprosto nezávadně vedení i k cíli dovedeni byli všickni spolu. O čemž obzvláštněji dole, svými místy. *2.*

Problem IV.

Jak to jíti může, by všecko jednou a touž metodou bylo podáváno.

40. Na všecky vědy že není než jedna přirozená metoda, jakož na umy i jazyky všecky že není než jedna, vysvítne ze hl. XX., XXI. a XXII. Nebo jest-li kde jímati se které různosti nebo rozličnosti, jest ona nepatrnější, než aby nový rozdíl stanoviti mohla, aniž vyvstává ze základu věci než z opatrnosti učícího, ta pak ze zvláštního vespolek zřetele jazyků neb umění a ze schopnosti a prospěchu žáků. Přirozenou tedy

Přirozená metoda není než jedna, všude sluší se jí jímati.

metodu všude zachovávati výhodou bude žákům rovně jakož cestovatelům jedna a prostá cesta bez rozcestí. Částečné rozdílnosti snáze znamenány bývají, bývají-li ukazovány po částkách, kdežto všeobecné a společné věci již nepohnutě stojí.

Problem V.

Jak nemnohými slovy vyrozumění mnohým věcem lze odvírati.

Knížky bytné sluší předkládati rozředlým.

41. Velikou knih anebo řeči spoustou rozdouvati vtipy, jest-li věc užitku ničemného. Nebo jistě více potravy dává lidskému žaludku sousto chleba s nápitkem vína než koryto plev a pomíjí plné. Lepší v měšci peníz zlatý jeden, než olověných sto. A o pravidlech Seneca řekl zřejmě: Na způsob semene jest je síti, i jest jich nemnoho třeba, ale platných. Nebo nepromĕnně stojí, čemu jsme učili v hlavě V., že ve člověku jakožto v malém světě všecko jest, aniž třeba něco vnášeti mimo světlo, viděti bude hned. Že pak světlo dostatečné člověku v noci pracujícímu i maličkým svíčky plamínkem rozněcováno bývá, kdo neví? Vyvoliti tedy sluší nebo znova upraviti umění a jazyků knížky základné, spoustou skrovničké, užitkem znamenité, kteréby věci předkládaly úhrnkem, nemnohými slovy mnohé, jak připomíná Sirach XXXII. 10., t. j. které by věci základné učícím se před oči pokládaly tak jakož jsou, nemnohými ale vybranými a pochopiti snadničkými poučkami a pravidly, odkud by všecko ostatní samo od sebe ke srozumění přicházelo.

Problem VI.

Jak věc zříditi, aby se jednou prací dvoje nebo troje dílo konalo.

Že jednou prací lze konati několik věcí, ukazuje příroda.

42. Že se mohou týmž časem i touže prací rozdílné věci zpravovati, ukazují příklady přirozené. Strom

zajisté týmže časem i vzhůru i dolů i na strany se vyvíjí, působí spolu vzrůstání dřeva, kůry, listů, plodů. Čehož také při živočichu lze šetřiti, jehož všecky údy zároveň vyrůstají; jedenkaždý pak úd několik má úkonů. Nohy totiž člověka i zdvíhají i nosí i posunují i zpět obracejí rozličnými způsoby. Ústa jsou tělu i branou i mlýnem i trubou, kdy kázáno bývá, znějící. Plíce týmže vzduchu vtažením i ochlazují srdce i provívají mozek i způsobují hlahol atd.

I napodobuje to umění

43. Též se stává v řemeslných věcech. Na slunečných hodinách totiž táž ručička týmže stínem může, ukazovati i hodinu denní (a ovšem rovněž rozdílné (1. také hodiny) i znamení zodiaku, které tehdá slunce prochází, i délku dne a noci i den v měsíci a jiného (2. více. Při vozu totéž oje hodí se i říditi i obraceti, (3. i zadržovati vůz. Avšak i řečník a básník dobrý touž prací i poučuje i jímá i baví, ač toto tré v sobě jest rozdílno.

Toho tedy ať následují také školy, o čemž řádidlo obecné

44. Na týž tedy způsob cvičení mládeže ať zřízeno, aby všeliká práce víc než jeden nesla užitek. Čehož jesti toto obecným pravidlem, by vždy a všude vztažně bráno bylo se svým souvztažným. U př. slova a věci, čísti a psáti cvičiti sloh a vtip; učiti se a vyučovati, kratochvilné a opravdové věci spolu pojiti, a cokoli mimo to lze vymysliti.

a zvláštních patero

I.

Slova s věcmi a na odpor

45. Tedy slovům ať nebývá vyučováno a se učeno, leč že s věcmi jsou spjata, týmže způsobem, kterým víno se sudem, meč s pošvou, dřevo s korou, ovoce se skořepinou prodávají a kupují a přenášejí. Nebo slova čím než věcí obaly a pošvami? Kterémužkoli tedy jazyku učiti se budou i mateřskému, ať ukazují se věci, kteréž mají slovy vyznamenány býti; a zase cokoli vidí, slyší, čeho se dotýkají, chutnají, ať učeni bývají totéž řečí vyjadřovati, aby jazyk s rozumem rovnoběžně vždycky postupovaly a se brousily. Jako pravidlo tedy budiž: Pokud kdo čemu srozumí, potud ať navyká vypovídati, a na od-

por co vypovídá, tomu ať učí se rozuměti. Aniž buď komu dopouštěno říkati, čemu nerozumí, nebo rozuměti tomu, čeho vypověditi nemůže. Nebo kdo pomyslu ducha nevyjadřuje, jesti sochou, kdo, čemu nesrozuměl, tlampe, papouškem. My pak vzděláváme lidi i žádáme vzdělati ukrácenou cestou, což se stane, všude půjdou-li zároveň řeč s věcmi a věci s řečí.

Výmések: Tedy knihy slovné jminy buďtež za povětrné.

46. Po ředidle tomto přijde vybyti ze škol spisovatele všecky, kteří slovům toliko učí, známosti věcí užitečných nevpravují žádné. Nebo o přednější věci přednější sluší míti peči. To sluší vésti (praví Seneca epist. 9.) abychom nešetřili slov, nýbrž smyslů. Líbí-li se je čísti, ať mimo školu se čtou leda bylo a běžně bez obšírného a pracného vykládání nebo bez bedlivé snažnosti jich následovati, ano to na věcnatější vynaložiti lze prospěšněji.

II. Čtení a psaní spjatě?

47. Tolikéž cvičení ve čtení a psaní vždy spolu jíti mají s čackým ukrácením. Neb i žákům abecedářům sotva může platnější vymyšlena býti leč pobudka leč vnada, jako když písmena píšíce jim se učiti vedeni bývají. Nebo poněvadž chlapcům jako přirozeno jest chtíti malovati, budou se kochati ve cvičení tomto; obrazné zatím moci dvojím smyslem napomáháno bude silněji. *NB.* Tak potom, když hbitě čísti se učí, na též látce ať se cvičí, kteréby sic bez toho učiti se bylo věz na tom, co povědomosť věci, mravy, pobožnosť vštěpuje. Tak když ponejprvé latinská, řecká, hebrejská písmena budou se učiti čísti, ukrácením bude, deklimace a konjugace tolikerým přečítáním a opisováním, opakovati, až by se utvrdilo i čtení i psaní i vyznamenání slov až i hbité tvoření koncovek. Neb aj zde čtver jedné i též práce užitek. Bude pak lze toto takové velmi užitečné ukrácení ve všelikterakých studiích předse provoditi, aby cokoli čtením jest nasbíráno, sloh uvodil v tvar 11), jakož mluví Seneca nebo jakož Augustin o sobě, abychom prospívajíce psali a píšíce prospívali.

Překrásná rada!

kterou na všecko sluší vztáhnouti.

48. Cvičení ve slohu předkládána obyčejně bez výběru látky a spojitosti obsahu, odkud se stává, že pouze jsou cvičbami ve slohu, mysl pak málo cvičí nebo nic, ba stává se, že sebe větší pílí vypracována byvše potom papírem zahazecím se stávají i žádného životu užitku nepřinášejí. Cvičiti tedy náleží sloh v té právě vědy neb umění toho látce, kterou v té třídě vtip se cvičí, jmenovitě předkládáním žáku buď dějin (o nálezcích umění toho, kde a za kterých století nejvíce kvetlo a podobné věci) nebo výkladů nebo pokusů k následování, aby touž prací vzděláván byl, i sloh i vtip i, když se to říká, jazyk.

III. Cvičení slohu, mysli, úst spolu ať se vedou.

49. Kterak může brzo vyučováno býti tomu čemukoli se učeno bývá, ukázali jsme pod konci hlavy XVIII., což když napomáhá nejen bytnosti než i hbitosti prospěchu, sluší sem také.

IV. *Vyučovánu býti a brzo vyučovati budiž pojeno.*

50. Naposledy ziskem bude znamenitým, budou-li kratochvilné věci, které mládeži k očerstvení mysli se propůjčují, takové způsobovány, které by jim opravdové života věci živě vyobrážely a v oněch jakousi již zde způsobilosť vzdělávaly. Nebo mohou řemesla svým náčiním vytvářena býti, mohou hospodářské práce, mohou politická řízení, může vojenský řád, může stavitelství, mohou jiné věci. I k lékařství příprava myslí může se díti, budou-li jarního času do pole nebo zahrady vyvozováni i jim ukazovány rody rostlin, s dopouštěním závodění, kdo více jich zná. Tak ukáže se nejen, které k rostlinnictví zachvacuje přirozenosť, nýbrž i zanití se záhy jiskřičky. 12) A mohlby příčinou větší pobudky ten, který největší zde dělá prospěch, nazván býti doktorem, licenciátem nebo kandidatem mediciny; tak v ostatních oněch cvičeních, věz ve vojenství vyznačeni býti mohou velitelem, vůdci, setníky, práporečníky, v politických jednáních králem, rádci, kancléřem, maršálem, tajemníky, poslanci atd., tolikéž konsulem, senatory, syn-

V. *Kratochvilné věci náleží snubovati s opravdovými.*

diky, advokáty atd. tyto tretky vedou k opravdovým věcem. A tehdá vyhovíme Dr. Lutherovu přání tak opravdovými studiemi zaměstknávajíce ve škole mládež, aby odtud nemenší brala rozkoš, než kdyby celé dni trávila v ořechy hrajíc. Tak teprve školy budou života předehrami.

NB.

Problem VII.

Kterak po stupních vše provoditi.

Tajemství stupňovitosti sem také přináleží

51. Umění toho způsob vystíhali jsme ve hlavě XVI. v základě V., VI., VII., VIII. a ve hlavě XVIII. v zákl. V. VI., VII. A po těch pravidlech sluší spořádati ve školách klassických knížky připojíc připomenutí k učitelům 13) zpravující je jak náležitě a snadně jich užívati aby po svých stupních osvícení, mravy, pobožnosť k vrchu vedeny býti mohly.

Problem VIII.

O odvozování a vystříhání se závad.

Krásné nedbání věci

52. Poněvadž ne bez příčiny řečeno: Nic není marnějšího než věděti a učiti se mnohým věcem, totiž neprospěšným. A ne ten, kdož mnohé než kdo užitečné věci ví, jest moudrým snadnějšími bude lze ve školách učiniti práce, tím, že i na věcech uspoří se něco. Totiž budou-li mimo pouštěny:

I. *věci nepotřebné,*

II. *cizí,*

III. *pračástečné.*

I. nepotřebných *(jako jsou přemnohé ve knihách pohanů)*

53. Nepotřebné věci jsou, které nenapomáhají ani pobožnosti ani mravům, a bez kterých přec osvícení státi může jako jsou jména a příběhy pohanských nebohův i obřadů; též

básníkův a komiků hříčky rozmanitě bujejícího, často až i prostopášnějícího vtipu, a podobné věci. Kteréž bude-li komu kdy prospěšno u jeho spisovatelů čísti, nuže budiž čteno; ale ve školách, kde jest pokládati, základy moudrosti to předkládati není s prospěchem. Který nerozum, praví Seneca, zbytečným věcem se učiti při tolikém nedostatku času! Ničemu tedy ať se učeno nebývá pro samou školu, nýbrž pro život, by nic na větry nepošlo ze škol vyšlým. *NB.*

II. cizích tomu onomu (jako jsou jistým vtipům jisté předměty

54. Cizí jsou, které nejsou podle vtipu toho neb onoho. Jako zajisté bylin, stromů, živočichů rozdílna jest povaha, jedno chce, by s ním tak, druhé by jinak se bylo obíráno, ani k týmž potřebám dá se všecko jednostejně obrátiti: tak jsou vtipy lidské. Ne nedostává se sic zdárných, které, kdekoli chceš, pronikají, avšak ne nedostává se ani těch, které v jistých předmětech divně ve mrákotách vězejí a tupějí. Ku spekulativným vědám jest někdo orlem, k vědomostem praktickým oslem k lýře. Druhý k ostatním věcem jsa jemný v hudbě jest pitom, což zase někomu jinému přihází se při mathematice nebo básnictví nebo logice atd. Co si zde počneš? Kam ho přirozenosť netáhne, chtíti jej strkati, jest chtíti s přírodou zápasiti, jest věcí marného úsilí. Buď zajiste nezpravíš nic anebo nic, coby odměnu za práci oddávalo. Poněvadž tedy učitel přírody jest sluhou, ne pánem, upravovatelem ne opravovatelem, k čemukoli vidí, že někdo ze žáků bezděky proti povaze své přistupuje, ať ho k tomu nežene za jistou nadějí, že jinou stranou nedostatek ten se nahradí, jakož bývá. Nebo když se stromu jedna větev zčesne neb odřízne, ostatní rostou tím mocněji, protože všecka živná moc tam se přelévá. A když nikdo ze žáků bezděký nebude doháněn k ničemu, nic nebude, co by komu nechutenstvo působilo a sílu mysli otupovalo; volně každý v tom, k čemu jej (po vůli nebeské prozřetelností) tajný pud jímá, *Výmėsek* *NB.* *NB.*

postupovati bude, a svým potom místem poslouží prospěšně bohu i lidské společnosti.

III. velmi částečných

55. Velmi částečné věci taktéž kdyby kdo chtěl stíhati (jako všecky rozdílnosti bylin a zvířat, též díla řemeslníkův a názvy náčiní a podobné věci) bylo by to věcí velmi mrzuté obšírnosti a zapletenosti. Stačuje tedy rody věcí ve školách s nejpřednějšími (pravými však) rozdílnostmi plně a podstatně prohlédnouti, ostatní věci samy od sebe zadanými příčinami přijdou k srozumění. *NB.* Jakož zajisté kdo rychlého nad nepřítelem hledá vítězství, nemešká se dobývaje ledakterých míst drobnějších, než naléhá na podstatu ve válce, jist jsa, získá-li vítězství, bitvu sveda a vybojuje-li nejpřednější hradby, že všecko dobrovolným vzdáním k němu přejde: tak naskrze zde se stane, že přemohou-li se nejpřednější věci vtipem, že *NB.* drobnosti samy od sebe za tím půjdou. K takovémuto obmeškávání se příslušejí slováře a slovníky úplné tak řečené, všecka totiž veškerého jazyka slova obsahující, jichžto poněvadž na mnoze žádná nebude potřeba, i což obtěžujeme chlapce, by se jim naučili nebo s nimi se nosili? 14)

A to o krátkých cestách kterak vyučovati a učiti se.

Hlava XX.

Metoda věd zvláště.

Potůčky v řeku pojiti.

Sbeřme konečně ku potřebě roztroušená ona vyšetření, kterak uměle učiti vědám, uměním, jazykům, mravům i pobožnosti. Uměle pravím, to jest snadně, mocně, hbitě.

Vědění jest mysli vidění, na podobných zakládajíc se věcech jako vidění oka.

2. Věda či známosť věcí protože není ničím než vniterným věcí spatřováním, vykonává se rovněž tolikými věcmi, kolikými hledění čili vidění zevnitřní, totiž **okem, předmětem** a **světlem.** To-li dáno

vidění za tím jde. Okem pak vnitřního vidění jest mysl čili vtip, předmětem **věci všecky**, které kromě a v rozumu se naskýtají, světlem náležitá **pozornosť**. Než jakož tam při vidění zevnitřním jistého způsobu třeba, má-li věc tak, jakož jest, spatřena býti, tak zde třeba jisté metody, kterou by věci vtipu tak se poskýtaly, aby je najisto a hbitě chápal a pronikal.

3. Čtvero tedy vůbec vykonati přijde při mládenci, který skrytosti věd pronikati žádá, totiž aby

1. *oko mysli měl čisté,* *I.*
2. *představovány mu byly předměty,* *II.*
3. *pozornosť při tom byla.* A potom *III.*
4. *poskýtány jí byly věci po věcech k spatřování metodou náležitou,* uchytí všecky na jisto a snadně. *IV.*

I.) Oči mysli kterak uchovávati čistými

4. Vtipu jakého se nám dostává, nikomu není v moci, bůh po dobré líbeznosti své rozdává tato mysli zrcadla, tyto vnitřní oči. To však v naší jest moci, bychom nedopouštěli těmto našim zrcadlům prachem se zastěňovati a lesku jejich se zatemňovati. Prachem oním jsou prázdná, neužitečná, marná mysli zaneprázdnění. Jesti zajisté mysl naše v ustavičném se zmítání na způsob mlýnu běžícího, které zevnitřní smyslové, obyčejní její sluhové, vždy dodávají látky odkud kolivěk sebrané na mnoze marné, (leč nejvyšší dohledač, rozum dobře toho šetří,) místo totiž zrna a mouky plev, slámy, písku drtin a ledačeho. I tu děje se rovněž jako ve mlýně, že všickni koutové prachem se zanášejí. Tento tedy vnitřní mlýn, mysl (kteráž také zrcadlem jest), od zaprášení hájiti, jest mládež od marných zaneprázdnění odvraceti i k počestným a užitečným věcem opatrně navoditi.

II.) Jak mu předměty představovati

5. Již aby zrcadlo předměty dobře uchovalo, způsobí to předně předmětů celistvosť a patrnosť, pak týchže předmětů proti smyslům postavování nebo mlha a podobné věci řídké hmotnosti málo září a mdle příliš v zrcadlo se vpra- *1.* *2.*

vují, nepřítomné však nikterak. To tedy, co mládeži bývá přinášeno ku poznávání, buďtež věci, ne stíny věcí, věci pravím celistvé, pravé, prospěšné dobře smysly a obraznosť jímající. Jímati pak budou, představí-li jim se blíže, aby je obrážely.

Všecko samozřením

6. Proto budiž zlatým pravidlem učitelům, by všecky věci podávali smyslům, kolikerými jen lze,

Totiž viditelné zraku, slyšitelné sluchu, vonné čichu, chutné chuti, dotykalné hmatu, a mohou-li které několika spolu smysly uchycovány býti, několika spolu ať jich poskýtáno bývá, jakož řečeno ve hlavě XVII. v základě VIII.

Důvod pravidla toho trůj: 1. proto že smysly počátek činí poznávání

7. Trůj toho jest důvod mocný. Předně počátek poznávání vždy musí díti se smysly (nebo nic není v rozumu, což dříve nebylo ve smyslu), proč by tedy také počátek vyučování se nedál ne slovným věcí vykládáním nýbrž věcí skutečným spatřováním. A tehdáž teprve ukázána-li věc, přistupiž řeč, věc hojněji rozvínající.

2. je jistým činí

8. Druhé, pravda a jistota vědy též nevisí na jiném než na svědectví smyslů. Nebo věci do smyslů tisknou se nejprvé a přímo, i teprvé smysly v rozum. Čehož to jest důkazem, že smyslnému poznávání víra sama sebou dávána bývá, při rozumování nebo vysvědčování cizím příčinou jistoty bývá se utíkáno ke smyslu. Jelikož rozumu nedůvěřujeme, než pokud mocen jest dokazovati něco podrobným příkladů vyčítáním (jichž věrnosť vyšetřuje se smyslem.) Svědectví pak cizímu by kdo důvěřoval proti zkušenostem vlastního smyslu, nikdy nedá sebe na to navésti. Proto vědění, čím více zakládá se na smysle, tím jistší. Tedy jest-li úmysl vštěpovati učícím se povědomosť věcí pravou a jistou, naskrze to činiti jest, abychom všemu učili samozřením a smyslným ukazováním. 1).

9. A poněvadž smysl nejvěrnějším jest paměti klíčníkem, spůsobí smyslné ono všech věcí ukazování, že stále ví, co kdo ví. V skutku okusil-li jsem cukru třeba jednou, viděl-li jsem velblouda jednou, slyšel-li jsem slavíka zpívajícího jednou, byl-li jsem v Římě jednou i prohlédl jej (jen když s pozorností) pevně vězí tyto věci v paměti aniž mohou vymizeti. Odtud vídáme, že chlapci biblické a jiné dějiny snadně mohou sobě vštěpovati z obrazův. I snáze a držemněji, co jest jednorožec, že mysliti sobě může kde kdo z nás, byť třebas jednou spatřil jej sama (neb aspoň na obraze); a jistěji že zná běh děje, kterému sám obcoval, než kdyby mu, an při něm nebyl, tisíckráte byl vyličován, jesti zjevno. Odkud Plautův výrok: Více platí očitý svědek jeden nežli ušatých deset. A Horácovo povědění: *3. v paměť je vkládá*

Segnius irritant animos demissa per aurem,
Quam quae sunt oculis subjecta fidelibus et quae:
Ipse sibi tradit spectator. 2)

Tak kdo jednou pitvání lidského těla přítomen jsa spatřil pozorně, jistěji všecko i postihne i spamatuje, nežli kdyby přeobšírné čítal knihy bez očitého nahlédání. Odtud tato slova: Spatření očité stojí za prokázání.

Náramná prospěšnosť obrazů při úkonu vyučovacím NB.

10. Mohou pak, není-li tu někdy věcí, jejich náměstníky přibrány býti. Vzory totiž neb obrazy příčinou vyučování zpravena, jakož rostlinopisci, zvěropisci, geometry, geodéty a zeměpisci prospěšně zvykem jest ujato, že popisům svým vyobrazení přidávají. Což by podobně v přirozených věcech a jinde náleželo dělati. U př. složení lidského těla po úmysle našem čistě vyučováno bude, očitým ukazováním, když ke kostře lidských kostí (jakéž na akademiích se chovávají, nebo ze dřeva udělané) kolem do kola se přičiní z jirchy udělané a vlnou vycpané svaly šlachy, nervy, žíly, tepny, se vnitřnostmi, plícemi, srd- *(Kostra lidského těla umělá)*

cem, bránicí, játry, žaludkem, střevy, vše v pravé poloze a míře s nadpisy nad každou věcí obzvláště názvu příslušného a úkonu. K tomu zajisté divadlu (fantomu) přiveda žáka fysiky budeš-li to rozvínati a mu ukazovati kus po kuse všecko, chopí on jako ze hry všecko i vyrozumí z toho nyní ústrojí svého těla. Takové tedy nástroje názorné (totiž obrazy věcí, kterých samých míti nelze) slušelo by přistrojiti při všem viditelném, by na snadě byly ve školách. K jichžto přistrojení ač nákladův a pilnosti což tož by bylo třeba, přece náramná šla by za tím práce odměna. 3)

Zdali může přede smysly všecko postavováno býti

11. Kdyby kdo pochyboval, zdali tímto způsobem smyslům předstírány býti mohou všecky věci až i duchovní a nepřítomné (které na nebi nebo v propasti neboli v místech zámořských jsou a se dějí), ten ať pomní, že vše bohem jest učiněno k ladu a skladu, by vyšší věci nižšími, nepřítomné přítomnými, nevidomé vidomými všelikterak mohly býti vyobrázeny. Což i dostatkem vysvítá z makromikrokosmu Roberta Flutta 4) který vznikání větrů, deštů, hřímání uměle před oči maluje. I není pochybnosti, že to k větší patrnosti a snadnosti přivedeno býti může.

III. Světlo pozornosti co?

12. To o postavování předmětů přede smysly, jde za tím o světle, kterého kdyby při tom nebylo, nadarmo bys předměty do očí cpal. Tímto světlem při učení se jest pozornosť, kterou učící se myslí živou a jako otevřenou chytá všecko. Jako totiž po tmě, a zavřenýma očima nikdo nic neuvidí, byť i velmi blízko to při očích bylo; tak budeš-li mluviti nebo něco ukazovati tomu, kdo nepozoruje, pomine to smysly, jakož vidáme, že se stává při těch, kteří myšlením jinde sem tam se protulujíce mnohých věci neznamenají, které se dějí, ano sami přítomni jsou. Jako tedy kdo v noci chce ukázati něco druhému, světlo rozsvítiti musí a často utírati, by, jasně svítilo, tak učitel bude-li chtíti žáka mrákotou nevědomostí obklíčeného osvécovati povědomostí věcí,

NB.

bude museti nejprvé v něm samém pozornosť vzbuditi, aby chtivou a po věcech dychtící myslí učení bral. To pak kterým způsobem se díti má, učili jsme ve hlavě XVII. zákl. a ve hl. XIX. v zákl. I.

IV) Metoda, kterak věci při jasném světle ukazovati, čeho potřebuje?

13. I to o světle, již pověděti sluší o způsobě či metodě, kterak předměty přede smysly tak postavovati, by mocné bylo vštípení. Způsob této věci lze pěkně pochopiti ze zraku zevnitřního, kde, má-li něco právě spatřeno býti, třeba jest toto 1. před oči stavěti, 2. ne podál, než v náležité dálce, 3. a to ne pobočně, než přímo před oči, 4. aniž převrácenou nebo na příč obrácenou věci stranou, nýbrž právě k nimi obrácenou, 5. by zrak nejprvé celou věc vůkol shlédl, 6. pak po částkách porůznu prohlédl, 7. a to pořád od počátku do konce, 8. na každé částce potud se zastavuje, 9. až by pochopeno bylo právě všecko po svých rozdílnostech. Bývá-li toho náležitě šetřeno, vidění právě před se jde, odepře-li se třeba jedné z toho věci, nejde to nebo jde zle.

Příkladem se věc vysvětluje.

14. U př. bude-li kdo čísti chtíti sobě od přítele poslaný list, musí jej 1. očím naskýtati (nebo nevida kterak by ho četl), 2. v náležité dálce k očím přistrkovati (podál příliš bystrost zraku ničeho nerozeznává), 3. přímo před ně postavovati (křivě co se spatřuje, zmateně se spatřuje) 4. pravým položením představovati (nebo kdybys dopis neb knihu převráceně neb na příč obrácené před oči podal, kdoby četl?) 5. Na obecnější kusy dopisu nejprvé popatřiti třeba, kdo, ke komu, odkud, kdy píše? (Nebude-li toho dříve poznáno, nehrubě právě budou patrny částečné věci v textu), 6. pak čísti všecko ostatní, aby nic přeskočeno nebylo (sic nepozná všeho a bude se moci státi, že nejpřednějším věcem nevyrozumí); 7. Třeba čísti popořád všecko, jak články posobě jdou (bude-li kdo po kusech utrhovati, odsud obvětu, odonud obvětu, roztrhne a zmate smysl.) 8. Pomeškáváno se budiž na každé věci obzvlášť, až vyroz-

umí se každé obzvlášť. (Nebo kdo na spěch chtíti bude přeběhnouti, snadno mysli ujde něco užitečného). 9. Naposledy, když všecko jest poznáno, rozdílu šetřeno budiž mezi věcmi a věcmi více nebo méně potřebnými.

Obrácení toho na umění, kterak vědám vyučovati po pravidlech IX.

15. Tato vyšetření dávají těm, kteří vědám učí, devět pravidel velmi užitečných.

Pravidlo I.

I. *Cokoli se má věděti, tomu budiž vyučovánu.*

Nebo kdyby nebylo žáku podáváno, co věděti má, odkud by to věděl? Střezte se tedy učitelé něco ukrývati před žáky buď naschvál, jakož závistivým a nevěrným jest v obyčeji, nebo z nedbalosti, jakož zvykem jest těm, kteří své věci na odbyt dělají. Věrnosti a snažnosti zde třeba.

II. 16. Čemukoli vyučováno bývá budiž vyučováno jako věci přítomné, jisté prospěšnosti,

aby totiž žák viděl, že to, čemu se učí, není z Utopie 5) nebo z Platonických ideí, než věcmi vůkol nás pravdivě stojícími, jichžto známosť pravá pravé přinášeti bude životu užitky. Tak mysl řinouti se na ně bude bystřeji a rozeznávati je bedlivěji.

III. 17. Čemukoli vyučováno bývá, vyučováno budiž přímo, ne zápolími.

To zajisté bude přímo hleděti, ne křivolakýma očima, kde věci ne tak spatřovány bývají, jako kde spíše zrakem se o ně jen zavazuje zamateně a zatemněle. Po své tedy vlastní podstatě budiž každá věc učni před oči předestírána prostě, nikoli v zavinutí slov, v přenoskách, narážkách nadsazkách, které užitek do sebe mají při věcech již poznaných, které mají býti zveličovány nebo ztenčovány, schvalovány nebo hyzděny, ne pak při těch, které mají býti poznávány, zde přímo náleží k věcem čeliti.

IV. 18. Čemukoli vyučováno bývá, tak budiž vyučováno, jako jest a se děje, t. j. po příčinách.

Nebo ta známosť jest nejlepší, když věc poznávána bývá jakož jest, protože poznávána-li bývá jinak než jest, ne-

bude to známostí než omylem. Věc pak každá tak jest, jakož jest učiněna, nebo jinak-li jest, než jest učiněna, srozumívá se, že jest porušena. Děje se pak každá věc po svých příčinách. Tedy *příčiny věci vyložiti, jest podati pravé věci vědění*, po výroku tomto: *Věděti jest, věci po příčinách rozuměti.* Též *příčina jest voditelkou mysli.* Nejlépe tedy, nejsnadněji, nejjistěji tak věci bývají prohledány, jakož jsou učineny. Jako kdybys list tomu, který by jej čísti chtěl, podal v té poloze, ve které jest psán, z převráceného neb na příč obráceného papíru čísti jest nesnadno. A týmže způsobem vykládáš-li věc, jako se udála, pochopena bude snadně a na jisto; pak-li páté přes deváté (per hysteron proteron) a rozličným všeho přestavovaním zmateš učícího se jistotně. Tedy:

Metoda při vyučováni jdiž po metodě věcí: prvější věci prve, poslednější posléze.

19. *Cokoli ku poznávání se podává, podáváno budiž nejprve všeobecně, potom po částkách.* V.

Důvod této věci vyložen ve hlavě XVI. v zákl. VI. Všeobecně věc k poznávání podávati jest vykládati veškeré věci podstatu a případky. Vykládá se podstata otázkami: *Co? jaké?* a *proč?* K *co* odnáší se jméno, rod, úkon a účel věci. K *jaké* nese se tvar věci čili způsob, kterým věc příhodna jest svému účelu. K *proč* příčina působící čili moc ona, kterou věc příhodnou se způsobuje k účelu svému. U př. Chci-li pravé všeobecné člověka poznání žáku vpraviti, řeknu: Člověk *jest* (1.) *božím tvorem nejposledším, k panování nade ostatními ustanoveným*, (2.) *obdařeným volí svobodně cokoli vyvolovati a konati*, (3.) *i proto opatřeným světlem rozumu k moudrému řízení svých voleb a činů.* To hle obecné jest člověka poznání, ale základné, všecky potřebné věci o člověku vypovídající. Ku kterému kdybys chtěl přidati případnosti některé, také

všeobecné, čím, odkud, kdy atd., budeš moci přidati. Potom jíti náleží k částkám, k tělu a duši a totiž rozbírati tělo pitvou údů, duši vykládati skrze moci, ze kterých se skládá atd.; vše pořadem náležitým.

VI. 20. Částky věci poznávány buďtež všecky, i drobnější, nižádná pak neopouštěna se zřetelem k pořadu, položení a spětí, které mají s jinými.

Nebo nic není nadarmo; a někdy i v nejmenší částce záleží síla větších. V hodinách zajisté byť jeden třebas hřebíček se zlomil nebo zkřivil neboli z místa hnul, může zastaviti všecken stroj a v těle živém odnětí jednoho údu (může) odjati život; a v osnově řeči nejmenší často slovíčko (předložka neb spojka) mění a zvrací smysl veškeren. 8.) A tak všude. Dokonalé tedy věci poznání vykonává se poznáním všech částek, co a k čemu kde která jest.

VII. 21. Všem věcem budiž vyučováno posloupně, v jednu chvíli ne více než jedné.

Jakož zajisté zrak dvou neboli tří předmětů spolu obstihnouti nemůže leč roztržitě a zmateně (jistě kdo knihu čte, nemůže na dvě spolu hleděti stránky, ba ani na dva jakkoli sobě velmi blízko přiležící řádky, ani na dvě slova, anobrž ani na dvě písmena, než posloupně na jedno po druhém): tak ani nemůže mysl naše prohlédati než jednu věc v jednu chvíli. Tedy rozdílně postupováno budiž od věci k věci, by mysli nebyly zasypávány.

VIII. 22. Na každé věci budiž postáváno až bude postižena.

Nic se neděje chvilkou, protože, co se koli děje, hnutím se děje, hnutí pak děje se posloupně. Pomeškávati se tedy přijde se žákem na každé částce vědy, až by ji v plně seznal a věděl, že ví. Což se stane v mysl ji vkládajíc, zkoušejíc, opětujíc až do utvrzení, jakož jsme učili ve hl. XVIII. v zákl. X.

IX. 23. (Rozdíly věcí buďtež dobře podávány, aby místno bylo všech věcí poznávání.

Mnoho do sebe má ve svém ústupu často pronášený vý-

rok tento: Kdo dobře rozděluje, dobře vyučuje. Nebo množstvo věcí zasypává žáka, rozličnosť pak mate, leč přičiněny bývají léky, tam totiž pořádek, by věc po věci byla brána, zde pozorné uvažování rozdílův, aby v čem věc od věci se dělí, všude ozřejmělo. To jenom dává vědění místné, jasné, jisté, protože věcí i rozličnosť i pravda na rozdílech visí, jakož jsme toho dotekli na hoře ve hl. XVIII. v zákl. VI.

Vědy, které ve školách přednášeti jest třeba po metodě této spořádati.

24. Ale pověvadž není každému dáno, by s tolikou způsobností učitelský mohl podstupovati úřad, potřebí bude všecky vědy, kteréž ve školách jest přednášeti, po těchto metody zákonech upraviti, aby tudy nebylo lze snadno zblouditi od cíle. Nebo bude-li toto právě způsobeno a zachováváno, nebude se moci státi, jak snadně někdo puštěn jsa do královského paláce může bez tesknosti prohlédati všecko, co tam jest maleb, řezeb, čalounův a kterýchkoliv ozdob, dá-li se mu jisté času prodlení: rovněž tak snadně mládenec puštěn jsa na jeviště všeho míra, aby nemohl všeliké věcí přípravy bystrostí svou pronikati a potom naskrze okat jsa se procházeti mezi díly božími a lidskými

Hlava XXI.

Metoda umění.

Umění sluší více píleti nežli vědění

Teorie věcí snadna jest a krátka, aniž mimo líbeznosť co přináší; vykonávati ji však jest obtížno, a obšírno, však nese podivuhodné užitky, praví Vives. Čemuž poněvadž tak jest, pilně náleží stíhati způsob, kterým jako za ruku snadně vede se mládež ku praxi věcí, kteráž jest v uměních.

Umění tři potřeby přední.

2. Umění trého napřed potřebuje 1.) vzoru či ideje, která jesti zevnitřní jakási způsoba, na kterouž umělec pozíraje podobnou vyvoditi ohleduje; 2. látky, kteráž jest právě to, več nová vpravuje se způsoba; 3. nástrojů, kterýmiž provodí se věc.

Tolikež potřeb při výkonu 1. 2. 3.

3. Návod pak umění (jsou-li již dány nástroje, látka, vzory) vyhledává tohoto 1. užívání náležitého, 2. řízení opatrného, 3. cvičení častého. To jest, aby žák učen byl kde a jak těchto jednotlivých věcí jest užívati? A když jich užívá, by řízen byl, aby konaje nechyboval, nebo kdyby chyboval, aby napravován byl. Naposledy, aby nepřestával chybovati a od chybování odvozován býti, až by bez chyby na jisto a hbitě pracovati uměl.

I. 4. O čem poznamenati třeba jedenácte ředidel, o užívání šest, o řízení tři, dvě o cvičení.

5. Co jest konati, tomu konáním budiž se učeno. 1)

Řemeslníci nezdržují nováčků svých umění díváním se, nýbrž hned postavují je k dílům, aby učili se hotoviti hotovením, rýpati rýpáním, malovati malováním, skákati skákáním atd. Tedy také ve školách ať se učí psáti píšíce, mluviti mluvíce, zpívati zpívajíce rozumovati rozumujíce atd., by školy nebyly ničím než dílnami díly vroucími. Tak teprve všickni samou zdárnou praxí shledají pravdu těchto slov, že hotovíce hotovíme se.

II. 6. K tomu co jest konati, vždy budiž jistá forma a norma,

kterou totiž by se zpravoval žák na ni pohlédaje a jako ve šlépěje vstupuje. Nebo ještě nenemůže sám ze svého nic tvořiti nepovědom jsa, co a kterak dělati se musí, tedy třeba mu to ukazovati. Sic bude důvodem krutosti nutiti někoho, aby dělal, čeho ty chceš, an neví, čemu chceš; jako chtíti, by udělal líny přímé úhly pravé, kruhy kulaté, nedáti mu však dříve do ruky pravidka, úhelnice, kružidla a neukázati mu, kterak s tím má zacházeti. Opravdově tedy přijde usilovati o to, aby všeho, co jest ve školách konati, vyskýtaly se obrazce čili vzorce a vypodobení pravá, jistá, prostá, k srozumění a k vytváření snadná, buď že jsou to návrhy a nástiny věcí, buď že pravidla a předehry děl.

ného pohledávati od toho, komu světlo jest podáno, aby viděl, který na nohách již stojí, aby kráčel, který rukou nástroje obrací, aby pracoval.

7. *Kterak s nástroji se obírati, budiž ukazováno, skutkem spíše než slovy, t. j. příklady raději než pravidly.* III.

Připomenul kdys Quintilian, *dlouhá a nesnadná prý jest cesta po pravidlech, krátká a platná po příkladech.* Ale žel, jak málo pamětlivy jsou napomenutí toho obecné školy! Předpisy zajisté a pravidly a výjimkami z pravidel i obmezováním výjimek i prvé mluvnice nováčky tak zasypávají, že oni obyčejně nevědí, co se to dělá, i dříve počínají žasnouti než-li rozuměti. Ale však řemeslníky nevídáme tak postupovati, aby nováčkům svým tolik napřed říkali pravidel, nýbrž dovedouce je do dílny káží jim na svá díla se dívati i hned dávají jim, ani chtěji po nich dělati, (nebo člověk jest živočichem napodobujícím) (μιμητικόν), nástroje do ruky i učí, jak je bráti a obraceti mají; potom chybují-li, poučují a napravují je vždy více příkladem než slovy, i ukazuje praxe že napodobení jde snadně. Nebo co čacky praví Němci, jesti pravdivo: Ein guter Vorgänger findet einen guten Nachganger. A tato slova Terentiova *Jdi napřed; půjdu za tebou*, mají zde také své místo. Tím způsobem vídáme nemluvňata učiti se chodu, běhu, mluvě, hrám rozličným pouhým napodobením bez pravidel pracných. Nebo pravidla v pravdě trním jsou myslem, anať vyhledávají i pozornosti i bystrosti, příklady pak i nejtupějším bývá napomáháno. Aniž holými pravidly dobyl sobě kdo kdy v jazyku neb umění nějakém způsobilosti, ovšem cvikem i bez pravidel.

8. *Cvičení počínejž počátky, ne díly.* IV.

Tesař zajisté učně svého neučí hned po nejprvé stavěti věže nebo hrady, než vésti sekeru, káceti dříví, otesávati břevna, provrtávati krokve, zarážeti hřeby a srubovati atd. Aniž *malíř* nováčku dává vyobrážeti lidské obličeje, než učí jej barvy míšeti, štětce strojiti,

čárky vésti, pak o hrubší pokoušeti se navržení atd. A kdož chlapce uměle učí čísti, neumítá mu kontextu knihy nýbrž písmena nejprvé každé obzvláště, pak ve slabiky sebraná, teprve slova, tož věty atd. Tedy i nováčku ve mluvnici nejprve náleží podávati slova jednotlivá ku proměňování, pak dvé k vázání, tož věty jednočlenné, tudíž dvojčlenné, trojčlenné, teprve ať jde se ke strojení obvět a odtud k řeči celé. Tak v dialektice, nejprv ať učí se věci a pojmy o věcech po rodech a rozdílech rozeznávati, potom vespolným k sobě zřetelem, (kterýž všecky věci ke všem nějakým způsobem mají,) pořádati, odtud vyměřovati a rozdělovati, tož věci a pojmy o věcech spolu uvažovati, co, o čem, pročež se říká? a to nutně-li čili případně? V tom jak bude pocvičen, teprve ať se jde ke konání sousudků, kterak z daných a puštěných některých (návět) vyvodí se ostatní? naposledy k rozpravám či k pojednáním celým základů (themat). Podobně v řečnictví postupováno bude snadně; když kdo nejprve některý čas pocvičí se ve sbírání synonym, tehda ať učí se epitheta přikládati ke jmenům, slovesům, přídavným, tudíž je vysvětlovati antithety, potom je perifrásemi obmlouvati rozdílně, odtud vlastní slova směňovati přenesenými i vázaná rozsazovati ke zvučné ušlechtilosti, věty prosté v obrazné všelikterak přetvořovati; i teprvé, když bude uměti tyto jednotlivé kusy dosti hbitě, náleží jíti k ozdobám celých řečí, ne dříve. 4) Tak jde-li se po stupních v umění každém, nemožno jest neprospívati hbitě a mocně.

Základ této věci jest vyšetřen ve hl. XVII. v zákl. IV.

9. Cvičení nováčků prvá buďtež přilátce známé. Dal nám pravidlo toto základ IX. hlavy XVII. a přípojek VI. základu IV. Smysl toho jest, že nesluší žáka obtěžovati věcmi od věku, pochopu, přítomného způsobu vzdálenými, by vedeni nebyli zápasiti se stíny. U př. chlapci polskému, který čísti nebo

psáti se učí písmena, nesluší umítati písma latinského, řeckého, arabského než jeho jazyka, aby rozuměl, co se dělá. Tak provádění pravidel dialektických aby chopil chlapec, bude jej třeba cvičiti příklady ne z Virgilia nebo Cicerona vzatými nebo bohosloveckými, politickými, lékařskými, než z věcí chlapci všedních, o knize, o oděvu, stromu, domu, škole atd. K tomu napomáhati bude, aby příklady ty, které k vysvětlení pravidla prvého obrány byly, jako již známé zachovávány byly po všech ostatních pravidlech. Jako v dialektice ať vezme se (u příkladu) strom, i ať ukáže se jeho rod, rozdílnosť, příčiny, účiny, podstatnosti, případnosti atd. 5) výměr, rozvrh atd., potom kolikerými způsoby, něco o stromu vypovéděti lze; pak kterak rozumováním jistým z toho, co posavad o stromu jest povědíno, jiného něco vyvésti a dokázati lze atd. Na ten způsob, jedním a druhým i třetím příkladem známým vysvětlí-li se provádění pravidel, chlapec úplné nápodobení bude vyvoditi moci ve všech jiných věcech snadničko. *NB.*

10. Napodobení děj ž se podle vzoru předepsaného přímo, potom bude moci býti volnějším. *VI.*

Čím zajisté více tvoření věci nové váže se vzorem svým, tím více a zevrubněji vyráží se vzor. Jako peníze, které týmž razí se razidlem, všecky velmi podobné dělány bývají, tak razidlu svému jakož sobě vespolek. Tak knihy kovovými písmeny vytištěné, tak díla litá z vosku, sádry, kovův atd. Pokud tedy díti se to může, v ostatních též dílech napodobení (aspoň prve) ať váže se vzorem svým přímo, až ruka, mysl, jazyk utvrzenějšími jsouce volněji sobě počínati i vlastním vedením podobného cos vytvářeti navyknou. U př. Kteří psäti se učí, ať obírají papír tenký a takměř prohledací, i ať mu podkládají předpis, písmo totiž ono, které napodobiti chtějí, tak zajisté dovedou snadně trhy napodobiti písmen prosvítavých. 6.) Neb ať vytisknou se na papír čistý předpisy nějakou barvou bledou, žlutou neb *NB.*

nahnědlou, aby žáci péry v černidle namočenými i po oněch sledech vedenými zvykaly napodobiti táž písmena týmže tvarem. Tak ve slohu, podle každé ze spisovatele předložené vazby, věty, obvěty dělána budiž jiná jí co nejpodobnější. Jako, protože se říká bohatý jměním, veden budiž chlapec to napodobiti, i ať říká bohatý penězi, bohatý majetkem, bohatý dobytkem, bohatý vinicemi atd. Když Cicero praví, Eudemus v astrologii, soudem velmi učených mužů, snad a beze snadu prvým, přímo na vzor toho volno bude říci: Cicero ve výmluvnosti, soudem velmi učených řečníků, snad a beze snadu prvým atd. Pavel v apoštolství soudem veškeré církve, snad a beze snadu prvým atd. Tak v logice dilemma toto: Buď jest
NB. den aneb jest noc, avšak jest noc, tedy ne den, ať učí se chlapec napodobiti tak proti sobě postavuje všeliké protivy přímé. U př. Buď jest hrubým nebo vzdělaným. Avšak hrubým, tedy ne vzdělaným. Buď pobožným byl Kain nebo bezbožným. Avšak nebyl pobožným atd.

VII 11. Vzory věcí, kteréž jest dělati, buďtež co nejdokonalejší, které kdyby kdo je napodobě dostatečné vyrazil, mohl by jmín býti dokonalým ve svém umění.

Jakož zajisté podle pravidla křivého přímých lin nikdo vésti nemůže, tak ani tvořiti dobrého paobrazu
NB. z chybného praobrazu. Snažiti se tedy přijde o to, aby všeho, co jest konati ve škole, anobrž po všecken život, naskýtaly se vzory pravé, jisté, prosté, napodobiti snadné, buď že to jsou věcí, obrazy, malby, návrhy, buďže vyměření a pravidla kratičká, velmi světlá sama sebou pochopitelná, pravá bez výjimky.

VIII. 12. Prvý o napodobení pokus budiž co nejbedlivější, aby ode vzoru ani nejmenším trhem nebylo poblouzeno.

Totiž pokud se to státi může. Potřebnoté to. Všecky zajisté prvé věci jsou jako základy následným, na kterých jsou-li pevny pevně stavěny býti mohou ostatní, viklají-li se, viklati se budou (ostatní.) A jakož lékaři pozorují, že nedostatky prvého zažití nenapravují se při druhém a třetím, tak při každém výkonu pobloužení prvá jsou na překážku všem ostatním věcem. Proto hudebník Timotheus žádal od žáků, kteří jinde počátky umění byli položili, dvojnásobné mzdy, říkávaje, že práce se mu odvojuje předně odučováním, čemu zle se byli naučili, i teprva náležitým vyučováním. Práci tedy na to sluší dávati, aby žáci vzory svého umění naprosto v moc sobě uvodili bedlivě o napodobení se pokoušejíce; nebo přemůže-li se prvá nesnadnost, ostatní ustoupí samy od sebe, jakož jest v ruce vítězi město, jehož brány byly vybojovány. Proto náleží se stříci chvatu, aby nikdy nebylo přistupováno k následným věcem, nejsou-li prvější dosti bedlivě zpraveny. Dosti pospíchá, kdo nikdy nepobluzuje s cesty. A pomeškání, které se vynakládá, by počátky právě byly zpraveny, není se meškáním nýbrž znamenitým ziskem, by následné věci pokonány byly snadně, na jisto, bezpečně. *NB.* *NB.*

13. Pobloužení napraveno buďiž osobně od učitele, ale tím, že přičiní vyšetření, která i pravidly i výjimkami z pravidel zoveme. *IX.*

Že spíše příklady než pravidly učiti náleží uměním, učili jsme posavad, nyní dodáváme, že přičíněti sluší vyměření a pravidla, která by výkon řídila a pobluzovati zbraňovala, rozvinutě ukazujíce, co ve vzoru naskýtá se zavinutě, odkud začíti, kam směřovati, kudy postupovati má výkon, a pročjednu každou věc tak třeba dělati. Což teprve mocnou dá umění známosť i ubezpečilost a jistotu při napodobení.

Než pravidla ona musejí býti co nejkratší a nejsvětlejší by při nich nebylo třeba sestárnouti, nýbrž která by jednou pochopena jsouce *NB.*

stálého poskytala užitku, byť i v stránu dáná, jakož chlapci, který učí se choditi, vozejček příhodného poskytá užitku, ač později k žádné mu není potřebě. 7)

X. 14. Dokonalý návod umění zakládá se na synthesi a analysi.

Že zde synthese přednější jest částka, ukázali jsme příklady ze přírody a řemeslníků ve hlavě XVIII. zákl. V. *Cvičení synthetická náleží předesýlati analytickým* A že předesýlati jest ve přemnohých věcech cvičení synthetická 8), to ukazují nad to tyto kusy: 1. že snadnějšími věcmi všude náleží počínati, snadněji pak rozumíme svým věcem než cizím. 2. Spisovatelé z úmysla přistírají umění, aby žáci prvým popatřením ledva předva dostačili je proniknouti, proniknou pak něco málo již hrubějšími oněmi vlastními nálezy pocvičeni jsouce. 3. K čemu nejpředněji se směřuje, nejpředněji sluší dělati. Směřujeme pak k tomu, aby studující umění po nových sháněti se nálezech navykali, ne toliko jímati se hotových. (Viz, co tamž bylo povědíno, hl. XVIII. zákl. V.)

analytická však přidávati 15. Přičíněti však naskrze sluší bedlivé rozbory cizích nálezův a děl; jelikož ten teprvé nějaké cesty dostatkem jest povědom, kdo ji častěji sem i tam změřil a všecka shlédl zde a onde se naskýtající dvojcestí a trojcestí i odcestí; mimo to rozdílni jsou a jaksi neskonalí věcí způsobové, že nemůže všecko ani pravidlý obsaženo býti ani vjíti v mysl jednomu. Více lidem více jesti dáno, což nestává se naším, leč to bývá rozbíráno poznáváno, i leč nám to vštěpuje způsobilosť řevněním a napodobením podobného cos vyvoditi.

Úhrn toho, co povědíno 16. Tomu tedy chceme, aby v každém umění všeho, co uměním oním má býti, bývá, může býti vykonáváno, zpraveny byly vzory čili příklady plné a dokonalé a zároveň po straně přičiněna připomenutí a pravidla, která by způsoby ukazovala toho, co jest vykonáno, a co jest konati, která by pokus napodobení řídila, od pobloužení napřed vystříhala, i je, kdyby se ho dopuštěno bylo, napravovala. Potom dávány buďte žáku jiné a jiné příklady, které by on každý obzvláště

po vzorech upravoval a napodobením podobných věcí podobné dělal. I naposledy ohledávána buďte cizí díla (ale mistrů výborných) a přiměřována k předřečeným vzorům a pravidlům, jednak aby jich provádění vysvitlo lépe, jednak aby umění se naučili, kterak strojnosti zastírati. A tím takovým cvičením ustavičným teprve bude moci případně souditi o nálezech, o své a cizí nálezů ušlechtilosti.

17. Cvičení tato třeba pořád vésti, až by způsobilosť k umění uvedla. *XI.*

Nebo sám cvik to bude, který i umělce působí.

Hlava XXII.

Metoda jazyků.

Jazykům bývá se učeno ne jako částce osvícenosti nebo moudrosti než jako nástroj, kterým se jest osvícenosti dobírati a oni se s jinými zdíleti. 1). Proto netřeba se učiti 1. všem, což nemožno, aniž mnohým, což neužitečno jakožto tomu, co studiu věcí příslušný odjímá čas, než potřebným toliko. Potřebny pak jsou pro domácí život mateřský, pro jednání se sousedy, sousední jazyky, jako Polanům zde jest německý, jinde uherský, valaský, turecký; a pro čítání knih moudře psaných, jako jest učencům vůbec latinský, filosofům a lékařům řecký a arabský, bohoslovcům řecký a hebrejský. *Jazykům proč a kterým se učiti.*

2. Netřeba se učiti všem v jich celosti až do dokonalosti než s potřebu. Aniž pak třeba řecký neb hebrejský tak volně mluviti jako mateřský, protože není lidí, se kterými bychom mluvili: to stačuje jim se naučiti k potřebě, by knihy čítány a pochopovány byly. 2.) *Zdali každému docela veškerému*

3. Studium jazyků má zárovno (parallele) jíti s věcmi, zvláště za mlada, abychom to- *Nenáleží se jim učiti bez věcí*

tiž učili se kolik věcí tolik i řeči jednak chápati jednak vyjadřovati. Nebo lidi vzděláváme ne papoušky, jakož pověděno jest ve hlavě XIX. zákl. VI.

Výměsek 1. týmiž knihami lze se učiti věcem a jazyku *NB.*

4. Odkud jde, předně, že výrazům věcí nenáleží se obzvláště o sobě učiti, an obzvláště o sobě věcí se nevyskýtají ani chápány bývají, než jak spjaty jsou, zde neb onde se vyskýtají, to neb ono dělají. Toto uvažování dalo nám příčinu zpraviti **bránu** 3) **jazyků** kde slova ve věty sestrojená spolu stroj věcí vyjadřují ne nešťastným zdarem (jakož se soudí).

2. Že známosť veškerého jazyka nikomu není potřebna

5. Potom jde z toho, že nikomu známosť veškerého některého jazyka není potřebna, a bude-li se kdo po ní honiti, že to bude směšno a nepodobno. Neb ani Cicero neznal veškerého latinského jazyka (kterého sic svrchovaným mistrem jmín) jakožto který se zná, že názvů řemeslníků jest nepovědom, nikdy totiž s obuvníky, vetešníky neobcovav, aby na jejich všecka díla se díval a názvům naučil se všeho, co oni vedou. A nač by se byl tomu učil?

I že rozšiřovatele brány nerozvážlivě dělali (Docemius, Kinner atd.) i proto že spisovatel nedokonal počatých zadních dveří latiny

6. Čehož nešetřili někteří brány naší rozšiřovatelé nadívajíce ji převelmi neobyčejnými názvy věcí ode vzchopu chlapců zhola vzdálených. Brána nemá býti nežli branou, další věci sluší zachovati, dalšímu času, zvláště ty, které se buď nikdy nenaskýtají, aneb naskýtají-li se, lze jich hledati ve knihách pomocných (slovářích, slovnících, herbářích atd.) Za kterouž příčinou 4) přestal jsem také od zadních dveří latiny (které setkávati jsem se byl jal ze slov zastaralých i nehrubě obyčejných.)

3. Chlapcům náleží chlapecké vésti věci, Cicero a jiní, kteří jsou více než muži, nemají jim předkládáni býti.

7. Třetí jde z toho, že tak rozum jako řeč při chlapcích vzdělávati sluší nejhlavněji chlapeckými věcmi, mužské pak že ostaviti jest věku vyspělejšímu, aby to nechybělo těm, kteří chlapcům předkládají Cicerona i jiné znamenité spisovatele vypisující věci, které jsou nade schop chlapecký. Nebo nechápají-li věcí, kterak chopí strojnost u jadrném vyjadřování těch věcí? Prospěšněji vyna-

kládá se ten čas na věci nižší, aby tak jazyk jako rozum nebyly broušeny než po stupních. Skoku nedělá příroda aniž umění, když přírody následuje. Dříve má býti chlapec učen chod sobě způsobovati než tance vésti, dříve jezditi na třtině dlouhé 5) než voziti se na koních v pochvách, dříve žvatlati než mluviti a dříve mluviti než řeč konati, an Cicero odpírá, že může toho učiti řečňovati, který neumí mluviti.

8. Co do mnohojazyčnosti ($\pi o \lambda v \gamma \lambda \omega \tau \tau i \alpha \nu$), studium, by naučeno se bylo jazykům rozdílným, krátkým a lehkým učiní metoda tato, kterouž obsáhneme osmi pravidly. O mnohojazyčnosti pravidel osmero

9. Každému jazyku budiž se obzvláště učeno, I.

nejprve totiž mateřskému, potom tomu, kterého místo mateřského jest se jímati, věz jazyku sousedního národa; (nebo soudím že předesýlati náleží obecné jazyky učeným); pak latinskému a za ním řeckému, hebrejskému atd., vždy jednomu po druhém, ne zároveň, sic ten pomate onen. Naposledy však, až již utvrzeny budou cvikem, budou moci prospěšně přirovnávány býti harmonickými slovníky, mluvnicemi 6) atd. *NB.*

10. Každý jazyk mějž jistý oddíl času II.
abychom totiž podstatného činu neučinili z příčinku a nemařili chvil věcem náležitých slovy. Mateřština, protože se s věcmi spíná, které se pomaličku před rozumem rozvínají, potřebuje nevyhnutelně několik roků, věz osm neboli deset, všeho totiž dětství s částkou chlapectví. Přejíti odtud lze k jinému jazyku obecnému, ze kterých každý prodlením roku dosti pohodlně probrán býti může; studium latiny může odbyto býti za dvě léta, řečtiny za rok, hebrejštiny za půl léta.

11. Každému jazyku učeno se budiž spíše zvykem než pravidly. III.

t. j. posloucháním, čitáním, opětným pročítáním, opisováním, pokoušením se co nejčastějším o napodobení rukou a jazykem. Viz, co pověděno ve hlavě předchozí, řed. I. a XI.

IV. 12. Pravidla však zvyku pomáhejtež a jej tvrďtež,

jakož ve hlavě tu nejbližší pověděno jest v řed. II. atd. Rozuměti to nejhlavněji sluší o učených jazycích, kterých z knih jest se nám dobírati, avšak i o obecných. Neboť i vlaský, francouzský, německý, český, uherský pravidly lze obsáhnouti anobrž jsou již jimi obsaženy.

V. 13. Pravidla jazyků buďtež mluvnická, ne filosofická.

To jest, nevyhledávejtež podrobně povah i příčin slov, rčení, vazeb, proč tak neb tak to díti se musí, než prostěji vykládejtež, co a kterak se děje. Jemnější toto ohledávání příčin a vazeb, podobností a nepodobností, obdob a nepravidelností, které jsou při věcech a slovech, sluší filosofům, filologa to obmeškává. 7).

VI. 14. Normou při sepisování pravidel jazyka nového budiž jazyk prve známý, aby rozdílnosť toliko jen onoho od toho ukázána byla.

Nebo společné věci opakovati jest nejen neprospěšno, alebrž škodno, protože to mysl zastrašuje zřetelem větší obšírnosti a různosti, nežli jest v pravdě. U př. ve mluvnici řecké netřeba opakovati výměrů jmen, sloves, pádů, časů atd., nebo skladebných pravidel nic nového v sobě nenesoucích atd., protože se předpokládá, že tomu již se rozumí. Tedy jenom to budiž pokládáno, v čem řečtina odstupuje od obyčeje latiny již známé. A potom bude lze na několik listů stáhnouti mluvnici řeckou, i bude vše místnější, snadnější, stálejší. 8)

15. Prvá jazyka nového cvičení buďtež při látce dříve známé, VII.

aby totiž mysli nebylo třeba napínati na věci a slova spolu i tím způsobem ji roztrhovati a zemdlívati než toliko na slova k snadnějšímu a hbitějšímu jich překonání. Takovou pak látkou budou buď hlavy katechetické nebo dějiny biblické nebo naposledy cokoli již prve dosti známého. [Nebo líbí-li se naše předdomí a brána, ač tyto příhodnější jsou vkládati je v paměť pro krátkosť, ony pak ostatní čítati a pročítati pro opakování, týchže slov častěji se vyskytající, kterým se dosti domácky v rozum a v paměť vpravují.] *NB.*

16. Všem tedy jazykům lze se učiti jednou a touž metodou, VIII.

totiž zvykem, když se přičiní pravidla snadničká rozdílnosť toliko od jazyku prve známého ukazující a cvičení látkami známými atd.

O jazycích kterým dokonale jest se naučiti

17. Že není třeba všem jazykům, kterým se učeno bývá, jednostejnou bedlivostí se učiti, připomenuli jsme s počátku hlavy. Mateřštině a latině 9) nejhlavněji náleží ta péče, abychom jich naskrze stali se mocnými. A to takové jazyka studium jest rozděliti ve čtyři věky. *Užitečnosť nevyhledává toho, by jazykům kromě dvěma jako dokonale se učeno bylo a to po čtyřech stupních*

Prvý	věk budiž	dětinský, žvatlající	kde ať se učí mluviti	jakkoli
Druhý		pacholecí, dorůstající		vlastně
Třetí		jinošský, kvetoucí		ozdobně
Čtvrtý		mužský, silný		jadrně

18. Aniž pak jinak právě se jde než po stupních, jinak bude všecko spleteno, rozsedlo, roztrháno, jakož shledáváme sami, do sebe přenejedni. Po těchto pak čtyřech stupních snadno provedeme studující jazyků budou-li k vyučování jazykům nástroje důkladné, totiž knížky jednak učebné, kteréž mají se dáti do ruky učícím se, jednak návodné, kteréž mají se zpraviti ku potřebě učitelům 10) oboje krátké a metodické. *Froč tak?*

Knížek jazyku učících čtvero

19. Učebné knížky podle stupňů věků buďtež čtyři.

I. **Předdomí**
II. **Brána**
III. **Palác**
IV. **Poklad**

jazyka (u příkladu latinského) s svými pomocnými knihami.

I. Předdomí.

20. **Předdomí** ať obsahuje látku žvatlavosti několik set slov ve větičky pojatých s připojenými tabulkami časování a sklánění. 11)

II. Brána.

21. **Brána** ať obsahuje všecka běžná jazyka slova do osmi tisíc uvedená ve věty krátké, kterými věci samy přirozeným způsobem se vyjadřují. K tomu připojiti náleží mluvnická pravidla krátká a světlá hned naprosto ukazující pravý a přirozený způsob kterak slova téhož jazyka psáti, vyslovovati, tvořiti a vázati. 12)

III. Palác.

22. **Pálác** ať obsahuje rozličné o věcech všech rozpravy plničké všelikterakých rčení i ozdobných kvítečků s poznámkami po kraji, ze kterých spisovatelů co vzato. I na konci pak ať připojena jsou pravidla, kterak rčení a povědění tisícerými způsoby proměňovati a jim barvitosti dodávati. 13)

IV. Poklad spisovatelů

23. **Pokladem** nazvou se sami spisovatelé klassičtí, kteří v látkách kterýchkoli psali vážně a jadrně kde spolu předešlou se pravidla o pozorování a shledávání jadrností řeči a o bedlivém směňování úsloví (čehož jest obzvláště šetřiti). Z těch spisovatelů někteří obráni buďtež k četbě ve školách, jiných setkán budiž seznam, kdyby komu potom příčina přišla nebo libosť o té neb oné látce plně rozvínati spisovatele, by nepovědom nebyl, kteří pak to jsou. 14)

Pomocné knihy

24. Pomocnými knihami slovou, které k tomu napomáhají, by oněch učebných volněji a s větším prospěchem bylo užíváno. Totiž

I. ku předdomí připojený slov jeho rejstříček mateřsko-latinský a latinsko-mateřský;

II. ku bráně, slovník etymologický, slova prvorodá jejich odvozenými a složenými latinsko-mateřsky rozvádějící i důvod významů podávající;

ku palácu slovník fraseologický mateřsko-mateřský, latinsko-latinský (a třeba-li řecko-řecký) rozličná rčení i ozdobné věcí souznačnosti a obhovory v palácu samém porůznu vyskytlé v jedno sbírající, i přidává se označení místa, kde se naskýtají. *III.*

Pokladu naposledy bude zálohou nebo doplňkem všeobecná kniha příruční, dostatečnosti obého jazyka (mateřsko-latinského a potom latinsko-řeckého) tak vykládající, aby nic ze všeho nebylo, co by tu nenalezl, i aby všecko za rovno ozývalo se sobě zevrub na vyjádřenou vlastních slov vlastně, přenesených přenesenè, žertovných žertovně, příslovných příslovně atd. Aniž pak pravdě jest podobno, by jazyk některého národa tak byl nešťastným, který by již buď neměl dostatečné hojnosti slov, rčení, povědění a úsloví (adagia), jen kdyby soudně spořádána byla a přiměřena k latinským; aneb aspoň míti nemohl, kdyby byla umělosť napodobovati a vytvořovati podobné věci z podobných. *IV.*

15. Takové pak všeobecné knihy příručné nemáme posavad. Řehoř Cnapius, jesuita polský, v skutku prokázal zde znamenitou národu svému službu svým skladem, jemuž nadepsal sklad polsko-latinsko-řecký, ve kterém však hodně pohřešoval bys toho trého. Předně, že ještě nesnesl všech mateřského jazyka slov a rčení. Potom, že nerozložil jich tím pořádkem, který jsme teď označili, aby slova jedno jednomu, vlastní vlastním, přenesená přeneseným, zastaralá, zastaralým (pokud se to státi může) se ozývala, by tím obého jazyka jednostejně se projevovala i vlastnosť i lesk i hojnost. Neb on přičiňuje každému polskému slovu a rčení latinská ve větším počtu, ješto my žádáme, by slova jedno jednomu se ozývala, aby všeliké Latinův ozdobnosti našími směňovány byly, čím by totiž příruční kniha tato dokonale se hodila také ku překládání z latiny na mateřsko a na odpor knih kterých koliv. Třetí, žádáme v Knapiově skladě větší bedlivosti při zpravování pořádku rčení, by totiž nahromaděna nebyla

Není příručné knihy jazyka, kromě Ř. Knapia Polana.

ledakterak, než předcházely způsoby k vypovídání věcí prosté a historické, pak velebnější, řečnické, naposledy vznešenější nebo tvrdší a neobyčejnější, básnické, až i zastaralé. 15)

16. Avšak plné uvažování o strojení této všeobecné příruční knihy odložmež do jiného času, jakož i o zvláštním běhu i způsobu, kterak s předdomím, branou, palácem, poklady se tak obírati, aby neomylně za tím to, čemu chceme, šlo, dokonalosť jazyka. Neb obzvláštně o nich rozprávěti příslnší k obzvláštnímu spořádání tříd. 16)

Hlava XXIII.

Metoda mravův.

Všecky předcházející věci jsou jako příčinky, podstatný čin teprve za tím jde, **mravové a pobožnosť.**

Posavad o tom, kterak hbitěji vyučovati a se učiti studiím věd, umění, jazyků. O čem slušně zde ku paměti se přivodí toto Senekovo povědění (z epist. 89.) Nemáme se těmto věcem učiti než naučiti, protože totiž nejsou než přípravami k věcem větším a, jak on mluví, počátky našimi jsou, ne díly. Co tedy bude díly? Studium moudrosti, které by nás činilo vznešenými, statnými a velikomyslnými; to totiž, co námi na hoře označeno jménem mravové a pobožnosť, kudy teprve stáváme se právě nade tvory vznešenějšími, bohu samému bližšími.

Nutné je uvésti třeba v umění

2. Prohlédati tedy k tomu co nejvíce, by umění toto, kterak mravy a pobožnosť pravou právě vštěpovati, důkladně zpraveno bylo a do škol uvedeno, by tudy vší věcí byly, jakož slovou, lidí dílnami.

Ředidel o umění mravů šestnáctero.

3. Umění vzdělávati mravy má do sebe šestnácte předních ředidel, ze kterých prvým jest:

Cnosti náleží mládeži vštěpovati všecky, žádné nevyjímati. I.

Nebo z toho, co pravo jest a počestno, ničeho nelze vyjímati, by mezery a rušení spořádanosti (harmonie) nebylo.

4. Obzvláště pak základné ony, které stěžejnými nazývají, **opatrnosť, střídmosť, udatnosť a spravedlnosť**, II.

aby totiž stavení vzhůru vedeno nebylo beze základu a částky zle se nevázaly s podvalami svými, náležitě na nich nespoléhajíce.

5. **Opatrnosti** nabývati budou dobrým cvičením přiučujíce se rozdílnostem věcí pravým a hodnotě věcí III.

Však v skutku soud o věcech jest pravým všeliké cnosti základem. Pěkně Vives: Pravá jest moudrosť o věcech nechybně souditi, abychom za takovou jednokaždou pokládali, jakou sama v sobě jest, bychom nestíhali ničemných věcí jakožto vzácných aneb neopomítali vzácnými jakožto ničemnými, bychom nehyzdili chvalitebných ani nevychvalovali hany hodných. Neb odtud vzniká všeliký v lidských myslech omyl a nepravosť; i nic není v lidském životě záhuhnějšího než ono soudu porušení, když věcem jim příslušné ceny dáváno nebývá. Ať navyká tedy (vede týž dále) již tehda za chlapectví pravá míti o věcech mínění, která zároveň s věkem vyrůstají. A to ať uchycuje, co pravo jest, toho ať utíká, co zlo, by návyk tento dobře činiti mu se obrátil téměř v přirozenosť atd.

6. **Střídmosti** ostříhati ať se učí a navykají v požívání jídla a nápoje, ve snu a v bdění, v prácech a kratochvílích, v mluvení a mlčení po všecken čas cvičení. IV.

Kde zlatým jest pravidlem, které vždy jinochům třeba obnovovati, ničeho příliš, aby beze sytosti a ošklivosti přestávalo se všudy.

V. 7. Udatnosti ať se učí v přemáhání sebe samých, krotíce jmenovitě svou vůli v sem tam běhání nebo v pohrávání mimo, nebo nad čas i v uzdu pojímajíce netrpělivosť, reptání, hněv,

Základem tomu bude navoditi je k tomu, by konali všecko rozumně, nic vášnivě nebo prudce. Nebo jesti člověk živočichem rozumným; tedy ať na-
NB vyká rozumem se spravovati uvažuje při činech co, proč, jak se kde co právě děje, by člověk právě králem byl činů svých. A poněvadž k tak rozmyslnému a rozumnému postupování chlapci až tak velmi schopni nejsou (aspoň ne všickni), znamenitým bude ziskem přiučovati, je udatností a panování nad sebou, kdyžby doháněni byli obvykati raději vůlí druhého než svou konati, poslouchajíce totiž vyšších ve všem velmi ochotně. Kteří náležité koně vychovávají, praví Lactantius, 3) učí nejprve povolnými býti úzdě; chlapce tedy kdo cvičiti chce, nejprv je vede k tomu, by na slovo byli poslušnými. O jak mnohá jest v tom naděje, že zmatky lidské, kterými zaplavuje se svět, v lepší uvedou se způsob, budou-li navozováni, by druh druhu ustupovali, všickni pak všecky své věci rozumně vedli, (a to) již hned od outlého věku.

VI. 8. Spravedlnosti se učiti budou, když nebudou živé duše urážeti, když budou kde komu oddávati 4) co jeho jest, lží a lstí utíkati, služebnými a milými se prokazovati.

K čemuž vésti je třeba rovněž jako k hořejším věcem běhy a způsoby, které vyměřují ředidla následná.

9. Způsoby udatnosti jsou: počestná svobodnomluvnosť (parrhesia 5) a prací trpělivosť, které mládeži obzvláště jsou potřebny.

Nebo poněvadž život tráviti jest obcujíc s lidmi a konajíc, chlapci učeni býti maji snášeti i tváře lidské i počestné práce kterékoli, by se nestali anebo skučky aneb lidí nenávistníky, břichy línými, neužitečnými země břemeny. Cnosť činy se vzdělává, ne řečí.

10. Počestné svobodnomluvnosti nabýváme obcujíce často s osobami počestnými a před jejich očima vykonávajíce, cokoli by bylo poručeno. VIII.

Alexandra Aristoteles tak byl vedl, že v dvanáctém roce věku svého se všelikterakými lidmi, s králi i vyslanci kralův a národův, s učenci a neučenci, s měšťany a rolníky i řemeslníky milostně zacházel a na všelikou jemu předestřenou věc případně buď se dotazoval aneb odpovídal. Čehož aby učením naším všeobecným šťastně následovati učeni byli všickni, přijde sepsati pravidla o obcování s lidmi 6) a naléhati na jich vykonávání tím, že by s učiteli, se spolužáky, rodiči, s čeledí, s jinými uctivě obcovali a co den o rozličných věcech rokovali, a naposledy přijde učitelům přičíněti pozornosť, aby ku pravidlům o náležitosti zase přivodili, do koho by uznamenáno bylo což tož lenosti nebo nerozvážlivosti nebo nezdvořilosti nebo drzosti atd.

11. Trpělivosti prací nabudou jinoši, budou-li vždy něco dělati buď opravdového nebo kratochvilného. IX.

Nebo co do úmyslu nic na tom nesejde, co a za kterým koncem se pracuje, jen pracuje-li se. I žertem lze říci, co opravdu prospívá, kde toho čas a věc vyhledává. Poněvadž tedy tomu, co jest konati, konáním se učeno bývá (jakož jsme viděli svým místem), i práci má se přiučováno býti pracováním, aby ustavičná ducha a těla zaměstknání (však mírná) v pilnosť se proměňovala a člověku činnému nečinné prázdnění nesnesným činila. A tehda pravo bude co Seneca praví: Spanilé mysli odchovává práce.

X. 12. Spravedlnosti příbuzná cnosť jiným sloužiti hotovosť a ochotnosť musí býti obzvláště chlapcům vštěpována.

Nebo lpí na porušené přirozenosti nedostatek mrzutý samosvojnosť (φιλαυτία), za kterou, by o něj téměř jen pečováno bylo, každý žádá; jednako pak mu je, co s jinými se děje. Což pramenem jest rozličných v lidských bězích zmatků, když kde kdo se svými věcmi má co činiti za hřbet zavrhna ohled na obecné dobro. Pilně tedy mládeži vštěpovati třeba cíl života našeho, totiž že se nerodíme jenom sobě nýbrž bohu a bližnímu, t. j. společnosti lidského pokolení, aby o tom opravdově přesvědčeni jsouce navykali již hned od dětství boha, andělů, slunce a spanilejších tvorů kde jakých následovati, to jest žádati a usilovati vhod se činíc co nejmnožším prospí-
NB. vati. Tak teprva blahým byl by stav věcí soukromných a veřejných, kdyby všickni uměli a chtěli obecný prospěch obmýšleti a všude druh druhu pomáhati. Budou pak uměti a chtíti, až o tom budou poučeni.

XI. 13. Vzdělávání cností počniž za mladistva prve, než nepravosti zachvacují mysli.

Nebo neosevješ-li dobrým semenem rolí, vydá sic ona byliny ale jaké? koukol a matonohu. Pak-li jest úmysl ji vzdělávati, snáze ji vzděláš a s jistší nadějí žní dočekáš, hned z jara časně zořeš-li ji, oseješ, zvláčíš. Naprosto mnoho prospívá za mladistva navykati, protože čím jednou navřel hrnek za nova, toho zápach chovati bude dlouho.

XII. 14. Cnostem učeno se bývá stále konajíc počestné věci.

Nebo že tomu, co znáti náleží, učíme se poznávajíce co činiti, činíce, viděli jsme ve hl. XX. a XXI. Jako tedy choditi chozením, mluviti mluvením, psáti psaním atd. snadně se učí chlapci, tak naučí se poslušnosti poslouchajíce, zdrželivosti zdržujíce se, pravdomluvnosti pravdu mluvíce,

vytrvalosti vytrvávajíce atd. jen ať nenedostává se těch, kteří by předcházeli slovem a příkladem.

15. Příklady života spořádaného na rodičích, chůvách, učitelích, spolužácích ať předkem svítí ustavičně. XIII.

Neb opičátka jsou děti, cokoli vidí buď dobrého nebo zlého, toho chtějí následovati i rozkazu nemajíce, i proto učí se prve následovati než znáti. Míním pak příklady tak živě jako z dějin předestřené, obzvláště pak živé, protože mocněji a platněji jímají. Když tedy dobří rodičové budou kázně domácí bedlivými strážci, učitelé pak z lidí nejvybornější, povahami svými podivuhodni, podivuhodným bude to prostředkem, kudy žáky platně zavoditi k životu velmi počestnému.

16. Přidati však třeba ku příkladům naučení a pravidla života. XIV.

Totiž aby napravováno, doplňováno, posilováno bylo následování. (Přehledni to, co povědíno jest ve hl. XXI. v pravidle IX).

Shledají se pak takováta života naučení z písma svatého a z povědění mudrců. Věz, proč a jak stříci se závisti? Kterými zbraněmi ohraditi prsa od žalostí a kterýchkoli lidských příhod? Kterak uskrovňovati radostí? Kterým způsobem krotiti zlost? vypuditi lásku nenáležitou? a podobné věci, však podle stupňů věku a prospěchů.

17. A ostříhati třeba velmi pilně dětí od tovaryšstva zlých lidí, aby se nenaprznily. XV.

Zlé zajisté věci za porušením přirozenosti i snaději i držemněji váznou. Protož vzdalovati třeba od mládeže vší snahou všeliké nákaz příčiny, jako jsou tovaryšstva zlá, řeči oplzlé, knížky marné a ničemné (nebo příklady nepravostí ať na oči ať v uši puštěné jsou jedy myslem) až i záhalka, aby nic nedělajíce neučili se zlého dělati nebo nouhonili sobě

malátnosti mysli. Lépe tedy bude vždy je zanášeti buď opravdovými nebo kratochvilnými věcmi, jen aby jim dopuštěno nebylo zaháleti.

XVI. 18. A poněvadž sotva nám některak tak okatými lze býti, by něco zlého se nevluzovalo, naprosto potřebna jest kázeň, by odpíráno bylo mravům zlým.

Nebo vrah ďábel nejen bdí, když my spíme, ale i když bdíme i símě dobré po rolíčkách vtipů rozséváme, vmísí se, by koukolem svým protrušoval, i naposledy samá porušená přirozenosť zde a onde se ukazuje, že naprosto třeba zlému odpírati mocí. Odpírá se pak kázní, to jest káráním a trestáním, slovy a pružinami, jak toho věc vyhledává, vždy při čerstvém skutku, aby pučící se nepravosť hned záhy za vznikání v stéble za zelena udušena byla nebo raději s kořenem vypleta, pokud se to státi může. Kázeň tedy ve školách má míti průchod ne tak pro nauky, které metodou pravou podávány jsouce rozkošemi i vnadami jsou vtipu lidskému jako pro mravy.

Avšak o kázni dole také ve hlavě XXXI.

Hlava XXIV.

Metoda jak pobožnosť vštěpovati.

Horlivosť o pobožnosť zdali lze uvésti v metodu umělou.

Ač **pobožnosť** darem jest božím i z nebe se dává mistrem a učitelem duchem svatým, však poněvadž ten obyčejně obyčejnými působí prostředky i proto sobě obírá pomocníky, rodiče, učitele, služebníky církevní, kteří by rouby rajské věrnou péčí vštěpovali a zalévali (1. Kor. III. 6. 8.), jesti spravedlivo, by oni způsobu povinností svých vyrozumívali.

Co se rozumí jmenem pobožnosti.

2. Co námjmenem pobožnosť na mysl tane, připomenuli jsme prve, totiž aby srdce naše (zapojíc se pravým o věcech víry a náboženství smyslem) umělo všude boha hledati (jehož písmo nazývá skrývajícím se

Isai. XLV. 15. a králem neviditelným Žid. XI. 27., totiž který se záslonou svých děl přistřel a ve všech viditelných věcech neviditelně přítomen jsa neviditelně všecko řídí,) všude jej nalezši stíhati, všude ho vystihši požívati. Prvé koná se myslí, druhé volí, třetí rozkoší svědomí.

Tré: 1. 2. 3.

3. Hledáme boha znamenajíce sledy božství ve všech tvorech. Stíháme boha zcela se ve všem do jeho vůle odevzdávajíce tak k činění jakož k trpění, cokoli by se mu dobře líbilo. Požíváme boha, na lásce a přízni jeho tak přestávajíce, že nic nám není na nebi a na zemi žádostivějšího nad boha sama, nic milejšího nade známosť jeho, nic sladšího nade chvály jeho tak velmi, že rozplývá se láskou k němu srdce naše.

Smysl toho.

4. Takovou tuto mysli povahu odkud bychom brali, trůj nám jest pramen, trůj, kterak bráti způsob či stupeň.

Trůj pramen i trůj kterak odtud čerpati stupeň.

5. Prameny jsou písmo svaté svět, my sami totiž tam slova boží, tuto díla, tu vnukání. Z písma božího že známosti a lásky se nabývá, jest nám beze vší pochybnosti. Příčinou pak světa a moudrého v něm spatřování divných božích skutků že přicházíme k citu pobožnosti, svědky jsou nám pohané sami, kteří svět i jen spatřujíce zachváceni byli ctíti velebnost boží. Jakož patrno jest příkladem Sokratovým, Platonovým, Epiktetovým, Senekovým, jiných, ač onen cit lásky byl i nedokonalým i od cíle pobluzujícím při lidech, kterým napomoženo nebylo zvláštním zjevením božím. Než že ti, kteří ze slova božího a skutků jeho spolu snaží se nabývati o něm známosti, převroucnou zažeháni bývají láskou, ukazuje se na Jobovi, Elihu-ovi, Davidovi, jiných pobožných. A sem sluší i pozorování obzvláštní při nás samých prozřetelnosti boží (jak divně nás způsobil, posud zachoval a řídí), jakož ukazují svým příkladem David (v žalmu CXXXIX.) a Job (ve hlavě X.)

Pramen trůj slovo boží: učiněné, psané, vdechnuté.

6. Způsob kterak pobožnosť z těchto pramenů načírati jest trůj, přemyšlování, modlitba, po-

Způsob, kterak z trojího pramene čerpati, trůj.

kušení. A toto tré že bohoslovce činí, řekl Luther; avšak ani křesťana vůbec nemůže právě činiti než toto tré.

1. Přemyšlování. 7. Přemyšlování jesti časté, pozorné, nábožné přemítání skutků, slov i dobrodiní božích; jak jmenovitě nejde všecko než z dobré líbeznosti boha (buď působícího nebo dopouštějícího), jak divnými cestami svých cílů docházejí všecky rady vůle boží.

2. Modlitba. 8. Modlitba jesti časté a takměř ustavičné k bohu vzdýchání i o jeho milosrdenství úpění, by nás posiloval i duchem svým řídil.

3. Pokušení. 9. Pokušení naposledy jesti časté zpytování našeho v pobožnosti prospívání buď že ono děje se námi samými neb jinými, kam sluší svým způsobem lidská, ďábelská i boží pokoušení. Neb i sám sebe má tytýž zkoušeti člověk, jest-li ve víře (2. Kor. XIII. 5.) i jak snažně koná vůli boží; i od lidí, přátel i nepřátel, třeba, bychom byli zkoušeni. Což se stává, když ti, kteří zbožně jiným představeni jsou, bedlivou pozorností i zvídáním zjevným nebo tajným jímají se pátrati, pokud jsme prospěli; a když bůh po pravici staví nám protivníka, který by nás učil k bohu se utíkati a nám ukazoval, kteraká v nás jesti síla víry. Naposled i samého ďábla vpouštívá bůh neb i sám povstává proti člověku, by projevilo se, co jest na srdci jeho. To tedy vše bude třeba vštěpovati křesťanské mládeži, bychom ve všem, co jest, se děje a bude, všickni k onomu, který jest prvým a posledním mezi všemi, myslí povznášeli a navykali v něm toliko odpočinutí dušem hledati.

Metoda pobožnosti obsažena ředidly XXI. 10. Zvláštní toho metodou toto bude i obsáhne se ředidly XXI.

I. I. Péče o vštěpování pobožnosti ať počíná v outlém dětství,

jednak proto že tím odkládati není užitečno, jednak proto, že odkládati nebezpečno. Přednější věci

příze a hlavnější hlavněji že třeba vésti, sám radí rozum. Což pak přednějšího nebo hlavnějšího nad pobožnosť? bez které cvičení jinékterékoli k málo čemu jest užitečno, sama pak zaslíbení má nynější i budoucího života (1. Tim. IV. 8). Toť oním **jedním potřebným** (Luk. X. 42.) hledati království božího, o kteréž jest-li komu péče, ostatní mu se přidává (Mat. VI. 33) Nebezpečno pak odkládati, protože nebudou-li láskou k bohu mladistvé zapojeny mysli, snadno samým během života doněkud bez ohledání se na vůli boží trá- NB.
veného nepatrně se vluzuje opovrhání božstvím a prostopásnošť, že potom plení se velmi těžce, při některých pak nikdy. Odtud prorok touže na hrozné bezbožnosti v lidu svém rozvodnění praví, že nikoho nepozůstává, koho by bůh vyučoval kromě odstavených od mléka a odtržených od prsí t. j. maličkých (Isai. XXVIII. 9). O jiných druhý prorok dí: že nemohou napraveni býti, aby dobře činili, naučivše se zle činiti (Jerem. XIII. 23).

11. Tedy od prvého hned očí, jazyka, ru- II.
kou, noh užívání ať se učí k nebi vzhlédati, ruce vzhůru spínati, boha a Krista oslavovati, před neviditelnou velebnosti kolena skláněti i ji ctíti.

Tak nejemnými nejsou k tomu děti, jakož se domnívají ti, kteří nešetříce, kterakou jest potřebností nás vychvacovati ďáblu, světu, nám samým, věc tak důležitou dosti nedbale vedou. Třebas nerozuměli s prva, co se dělá, ti kterým posud mdlé jest rozumu užívání, přece znamenitě prospěšno jest, by věděli, že činiti náleží, což že činiti jest, samým zvykem se naučí. Nebo když se činěním, co jest činiti, naučí, snáze to, co za tím nejblíže jde, bude moci vštěpováno býti, by vyrozumívati počínali, co se děje,, a proč se děje
a jak právě se děje. Aby prvotiny všecky jemu NB.
posvěcovány byly, bůh přikázal zákonem, proč ne tedy prvotiny myšlení, žvatlavosti, hnutí a činů našich.

III. 12. Když pak pro věk cvičeny již být mohou děti, třeba jim přede vším vštěpovati, že pro tento život zde nejsme, nýbrž že k věčnosti směřujeme, tímto jenom že průchod jest, bychom náležitě připraveni jsouce hodně vstoupili v sídla věčná.

Čemuž snadno může učeno býti příklady každodenními na těch, kteří smrtí vychvacovány bývají a v jiný přenášeni život, nemluvňata, pacholata, jinoši i starci. Často budiž jim to o mysl otíráno, by uvažovali, jak nikdo nemůže zde sobě obytu zarážeti.

IV. 13. Napomínáni tedy ať bývají týž i týž, že zde nesluší ničeho více vésti, než abychom právě se strojili k životu následnému;

jinak že to nemoudro bude zaměstknávati se tím, co brzo přijde opustiti a zanedbávati toho, co nás provázeti bude v samou věčnosť.

V. 14. Potom učeni buďtež, že dvojí jesti život, do kteréhož odtud berou se lidé, blažený, s bohem; a bídný, v pekle; i obojí že věčný;

příkladem Lazara a hodovníka, jejichžto duše vzneseny jsou, onoho anděly do nebe, tohoto ďábly do pekla.

VI. 15. Šťastni pak i velice přešťastni že jsou ti kteří tak zpravují svá počínání, že hodnými bývají shledáni, by k bohu byli přeneseni.

Nebo kromě boha, pramene světla a života že nic není než mrákoty, hrůzy, muky, smrť beze smrti ústavná, že by lépe bylo, by nerodili se ti, kteří od boha zbloudí a střemhlav se vrazí do propastí věčného zahynutí.

VII. 16. Že pak přeneseni budou k bohu ti, kteříkoli zde chodí s bohem.

[Jako Enoch a Eliáš, oba za živa, jiní po smrti 1. Mojž. V. 24 atd.]

17. Že pak s bohem chodí ti, kteří jej před očima mají, jeho se bojí, přikázání jeho ostříhají. VIII.

A na tom že všecko člověku záleží. Kazat. XII. 13. To všecko jest, o čem Kristus řekl: Jednoho ť jest potřebí (Luk. X. 42.) I učení nechať tomu jsou všickni křesťané, by to v ústech a v srdci vždy měli, aby nikdy s Martou pečemi o tento život nezapletali se příliš.

18. Cokoli tedy zde věcí vidí, slyší, makají, konají a trpí, nechať zvykají k bohu všecko obraceti, přímo nebo nepřímo. IX.

A to ať se vysvětlí příklady, totiž kdo se umění literním a životu rozjímavému oddávají, že proto se mají oddávati, aby rozjímali všude rozlitou boží moc, moudrosť, dobrotivosť i aby tudy zažehali se v lásce k němu a láskou k němu lnuli úžeji a úžeji, by odtrženi nemohli býti na věky. Kteří pak zevnitřní práce, vzdělávání rolí, řemesla atd. vedou, že ti dobývají chleba a ostatních života potřeb, toho že pak proto, aby žili zvolně, žíti pak zvolně že mají, aby myslí úklidnou a veselou sloužili bohu, a sloužíce aby jemu se líbili a líbíce se aby pojili se s ním věčně. Kteří jiným úmyslem věci vedou, že pobluzují od uložení božího a od boha samého.

19. Nechať pak se učí od mladistvého věku co nejvíce zanášeti se tím, co upřímo k bohu vede, čítáním písem sv., cvičeními bohoslužebnými a zevnitřními dobrými skutky. X.

Nebo čítání písem sv. vzpomínání na boha vzbuzuje a pěstuje, cvičení bohoslužebné boha člověku přítomna staví a s ním pojí, dobré skutky spojení toto tvrdí, protože ukazují, že my právě chodíme v přikázáních božích. Toto tré sluší opravdově schvalovati všem pobožnosti čekatelům (jakými jest všecka křesťanská, křtem bohu posvěcená mládež.)

XI. 20. Protož písmo svaté budiž ve křesťanských školách alfem a omegou.

Co Hyperius 1) řekl, že bohoslovec v písmě se rodí, to vidíme, že apoštol Petr šíře (na mnohé) obrací pravě, že synové boží se rodí z neporušitelného semene slovem živého boha zůstávajícího na věky (1. Petr. I. 23.). Tedy ve školách křesťanských přede všemi knihami mějž tato boží kniha místo své, by Timoteovým příkladem všickni, všickni, všickni, křesťanští mládenečkové hned od dětinství písma sv. znajíce moudrými činěni byli ku spasení (2. Tim. III. 15. vykrmeni jsouce slovy víry (1 Tim. 4. 6). Pěkně již svým časem o té věci porozprávěl Erasmus ve svém vyzvání t. j. povzbuzení k obírání se s křesťanskou filosofií řka: Písmo svaté všem jednoštejně připadá, spouští se k maličkým šetří vhodně jejich způsobu, chovajíc je mlékem, pěstujíc, posilujíc, všecko činíc, až vyrosteme v Kristu. A zase tak neopouští nejnižších, by i nejvyšším nebylo podivuhodno. Malým jest maličké, velikým víc než převeliké. Žádným ono věkem, žádným pohlavím, žádným stavem, žádným neopomítá řádem. Slunce zde není tou mérou společno a zjevno všem jako učení Kristovo. Dokonce neodhání žádného, leč kdo sám sebe odhání, sám sobě závidě atd. Dodává: Kéž by ono ve všecky všech národů jazyky bylo přelito, by nejen Škoty a Iry, alebrž i Turky a Sarraceny čítáno i poznáváno býti mohlo. Budiž; smáli by se mnozí, avšak jímáni by jím byli někteří. Kéžby odtud nad klečí něco sobě prozpěvoval rolník! aby odtud co to nad paprsky svými pěl tkadlec! by takovými básněmi tesknost cesty sobě oblehčoval poutník! bohdej by z něho šly všeliké křesťanů roz-

mluvy! Takovými zajisté obyčejně býváme, NB.
jakými bývají každodenní naše rozprávky.
Ať postíhá kde kdo, co může, ať vyjadřuje
kde kdo, co může. Kdo zadnějším jest, ať
nezávidí předcházejícímu, kdo přednějším
ať zove za sebou jdoucího, ať nepohrdá jím.
Pročež obmezujeme zaměstknání všech
obecné na málo které? A u konce: Co nás koli
tedy na křtu přísahala na slova Kristova (však
přísahali-li jsme z té duše), hned za samým rodičův objímáním a zapěstotami chův zapojujme
se Kristovým učením. Neboť i nejhlouběji
tkví, a nejpevněji vázne, čím nejprve napojila se nevzdělaná ona mysli nádobka. Krista
prvá oslavujž žvatlavost, z jeho evangelií
prvé vzdělávejž se dětství, i tak žádám, by
on předně byl předkládán, by i od dětí byl
milován. V těch potom ať pobývají studiích,
až by nenáhlými přírůstky vyspěly v muže
v Kristu silného. Šťasten ten, koho v těchto
písmech smrť zajde. Jich tedy vším srdcem
žízněme všickni, je oblibujme, v nich ustavně bývejme, je líbejme, na nich konečně
zemírejme, v ně se proměňujme, poněvadž ve
snažnosti se mění obyčejové atd. Týž Erasmus
praví v jádru bohosloví (in compendio theologiae): Nebylo by nerozvážlivo mým soudem naučiti se
do slova knihám božím, byť jim třebas nebylo srozuměno, jak jistí Augustinus atd.
Dokonce tedy křesťanskými školami ať nehlučí NB.
Plautus, at ne Terentius, ne Ovid, ne Aristoteles, nýbrž, NB.
Mojžíš, David, Kristus; i vymyšleny ať jsou způsoby
kterými by písmo svaté naprosto jako abeceda mládeži
bohu posvěcené (všecky pak křesťanů děti jsou
svaty 1. Kor. VII. 14.) domácky známým činěno bylo.
Jakož zajisté ze zvukův a znaků písmen NB.
všecka řeč se snová, tak z počátků písem

božích vyvstává všecka náboženství a pobožnosti stavba.

XII. 21. Čemukoli z písma bývá se učeno, ať odnáší se k víře, lásce, naději.

Nebo tyto tři věci jsou nejvyššími oněmi třídami ke kterým všecko se odnáší, co bohu vidělo se vyjeviti nám slovy svými. Něco totiž zjevuje, abychom věděli, něco přikazuje, abychom činili, něco také zaslibuje, abychom od dobrotivosti jeho očekávali toho v tomto a budoucím životě. Aniž ve všem písmě něco se naskýtá, co by neodnášelo se k něčemu v těch hlavních článcích. Tomu tedy vyrozumívati ať učeni bývají všickni, by s rozumem uměli se obírati s výroky božími.

XIII. 22. Víře, lásce, naději ať učeno bývá ke skutkům.

Nebo třeba již hned od prvého cvičení skutečné [praktické] vzdělávati křesťany, ne tvárné [theoretické], chceme-li míti pravé křesťany. Náboženství jest věcí živou, ne tvárnou, živosť tedy svou ať skutkem projevuje, jakož símě živé v zem dobrou dané ihned se vyklívá. Odtud žádá písmo víry dělající (Gal. V. 6.) sic bez toho nazývá ji mrtvou (Jak. II. 20.) žádajíc také naděje živé. (1. Petr. I. 3.) Odtud přečasto v zákoně slovo, že to, co se zjevuje, bohem zjevováno bývá, bychom to činili. A Kristus: Znáte-li tyto věci, blahoslaveni jste, budete-li je činiti (Jan XIII. 17.)

XIV. 23. Víře, lásce, naději ke skutkům příhodně budou vyučováni, budou-li děti (a to všecky) učeny, by silně všemu, co bůh zjevuje, věřily, by vše, co přikazuje, konaly, by všeho, co slibuje, čekaly.

Znamenati to jest a pilně mládeži v mysl vkládati, any, chtějí-li, by slovo boží jim bylo silou od boha ku spasení, přinášely srdce pokorné a zbožné, hotové vždy a všude ve všem podkloňovati se bohu,

anobrž již skutkem se podkloňující. Jakož zajisté slunce nic svým světlem nevyjevuje tomu, kdo očí otevříti nechce, a krmě předložené nikoho nenasycují, kdo zdráhá se jísti: tak boží myslem poskytnuté světlo i skutkům našim dána pravidla a zaslíbená bojícím se boha blaženosť na darmo by byly, kdybychom toho neujímali věrou hotovou, láskou vroucí i nadějí silnou. Jakož Abraham, otec věřících, i věcem rozumu nepodobným důvěřoval, víru slovům božím dávaje, jakož velmi příkré tělu věci konal (jakož bylo opustiti otčinu, obětovati syna atd.) rozkazů božích poslouchaje a naději měl, kde nebylo ničeho se nadívati, na zámluvy boží se spouštěje. A taková tato víra živá a skutečná počtena mu byla za spravedlnosť. Čehož aby sami v sobě doznávali a stále ostříhali, mají učeni býti ti, kteříkoli odevzdávají se bohu.

24. Čemukoli také po písmu svatém vyučována bývá křesťanská mládež (vědám, uměním, jazykům atd.), tomu vyučována bývá podřízeně za písmy svatými, totiž aby mohli znamenati i cele srozumívati, že všecko jest pouhou marností, nenese-li se k bohu a k životu budoucímu. XV.

Chválen od starých Sokrates, že filosofii od holých a lapavých ohledávání převedl na mravy; a apoštolé hlásali, že od lapavých zákona leda otázek přivodí křesťany ku sladké lásce Kristově (1. Tim. I. 5. 6, 7, atd.) jakož i někteří novější zbožní bohoslovci od rozepři spletených, více církev hubících než vzdělávajících, k ostříhání svědomí a ke skutkům. O slitujž se nad námi bože, bychom všeobecný běh i způsob nalezli, kudy bychom platně poučeni byli, všecko, čím kromě boha zaměstknává se rozum lidský, přenášeti na boha, i na snažnosti o život nebeský všecka života tohoto zaneprázdnění, ve které se

NB. 1. 2. 3.

zaplétá a hrouzí svět tento! To by pak bylo svatým jakýmsi žebříkem, po kterém by ve všem, co jest a se děje, mysli naše bez závady vystupovaly k onomu svrchovanému i věčnému všech věcí ochranci, prameni blahoslavenství pravého!

XVI. 25. Bohoslužbě vnitřní a zevnitřní by velmi nábožně se oddávali, k tomu vedeni nechať jsou všickni, by vnitřní bez zevnitřní nechladla, zevnitřní bez vnitřní nezvrhala se v pokrytství.

Zevnitřní bohoslužbou jest řeč o bohu, kázání a poslouchání slova božího, modlitba na kolenou skloněných, chvály písněmi prozpěvované, přijímání svátostí i jiní posvátní obřadové veřejní a soukromní. Vnitřní pak bohoslužbou jest ustavičné myšlení na boží přítomnosť, bázeň boží a láska k němu, sebe zapírání i v ruce boží se odevzdávání, totiž vůle hotová činiti a trpěti vše, co bohu by se líbilo. Pojiti toto sluší, nikoli různo trhati, nejen proto, že spravedlivo jest, aby veleben byl bůh tělem a duchem naším, kteréžto věci jeho jsou (1. Kor. VI. 20.), ale také proto, že bez nebezpečí trhati toho nelze. Nebo zevnitřní obřady bez pravdy vnitřní má bůh v ohavnosti. Kdož toho hledá z rukou vašich atd. (Isai. I. 12.
NB. a jinde); proto že totiž bůh duch jest, chce, by se mu modleno bylo v duchu a v pravdě (Jan IV. 24). A zase poněvadž nejsme pouze duchovni, ale tělesni a smyslni, třeba týtýž vzbuzovati smysly naše zevnitřně k činění toho, co vnitřně konati se má v duchu a v pravdě. I proto bůh ač vnitřních věcí nejhlavněji pohledává, přece zevnitřní spolu
NB. nařídil a chce, by jich bylo ostříháno. Kristus sám ač bohoslužbu nového zákona obřadu oprostil a učil, že v duchu a v pravdě bohu jest sloužiti; přece modlil se otci s tváří skloněnou a konal modlitbu tu pořád třebas celé noci, navštěvoval shro-

máždění svatá, poslouchal a dotazoval se učitelů zákona, kázal slovo, zpíval písně atd. K náboženství tedy když vzděláváme mládež, vzdělávejme cele, zevnitř a vnitř, nevzdělávejme ni pokrytců, povrchních totiž, lichých, tvárných, licoměrných ctitelů boha, ni fanatiků kochajících se ve snech jejich a vyprázdňujících opovrháním zevnitřní služby církevní řád a slušnosť ni naposledy chladných lidí, kdyby zevnitřní věci vnitřním podnětu, vnitřní zevnitřním života nedodávaly.

26. Ku zevnitřním skutkům bohem přikázaným pilně sluší navoditi děti, by věděly, že víru svou skutky ukazovati, jest pravým křesťanstvím. XVII.

Takovými skutky jsou ve středmosti, ve spravedlnosti, v milosrdenství, v trpělivosti cvičení, kterých nesluší nikdy opouštěti. Nebo nenese-li víra naše takového ovoce, ukazuje se mrtvou býti (Jak. II.) Avšak třeba jí živé býti, jest-li spásna.

27. Nechať také vyučují se bedlivě rozeznávati účely dobrodiní a soudů božích, by uměly všech užívati náležité, žádného zle. XVIII.

Fulgentius 2 (epist. 2. ke Gallovi) dělí dobrodiní boží na tré. O některých praví, že budou trvati věčně o jiných, že jsou napomáhající k dosažení věčnosti, o jiných naposledy že jsou jenom toliko ku potřebě života nynějšího. Prvého způsobu jsou mu poznání boha, utěšení v duchu svatém a láska boží rozlévající se v srdcích našich. Druhého způsobu praví, že jsou víra naděje, a milosrdenství k bližním; třetího, že zdraví, bohatství, přátelé a ostatní zevnitřní věci, které samy sebou nikoho nečiní ni blažena ni bídna. *NB.*

Týmže způsobem nechať se vyučují, že trojího jsou způsobu soudy boží čili tresty; některé (kterým věčně odpustiti uložil bůh) že káráni bývají zde a cvičeni pod křížem, aby čistěni a bíleni byli (Dan. XI. 35

Zjev. VII. 14) jako Lazar; jiným že zde odpouštěno bývá, by trestáni byli na věky, jako bohatý hodovník; jiných tresty že počínají se zde, by protáhly se do věčnosti, jako Saulův, Antiochův, Herodův, Judův atd. Vyučování tedy buďtež lidé všecko rozeznávati, by dobry smyslnými oklamáni jsouce přednosti nedávali tomu, co k tomuto jen času sluší, i aby ne tak nynějších neřestí jako pekla lekati se uměli i strachovati nejvíce ne těch, kteří tělo jenom zabiti mohou a potom nemají, coby víc učinili, ale onoho který i tělo zahubiti může i duši do pekla uvrci (Luk. XII. 4. 5.)

IX. 28. A napomínány dítky buďtež že nejbezpečnější života cestou jesti cesta kříže, i že proto po ní napřed šel vůdce cesty Kristus, že na ni zove jiné, že po ní vede ty, kterým nejlépe přeje.

NB. Tajemství spasení našeho na kříži jest vykonáno, na kříži záleží, kterým totiž mrtví se starý Adam, aby žil nový podle boha stvořený. Protož bůh, které miluje, trestá a jako s Kristem na kříž přibíjí, by je s Kristem vzkříšené posadil na pravici svou na výsostech. Toto slovo kříže ač jest mocí boží ke spasení těch, kteří věří, přece jest bláznovstvím a pohoršením tělu (1. Kor. I. 18), že naprosto třeba to dobře a dobře v mysl křesťanům vkládati, aby tudy rozuměli, že učeníky Kristovými býti nemohou, leč sami sebe zaprou a ramena podstaví nésti kříž Kristův (viz Luk. XIV. 26. do konce) i hotovi budou po všecken život svůj jíti, kamkoli je povede bůh.

XX. 29. Prohlédati pak k tomu, aby, když tomu všemu učeno bude, nic odporných tomu příkladů se nenaskýtalo.

To jest pozor sluší na to míti, by chlapci rouhání, křivých přísah, rozličného na darmo jména božího braní i ostatních bezbožností neslýchali a nevídali, nýbrž znamenali, kamkoli se obracejí, úctu k bož-

ství, šetrnosť náboženství, ostříhání svědomí. A přihází-li se něco jinak doma nebo ve škole, aby cítili, že nic bez trestu promíjeno nebývá, nýbrž káráno přísně, by trest za uražení božství vždy zuřivější než za pochybení proti Priscianovi nebo za jiný zevnitřní výstupek ukázal, čeho nejpříze a nejvíce jest se vystříhati.

30. Naposledy, protože v tomto světa a XXI.
přírody porušení nikdy tolik neprospíváme, kolik máme, a prospíváme-li maličko, že též porušené tělo snadno v zalibování se sobě a v duchovní pýchu upadá, odkud (an bůh pyšným se protiví) nejvyšší jest nebezpečí spasení; všickni křesťané mají časně učeni býti, že naše dobré snažnosti a skutky za nedokonalostí svou ničím nejsou, nepřispěje-li nám dokonalostí svou Kristus, onen boží beránek hříchy světa snímající, ve kterém samotném otci se zalíbilo atd. Toho tedy třeba vzývati, na toho jediného se spouštěti.

Tak teprve v bezpečí postavíme naději o svém a svých spasení, když založíme ji na Kristu, onom úhelném kameni, který jakož jest vší dokonalosti v nebi a na zemi vrchem, tak jest víry, lásky, naděje a spasení našeho i počinatelem i dokonavatelem samotným a jediným. Jakožto kterého otec proto s nebe poslal, aby Immanuelem (bohočlověkem) se stana s bohem spojil lidi, a vezma člověčenství na sebe aby ukázal přesvatě žije lidem vzor božského života, a nevinně zemra aby shladil pokuty světa sám sebou, i obmyl nás ze hříchů našich krví svou, a naposledy z mrtvých vstana aby ukázal, že smrť smrtí přemožena, a na nebe vstoupě i odtud ducha svatého, základ spasení našeho, sesýlaje aby jím v nás jako ve chrámech svých i přebýval i nás řídil a ke spasení ostříhal, pokud zde v boji jsme, a aby nás potom vzkřísil a pojal k sobě, bychom i my byli, kde sám jest, a spatřovali slávu jeho atd.

31. Tomu jedinému všech spasiteli věčnému s otcem a duchem sv. budiž chvála a česť a požehnání a sláva na věky věkův, amen.

32. Ale však třeba bude částečný vyměřiti způsob, kterak toto vše právě provoditi po všech škol třídách.

Hlava XXV.

Chceme-li školy po pravých pravého křesťanství pravidlech naprosto přetvořeny míti, že pohanů knihy buď jest odbyti, neb alespoň opatrněji než posud s nimi se obírati.

K čemu se zde raditi počíná,

Nevyhnutná nás nutí potřeba věc, o které ve hlavě předchozí leda zmínka jest učiněna, šíře provoditi. Chceme-li totiž právě křesťanské míti školy, že třeba vyobcovati zástup učitelů pohanských. Čehož nejprve předložíme příčiny pilné, pak poučíme, kteraké opatrnosti jest jímati se při oněch světa mudrcích, by proto přece našimi se staly všecky jejich krásné myšlenky, výroky, skutky.

a kterakou k bohu horlivostí.

2. Horliti o tuto věc dohání nás láska slávy boží i spasení lidského, ani vidíme, že nejpřednější křesťanů školy dle jména toliko Krista hlásají, jinak že jim rozkošemi jsou sami Terentiové, Plautové, Ciceronové, Ovidové, Catullové a Tibullové, Musy a Venuše. Odkud se stává, že raději svět než Krista sobě chutnáme, *(Žel!)* i že třeba křesťanů v samém křesťanstvu hledati; proto že totiž největším vzdělancům kde kterým až i boží moudrosti zástupcům, bohoslovcům, Kristus toliko larvy poskýtá, krev pak a ducha Aristoteles s ostatním pohanů zástupem. A toť jest křesťanské svobody hrozným zneužíváním i přemrzkým znesvěcováním a věcí plnou nebezpečí. Nebo:

3. Předně, k nebi zrozeny jsou obrozené duchem božím dítky naše, proto k nebi mají se vzdělávati občané i vcházeti ve známosť nejpředněji s nebešťany, bohem, Kristem, anděly, Abrahamem, Isákem, Jakubem atd. A to aby se nejprve konalo, všecko ostatní zatím odkládalo, jesti rada, jednak pro života toho nejistotu, aby snad někdo nepřipraven jsa vychvácen nebyl, jednak proto že prvé dojmy nejlépe váznou i činí (jsou-li svaty) bezpečnější vše ostatní, čímž potom v životě jest se obírati.

Příčiny, proč pohanské knihy mají ze škol křesťanských vyhoštěny, boží pak knihy uvedeny býti.

První.

4. Pak, ačkoli bůh hojně postaral se o lid svůj vyvolený, přece neukázal mu školy kromě v síňcích svých, kde sám se nám vystavil za učitele, nás za žáky, za učení pak slovo výpovědí svých. Tak zajisté mluví skrze Mojžíše: Slyš Israeli hospodin bůh tvůj, bůh jeden jest. Protož, milovati budeš hospodina boha svého ze všeho srdce svého, a ze vší duše své a ze vší síly své. A budou slova tato, kteráž já přikazuji tobě dnes, v srdci tvém, a budeš je opětovati synům svým a mluviti o nich, když sedneš v domě svém, i když půjdeš cestou, léhaje a vstávaje atd. (5 Mojž. VI. 4. atd.) A skrze Isaiáše: Já hospodin bůh tvůj učím tě, aby prospěch bral a vodím tě po cestě, po kteréž by chodil (48. 17.) Též: Nemá-liž se lid na bohu svém dotazovati? (VIII. 19.) A Kristus, zpytujte písma (Jan. V. 39.)

Druhá.

5. Že tento také hlas jeho přeskvělým jest rozumu našeho světlem i velmi dokonalým skutků pravidlem a v obém velmi dostatečnou naší mdlobě pomocí, dostatkem osvědčil těmito slovy: Viztež, učilť jsem vás ustanovením a soudům! Ostříhejtež tedy a čiňte je; nebo to jest moudrosť vaše a opatrnosť vaše před očima národů, kteří slyšíce je řeknou: Jistě lid moudrý a rozumný, ná-

Třetí.

rod veliký tento jest (5. Mojž. IV. 5, 6.) A Josuovi vypovídá tak: Neodejdeť kniha zákona tohoto od úst tvých, ale přemyšlovati budeš o něm dnem i nocí; nebo tehdá šťastný budeš, na cestách svých a tehdáž opatrný budeš (Josue I. 8.) Skrze Davida pak: Zákon hospodinův jest dokonalý, občerstvující duši, hospodinovo svědectví pravé, moudrosť dávající neumělým atd. (Žalm XIX. 8.) Až i apoštol svědčí, že písmo od boha jest vdechnuto a užitečno k učení atd., aby byl dokonalý člověk boží (2. Tim. III. 16. 17). Což jednostejně nejmoudřejší lidé (rozuměj křesťany právě osvícené) uznávali a vyznávali. Chrysostomus řekl: Čemukoli třeba se buď učiti nebo toho nepovědomu býti, tomu učíme se v písmech. Cassiodorus: Školou nebeskou, návodem k životu, posluchárnou pravdy, naukou jistojistě zvláštní jesti písmo, které žáky zaměstknává smysly užitečnými, ne pak marným slov vabem atd.

Čtvrtá 6. Zjevně pak bůh zapověděl lidu svému učeni pohanův a jich obyčeje. Cestě pohanů neučte se (dí Jerem X. 2.) Též: Zdali není boha v Israeli, že jdete dotazovat se Belzebuba, boha Akaronského? (4. Král. I. 3.) Nemá-liž se lid na bohu svém dotazovat? k mrtvým-liž by místo živých se utekl? Anobrž k zákonu a svědectví. Pak-li nechtí, nechať mluví vedle slova toho, v němž není žádné záře (Isai. VIII. 19. 20.) Proč to? totiž protože všeliká moudrosť ode pána jest a s ním toliko zůstává na věky. Sic kořen moudrosti komu jest zjeven? (Sirach I. 1. 6.) Ač světlo vídali i na zemi bydlili, ale cesty umění nepoznali, aniž porozuměli stezkám jeho atd. Není slýcháno v zemi kananejské, ani vídáno v Témanu, aniž synové Agarští, kteří vyhledávali opa-

trnosti, kteráž ze země jest, vykládači pohádek a vyhledávatelé rozumnosti, cesty moudrosti poznali. Ale kterýž ví všecko, povědom jest jí a vyhledal všelikou cestu umění a dal je Jakobovi služebníku a Israelovi milému svému. (Bar. III. 20, 21, 22, 23, 32, 37). Neučiniltě tak žádnému národu, a protož jeho soudů nepoznali (Žalm CXLVII. 9.)

7. Pakli kdy od zákona jeho ku vnadám lidské obraznosti uchýlil se lid jeho, bůh vytýkal mu netoliko nerozum, že studnici moudrosti opustili, (Bar. III. 12.), ale dvojí zlosť, že opustili pramen vod živých, aby sobě vykopali čisterny děravé, kteréž nedrží vody (Jerem. II. 13.) A skrze Ozeáše touže, že lid jeho příliš pohrává s pohany, dodává: Toho, což jsem jemu zvláštního v hojnosti napsal v zákoně svém, neváží sobě, rovně jako cizí věci, (Osea. VIII. 12.) A co boha-dle činí jiného oni křesťané, kterými knihy pohanů rukou přemítány bývají dnem nocí, kterým pak svatá boží kniha jako věc cizí, k nim nepříslušná na žádné není péči? ježto přece není daremné slovo, abyste jím bez bázně trestání pohrdnouti měli, ale jest život váš, jakož bůh svědčí (5. Mojž. XXXII. 47.) *Pátá*

8. Proto pravá církev i praví boží ctitelé nehledali nižádné školy kromě ve slově božím, moudrosti odtud pravé a nebeské, která jest nade všecku světskou, hojně se dobírajíce. Nebo tak David o sobě: Nade všecky nepřátele mé moudřejšího mne činíš přikázaními svými; ano i nade všecky své učitele rozumnější jsem učiněn, nebo svědectví tvá jsou má přemyšlování atd. (Žalm CXIX. 98. atd.) Podobně Šalomoun, nejmoudřejší ze smrtelníků, vyznává: Hospodin dává moudrosť, z úst jeho pochází umění a opatrnosť (Přísl. II. 6.). Svědčí i Sirach (ve předmluvě na knihu svou), že jeho ovšem přeznamenitá moudrosť čerpána byla z čítání *Šestá*

zákona a proroků. Odtud ona světců plesání, když, světlo ve světle božím viděli (Žalm III. 10.) Blahoslaveni jsme Israeli, že které věci líbí se bohu nám známy jsou. (Bar. IV. 4) Pane, ke komu půjdeme? a ty slova věčného života máš. (Jan VI. 68.)

Sedmá 9. Příkladové všech věkův ukazují, že kolikrát církev od těchto studnic israelských se uchýlila, že tolikráte to bylo příčinou svodu a bludův. O israelské církvi z prorockých naříkání jest to dosti známo, o křesťanské pak z dějin srozumívá se, že dokud od apoštolův a apoštolských mužů samo evangelia učení pilně vedeno bylo, že dotud přesnosť víry trvala. Jak mile pak hromadně v církev se míšeli pohané, chladla i prvotná horlivosť i bedlivosť při oddělování čistých věcí od nečistých, i proto jali se čítati knihy pohanů nejprve sice soukromně, brzy veřejně, i vidíme, která učení směsice a zmatenosť za tím šla. Ztracen byl klíč umění právě těmi, kteří se honosili, že jest u nich samotných. Odtud vznikly místo článků víry zámysly domněnek neskonalé, odtud roztržky a rozepře, jichžto ještě neukazuje se konec, odtud ustydla láska a utuchla pobožnosť, a tak pode jmenem křesťanství ožilo pohanství, i panuje. Pohrůžka zajisté boha hospodina musila dojíti, aby kteří nechtí mluviti vedle slova božího, neměli žádné záře ranní. (Isai VIII. 20.) Proto naplnil je hospodin duchem chropotu a zavřel oči těch, aby jim bylo všeliké vidění podobné slovům knihy zapečetěné atd., protože báli se boha po přikázáních a učeních lidských atd. (Isai XXIX. 10. 11, 13, 14.) O jak právě na nich také dochází to, co o pohanských mudrácích vysvědčil duch svatý, že marni učiněni jsou v myšleních svých a zatmíno jest nemoudré srdce jejich (Řím. I. 21.) Protož má-li šťastně církev od naprznění vyčištěna býti, žádná nepozůstává jistší cesta, než abychom svůdné lidské smyšlénky opustíce k samotným čistým isra-

elským studnicím se navrátili, i bohu a slovu jeho sebe a dítky své k učení a vědění odevzdali. Tak teprve se stane, co předpovědíno jest, že všickni synové církve vyučeni budou od hospodina. (Isai. LIV. 13.)

10. Aniž ovšem důstojnosť nás křesťanů (kteří skrze Krista syny božími jsme učiněni i královským kněžstvem a dědici budoucího věku) dopouští nám a dítkám našim tak se opomítati a v nebezpečenství se sázeti, abychom se světskými pohany tak úzké vedli družství i je za miláčky měli. Nebo jistě dáváni nebývají za učitele synům královským a knížecím fatkáři, kratochvilníci, šaškové než muži vážní moudří, zbožní. A my nerdíme se synáčkům krále králů, bratříčkům Kristovým, dědicům věčnosti dávati za učitele žertovného Plauta, bujného Catulla, nečistého Ovidia, bezbožného posměvače boha Luciana, oplzlého Martiala i jiné z onoho zástupu známosti a bázně pravého boha prázdného; který poněvadž sám bez naděje o lepším životě žil i v blátě přítomného života jenom toliko se válel, nemůže s sebou v téže nešvary neuvalovati těch, kteří společnosť vedou s ním. Dosti již, ach dosti jsme bláznili, o křesťané! zde již tomu konec budiž. Nebo bůh zůve nás k lepším věcem, za zovoucím jíti slušno. Kristus, věčná boží moudrosť, otevřel synům božím v domě svém školu, kde za ředitele a svrchovaného zprávce odbývá sám duch svatý, za professory a učitele proroci a apoštolé, všickni pravou moudrosti obdaření, všickni slovem a příkladem pravdy a spásy cestu zřejmě ukazující, muži svatí, kde žáky jsou samotní vyvolenci boží, prvotiny z lidí vykoupené bohem a beránkem, dohledači pak a strážci andělé a archandělé, knížetsva a moci na nebesích (Efez. III. 10). Kde cokoli se přednáší, přináší umění

Osmá

Škola boží.

NB.

nade všecky lidského mozku důmysly pravé, jisté, dokonalé a vztahující se ke všelikým potřebám tohoto a budoucího živòta. Sama zajisté ústa boží jsou onou studnicí, odkud se vyřinují všelici moudrosti pravé potůčkové, sama tvář boží pochodní onou, odkudž paprskové pravého světla se vyrážejí, samo slovo boží kořenem oním, odkud ratolesti pravé rozumnosti vyrůstají. Blahoslaveni tedy, kteří ke tváři boží patří, na ústa jeho pozor mají, slova jeho srdcem uchycují! protože to jedinou, samotnou, pravou, neomylnou pravé a věčné moudrosti jesti cestou, mimo niž jiné není.

Devátá 11. Aniž náleží mlčením pominouti, jak opravdově bůh lidu svému pozůstalosti pohanů zapověděl, i co z toho pošlo těm, kteří pohrůžky této nešetřili. Vyplení hospodin národy ty od tváři tvé atd. Ryté pak bohy jejich ohněm popálíš. Nepožádáš stříbra a zlata, kteréž jest na nich, aniž ho sobě vezmeš, aby nebylo tobě osidlem, neb ohavnosť jest hospodinu bohu tvému. Aniž vneseš, co z modly do domu svého, abys nebyl proklatý jakož i ona sama (5. Mojž. VII. 22, 25, 26.) A ve hlavě XII. Kdyžby vyplenil hospodin bůh tvůj od tváři tvé národy, vystříhej se, abys neuvázl v osidle jda za nimi! Když by již vyhlazeni byli od tváři tvé, nevyptávej se na bohy jejich, říkaje, jak jsou sloužili národové ti bohům svým, tak i já učiním. Než cožkoli já přikazuji vám, ostříhati budete číníce to nepřidáte k tomu aniž co z toho ujmete. (5. Mojž. XII. 29 atd.) Což ačkoli jim po vítězství v paměť zase uvodil Jozue i radil, by modly pryč dány byly (Joz. XXIV. 23.), však poněvadž poslušni nebyli, učiněny jsou jim osidlem tyto pohanské pozůstalosti, aby ustavičně v modlářství zase ubíhali až

do zkažení obojího království. A my nemáme sobě usmysliti, kajíce se cizím příkladem.

12. Avšak knihy nejsou modlami, dí někdo. Odpověď: Ale jsou pozůstalosti pohanův oněch kteréž vyhladil hospodin bůh náš před tváří lidu svého křesťanského, jako tamto, avšak nebezpečnějšími než tamto. Nebo tamto toliko v osidla jímáni byli ti, jejichž zhlupělo srdce (Jerem. X. 14.), tuto i nejmoudřejší kde kteří mohou býti zklamáni (Kolos. II. 8.) Tamto byla díla rukou lidských (jakož bůh mluvívá bláznovství modlařům vytýkaje), tuto díla lidského vtipu. Tam blesk zlata a stříbra mámil oči, tuto chvalebnosť tělesné moudrosti oslepuje mysl. A co? odpíráš že knihy pohanské nejsou modlami? Kdo tedy Juliana císaře od Krista svedl? kdo papeže Leona X. zmámil, by dějiny o Kristu za báje měl? čím tedy duchem nadšen jsa kardinal Bembus 2) odvodil Sadoleta od čítání písem svatých (že na tak znamenitého muže hlouposti tyto neslušejí.) Co i dnes ještě v neznabožství uvaluje tolik moudrých Vlachův a jiné? Ó by pak i v obnovené Kristově církvi nebylo těch, které Cicero, Plautus, Ovidius atd. smrtelnou jakousi voní od písem sv. po sobě táhnou? *Knihy pohanů modlami*

13. Dí-li kdo: Zlého užívání nesluší přičítati věcem než osobám, také prý jsou pobožní křesťané, kterým čítati pohany nic neškodí. Odpovídá apoštol: Víme, že modla nic není, ale ne ve všecht je to umění (totiž rozeznávati něco od něčeho). Ale vizte, ať by snad ta vaše moc nebyla k urážce mdlým (1. Kor. VIII 4, 7, 9). Ač tedy bůh milosrdný od záhuby mnohé zachovává, my však vymluveni nejsme, trpíme-li vědouce i chtíce nástrahy takovéto (rozličné pravím lidského mozku nebo také ďábelské lsti nálezky) líčidlem lepoty a švarnosti přitřené, ano jisto jest, že jimi někteří, ba přenejedni zmámeni a zavedeni jsou v osidla ďábelská. Poslouchejme raději boha, modl do domů svých nevnášejme, Dagona vedle archy smlou- *Vytáčka.*

vy nestavějme, moudrosti oné, která je s hůry, nesměšujme s moudrostí zemskou, zvířecí a ďábelskou, a příčin nedávejme, by proti synům našim vzbuzena byla horlivosť boží.

Allegoria. 14. Neboť i to snad sem přísluší, co že v obrazu se stalo, Mojžíš připomíná. Když Nádab a Abiu synové Aronovi, mladiství kněží (povinnosti své ještě dosti povědomi nejsouce) místo svatého ohně do kadidelnic svých cizí oheň dali (t. j. obecný), by kadili před hospodinem, zaraženi jsou ohněm božím a zemřeli tu před hospodinem (3. Mojž. X. 1. atd). Což pak jsou křesťanů dítky než mladistvé ono kněžstvo svaté, již posvěcené k obětování duchovních obětí bohu (1. Petr. II. 5.) Jejichžto kadidelnice, mysli, naplňujeme-li cizím ohněm, co jiného než je umítáme zuřivosti hněvu božího? Zdaž pak není a býti nemusí cizím čímsi srdci křesťanskému, cokoliv odjinud přichází než od ducha božího? Takovým pak čímsi jsou přemnohé pohanských mudrcův a básníků pošetilosti, jakož svědčí apoštol (Řím. I. 21, 22. Kolos. II. 8. 9.) A básnictví ne bez příčiny prozval Hieronymus vínem ďábelským, kterým opojuje a v ospanlivosti ustanovuje mysli neopatrné i jim přivodí sny domněnek nemotorných, lákání nebezpečných i žádostí přemrzutých. Sluší se tedy vystříhati takovýchto kouzel ďábelských.

Efezských sluší následovati. 15. Neuposlechneme-li boha k bezpečnějším těmto věcem radícího, proti nám na soudu stanou onino Efezští, kteří jak mile se jim zablesklo světlo moudrosti boží, popálili všecky všetečné knihy, sobě jakožto křesťanům napotom neužitečné. (Skutky XIX, 19.) A (stanou proti nim) nynější církve řecké, které ač od předků svých za nejmoudřejší na světě národ pokládaných mudrcké a básnické knihy oním ušlechtilým svým nářečím sepsány mají, přece zapověděly sobě a svojině čítati je trestem kletbou. Odkudž se stalo, ač záplavou barbarství v mnohou nevědomosť a pověrčivosť zašly, že je přece bůh posavad uchovává od antikristových pomyjí bludů. V té věci tedy naprosto následování

hodni jsou, aby (však za uvedením k tomu ještě většího studia písem svatých) snáze vzdáleny byly z pohanstva ostavené mrákoty zmatků, (proto že v božím toliko světle vidí se světlo (Žalm XXXVI. 10). Dome Jakubův, nuže poďtež i vy, a choďme ve světle boha svého (Isai II. 5.)

16. Vizme však, kterými důvody proti tomu povstává rozum lidský, na způsob hadů se svíjeje, aby v poslušenství víry jímán býti a se hospodinu oddati nemusel. Takto nastupují na to. *Odporové se zde zpraví*

17. Veliká jest ve knihách mudrců, řečníků, básníků složena moudrosť. Odp. Hodni jsou mrákot, kteří od světla odvracují oči. Všaktě i sově soumrak polednem se zdá, ale ku světlu zrození živočichové jinak vědí. O člověče marný, kdokoli v mrákotách lidského důmyslu světla jasného hledáš, pozdvihni vzhůru očí! S nebe jde světlo pravé od otce světel! V lidských věcech třpytí-li se co nebo blýští, jiskřičky jsou, které se jim jakožto ve tmách stojícím svítiti a něčím se býti zdály, nám pak, kterým pochodně svítící v ruce dány (přeskvělé slovo boží), nač jsou jiskry? Nebo buď že o přírodě se hádají, co než že kůru hlodou, 3) k jádru nepronikají? Ale v písmech svatých sám přírody pán vypravuje o skutcích svých velebná tajemství, vykládaje všech tvoru viditelných a neviditelných prvé a poslední povahy. Mluví-li o mravech mudrci, činí, co s oblepenými křídly ptačata činívají, že velikým sic úsilím se třepají, nikam však dále sebou nehýbají. Avšak písmo má pravá cností vyličování s ostrým povzbuzováním do morků kostí pronikajícím i živé na všecko příklady. Když pobožnosti učiti chtějí pohané, pověře učí, jakožto nezapojení pravou známosti ni boha ni vůle jeho. Tmy přikrývají zemi a mrákota národy, ale nad Sionem vzchází hospodin, zde vidí se sláva jeho. (Isai LX. 2.) Ač by tedy synům světla volno bylo k synům tmy někdy přistupovati, by uznamena- *1. o veliké ve knihách pohanů moudrosti.*

jíce rozdíl sami mocněji na cestě světla plesali, jejich pak mrákot litovali, avšak chtíti jiskry jejich předkládati světlu našemu jest nesmyslnost nesnosná a bezpravná proti bohu a dušem našim. Co platno ve světských prospívati naukách a hynouti v božích? po vrátkých jíti zámyslech a nebeská ošklivíti sobě tajemství? Jest se vystříhati a varovati z lásky k písmům svatým, takových knih, které zevnitř vymluvnosti slov se stkvějí a vnitř prázdnými ostávají cnosti a moudrosti, praví Isidor. Aj to chvála knih těch! Skořepinami prý jsou bez jádra. Soud o nich Filipa Melanchtona jest takový: Čemu jinému vůbec učí mudrcové, když někteří nejlépe učí, než důvěřování sobě a samomilenství. M. Cicero v mezech dobra a zla cení všeliký cnosti způsob po samomilství a samosvojnosti. Co v Platonu jest nadutosti a soběhrdství? I zdá mi se, že nesnadno se státi může, aby z oné Platonovy ctižádosti neuhonil sobě jaké také ouhony, vpadne-li na četbu jeho vtip sám ze sebe vznešený a silný. Učení Aristotelovo jest vůbec jakýsi chtíč hádati se, že jsme ho mezi spisovateli mravoučné filosofie ani posledního místa hodna nesoudili atd. (V nástinu bohosloví, v oddíle o hříchu).

2. o potřebnosti jich příčinou filosofie.

18. Též praví, neučí-li právě bohosloví, přece učí filosofii, které dobrati se nelze z knihy svaté ku potřebě spasení dané. Odp. Studnice moudrosti jesti slovo boha na výsostech (Sirach I. 5.) Pravá pak filosofie ničím není než pravou známostí boha a skutků jeho, které odjinud pravěji nelze se naučiti než z úst božích. Odtud Augustin chvály písma vypravuje vkládá toto: Tu jest filosofie, protože všecky všech přirozených věcí příčiny v bohu stvořiteli jsou. Tu etika

protože dobrý a počestný život odjinud se nevzdělává než když to, co milovati třeba, a kterak milovati třeba, milováno bývá t. j. bůh a bližní Tu logika, protože pravdou i světlem duše rozumné není než bůh. Tu také chvalnější státu blaho, aniž pak jinak nejlépe zachovává se obec než na základu a svazu víry i pevné svornosti, když obecné dobré oblibováno bývá, kterýmž nejsvrchovanějším a nejpravějším jesti bůh. A prokázali již tohoto věku někteří, že základy všech věd a um filosofických obsaženy jsou v písmě pravěji než jinde, že podivuhodno jesti ducha sv. místrovství, který jakkoli nejpředněji směřuje poučiti o věcech neviditelných a věčných, přece spolu všude vyjevuje povahy věcí přirozených a řemeslných, i poskýtá pravidel na všecko, co moudře jest mysliti a konati, čehož všeho sotva stín lze nalézti ve filosofech pohanů. Napsal-li tedy právé nejeden z bohoslovců, že ona ušlechtilá moudrosť Šalomounova, v tom byla, žc zákon boží rozvedl do domů, škol, dvorů: my, kdybychom ve mládež místo pohanských škart zákon boží uvodili, odtud všelikému života způsobu pravidla nařízujíce, co zbraňuje míti naději, že nám navrátí se Šalomounova to jest pravá a nebeská moudrosť. O to tedy pracujme, abychom doma měli, cokoli by nás moudrými činiti mohlo až i v zevnitřní oné, a abych tak řekl, občanské moudrosti, kterouž filosofií zoveme. Budiž pak, že byly nešťastny ony časy, když třeba bylo synům israelským chodívati k Filištinským, aby ostřil sobě jedenkaždý radlici svou nebo motyku svou nebo sekeru svou nebo lopatu svou, protože kováře žádného nebylo ve vší zemi israelské (1. Sam. XIII. 19. 20.) Avšak třeba-li jednostejně vždy tak Israelity sužovati a utlačovati zvláště, když tu nepříležitosť věc ta jistě nese, jakož tam Filištinští Israelitům motyky sic podávali, mečů však na sebe nikterak nepo-

NB.

skýtaly: že tak míti můžeš z pohanské filosofie obecné sic rozumování syllogismy a kvítky řečí, mečů a kopí nedocházíš nikterak na pobojování bezbožnosti a pověr. Davidových tedy a Šalomounových přejme sobě raději časů, kde by Filištinští poraženi byli Israel pak vládl a ze svých dober se těšil.

3. I též pro ušlechtilost slohu. Odpověď 1. NB.

19. Aspoň tedy pro sloh studující latiny nechať čítají Terentia, Plauta, jiné podobné. Odpovídám 1. Proto-li dětí své by mluviti se učili, voditi budeme po psincích a krčmách a hospodách a hampejsích a podobných záchodích? Nebo kudy boha-dle, vodí mládež Terentius, Plautus, Catullus, Ovidius atd. než po takovýchto špinavých místech? Co spatřovati poskýtají nežli šprýmy, žerty, hody, kvasy, milkování nečisté, hanebnosti, rozdílně zosnované lsti i jiné podobné věci, ode kterých odvracovány býti mají křesťanův oči a uši, i když maní se namítají? Či domníváme se, že málo jest porušen člověk sám v sobě, i proto že mu třeba zevnitř ukazovati všelikteraké způsoby mrzkostí a podávati podněty a povévačky a jako dobrovolně hledanou příčinou jej ku zkáze dostrkovati? Díš: Není všecko zlé v těch spisovatelích, odpovídám, ale zlé vždycky snáze vázne, i proto mládež tam pouštěti, kde zlé pomíšeno s dobrým, jesti věc plná nebezpečí. Neboť aniž dodávají ani také mohou, kdo se strojí život něčí zmařiti, dodati jedů samotných, nýbrž šmíšené co s nejlepšími jídly nebo nápoji, jedy však moc svou provodí i záhubu způsobují tomu, kdo jich požil. Tak naprosto dávný onen lidí vrah musí osladčovati, chce-li někoho skrásti, pekelné své tráveniny cukrem vtipné vnadnosti v zámyslech a v řeči, a této věci svědomi jsouce nerozvržeme mu hanebného tohoto stroje? Díš: Ne všichniť jsou oplzli, Cicero, Virgilius, Horatius, jiní jsou počestni a vážni. Odp. A rovněž přece slepými pohany odvracujícími mysl čtenářův od boha pravého k bohům i k bohyním (k Joviši, Martovi, Neptunovi, Venuši, Ště-

stěně atd., totiž k jejich božstvům hliněným.) Bůh však řekl svému lidu: Jména bohů cizích ani připomínati nebudete, aniž bude slyšáno z úst vašich (2. Mojž. XXIII. 13.) Pak jak náramná tam směsice pověr, domněnek křivých, žádosti světských mezi sebou rozličně zápasících? Naprosto jiným duchem naplňují oni žáky své než Kristovo jest mínění. Kristus vyvolává ze světa, oni ve svět pohroužejí, Kristus učí zapírání sebe, oni samomilenství. Kristus volá ku pokoře, oni schvalují vysokomyslnosť. Kristus hledá krotkých, oni činí je plachými. Kristus poroučí holubí sprostnosť, oni vštěpují tisícerými způsoby umění štěbetati. Kristus vede k mírnosti, oni rozpouštějí se v žerty. Kristus libuje důvěrné, tito činí podhlídavými, hašteřivými, neustupnými. A abych nemnohým i to apoštolskými slovy zavřel: Jaké jest obcování světla s temnostmi? Jaké srovnání Krista s Beliálem? jaký díl věrnému s nevěrným? (2. Kor. VI. 15.) Právě také Erasmus (v podobných věcech): Květův usvadlých varují se včely, tak jest nedotýkati se knihy, která prožluklá obsahuje povědění. Též: Jakož nejbezpečněji jest v jeteli léhati, protože praví, že v této bylině had se neskrývá, tak v těch jest se přemítati knihách, ve kterých neobávati se žádných trávenin.

20. Mezitim však co tak lepého mají oni spisovatelé světští nade svaté naše spisovatele? Sami-li oni rozumějí okrasám řeči? Nejdokonalejším jazyka mistrem jesti sám ten, který jej vštípil, duch boží, jehožto slova že jsou sladší nad med, pronikavější nad meč na obě strany ostrý, působnější nad oheň kovy rozpouštějící a těžší nad kladivo skály rozrážející, pociťují a ohlašují světci boží. Sami-li pohané přinášejí příběhy paměti hodné? Plna jest jich bible naše, pravdivějších a mnohem divnějších. Sami-li oni dělají zástupky, *Odpověď 2.*

vidy, narážky, jinotaje, pohádky, průpovědi. Vrch toho jest u nás. Málo mocná jest obraznost když předkládá Aban a Parphar, řeky Damašské Jordanu a vodám israelským (4. Král. V. 12.). Krhavo to oko, jemuž milejší podívané poskýtají Olymp, Helikon, Parnass než Sinai, Sion, Hermon, Tábor, hora Olivetská. Zalehlé to ucho, jemuž nad citaru Davidovu liběji zní loutna Orfeova, Homerova, Virgiliova. Porušena to chuť, která smyšlený nektar a ambrosií i zdroje kastalské lépe sobě zachutnává než pravou nebeskou manu i studnice israelské. Převráceno ono srdce, jemuž větší rozkoše působí jména bohův i bohyň, mus a charitek, než ctihodné jméno hospodina zástupu, Krista spasitele a rozličných ducha svatého milostí. Slepa to naděje, která raději po polích elizejských než po zahradách rajských se prochází. Nebo tam všecko bájemi, stíny pravdy, tuto všecko věcmi, pravdou samou

Odpověď 3. 21. Budiž však, že mají také oni lepoty, jež se hodí k nám přenésti, rčení, přísloví (úsloví), pěkné průpovědi mravné, zdaliž však pro kvítky ony tam pouštěti třeba syny naše? Není-li volno egyptské obloupiti a z okrasy jejich je vyzouti? Ovšem že volno, anobrž slušno, rozkazem božím (2. Mojž. III. 22.). Právem zajisté církvi náleží všeliké jmění pohanův. Třeba tedy, díš, o ony věci na ně se oddati, bychom je vzali. Odpov. Manases a Efraim chtíce ujíti pro Israel zemi pohanův, šli zbrojně, sami muži, stádce maličkých a zástup nebranný doma ostavivše na místě bezpečném (Jos. I. 14.). Totéž čiňme my, úkol onen odzbrojiti spisovatelé pohanské vezměme na sebe my muži, osvíceností, soudem, pobožností křesťanskou již pevni a silni jsouce, mládeže v nebezpečenství ona nevydávejme. Nebo co, kdyby oni mládež naši zbili nebo poranili nebo v zajetí odvedli? Smutné ach jsou před rukama příklady, jak mnohé filosofie zá-

stupu pohanského Kristu odňala a v neznabožství uvrhla. Nejbezpečněji tedy bude zbrojné oděnce tajně poslati, kteří by jim od boha kletbou prokletým, všecko zlato a stříbro, a cokoli vzácného mají, vychvátili i to mezi dědictvo páně rozdělili. O vzbudiž bože hrdinné hlavy, kteří by všeliké okras kvítky z oněch prostranných poušti seberouce je rádi rozsévali po zahradách křesťanské filosofie, by ničeho doma nedostávati se nemohlo!

22. Naposledy měl-li by kdo z pohanů sám připouštěn býti, budiž to Seneca, Epiktet, Plato i podobni cností a počestnosti učitelé, ve kterých znamenati méně bludův a pověr. A to byla rada slovutného Erasma radícího, by mládež křesťanská v samých písmech svatých vypěstována byla, i naposledy dodávajícího: I bylo-li by pomeškávati se ve spisech světských, v pravdě chtěl bych raději, by se to dálo v těch, které blíže příbuzny jsou knihám tajemným. (Erasmus v jádru bohosloví). Avšak dobro by bylo ani těch k mládeži nepřipouštěti, leč až by mysli v křesťanství byly utvrzeny, a to vyčistěné předně, by totiž odňata byla jména bohův, a cokoli pověrou zapáchá. Nebo s tou výminkou bůh dopustil za manželky bráti panny pohanské, kdyby jim hlavy oholeny a nehty obřezány byly (5. Mojž. XXI. 12.) Aby nám tedy právě rozuměno bylo, nezbraňujeme docela křesťanům spisů světských spisovatelů jakožto ti, kteří ne neznáme nebeské výsady, kterou Kristus ohradil věřící své (NB. již věřící), by i hady a jedy beze škody do rukou bráti mohli. (Marek XVI. 18), než chceme to předejíti, na nejvýš žádáme a pro boha prosíme, by outlí ještě u víře synáčkové boží hadům těm metáni nebyli, i aby jim příčin podáváno nebylo, by nerozmyslnou opovážlivostí jedy do sebe ssáli. Že bezelsti mlékem slova božího sluší odchovávati synáčky boží, řekl duch Kristův (1. Petr. II. 2., 2 Tim. III. 15.) *Odpověď 5.*

Odpor čtvrtý, o nesnadnosti písma sv. věku prvému.

23. Ale ještě říkají, kteří Satanovy proti Kristu pře neopatrně zastávají, že knihy písma sv. na mládež jsou věcí příliš vysokou, proto jiné zatím knížky že do rukou se dávají, až by dospěl soud.

Odpověď 1.

Odpov. I. Ale to řeč jesti bloudících, neznajících písem ni moci boží, což trým ukáži. Předně, znám jest příběh o Timotheovi, slovutném někdy hudebníku, že mu zvykem bylo, kolikrátkoli nového přijímal učně, tázati se, zdali již u jiného učitele počal se učiti? Řeklili, že ne, přijímal je na mzdu mírnou; tvrdili-li, že ano, odvojoval mzdu, předstíraje, že mu při jich cvičení dvojí bude práce, jedna, odučiti ho tomu, čemu se zle naučil, druhá, učiti umění pravému. My tedy majíce vyhlášeného za učitele a mistra veškerému pokolení lidskému Ježíše Krista, mimo nějž jiných hledati se nám zbraňuje (Mat. XVII., 5, a XXIII, 8.), a který řekl, nechtež dítek jíti ke mně a nebraňtež jim. (Marek X. 14.), přece nepřestaneme-li proti vůli jeho jinam je voditi? Leč se snad bojíme, aby při nich Kristus nezahálel, příliš snadně je povahám svým nauče, i proto je po cizích nejprve dílnách zde i onde, a jako jsem řekl, po krčmách a psincích a ledajakých smetištích povláčíme i teprve nakažené a naprzněné Kristu metneme, by je sobě přetvořil. Ale o koho hůře se postaráno než o ubohou onu a v té částce, co na ní jest, nevinnou mládež, když aneb s odučováním se tomu, čím v prvém věku se zapojila, po všecken život zápasiti musí, neb od Krista prostě odstrčena bývá i satanu ostavena k dalšímu cvičení. Nebo coť se Molochovi obětovalo, nemá-li to bohu v ohavnosti býti? Hrozné jsou to věci, avšak přes přílis pravdivy. Pro milosrdenství boží prosím, nechať již jednou přece křesťanské vrchnosti i představení církevní opravdově prohlédnou, by nedopouštěli více Molochovi obětovati mládeže křesťanské Kristu zrozené a křtem posvěcené!

24. Klam jest, což provolávají, že písmo jest příliš vznešeno i nad pochop dětského věku outlého. Zdaž pak bůh nerozuměl, jak přiměřeno slovo jeho vtipu našemu? (5. Mojž. XXXI. 11, 12, 13.) Zdali nesvědčí David, že zákon páně dává moudrosť maličkým (NB. maličkým Žalm XIX. 8.) Zdali Petr nepraví, že slovo boží jest mlékem zrozených nemluvňat božích na to daným, aby jím rostli a se sílili? (1. Petr. II. 2.) Aj mlékem božím přerozkošnou přesladkou a přezdravou potravou jesti slovo boží nyní zrozeným nemluvnátkům božím! Proč se líbí odporovati bohu, ježto pohanské učení spíše jesti tvrdou krmí, zubů potřebující i ty tytýž také hmoždící? Proto zůve duch svatý maličké do školy své skrze Davida. Poďtež, dítky, poslouchejte mne, bázni hospodinově vyučovati vás budu (Žalm. XXXIV. 12.) Odpověď 2.

25. Naposledy, jsouť ovšem hlubokosti v písmech, vyznáváme, ale takové, ve kterých slonové tonou, beránkové plynou, jak bystře řekl Augustin, když rozdíl vytknouti chtěl mezi mudráky světa, kteří drze v písma se řítí, a mezi maličkými Krista, kteří pokorným a učelivým duchem přistupují. A co třeba ihned na hlubinu se vézti? Po stupních může se jíti. Nejprve sluší točiti se okolo břehů nauky katechetické, pak po mělčinách se ubírati učíc se příběhům posvátným, průpovědím mravným a podobným věcem, kteréž nad pochop nevycházejí, nýbrž pozdvíhají k větším věcem, které jdou za tím. Naposledy zajisté stanou se ne nezpůsobnými, by z tajemství víry vyplývali. Tak písma sv. hned z dětinství znajíce uchováni snáze budou od nákaz světských a moudrými učiněni ku spasení skrze víru, kteráž jest v Kristu Ježíši (2. Tim. III. 15.) Neboť nemožno, by tomu, kdo se bohu oddává a u noh Kristových sedě moudrosti s hůry jdoucí svého propůjčuje ucha, nevplýval duch milosti, by světlo pravé Odpověď 3.

rozumnosti zaníceno bylo a předukazány v jasném světle cesty spasení.

Smitání odporů. 26. Ať mlčím, že spisovatelé oni, které místo bible mládeži křesťanské cpají (Terentius, Cicero, Virgil atd.) takovými jsou, jakým že písmo sv. jest, vykřikují, vysokými totiž a nehrubě srozumitelnými mládeži. Aniž pak jsou chlapcům psáni, ale mužům soudu vyspělého, kteří na jevišti a tržišti bývají 4). Aniž tedy jiným jsou co platni, což věc sama ukazuje. Jistě někdo mužem se stana a mužské věci řídě více prospěje jednou Cicerona přečta, než kdyby jako chlapec na vlas naučil se mu veškerému. Proč tedy, by svým časem poznáni byli, odkládáni nebývají těmi, jimž záleží na tom, záleží-li? Větší však uvážení sluší těm věcem, které jsme již vylíčili, že ve školách křesťanských náleží vzdělávati občany nebi, ne světu, proto takové že sluší jim dávati učitele, kteří by vštěpovali více nebeské než zemské věci, svaté než světské.

Závěrka. 27. Zavřemež tedy andělskými slovy: Nemůže dílo stavení lidského trpíno býti na tom místě, kde se počíná nejvyššího město ukazovati (4. Ezdraš. X. 54.) A poněvadž bůh chce, abychom byli stromy spravedlnosti, a štípením hospodinovým, aby v něm oslavován byl (Isai LXI. 3), netřeba, by dítky naše byly stromky štípení Aristotelova nebo Platonova nebo Plautova nebo Tulliova atd. Sice soud již jest pronesen. Všeliké štípení, jehož neštípil otec můj nebeský, vykořeněno bude (Mat. XV. 13.) Ulekni se, nepřestáváš-li kdo mudrovati a se povyšovati proti umění božímu. (2. Kor. X. 5.)

Hlava XXVI.

O kázni školské.

Běžné povědění v národním u Čechů přísloví, škola bez kázně mlýn bez vody, jesti pravdivo. Nebo jakož mlýn, odejmeš-li mu vodu zastaviti se, tak škole-li kázeň, všecko oslábnouti musí. Tak jako i role nebývá-li pleta, záhubný osení koukol ihned roste, strůmkové nebývají-li kleštěni, planějí i neužitečné vyvodí vlky. Avšak z toho nejde, že by škola křiků, ran, pruhů plna býti musila, než plna bedlivosti a pozorlivosti při učitelích a učních. Nebo kázeň co jest nežli způsob jistý, kterým žáci právě žáky činěni bývají? — Kázeň školám potřebna.

2. Dobro tedy bude, by cvičitel mládeže znal jednak účel jednak příčinu jednak způsob kázně, by ne nevěděl, proč, kdy a kterak umělé přísnosti jest se jímati. — *Při které trého jest šetřiti.*

3. Domnívám se pak předně, že to při všech se snáší, že kázeň má se konati při vyvinujících; však ne proto, že někdo vyvinul (nebo co se stalo, odestáti se nemůže), než proto, aby napotom nevyvinoval. Konati se tedy má bez vášně, hněvu a nenávisti tou upřímností a sprostností, aby sám ten, kdo kázán bývá, pozoroval, že kázeň k jeho dobrému naň se vztahuje, a že vychází z otcovské k němu lásky těch, kteří mu jsou představeni, i proto aby ji přijímal ne jinou myslí než kterou všeliký kořký nápoj podáván bývá lékařem. — *1.* účel *kázně.*

4. Nemá pak přísnější kázeň konána býti o studia a literní umění, nýbrž o mravy. Proto že studia, jsou-li náležitě zřízena (jako jsme již učili), jsou vtipům sama ze sebe vnadami i vabí a vnadí k sobě líbeznosti svou všecky (vyjmeš-li lidi nemotory). Což děje-li se jinak, nejde to vinou učňů než učilelů. I jsme-li nepovědomi způsobů kterak umele vtipy na- — Příčina, *pro kterou při žácích jest ji vykonávati. Totiž ne o studia.*

vnazovati, jistě nadarmo chytíme se násilí. Pružiny a rány, by vtipům lásku k liternímu umění vpravili, nemají do sebe moci nižádné, naprosto mnohou, by k němu nechuť mysli a nenávisť vštípily. Pročež znamená-li se kde neduh mysli studia sobě ošklivící, ten má býti raději nařízenou mírností a sladkými týtýž podávanými léky odnímán než ostrými více zostřován. A této opatrnosti ukazuje nám příklady samo nebeské slunce, které ne hned za prvého jara na mladistvé i outlounké rostlinky hřímá, aniž hned s počátku žárem svým jim dohřívá a je praží, než pomaličku i nepatrně zahřívá, zvéda a sílí, i teprve na dorostlé i ovoce a semena k sezrání přivodící pouští sílu všecku. Podobné prozřetelnosti zahradník užívá měkčeji s mladistvými, jemněji s outlounkými strůmky se obíraje, aniž pouští skoblice, žabky, kosíře na ty, které ještě ran nemohou snésti. Aniž hudebník, znějí-li různo struny na loutně, citaře nebo houslích, na ně pěstí neboli kyjem bije neb jimi o stěnu dává, nýbrž potud umění vynakládá, až je ve skladnosť uvede. Tak naprosto skláněti se jesti ku vtipům, by zavedeny byly ku spořádanosti a k lásce ke studiím, nechceme-li udělati z nedbalých bezděčné a z malátných naprosto hloupé.

Ku studiím kterak nabádati (1.) 5. Třeba-li přece někdy ostruhy a pobudky, lze to lépe jinými zpraviti způsoby než ranami, někdy slovem tvrdším i zjevným pokáráním, někdy jiných pochvalováním. H l e t e n n e b o n e n j a k č a c k y p o z o r u j e! j a k p r á v ě v š e c k o c h á p e! T y p a k j s i
(2.) m a l a t e n? N ě k d y s m í c h e m t ř e b a h o d o j í m a t i: n u t e b e p r o s t é h o, v ě c i t a k s n a d n é n e c h á p e š? p r o t u l u j e š-l i s e k d e s m y s l í? M o h o u i t ý d e n n í
(3.) neb aspoň měsíčná h á d á n í z ř í z e n a b ý t i o přednosť místa nebo pochvaly, jakož jinde jsme učili. Jen ať se hledí, by to nevyšlo pouze na něco hravého a směšného i proto marného, nýbrž aby láska chvály a bázeň pohanění nebo svržení vší věcí vzbuzovala pilnosť. Pročež ovšem na tom záleží i aby učitel byl přítomen,

i aby věc opravdově a ne na bílo vedena byla i aby ti, kteří nedbalejšími shledáni jsou, pokáráni a zahanbeni, pilnější pak veřejně pochváleni byli.

6. Přísnější pak a tužší kázeň má se konati teprve při těch, kteří ve mravech se vyvinují. *nýbrž o mravy* Totiž 1. *(1)* Pro nějaký daný příklad nepobožnosti jako pro rouhání, oplzlost, a čehokoli zjevně dopouštěno se bývá *(2)* proti zákonu božímu. 2. Pro vzpouru i zarputilou zlobu, kdyby kdo učitelovými nebo-li druhého kteréhokoli představeného rozkazy zhrdal i vědomě a svévolně nečinil, co jest činiti. *(3)* 3. Pro pýchu a soběhrdství nebo také pro závisť a lenosť, za kterou kdo zpěčuje se spolužáku napomoci poučením, od něho tázán jsa.

7. Ony zajisté prvého způsobu výstupky urážejí *A proč to?* velebnosť boží, druhého způsobu podvracují základ všech cností (pokoru a poslušnosť), třetího způsobu zastavují a obmeškávají rychlý ve studiích prospěch. Což jest proti bohu, jest mrzkosť, kterou třeba očišťovati trestáním velmi ostrým; čeho kdo dopouští se proti lidem a sám proti sobě, jest neslušnosť, kterou třeba napravovati káráním ostrým, čeho proti Priscianovi, 1) jesti skvrnou, kterou lze smazati houbou vyplísnění. Slovem, kázeň tam ať směřuje by ve všem všudy uctivosť k bohu, ochotnosť k bližnímu, ku prácem pak a povinnostem života bodrosť vzbuzována i posilována byla stálým zvykem a cvikem.

8. Nejlepšímu způsobu kázně učí slunce nebeské, *3. Způsob kázně se slunce nebeského vzatý.* které věcem rostoucím poskýtá (1) vždy světla a tepla, (2) často deště a větrů, (3) řídko blýskání a hřímání, ač i to také jim ku zdaru.

9. Po příkladě jeho má školmistr o to pracovati, *Kterak ji vésti* by mládež při povinnosti uchoval.

1. Příklady ustavičnými, sám sebe za živý *1.* obraz všeho dávaje, k čemu jest je navoditi. Není-li toho kde, na darmo jest všecko ostatní.

2. Slovy poučujícími, povzbuzujícími *2.* i kárajícími týtýž, však aby nejvýše o to péči vedl,

aby leč učí, leč napomíná, leč poroučí, leč kárá, zjevno bylo, že to vše děje se láskou otcovskou směřující ku vzdělání všech, nikoho ku zkáze. Nespatří-li náležitě milosti takové žák a není-li o ní naprosto přesvědčen, snadně i kázní zhrdá i mysl proti ní zatvrzuje.

3. 3. Naposledy pak, jest-li kdo tak velmi nezdárné povahy, že mírnější tyto věci nestačují, k prudším třeba jest jíti lékům, by ničeho ostaveno nebylo, oč by se nebylo pokušeno prve, než by kdo jako naprosto ku vzdělávání nezpůsobná země opuštěn a položen byl za toho, o kterém není naděje. Nebo snad o některých vždy ještě podnes pravo bude to, co se říká: Fryžan nenapravuje se leč ranami. 2) Neb aspoň ne-li samému káranému, přece jiným prospěje živosť takovéto kázně tím, že jim strachu nažene. Jen ať vystříháno se bývá

Opatrnosť. by za leda příčinou a často hrozbami ku krajnostem těmto se nešlo, aby léků na krajnosti užito nebylo dříve poklesků krajných.

Úhrn toho, co pověděno. 10. Toho, co pověděno jest a pověděti jest, budiž toto úhrnem: kázeň nechť tam směřuje, bychom při těch, které bohu a církvi odchováváme, vzdělali, i ustavičně pěstujíce utvrdili způsob povah onomu podobný, kterého bůh pohledává při synech svých, škole Kristově svěřených, aby veselili se s třesením (Žalm II. 11.) i spasení své s bázní a třesením konajíce (Filip. II. 10) aby radovali se v pánu vždycky (Filip. IV. 4.), t. j. aby učitele své i milovati i ctíti mohli a uměli i tam, kam je vésti náleží, ne tak milerádi vésti se dali, jako spíše nad to bodře žádali. A této zřízenosti povah nelze jinými způsoby dosíci, než které jsme již navrhli, příklady dobrými, slovy lahodnými, láskou upřímnou a stále otevřenou, však tak, aby toužeji se neblýskalo a nehřmělo než někdy kromobyčejně i spolu zde také s tím úmyslem, aby přísnosť, pokud lze, vždycky zase směřovala v lásku.

11. Nebo kdo kdy (volno budiž ještě příkladem věci vysvětliti) viděl zlatníka samým tepáním obrázek čistý udělati? Nikdo nikdy. Lépeť je líti nežli tepati. Aniž uvisne-li co zbytečného a daremného, kladivem prudce na to pere umělý mistr, nýbrž povlovně kladívkem otlouká nebo pilníkem odpilovává nebo kleštemi uštikuje, a to vše opatrně, naposledy pak vždycky ku konci hladí a šlechtí. A my máme důvěřovati, že lze nerozumnou prudkostí vzdělávati obrázky boha živého, tvor rozumný. *Podobenství velmi případné*

12. Avšak i rybář, který čeřenem větším na hlubších vodách ryby lapati zamýšlí, netoliko olovo ku čeřenu přivěšuje, kteréby jej hrouzilo i po dně se vléci nutilo, ale také přivěšuje po druhé straně lehké houby, které by jej na druhé straně k povrchu vody zvédaly. Jednostejným způsobem kdo s mládeží loviti cnosti před sebe béře, třeba mu bude ji onde sice přísností k bázni a pokorné poslušnosti nížiti, zde však přivětivostí k lásce a k veselé ochotnosti pozdvihovati. Šťastni takového způsobu mistři! Šťastna takovýmito učiteli mládež! *Jiné.*

13. Sem přísluší onen znamenitého muže p. Eilharda Lubina dr. ss. bohosloví soud, jenž ve předmluvu na starý zákon řecko-latinsko-německý vydaný mluvě o nápravě škol vložil těmito slovy: Druhá věc jest, aby vše co mládeži podle jejich pochopitelnosti předkládáno, tak od nich bylo žádáno, aby nic bezděky a nuceně, ale vše, pokud se státi může, dobrovolně a samoděk dělali s jakousi mysli libostí. Odkud naprosto smýšlím, že metel a pružin oněch otrockých a ušlechtilým lidem dokonce nepřipadajících nástrojů ve školách dokonce nesluší se jímati, nýbrž daleko je vzdalovati a jich se chytati na chlapy a ničemné otroky ducha otrockého. Jacíž také svým znamením ve školách záhy se vyjevují a záhy mají býti ze škol

vybýváni nejen pro zpozdilosť vlohy, která otrockým hlavám na mnoze jest vlastní, alebrž také pro nepravosť s ní namnoze se pojící a ku kteréž třebas přistoupily pomoci učení a umění, neobrátí se než ve zbraně nešlechetnosti i budou v rukou vzteklých meči, aby jimi sebe a jiné vraždili. Jsou však jiné způsoby trestů, kterých se chápati jest při chlapcích ušlechtilých a při smyslech spanilých atd.

Hlava XXVII.

O čtyřdílném způsobu škol podle stupňů věku a prospěchů.

Opatrnosti synů světa sluší následovati synům světla.

Řemeslníci učňům svým jisté napřed ukládají časy, do kterých by doba učení (dvouletí, tříletí atd. až i sedmiletí podle řemesla buď důkladnosti nebo rozmanitosti) na jisto odbyta byla, a každý všemu, co k řemeslu přísluší, vyučen jsa stal se z učenníka svého řemesla tovaryšem a tudíž mistrem. Totéž tedy v učení školském dělati sluší, by umám a vědám i jazykům doby příhodné byly ustanoveny, aby tudy v jistém let průběhu, všecken osvícení okruh (encyklopedie) dokonán byl i vzešli z těchto lidskosti dílem lidé právé osvícení, právě mravní, právě pobožní.

Ku vzdělání všeho člověka sluší obrati, veškeren mládí čas, 24 roků.

2. Toho abychom došli cíle, béřeme ku cvičení vtipů veškeren mladosti čas (nebo zde nepřijde se učiti jednomu umění, než veškerému svobodných umění oboru se všemi vědami a některými jazyky) od dětinství až do mužského věku, totiž do 24 let, které rozděliti třeba na doby jisté, to však návodem přírody samé. Ukazuje zajisté zkušení, že tělo lidské v postavu vzrůstá až téměř do dvacátého pátého roku, aniž dále, potom že v sílu se tuží. A to zdlouhavé vzrůstání (nebo valnější hovad těla docházejí dokonalosti své za několik měsíců neb aspoň do jednoho nebo dvou let) do-

mnívati se jest, že proto prozřetelnosť boží lidské odměřila přirozenosti, by člověku prostrannější ovšem byly doby strojiti se k života povinnostem.

Děliti jej sluší na čtyři školy.

3. Tyto tedy vystupujícího věku roky dělíme na čtyři rozdílné stupně, dětinství, pacholetství, mládenectví, jinoství vykazujíce každému stupni jedno šestiletí a školu zvláštní, by

I. *dětinství*	*školou byl*	*klín mateřský,*
II. *pacholetství*		*hra literní či škola národní a obecná,*
III. *mládenectví*		*škola latinská či gymnasium,*
IV. *jinoství*		*akademie a cestování.*

A to mateřská aby byla v každém domě, národní v každé obci, v městečku a vsi, gymnasium v každém městě, akademie v každém království nebo také ve větší krajině.

Úkoly prací školských nebudou se děliti látkou než dobou.

4. V těchto jakkoli rozdílných školách přece nechceme, by rozdílné byly přednášeny věci, než tytéž rozdílným způsobem, totiž **všecky**, které lidi právě lidmi, křesťany právě křesťany, učené právě učenými udělati mohou, ale podle stupňů věku a předchozí přípravy vždy výše jdoucí. Nebo nauky po zákonech přirozené této metody nesluší různo trhati než všecky vždy spolu předkládati tím způsobem, kterým strom vždy všecken po všech svých částech roste rovněž v tomto jako v budoucím roce a také po stuletech, pokud bude se zelenati.

Rozdíl škol v příčině způsobu cvičeb

5. Rozdíl však bude trůj. Předně, že ve školách prvějších všemu vyučováno bude obecněji a hruběji v následných všemu částečněji a místněji tím způsobem, kterým strom v každém novém létě ve drahně kořenův a ratolestí se rozrůstá, mocněji se rozmahá i hojněji ovoce rodí.

1. an jinak zde, jinak tam,

2. an jiné zde, jiné tam více.

6. Druhé, že v prvé mateřské škole cvičeny budou nejhlavněji smysly zevnitřní, by při předmětech svých právě se pomeškávati i je rozeznávati zvykaly. V národní cvičeny budou smysly

vnitřní, obraznosť a paměť s příslušnými ústroji výkonnými, rukou a jazykem, čtením, psaním, malováním, zpíváním, počítáním, měřením, vážením, rozličných věcí v paměť vpravováním atd. V gymnasii vzdělávati se bude všech věcí smyslem shledaných rozum a soud dialektikou, grammatikou, rhetorikou i ostatními věcnými vědami a umami předkládanými po τὸ ὅτι a διότι, že něco jest a proč co jest. Naposledy nejhlavněji to, co k vůli sluší, vzdělávati budou akademie, fakulty totiž, učící v spořádanosti zachovávati (a jest-li co rozrušeno, ve spořádanosť uvoditi) duši totiž theologie, mysl filosofie, životné těla úkony medicina, zevnitřní dobra právnictví.

Důvod toho po stupních jití,

7. A to jest pravou ku zdárnému vtipů vzdělávání metodou, by předně věci samy vpravovány byly ve smysly zevnitřní, kteréž přímo obrážejí; pak vzbuzené smysly vnitřní aby učily se obrazy věcí zevnitřnějším oním čitím vyražené zase vyrážeti a vyobrážeti tak v sobě vzpomínáním jako kromě sebe rukou a jazykem. Teprve na ty již nachystané věci nechať řine se mysl a spatřováním bedlivým nechať všecky vespolek srovnává a uvažuje, by povahám všech se naučila, což pravé vzdělá věcem vyrozumívání a o nich soud. Naposledy vůle (která člověka jesti středem i všech jeho činů ředitelkou) ať zvyká náležitě jímati se vlády své nade vším. Před vyrozumíváním věcem chtíti vzdělávati vůli (jakož i před obrazností rozum a obraznosť před smysly) jest práci mařiti. Což však dělají kdož pacholata dříve známosti skutečných a smyslných věcí učí logice, poesii, rhetorice, ethice právě tak dělajíce, jako kdyby kdo chtěl, by dvouleté dítě na třesavých nohách sotva ještě o chod se pokoušející vedlo tance. Nám stojí úmysl na tom, bychom po přírodě jakožto voditelce všude šli a tak, jak ona moci své jednu po druhé projevuje, pozor na to měli, by ony vzdělávány byly.

8. Třetím rozdílem bude, že školy nižší mateřská a národní cvičiti budou všecku obojího pohlaví mládež, latinská nejhlavněji vyšlechťovati mládence výše než po řemeslech dychtící, akademie pak že budou vzdělávati budoucí jiných učitele a vůdce, aby církvím, školám i státům nikdy ne nedostávalo se způsobných zprávců.

3. ani tito zde, onino tam cvičeni budou.

9. Čtver tento škol způsob mohl by někdo ne nehodně přirovnati ku čtyřem roku částem, by mateřská představovala jaro líbezné, ratolestmi a kvítky rozmanité vonnosti vyzdobené, národní by vyobrazovala léto ukazující klasy plné s ranějším některým ovocem; gymnasium by vrovnávalo se podzimku sbírajícímu plné s polí, zahrad i vinic úrody i ukládajícímu je ve schránách mysli; akademie naposledy aby vytvářela zimu, sebrané ovoce k rozličným potřebám strojící, aby bylo odkud se přechovávati po všecken ostatní života oběh.

Čtvery tyto školy jsou podobny čtverým roku částem,

10. Mohl by také ten takový způsob, kterak bedlivé mládež cvičiti, srovnán býti se vzděláváním zahrad. Kde by pacholátka v šesti letech, otcovskou a chův pečí krásně vycvičena jsouce, podobnými se ukázala strůmkům opatrně vštípeným, dobře vkořeněným a ratoléstky ze sebe vydávati počínajícím; mladenečkové pak ve dvanácti letech podobnými strůmku již větevnatému a pupeny tlačícímu, ve kterých co obsaženo, ještě sic není dosti patrno, brzo však bude; mládencové v osmnácti letech, známostí jazykův a um již vystrojeni jsouce podobnými stromu po všech stranách květy přioděnému i jimi příjemnou podívanou očím, a líbezné vůně chřípím poskytajícímu, ústům pak jisté ovoce slibujícímu. Jinoši naposledy ve čtyři a dvacíti nebo pět a dvacíti letech, akademickými studiemi zplna již vzděláni jsouce podobati se budou stromu ovocem odevšad plničkému, které česati a k rozdílným potřebám obraceti čas přišel.

i stromům na čtverém stupni vzrůst beroucím.

Ale však třeba toto místněji předložiti.

Hlava XXVIII.

Obraz školy mateřské.

Předních věcí předně sluší hledati.

Cokoli hlavních ratolestí má míti strom, ty v prvá hned léta ze kmene svého vydává, by potom ničeho než jich rozrůstání nebylo třeba. Tak tedy kterýmikoli věcmi chceme, by člověk vystrojen byl ku potřebě života veškerého, ty všecky bude třeba jemu vstěpovati hned v prvé této škole. Co že státi se může, vysvitne tomu, kdo přeběhne způsoby véditelných věcí. Navrhneme to málo kolikosi slovy uvedouce všecko ve dvacet záhlaví.

Seznam véditelných věcí, které zde sluší v mysl uvoditi.

I. 2. **Metafysika** (tak řečená) béře zde ovšem svůj počátek, proto že nemluvňatům vše nejprve se vpravuje obecným a leda pojímáním, když znamenají, že něčím jest, cokoli vidí, slyší, chutnají, makají, nerozsuzujíce, čím zvláště jest, potom teprvé pomalíčku to rozeznávajíce. Počínají tedy vyrozumívati těmto obecným názvům: n ě c o, n i c; j e s t, n e n í; t a k, j i n a k; k d e, k d y atd., p o d o b n é, n e p o d o b n é atd., kteréžto kusy ovšem jsou základy vědy metafysické.

II. 3. V **přirozených věcech** (ve fysice) v prvém tomto šestiletí tam doveden může býti chlapec, aby ne nepovědom byl, co jest v o d a, z e m ě, v z d u c h, o h e ň, d é š ť, s n í h, m r á z, k a m e n, ž e l e z o, s t r o m, b y l i n a, p t á k, r y b a, v ů l atd., i aby věděl údů těla svého aspoň zevnitřních jmenosloví a úkon. Čemuž za věku tohoto snadně se učeno bývá, i co základy klade vědě přírodní.

III. 4. **Optiky** začátek béře chlapec, když začíná rozeznávati a jmenovati s v ě t l o a t m u i s t í n a rozdíly nejpřednějších b a r e v, b í l é, č e r n é, č e r v e n é atd.

IV. 5. **Astronomie** bude počátkem znáti, co slove n e b e, s l u n c e, m ě s í c, h v ě z d a, a pozorovati, že ony vycházejí a zapadají každodenně.

V. 6. **Geografie** dějí se začátky, když přiučují se rozuměti, co jest h o r a, ú d o l í, p o l e, ř e k a, v e s, h r a d, m ě s t o, jak příčina jest místa, kdež odchovávají se.

7. **Chronologie** pokládají se základové, vyrozumí-li pachole, co slove hodina, den, týden, rok, co též léto, zima atd., a včera, předevčírem, zítra, pozejtří atd. VI.

8. **Historie** jesti počátkem moci se rozpomínati a vypravovati, co onehdy se přihodilo, kterak ten neb onen v té neb oné věci sobě vedl, byť to ničím nebylo, než dětinskou věcí. VII.

9. **Arithmetika** pouští kořeny, vyrozumí-li chlapec, co slove málo a mnoho, a umí-li počítati až do desíti 1) a šetří-li, že tři více jest než dvě, a že přidá-li se ke třem jedna, činí to čtyři atd. VIII.

10. **Geometrie** budou míti začátky, vyrozumějí-li co jmenujeme, velikým a malým, dlouhým a krátkým, širokým a úzkým, tlustým a tenkým. Též co nazýváme přímkou, křížem, kruhem atd., a uvidí-li něco měřiti pidí, loktem, sáhem atd. IX.

11. **Statiky** také začátkem bude, uvidí-li věci vážiti vahou, a naučí-li se sami něco rukou potěžkávati, by seznali, jest-li něco těžko či lehko. X.

12. **Řemeslných** díl berou začátek pouštěni-li bývají anobrž učeni vždy s něčím se zaměstknávati, věz věci sem tam přenášeti, tak neb jinak pořádati, skládati a rozkládati, svínati a rozvínati atd., jak chlapcům v tom věku jest milo. Což poněvadž ničím není než důvtipné přirozenosti se snažením o umělé věcí vyvádění, nerci-li nesluší toho zastavovati, alebrž také to posilovati i říditi opatrně. XI.

13. Umění rozumu **dialektika** zde také již se zjevuje a pupeny tlačí, když pachole znamenajíc, ano otázkami a odpověďmi rozmluvy se vedou, také samo navyká na něco se dotazovati a k otázkám odpovídati, jen toliko jest je učiti, by příhodně se dotazovala, k otázkám pak upřímo odpovídala, aby zvykala na předestřené věci (thematu) myšlením se pomeškávati, netěkati. XII.

XIII. 14. **Grammatikou** dětinskou bude mateřskou řeč právě hlaholiti, t. j. písmena, slabiky, slova výslovně pronášeti.

XIV. 15. **Rhetoriky** počátkové budou, má-li domácí řeč něco zástupek a vidů, toho následovati. Obzvláště pak posunovaní není nelepo za řečňování s výslovností povaze řeči náležitou, aby totiž dotazujíce se poslední slabiky povynášely, odpovídajíce přitlumovaly a podobné věci, kterým sama skoro příroda učí, i opatrným ukázáním snadně lze napraviti, vyvine-li se z koleji něco. 2)

XV. 16. **Básnictví** bude okušením, naučí-li se v prvém tomto outlém věku veršičkům dosti mnohým, nejhlavněji mravným leč rýmovaným leč časoměrným, jak jazyku kde kterému domácím jest obyčejem. 3)

XVI. 17. **Hudby** budou počátky, naučiti se ze žalmův a písní posvátných některým snazším kouskům, což místo bude míti při vykonávání pobožnosti každodenní.

XVII. 18. Rozumnosti při **hospodářství** počátky budou, znáti jména osob, ze kterých rodina se skládá, kdo totiž slove otec, matka, děvečka, pacholek, podruh atd., též jména části domu: síň, světnice, ložnice, stáj atd. a nářadí domácího, stůl, mísa, nůž, pometlo atd., i nač to je.

XVIII. 19. **Politiky** menší může býti okušení, když mimo dům sotva jde věku toho outlého rozumnosť, může však (jíti), budou-li míti na to pozor, že někteří v městě scházejí se v rádnici, i že slovou radními pány a v nich někdo zvláště, že jmenuje se purkmistrem, soudcem a písařem atd.

XIX. 20. Než **mravověda (ethika)** napřed tu bude museti dojíti základů velmi mocných, chceme-li, aby s dobře zvedenou mládeží cnosti se jako rodily. U příkladu:

(1) **Středmosť**, šetřením míry žaludku, ani čeho sobě v potravách povolováním nad potřebu, k ukojení hladu a žízně.

(2.) **Švarnosť**, ve sličném se obírání s jídly, šaty, až i s loutkami a titěrkami.

(3.) **Uctivosť** k vyšším náležitá.

(4.) **Poslušnosť**, k rozkazům a zákazům vždy ochotná a hotová.

(5.) **Pravdomluvnosť**, ve všech slovech svědomitá, by nikdy dopouštěno jim nebylo lháti nebo klamati leč žertem leč opravdu (nebo žert o věci nedobré může naposledy zvrci se ve škodu opravdovou.)

(6.) **Spravedlnosti** se naučí, když nebudou bez vůle pánovy na nic cizího sahati, nic bráti, zadržovati, překrývati, nic živé duši na vzdoru činiti, ničeho záviděti atd.

(7.) Raději nechať navozováni bývají k lásce, aby ze svého uštědřovati hotovi byli, kdykoli někdo nouzi puzen jsa je oslovuje, anobrž i sami od sebe. Nebo to jest nejkřesťanštější ona duchem Kristovým nám nade všecky schválená cnosť, a ku kteréž obzvláště v této přechladné světa starobě 4) církvi s prospěchem bude rozněcovati srdce lidská.

(8.) Cvičiti také sluší pacholátka ku **prácem** a zaměstknáním ustavičným buď opravdovým anebo kratochvilným, by prázdnění trpěti neuměla.

(9.) Ať navykají ne štěbetati vždycky, a cokoli na jazyk přijde, vybleknouti, nýbrž take rozumně **mlčeti**, když toho věc pohledává, totiž když jiní mluví, když někdo z důstojnějších jest přítomen, když jest to věc, kteráž chce zamlčena býti.

(10.) Obzvláště pak v tomto prvém věku náleží je vésti ku **trpělivosti**, které po všecken život bude potřebí, aby prve než vášně násilněji se vyrážejí i kořeny zapouštějí, okroceny byly, i oni navykali rozumem se spravovati, ne chtíčem, raději zlosť tlumiti než ji vypouštěti atd.

(11.) **Účinnosť** a k službě jiným ochotnosť znamenitou jest mládeže anobrž veškerého života ozdobou. K té tedy cvičeni býti mají také v prvém tomto šesti-

letí, aby skočiti neopouštěli, kteroukoli věcí sobě důvěřují, že vděk se učiniti mohou cizímu pohodlí.

(12.) Příčíněti však třeba mravův **zdvořilosť**, aby nic nejapně nebo hloupě nedělali, všecko s příslušnou skromností. Kamž příslušejí obyčejové přívětivosti, pozdravování, poděkování, prosby ostýchavé, když čeho potřebují, i dík vzdávání, když dobr odiní došli se slušným kolenou se skláněním, rukou líbáním, a jest-li co podobného 5).

XX. 21. Naposledy v pílení **náboženství** i pobožnosti šestiletá pacholata mohou tam dovedena býti, aby hlavní články katechismu, základy křesťanství svého, na paměť uměla, i pokud věk snáší, aby také jim vyrozumívati a je skutkem vykonávati počínala, totiž aby čitelnosti velebnosti boží projata jsouce, na boha všudy přítomného se ohledajíce a jeho jakožto nejspravedlivějšího hříchů mstitele se bojíce ničeho zlého se nedopouštěla, i zase jej jakožto nejdobrotivějšího dobrých skutkův odplatitele milujíce, ctíce, vzývajíce, velebíce a od něho milosrdenství v životě a smrti čekajíce aby ničeho dobrého, co znamenají, že mu se líbí, neopouštěla a tak bohu jako na očích žíti a s bohem choditi (jakož mluví písmo sv.) navykala,

Prospěch tak vycvičeného dětinství.

22. Tak bude lze říci o dítkách křesťanských, co evangelista o Kristu samém že prospíval moudrostí a věkem a milostí u boha i u lidí. Luk. II. 52.

Proč zde nic zvláštnějšího nařizovati nelze,

23. To tak budou cíle, to úkoly školy mateřské, kterých zvláštněji vykládati nebo na tabellatuře, 6) co a kolik v těch kterých letech, měsících, dnech vykonati lze (jakož k tomu povedeme, že v národní a latinské jesti dělati) ukázati jednostejně nelze jako ve školách následných za dvěma příčinami. Předně protože rodičům za pracemi domácími nelze tak bedlivě řádu šetřiti jako ve škole veřejné, kde nic jiného se nevede, než mládež se brousí. Druhé protože vtip a učelivosť nad míru nejednostejně při pacholatech se zjevují, časněji při tom, později při onom. Některá ve dvou letech

jsou již čistě řečnými a ke všemu čilými, jiná sotva v pěti letech dělají těmto zde podobné věci, že naskrze třeba prvé toto prvého outlého věku cvičení opatrnosti rodičů poručiti.

24. Dvě však věci mohou zde prospěšně udělány býti. Předně, nechať sepíše se knížka napomínací k rodičům a chůvám, by povinností svých nebyli nepovědomi. A v té obzvláště nechať vypíše se všecko to, k čemu dětinství třeba vésti, a kterými příčinami jest ku jednokaždé věci přistupovati, i kterými běhy a způsoby slov a posunů jest ji vštěpovati. Takováto knížka (jmenem informatorium školy mateřské) námi budiž sepsána 7.) *kromě dvou krásných pomocí:* I. in formatoria školy mateřské

24. Druhou věci, která ku cvičením mateřské této školy poslouží, bude knížka obrazů, kterou samým naposledy chlapcům týtýž dávati sluší do rukou. Poněvadž zajisté zde nejhlavněji cvičiti jesti smysly ku vštěpování věcí, se kterými se potkávají, zrak pak mezi smysly nejvíce vyniká, zpravíme věc, budeme-li mu předestírati všecky prvotné věci přirozené, optické, hvězdářské, měřické atd. třeba tím věditelných věcí pořadem, který jsme teď navrhli. Nebo zde namalovány býti mohou hora, údolí, strom, pták, ryba, kůň, vůl, ovce, člověk v rozdílném věku a zrůstu; též světlo a tma, nebe se sluncem, měsícem, hvězdami, oblakem; barvy hlavní, domací také a řemeslníků nářadí, hrnce, mísy, džbány, kladiva, kleště atd. též obrazy důstojnosti jako král se žezlem a korunou, vojín se zbraněmi, rolník se pluhem, vozka s nákladním vozem, posel na běhu a s přiloženým na hoře všude nápisem, co jednokaždá věc jest, kůň, vůl, pes, strom atd. 8.) II. vzbuzovací prostředky smyslů.

25. Knížky této troje bude prospěšnosť 1. ku napomožení vštípení věcí, jakož již povědíno; 2. ku navnazení vtipův outličkých, by hledáno bylo, co by bavilo, ve knihách kterýchkoliv; 3. ku snadnějšímu naučení se *Užitek knížky této.*

písmena čísti. Nebo poněvadž tytéž věci obrazy jména svá na hoře napsána míti budou, bude moci odsud počátek se státi vyučování písmenům.

Hlava XXIX.

Obraz školy národní.

Národní školy sluší předesýlati latinským.

Že všecku obojího pohlaví mládež do škol veřejných jest posýlati, učili jsme ve hlavě IX. Nyní dodávám, že mládež všecku do škol národních nejprve třeba obraceti, proti čemuž jest mínění některých. Zepper 1) ve kn. 1. politie církevní ve hl. 7. a Alstedius 2) ve hlavě 6. skolastiky vedou k tomu, aby do škol národních posylána byla děvčata a pacholata jenom ta, která jednou na řemesla se oddají; pacholata pak kteráž dychtí po ustanovení rodičů po hojnějším vtipu vzdělání, aby vedena nebyla do škol národních, nýbrž upřímo do latinských. Dokládá Alstedius: Nechať tomu jest na odpor, kdo bude chtíti, já předkládám tu cestu a způsob, na kterýž chci, aby nastupováno bylo od těch, kteréžsi přeji nejlépe býti vycvičenými. Avšak abychom tomu byli na odpor, nutí nás důvody naše didaktické.

Proto že 1.

2. Totiž 1. k obecnému my směřujeme cvičení všech, kteří lidmi se rodili, ku všelikým lidským věcem. Spolu tedy třeba vésti ty, pokud spolu je vésti lze, aby se
2. vzájem oživovali, vzbuzovali, brousili všickni. 2. Chceme, by všickni vedeni byli ku cnostem všelikým až i ku skromnosti, svornosti, účinnosti odměnné. Tedy nesluší jich různo trhati tak záhy, aniž příčiny některým po-
3. skýtati, by se sobě mimo ostatní zalibovali i jiným zjevně pohrdali. 3 Okolo šestého věku leta chtíti určovati, ku kterému povolání kde kdo způsoben, k liternímu-li umění

či k řemeslu, ukazuje se býti jakýmsi chvátáním; zde ještě dostatečně nezjevuje se ani síla vtipu ani náklonnosti myslí; lépe obě projeví se potom, jakož v zahradě které byliny třeba vypleti, které ostaviti, nepoznal bys, dokud jsou outlounky, než až povyrostly. Aniž toliko bohatých neb urozených a těch, kteří úřad zpravují, děti rodí se ku podobným důstojnostem, aby jim toliko latinská škola byla otevřena, ostatní pak zamítány jako bez naděje. Vítr, kam chce vane, aniž vždy zavívá časem uloženým.

3. Čtvrtým nám jesti důvodem, že všeobecná naše metoda neupírá sobě toliko na onu vůbec tak bezpříměně milovanou bohyni, latinskou řeč, než hledá cesty, kudy jednostejně vzdělávati mateřské všech národů jazyky (by veliký duch víc a více velebil hospodina), kteréhožto naměření netřeba rušiti tak soběvolným veškeré mateřštiny přeskakováním. 4.

4. Páté, cizímu některému jazyku chtíti vyučovati prve než domácí zná, jest rovněž jako kdybys chtěl syna učiti jezditi dříve, než by uměl choditi. Lépe jest rozdílně to vésti jako jest ve hl. XVI. v zákl. 4 prokázáno. Jakož tedy Cicero praví, že nemůže učiti řečňovati toho, který neumí mluviti, tak metoda naše ukazuje, že neumí vyučovati latině toho, kdo neumí mateřštiny, poněvadž tuto k oné ustanovuje voditelkou. 5.

5. Naposledy, poněvadž my osvícení věcného hledáme, jednostejně snadně mohou provedeni býti po zevnitřním jeho okolku knihammi mateřskými (jazyky sepsanými) pojmenování věcí odbavujícími. Což zpraví-li se, latině tím snáze se naučí ku věcem již známým pojmenování toliko nové, vhodně upravujíce a nad to ku známosti věcí po τὸ ὅτι, po tom že něco jest, ohledávání po τὸ διότι po tom, proč něco jest přidávajíce švarným po stupních jitím. 6.

6. Když tedy neproměnně stojí zásada naše o škole čtvernásobné, tak nastěňujeme školu národní. Koncem i cílem **národní školy** bude, aby všecka mlá- *Národních škol účely a cíle.*

dež mezi šestým věku letem a dvanáctým (či třináctým) tomu naučena byla, čeho by prospěšnosť vztahovala se na život všecken. Totiž

I. všeliké věci mateřské tiskem a brkem vypsané volně čísti.

II. Psáti nejprve ozdobně, pak rychle 3) naposledy vlastně po zákonech mateřské mluvnice, které jim třeba bude předkládati velmi prostonárodně a naříditi cvičení podle nich.

III. Počítati číslicemi a kaménky, podle potřeby. 4)

IV. Měřiti podle umění, způsobem kterýmkoli, délky, šířky, dálky atd.

V. Zpívati písně kterékoli běžné a kteří budou způsobnější, i počátky hudby figurální. 5).

VI. Žalmy i písně posvátné, které v kostele ve kterémkoli místě jsou v obyčeji, téměř všecky uměti na paměť, aby odchováni jsouce chválami božími uměli (jakož apoštol mluví) učiti a napomínati sami sebe žalmy, písněmi a zpěvy duchovními milostně prozpěvujíce v srdcích svých bohu 6).

VII. Kromě katechismu nechať na vlas umějí příběhy a pověděni nejpřednější veškerého písma svatého, aby je říkati mohli.

VIII. Mravovědu pravidly obsaženou i příklady podle pochopitelnosti věku vysvětlenou nechať znají, jí rozumějí, skutkem ji vykonávati začínají. 7)

IX. O hospodářství i státnictví tolik ať znají, co stačuje, by vyrozumívali tomu, co vidí, že se děje doma a v obcích každodenně.

X. Dějin nejvšeobecnějších o stvoření, porušení, napravení světa i o jeho potud moudrostí boží řízení mají ne nepovědomi býti.

XI. Z kosmografie ať naučí se nejpřednějším věcem o okrouhlosti nebe, o kulatosti

země uprostřed visící, o obvodu okeanu, o rozličné křivolakosti moři a řek, o větších zemědílech, o nejpřednějších v Europě říšech, obzvláště pak (ať se naučí) vlasti své městům, horám, řekám a jest-li co paměti hodného.

XII. Naposledy z umění řemeslných 8) ať poznají téměř všecko obecnější buď za tím toliko koncem, by ničeho tak velmi hrubě nepovědomi nebyli, co při lidských děje se věcech, anebo také, aby potom snáze projevila se přirozená náklonnosť, kam každý nejhlavněji se nese. *NB.*

7. A to všecko vykoná-li se právě v této národní škole, stane se, že mládencům nejen do latinské školy vstoupilým, než i po rolnictví, kupectví, řemeslech rozešlým nic až tak velmi nového naskytnouti se nemůže, aby oni toho již zde nevzali okušení; i proto všecko to, co potom ve svém každý umění provoditi nebo ve svatých shromážděních neb jinde poslouchati neb konečně ve knihách kterýchkoli čítati bude, nebude ničím než věcí prvé již napřed poznaných buď hojnějším vysvětlením anebo částečnějším rozvedením; i oni shledají se skutkem způsobnými, by všemu tomu právěji vyrozumívali, to provodili, rozsuzovali. *Proč tak prostranné zde pokládají se cíle.*

8. Aby toho dosaženo bylo cíle, buďtež tyto prostředky. *Prostředky příhodné, kudy provoditi k cílům těmto:*

I. Shromaždění školy národní, které po šest let při těch prácech sluší podržeti, rozděleno budiž v šestero tříd (pokud lze i místem oddělených, aby sobě vespolek nepřekážely). *I. Třídy.*

II. Třídám jednotlivým vlastní příhodné oddány buďtež knížky, kteréby všecky oné třídě náležité věci (co do látky osvícení, mravův i pobožnosti) probraly, aby nebylo třeba žáddných mimo to knih, když v těch prováděni bývají mezech, jimi však aby k cílům provedeni byli neomylně. Neboť i veškeren jazyk mateřský aby obsáhly knížky tyto, bude potřebí, věz všecka věcí, kterých chlapci pro *II. Knihy.* *NB.*

věk jsou schopni, pojmenování i nejpřednější a nejběžnější mluvné způsoby.

Knih třídních látka táž, dobou toliko budou se děliti.

9. Podle tedy počtu tříd knížek těchto bude šest, ne tak látkami jako dobou mezi sebou se dělících. Nebo všecky všecko povedou, než každá prvější předkládati bude věci obecnější, známější, snadnější, poslednější posune rozum ku věcem zvláštnějším, neznámějším, nesnadnějším, neb uvedenový jakýsi u rozvažování týchže věcí způsob, by nové vtipům působeny byly rozkoše. Jakož to brzo vysvitne.

I to všecko ku povaze outlého věku přizpůsobeno.

10. Neb ostarati třeba, aby vše zde chlapeckým přizpůsobeno bylo vtipům, které povahou svou k líbezným, žertovným, kratochvilným se nesouvěcem, opravdových a přísných vůbec se hrozí. Aby tedy opravdovým někdy opravdu prospěšným věcemi učiti se i to snadněhodným, aby a libě učiti se lze bylo, všude jest míšeti užitečné s lahodným aby tudy vnadami jako ustavičnými lákány, i kam chceme, dolákány byly vtipy.

Názvy ať se ozdobí krásnými ku přivábení.

11. Nechať se také vyznamenají knížky tyto názvy které by líbezností mládež přivabovaly i spolu všecken obsah čistě vyjadřovaly. Jakými že budou, naději mám, vzaté (názvy) ze druhů zahrad, nejvnadnějšího onoho majetku. Nebo poněvadž školu ku zahradě přirovnávají, proč by knížka prvé třídy neslula fialiště, druhá růžiště, třetí květnice. 9) atd.

Všecky názvy umění třeba zde vyjadřovati mateřsky, proč?

12. Avšak o těch knihách i jejich látce a způsobě zvláštněji jinde. 10.) To dodávám, poněvadž mateřsky se píší, že mateřsky také názvy umění sluší vyjadřovati, nepak latinských nebo řeckých

1.

se jímati. Příčina 1. Chceme, by dbáno bylo mládeže, aby všecko bez meškání se chápali. Již pak cizí slova musejí se prve vykládati, nežli jim bývá srozuměno, aniž tak vyloží-li se, také jim bývá srozuměno, nybrž věří se toliko.

že vyznamenávají to, co vyznamenávají i stěží v paměti bývají zachována. Poněvadž při domácích slovech netřeba ničeho než věc slovem vyznačenou vyložiti, i hned bývají pochopena a v paměť vpravena. Meškání se tedy a kříže chceme aby vzdáleny byly od prvého tohoto cvičení, by plynulo všecko. *2.*
2. Mimo to chceme, by vzdělávány byly jazyky mateřské, ne způsobem Francouzů názvy řecké a latinské, jimž lid nerozumí, zachovávajících (které za tou příčinou haní Stevinus 11) než všeho vyjadřováním slovy vůbec pochopitelnými. Jakož také radil Stevinus Belgům svým (Georg. v kn. I.) i krásně v mathematice prokázal.

13. Může sic se namítnouti a bývá namítáno, že nejsou tak hojni jazykové všeckni, aby jednostejně šťastně mohli přeložiti řecká a latinská slova. Též byť i se přeložila, že přec učenci navyklí svým výrazům od nich nepustí. Naposledy že lépe jest, aby chlapci, kteříž latině mají býti oddáni, již zde obvykali jazyku učencův, by znova potom nebylo se třeba učiti názvům technickým. *Odpor trůj:*

14. Avšak odpovídám, že není to vinou jazyků než lidí, shledává-li se který jazyk temným, kusým, nedokonalým vypovídati věci potřebné. Rovněž Latinům a Řekům třeba bylo prve slova tvořiti, nežli zvykem byla ujata, i zdála se nejprve drsnými, temnými, až pochybovali sami, že mohou oblahozena býti; nad něž však, když zvykem jsou jata, nic není významnějšího. Jakož to známo o slovech nécota, bytnosť, podstata, případek, jakosť, vlastnosť atd. (ens, essentia, substantia, accidens, qualitas quidditas). Nebude tedy žádnému jazyku ničeho se nedostávati, nebude-li se lidem nedostávati pilnosti. *Odpověď k odporu prvému.*

15. Co do druhého kusu, nechať sobě zachovají své věci učenci, my nyní o sprostné snažíme se postarati, kterak by též ku vyrozumívání svobodným umám a vědám zavedeni býti mohli, totiž abychom k nim nenepromlouvali ústy cizími a jazykem přespolním. *Ke 2.*

Ke 3. 16. Kteří z chlapců naposledy jazykům se potom učiti budou, tak málo nepohodlí odtud uznamenají, že technické názvy jazykem mateřským znají jako odsud, že prve boha otcem nazvali jazykem svým než latinským.

III. Třetí potřebností metoda dobrá, jejíž čtyři zákony, 17. Třetí potřebnou věcí bude metoda snadná kterak tyto knihy mládeži předkládati, i zahrnujeme ji v těchto připomenutích.

I. Učení veřejnému nebuďtež dávány než čtyři hodiny každodenně, dvě dopoledne, dvě odpoledne. Ostatní budou moci prospěšně obráceny býti k domácím službám (obzvláště u chudších) nebo k zotavením se jakýmkoli počestným.

II. Ranní hodiny buďtež oddávány ku vzdělávání vtipu a paměti, popolední ku cvičení ruky a hlasu.

III. V ranní tedy hodiny učitel má úkol oné hodiny, ani všickni poslouchají, předčítati a přečítati, a potřebuje-li co výkladu velmi prostonárodně to vyložiti, by nemohli toho nechopiti. Potom má poručiti jim samým popořád to zase čísti, aby když jeden na hlas a zřetelně to čte, ostatní do svých hledíce knížek mlčky ho sledovali. Což kde po půl hodiny nebo déle předse povede se, stane se, že vtipnější bez knihy totéž říkati se pokusí, až naposledy zpozdilejší také. Neb úkoly ony budou kratičky, přiměřeny dobám hodinovým a schopnosti chlapeckých vtipů.

IV. Což více ještě utvrdí se v hodinách poledních, v kterých chceme, aby nic nového bráno nebylo než totéž opakováno a toť dílem týchže tištěných knížek přepisováním, dílem zápasem, kdo mimo druhého hbitěji vše, co prve bylo konáno, spamatuje a odříká nebo jistěji neboli čistěji napíše, se zpívá, spočítá atd. 12)

Všecky třídní knížky by rukou žáků opisovány byly, proč se radí 1. 18. Knížky své tištěné aby vlastní rukou opisovali chlapci všickni co nejšvarněji, neradíme nadarmo. Nebo (1) napomůže to, by vše

náležitěji v paměť bylo vpraveno, an smysl déle týmiž věcmi se pozanese. (2.) Nabudou každodenně takto ve psaní se cvičíce způsobilosti v krasopise, v rychlopise 13) i v pravopise velice potřebné k dalším studiím i k života jednáním. (3.) Rodičům dítek bude to velmi patrným důkazem, že se ve škole dělá, co se dělati má, i budou moci snáze souditi o prospěchu jejich jak šťastně sami sebe překonávají 14).

2.

3.

Rada o vkládání studia cizích jazyků.

19. Všeliké částečnější věci odkládáme do jiného času, to zatím připomínajíce, budou-li museti kteří chlapci práci oddávati na naučení se jazykům sousedních národů, aby se to zde dálo okolo léta desátého, jedenáctého, dvanáctého věku jejich, totiž mezi školou národní a latinskou. Což tě nejpohodlněji se stane, budou-li posláni tam, kde jejich mateřský není v každodenním obyčeji nýbrž ten, kterémuž se mají učiti, a budou-li knížky školy národní (které jim již prve co do látky jsou známy) týmže novým jazykem čítati, opisovati, v paměť vkládati a cvičeními odtud vzatými rukou a jazykem zpracovávati 15).

Hlava XXX.

Navržení školy latinské.

Cíle toho jazyka čtyři i veškera umění encyklopédie.

Za cíle ji vytýkáme, aby vedle čtyř jazyků 1.) veškerá umění encyklopedie byla probrána. Totiž abychom mládence provedouce naležitě těmi třídami učinili je

I. grammatiky mohoucími vydati počet ze všech věcí v řeči (se zbíhajících) latině a mateřský dokonale, řecky a hebrejský s potřebu;

II. dialektiky krásně zběhlými vyměřovati, rozdělovati, důvoditi a důvody smítati;

III. rhetory čili řečníky znalými švarně řečňovati o kterékoli dané látce.

IV. arithmetiky a V. geometry, jednak k rozmanitým života potřebam, jednak že tyto vědy obzvláště k jiným věcem vtip probuzují a brousí;

VI. Hudebníky praktickými a theoretickými; 2)

VII. hvězdáři, alespoň v základních věcech totiž v nauce sferické a v počtu obratnými, jelikož sic bez toho slepa jest i fysika i geografie i na mnoze historie.

2. A to bude vychvalované ono sedmero svobodných umění, jichžto známosť obecný lid se domnívá, že působí mistra filosofie; nežaby naši výše vystoupili, mám za dobré, by nad to byli

VIII. fysiky, kteří by složení světa, moci živlu, rozdílům živočichů, podstatám rostlin a kovův, ústrojí těla lidského atd. vyrozumívali tak vůbec, jak samy v sobě jsou, jakož v obracení tvorů ku potřebám života svého, což vyčerpá částku lékařství, rolnictví i ostatních řemeslných umění;

IX. zeměpisci, kteří by s sebou nosili v mysli vymalovaný okrslek zemský a moře s ostrovy a řeky a říše národů atd.;

X. chronology, kteří by běh století od počátku času po jeho dobách v mysli chovali;

XI. historiky, kteří by znamenitější lidského pokolení a říši nejpřednějších i církve proměny i národův a lidí rozdílné obřady a příhody atd. z dobré částky vyčítati uměli;

XII. ethiky, kteří by způsoby a rozdíly cností a nepravostí znali zevrubně pozorovati, těchto utíkati, oněch následovati, tak ve způsobě všeobecném jakož ve zvláštním jich obrácení k tomu, co se týká života hospodářského, politického. církevního atd.

XIII. Naposledy chceme, aby stali se **bohoslovci**, kteří by nejen základy víry své v mysli chovali, ale jich z písem také hájiti mohli.

3. V tom ve všem chceme, aby mládenci vykonajíce běh studií v tomto šestiletí stali

se ne-li dokonalými (nebo dokonalosti nedopouští ani jinoský věk, antě zkušení delšího třeba jest k utvrzení teorie praxí, aniž jedním šestiletím možno vyčerpati okean vzdělanosti) přec alespoň majícími bytné základy budoucí jakési dokonalé vzdělanosti.

K cílům oněm cestou, třída šesteronásobná.

4. I bude třeba pro rozdílné šestileté vzdělávání šestera rozdílných třid, jichžto pojmenování, počítáme-li od nejnižší, mohla by tato býti:

Třída
- I. **Grammatika.**
- II. **Fysika.**
- III. **Mathematika.**
- IV. **Etika.**
- V. **Dialektika.**
- VI. **Retorika.**

Proč za třídou grammatikou nepokládati hned retoriky a dialektiky.

5. Že grammatiku jakožto klíčnici předesýláme, nikdo o to pře nezačne, naději mám; to však mohlo by se těm, kdož po zvyku místo po zákonu jdou, divno zdáti, že dialektiku a retoriku za věcné vědy až tak velmi do zadu pokládáme. Avšak náleží tak. Nebo dokázali jsme již, že věci před způsobem věcí, látka totiž před dobou má předkládána býti, a tato jediná metoda k mocnému a rychlému prospívání že jest příhodna, abychom prvé vystrojeni byli známostí věcí než zavozováni býváme buď je rozsuzovati bystře nebo slovy vypovídati je květnatě. Sic kdybys měl na hotově všecky rozprávění a výmluvnosti způsoby, byl bys však prost věcí, které bys ohledával neb o nich přesvědčoval, co budeš ohledávati neb o čem přesvědčovati? Jakož nemožno jest, by panna nejsouc obtížena, porodila, tak nemožná, aby věci rozumně vypovídal ten, kdo známostí věcí napřed není zapojen. Věci samy sebou jsou tím, co jsou, třeba se na ně žádný rozum nebo jazyk nezavodil; rozum pak a jazyk obírají se toliko věcmi a visí na nich, bez věci buď mízejí nebo stávají se hlaholem beze smyslu, úsilím buď hloupým nebo směšným. Poněvadž tedy

rozumování a řeč na věcech se zakládají, sama potřeba to chce míti, by základ byl předeslán.

Proč mravní pokládá se za přirozeným. 6. Že pak věda přirozených věcí má se předesýlati mravovědě, ač od mnohých tomu na odpor se děje, dokázali důvody muži učení. Lipsius 3) ve fysiologii ve kn. I. hl. 1. takto píše: Nám znamenitých spisovatelů líbilo by se smýšlení, a povolil bych i schválil bych to, by fysika na prvém přednášela se místě. Rozkoš v této stránce (filosofie) tu větší, způsobnatě přivabovati a zabavovati, důstojnosť také větší a skvělosť tu ku vzbuzování obdivu, naposledy tudy ducha nastrojení a vzdělání, by s užitkem posloucháná byla etika.

Matematika proč se nepředesýlá fysice příkladem starých? 7. O třídě matematické mohlo by se pochybovati, má-li za fysickou jíti čili ji předcházeti? Staří ovšem počínali pozorování věcí studiemi matematickými, odkudž jim i jméno věd (μαϑημάτων) dali, a Plato chce, aby nikdo v akademii jeho nevstupoval geometri probroušen nejsa (ἀγεωμέτρητος.) Příčina toho jest na snadě, protože vědy ony zanášejíce se čísly a velikostí, více zakládají se na smysle, i proto jsou snadnější a jistší, i sbírají a ustavují v nich moc obraznou, i naposledy nastrojují a probouzejí k jiným také věcem, ode smyslu vzdálenějším.

Odpověď 1. 8. To všelikterak jest pravo, nám však jiného něčeho bylo zde šetřiti. Totiž 1. vedli jsme k tomu, by ve škole národní smysly cvičeny byly a vtipy probouzeny věcmi smyslovými, i také tím že by nauka o číslech pilně se vzdělávala; již tedy naši nebudou zde zhola geo-
2. metrií neprobroušenými (ἀγεωμέτρητοι) 2. Metoda naše postupuje vždy po stupních. Prve tedy, než jde se ku povýšenějším velikostí ohledáváním příhodně vstavuje se nauka srostitých věcí, o tělesech, by stupeň vzdě-
3. lala, by jemněji uchopovány byly odtažité ony věci. 3. Přičiňujeme k úkolu matematické třídy přemnohé věci ře-

meslné, jichžto známosť snadná a pravá sotva býti může bez nauky o přirozených věcech, předesýláme ji tedy. Ale však proto vždy dokáží-li jiných důvody nebo praxe sama něco jiného, není úmysl proti tomu se zasazovati. Nyní jakož důvody naše jsou, tak stanovíme.

Fysice třeba předesýlati metafysiku, ale jakou.

9. Když se tak dojde (předdomím a branou, kterým třídu prvou dáváme) prostřední v latinském jazyku zběhlosti, radíme, by žákům předkládána byla věda nejobecnější, kterou prvou vědou, vůbec však metafysikou zovou (pravěji však měla by slouti soudem naším profysikou προφυσικὰ čili hypofysikou ὑποφυσικὰ (naukou předpřírodní čili popřírodní). Jmenovitě aby ona prvé a konečné vyjevovala základy přírody, věz potřebné všech věcí případnosti a vlastnosti a rozdílnosti, s velmi obecnými všech věcí pravidly, tu s výměry, tu se zásadami, tu s ideami a osnovami. Což když se pozná (to pak nad míru snadně se stane metodou naší), nechť všeliké potom částečnosti tak se prohledají, aby z větší stránky jako již napřed známými se ukázaly i ničím tak hrubě novým se nezdály kromě obrácením obecností ku všelikým zvláštnostem. Přímo tedy od těchto obecností třeba tři měsíce na ně oddajíc (nebo snadničce v mysl vkanou, any jako pouhými zásadami budou, které všeliký smysl lidský vrozeným světlem 6) sám od sebe uzná a připustí) nechať se jde ku prohledání světa vidomého, aby (bystrá) díla přírody (v profysice ukázaná) nejprve částečnými příklady přírody víc a více se zračila. Toto studium dá třídu fysiku.

Po fysické třídě jde matematick po té etika.

10. Pak od bytnosti věci půjde se k bedlivějšímu prohlédání případků věcí, a to nazýváme třidou matematickou.

11. Hned potom učňům přijde zpytovati člověka sama s činy svobodné jeho vůle jakožto pána nad věcmi, aby zvykali pozorovati, co moci a zvůli naší jest podrobeno, co ne, a kterak po zákonech všehomíra sluší zpravovati všecko atd. Tomu učeni budou rokem čtvrtým ve třídě etické,

ale všemu tomu ne více jenom historicky po τὸ ὅτι potom že něco jest, jakož dálo se při počátcích v národní škole, nýbrž po τὸ διότι potom, proč co jest,
NB. aby již navykali šetřiti na příčiny a účiny věci 7.) však tak, aby vystříháno se bylo v prvých těchto čtyřech třídách přimíšeti něco sporného, protože chceme, aby to zcela odloženo bylo do třídy páté, jakož za touto jde.

Třída dialektická. 12. Ve třídě tedy dialektice předeslavše a vstavivše kratičká o rozumování pravidla chceme, by probíhány byly věci přirozené, matematické, etické, a teprve zde by o tom bylo přemítáno, co koli většího dosahu se naskýtá v tom, co mezi učenými na rozepře přichází. Kde vyučováno budiž tomu, který rozepře původ? který způsob? která these a antithese? kterými by důvody pravými nebo pravdě podobnými tato nebo ona hájena byla? Pak vyšetřována budiž druhého tvrzení bludnosť důvodů a bludu příčina a důvodu klamnosť i pro tesi pravou podstatnosť důvodův atd., nebo zase sjednání, má-li obé tvrzení něco pravého do sebe. Tak touž prací vykoná se jednak předeslaných věcí opakování přelibé, jednak prve nepochopených vysvětlení přeužitečné; a umění samému, kterak jest něco rozumem stíhati, kterak neznámé věci vyšetřovati, kterak temné vysvětlovati, pochybné rozeznávati, kterak obecné obmezovati, pravých zbraněmi pravdy samé hájiti, i kterak nepravdy vyvracovati až i kterak zmatené věci jest pořádati, stálými příklady, t. j. cestou krátkou a platnou učeno bude stručně.

Třída retorika. 13. Poslední třída bude retorika, ve které chceme, aby vedena byla praxe pravá, snadná, líbezná všech posud předložených věcí, z které by známo bylo, že naši něčemu se naučili, aniž zde na darmo byli. Totiž po tomto výroku Sokratově, mluv, abych tě sezřel, budeme chtíti, aby

k moudré výmluvnosti již cvičen byl jazyk těch, jichžto mysl posavad jsme nejhlavněji navodily k moudrosti.

14. Až se tedy zase předešlou kratičká a velmi světlá o výmluvnosti pravidla, nechať se jde ku cvičením, totiž k napodobování nejlepších v řečňování mistrů kterýchkoliv; však ne tak, aby na týchže látkách se lpělo, nýbrž aby se zase vybíhalo ve všeliké obory pravdy a rozmanitosti věcí a v úpory počestnosti lidské i v ráje moudrosti boží, aby uměli to, cokoli vědí, že jest pravo a dobro, prospěšno totiž, líbezno, počestno, také krásně vypovídati i mocně provoditi, kde třeba. A k této věci na tomto již stojíce místě budou míti nádobíčko nematné, krásnou totiž známosť věci všelikterakých, slov pak, rčení, přísloví (úsloví), povědění, příběhův atd. přípravu jak tak dostatečnou.

Studium historické sluší protrušovati všemi třídami.

15. Avšak o tom částečněji jinde, 8) třeba-li, nebo praxe sama ostatku podá sama od sebe. To jenom za dobré mám dodati. Poněvadž jisto, že známosť dějin překrásnou jest osvícenosti částkou i veškerému životu jako okem, za dobré uznávám, aby jí protroušeno bylo po všech třídách tohoto šestiletí, aby toho naši nebyli nepovědomi, cokoli znamenitě paměti hodného, jakož se u všech snáší, ode vší starožitnosti bylo vykonáno neb povědíno. Však jest přáti, aby tou opatrností studium toto mohlo rozděleno býti, aby žákům ne tak práci množilo jako spíše oblahozovalo, i úpravou se stávalo studií opravdovějších.

A kterak.

16. My tak jsme pomyslili, že lze každé třídě zpraviti zvláštní knížku plničkou jistého způsobu historií, totiž aby předkládáno bylo:

ve třídě
- I. *dějin biblických* jádro,
- II. *dějiny přirozených věcí*,
- III. *řemeslných*, o nálezech věcí,
- IV. *mravných*, znamenitější příklady cností atd.
- V. *obřadné*, o rozličných obřadech národův atd.

ve třídě { VI. *všeobecné*, veškerého světa a nejpřednějších národů, zvláště pak vlasti, vše stručně, avšak aby nikde potřebných nebylo opuštěno věcí.

Připomenutí o metodě zde vždy jednostejné.

17. O zvláštní metodě, které v těchto školách se jest jímati, nyní nic neřeknu než to, že přejeme si, by veřejné čtyři hodiny řádné tak byly rozděleny, aby obě ranní (po svatém vykonání pobožnosti) připadaly vědě čili umě oné, od které třídě jest pojmenování, popolední pak prvou aby zabraly dějiny, druhou cvičení ve slohu, hlasu, ruky, jakož toho vyhledává látka třídy každé.

Hlava XXXI.

O akademii.

O akademii proč se zde rozpraví.

Nevztahuje se sice až tam metoda naše; dotknouti však toho, kam i zde jdou přání, co zbraňuje? Řekli jsme prve, že akademiím náležitým právem se ostavují všech věd vrchy a doplňky i vyšší fakulty všecky.

2. Přejeme si tedy tu:

Přání troje pro ně,

I. aby studia vedena byla právě všeobecná, aby nic nebylo v literním umění a moudrosti lidské, s čím by nebyl tam veden obchod; 1)

II. aby způsoby vynakládány byly snadnější a jistší, by podstatným vzděláním zapojeni byli všickni, kteří sem přicházejí;

III. aby k veřejným hodnostem povyšováni nebyli než ti toliko, kteří šťastně došli cílů svých i hodni a způsobni jsou, aby jim lidských věcí vesla bezpečně poručena byla. Kteréžto věci, každá obzvláště čeho, jak se zdá, vyhledávají, navrhneme středmě.

I. aby byly právě

3. Aby akademická studia byla všeobecná, třeba 1. professorů všech věd, um, fakult, řečí povědomých

a snažných, kteří by jako živé svody (repertoria) ze sebe vynímali všecko a zdíleli se se všechněmi o všecko. 2. bibliotéky vybrané rozličných spisovatelů naprosto ku společnému užívaní. *studií universitami,*

4. Samy akademické práce půjdou snadněji a šťastněji, když předně toliko vybranější hlavy, květ lidí, sem posýlány budou, ostatní pak odkazováni k pluhu a řemeslům a kupectví, totiž kteří k tomu jsou zrozeni. *II. aby měly metodu právě všeobecnou*

5. Druhé, když každý na studium to se oddá, ku kterému že jej příroda odložila, srozuměti lze po znameních jistých. Jakož zajisté ten onoho lepším jest hudebníkem, básníkem, řečníkem, pudem přírody fysikem atd., tak druh druha způsobnějším jest k bohosloví, k lékařství, k právnictví. Avšak zde příliš zhusta se hřeší, když z leda dřeva po zvůli chceme dělati fládry nešetříce náklonnosti přirozené. Odtud se stává, že mimo povahu bez nadáuí k tomu neboli k onomu studiu letíce nic chvály hodného nevykonáváme, i často s více býváme v ledakterém případném zaměstknání než ve vlastuím povolání. Rada by tedy byla, by pod konec školy klassické škol dozorci nařízena byla veřejná vtipů zkouška, 2) i abych jich soudem ustanoveno bylo, kteréž pak mládence sluší na akademii pouštěti a které k jiným života způsobům oddělovati. I povedou také dále studia, křeříž na bohosloví nebo státnictví nebo lékařsví atd. se oddati mají, jak buď náklonnosť přirozená se ukazuje nebo také jak to míti chce potřeba církve nebo státu. *kde šetřiti* I. II. NB.

6. Třetí, statečné hlavy bude slušeti povzbuzovati ku všemu, aby nechyběli mnohovědci, nebo vševědci a všemudrci πολυμαθεῖς nebo παμμαθεῖς a πάνσοφοι 3). III.

7. Prohlédati však k tomu, aby akademie jenom pilné, počestné i důmyslné muže odchovávaly, ledaštudentů aby netrpěly, kteří zahálkou a skvostností mrhají otčiznu a léta ku škodnému IV.

ostatním příkladu. Tak kde moru není žádného, nákazy nebude žádné, když všickni oddávati se budou na to, co jest konati. 4).

V. *Rada o zdělávání výtahů ze spisovatelů všelikterakých* *NB.*

8. Že na akademii rozvínati sluší všelikteraké spisovatele, řekli jsme. To aby nebylo pracno příliš a přece prospěšno, přáti jest, by dali se naprositi muži učení, filologové, filosofové, theologové, medikové atd., by týž chtěli studující mládeži prokázati vděk, který studujícím geografie prokazují geografové, celé krajiny a říše a světy na zeměvidech obsahujíce a předrahné zemí i moří pruhy očím jedním pohlednutím předestírajíce. Proč pak by, kterým způsobem malíři země, města, domy, lidí po všech podstatnějších stránkách živě vyobrazují, týmže způsobem Cicero, Livius, Plato, Aristoteles, Plutarchus, Tacitus, Gellius, Hippocrates, Galenus, Celsus, Augustinus, Hieronymus atd. vyobrazeni býti nemohli, ne vyjímáním povédění a kvítků jenom (jakož se stalo při některých), nýbrž celými soustavami, ve hlavní články však staženými.

Krásný této věci užitek čtver: 1.

9. Takové ze spisovatelů výtahy měly by do sebe čacký užitek, předně, těm, kterým nelze obšírnějších spisovatelů čítati, aby přece proto známosti spisovatelů kterýchkoli dobyli sobě obecné. *2.* Druhé, těm, kteří (po radě Senekově) k duchu jednoho některého domácky přilnouti chtějí (aniž pak všecko všem jednostejně připadá), aby snáze a soudně si vybírali, až by více jich okusíce uznamenali, že to neb ono obzvláště jim jest k mysli. *3.* Třetí ty kterým třeba samé spisovatele zcela rozvínati, jádra tato znamenitě připraví ku prospěšné četbě, naprosto jako tomu, kdo cestovati strojí, prospívá prve z mapy seznati polohopis krajiny ku snadnějšímu, jistšímu, líbeznějšímu, spatřování všech částečností, které se potom očím namítati budou. *4* Naposledy všem poslouží jádra tato běžně před sebe bráti spisovatelů opakování, kde vždy něco se naskytne, co by vázlo a v mízu šlo.

10. Mohly by pak takovéto ze spisovatelů výtahy i obzvláště (ku potřebě chudších aneb těch, kterým není volno rozvínati samé drahné svazky) vydány i napřed připojeny býti ku spisovatelům svým, aby, kdo čísti jej se chystá, obsah veškerého nejprve chopil. *Rada o vydávání těch výtahů.*

VI. *Rada o vzdělávání kolejí Gelliových při akademii*

11. Co do cvičení akademických, nevím zda-li by velmi bylo s prospěchem závésti ohledávání veřejná na způsob koleje Gelliovy zřízena. Totiž aby cokoli professor veřejně předkládá, byli studujícím ku soukromné četbě rozdělováni touž látku vypisující spisovatelé nejlepší kde jací. A cokoli toho v předpolední hodině professor veřejně vyložil, aby o témž v popolední hodině promlouvání šlo zase ve veškerém shromáždění; totiž že by studující otázky předkládali, buď že by někdo něčeho nedosti postihl anebo na pochybnosť uhodil anebo sporné ve spisovateli svém povědění, o důvody jeho podepřené, nalezl, a cokoli podobného. Kde ať volno jest komukoli ze zástupu (však aby pořádku nějakého šetřeno bylo) odpovídati, a jiným zase, zdali dotázce dosti se stalo, souditi a o tom vypovídati; i naposledy professorovi jakožto předsedovi bude náležeti, by rozepři skoncoval. Tak zdá se, že, cokoli mnozí čtli, lze v jedno sebrati; nejen aby ku společnému všech prospěchu přišlo všecko, ale také by mocně v mysli se vpravilo, aby prospěch právě mocný konán byl v teorii a praxi věd.

III. Třetí přání, *by nikdo korunován nebyl bez vítězství.*

12. Tímto sborným cvičením vidí se, že ne nesnadně toho lze dojíti, čehož na posledním přáli jsme si místě, a z dávna přejí si všickni dobří lidé, aby k hodnostem veřejným nebyli připouštěni leč toho hodní. Dosáhne se pravím toho, nebude-li tato věc viseti na soukromné jednoho nebo druhého zvůli, alebrž na veřejném všech svědomí a svědectví. Jednou tedy do roka, jako nižších škol od školdozorců jejich tak akademií ode zřízenců královských nebo státních nechať se návštěva vykoná a zde jak pilně konáno bylo všecko, nechať poznáváno bývá v příčině učitelů a učňů;

a z těch, kterých pilnosť vynikla nejvíce, nechať odnášejí své zdárnosti svědectvo veřejné, doktorský nebo mistrovský odznak.

Způsob vítězstva 13. Kdež aby dým se v oči nepouštěl, místo hadání o důstojnosť nejpřípadněji bude, by čekatel (nebo několik spolu) před obecenstvo postaven byl bez předsedy. A potom nejučenější kde kteří a v praxi již prošlí nechať předkládají, cokoli domnívají se, že hodí se ku zvědění prospěchu, v teorii a praxi, u př. otázky rozličné z textu (písma svatého, Hippokratova, práva atd.), kde toto, kde ono, a to tu jesti psáno? kterak s tím a oním se sjednává? zná-li kterého spisovatele, který se s tím nesrovnává? a kterého? a které důvody proti tomu vede? a kterak to zpraviti? a podobné věci. Prakticky pak předkládány mu buďtež rozličné případy svědomí, nemocí, pří, kterak by zde a onde postupovati chtěl? a proč tak? I dorýváno naň budiž namítkami a rozličností případův, až by se ukázalo, že on moudře a z pravého základu o věcech souditi může atd. Kdožby se nenadál, že pilnosti přičiní, kteří vědí, že jim bude podstoupiti zkoušku tak veřejnou, tak opravdovou, tak přísnou? 6).

O cestování. 14. O cestování (kterému v tomto posledním šestiletí neb až by uplynulo, místo jsme dali) netřeba ničeho připomenouti leč snad, že se nám líbí a s důvody našimi že se snáší soud Platonův, který zapověděl mládeži dříve cestovati než by všelikou věku ohnivého vášnivosť jako pěnu sehnala i při ní byly opatrnosť a důvtipnosť, potřebné to věci k cestování. 7)

O škole škol, který její účel a prospěch. 15. Aniž třeba již dotýkati, jak potřebna by byla škola škol čili **kolej didaktická**, kdyby ve kterémkoli koutě světa založena byla, neb aspoň, nebylo-li by k ní naděje žádné, kdyby mezi učenci oddanými v té také příčině ku zvelebování boží slávy svatou upřímností vzdělávána byla, byť i těla ostavena byla, kdekoli

jsou. I jich společné práce nechať směřují tam, by základů věd víc a více bylo dobýváno, aby světlo moudrosti vyčišťováno i po lidském pokolení šťastnějším zdarem šířeno bylo i věci smrtelníků v lepší by před se vedeny byly novými nálezy velice prospěšnými. Nechceme-li pak vždy v týchže vězeti šlépějích nebo zpět postupovati, pomýšleti jest o postupování věcí dobře začatých. Čemuž poněvadž nestačuje ani člověk jeden ani věk jeden, jest ovšem potřebí, by mnozí a spolně a posloupně před se vedli počaté věci. Kolej tato obecná byla by naprosto školám ostatním tím, čím žaludek jest údům těla, dílnou totiž životnou, mízy, života, síly všem dodávající. 8)

17. Avšak my navraťme se k tomu, co o školách našich ještě říci pozůstává.

Hlava XXXII.

O obecném škol pořádku na místo důkladném.

O potřebě i způsobu nápravy škol rozpráveli jsme dosti obšírně. Nebude věci nepřípadno, svedeme-li v úhrn jakýsi naše jednak žádosti jednak rady. Takto sluší tomu rozuměti.

Ohlavení hořejších věcí.

2. Žádáme, aby metoda vyučovací k té byla dovedena dokonalosti, aby mezi zvyklým a běžným posavad při cvičení způsobem a tímto novým ten ukázal se rozdíl, který vidíme, že jest mezi obyčejným někdy uměním knihy množiti perem a mezi potom nalezeným i nyní již obyčejným, typy, (čtenami). Totiž jakož umění knihtiskařské, ač těžším, nákladnějším, pracnějším však mnohem příhodnějším jest rychleji, jistěji, švarněji knihy opisovati: aby tak metoda tato nová, ač s počátku nesnadnostmi zastrašuje, přece ujata jsouc hodila se

Úhrn přání, aby umění didaktické k jistotě a švarnosti umění knihtiskařského dovedeno bylo.

vzdělávati mnohem více žákův i s jistším zdarem a s větší rozkoší než za obyčejné bezmetodnosti.

Umění tiskařské co má napřed před písařským:

3. Snadno jest mysliti, jak nehrubě prospěšným mohl se zdáti pokus prvého tiskařských typů (čten) nálezce mimo ujaté již tehdáž ono volné a hbité pérem zacházení, avšak věc ukázala, koliké nález tento dává výhodnosti.
1. Předně zajisté více exemplářů některé knihy mohou dva mládenci typy opsati než pérem snad dvě stě v témže času prodlení.
2. Pak rukopisy ony nad míru se budou od sebe děliti listů, stránek, řádků počtem, způsobem, položením; tištěné knihy srovnávati se budou zevrub, že vejce vejci tak podobno není jako tyto exempláře mezi sebou všecky, což plno jest švarnosti a pěknosti.
3. Třetí, zprávně-li psáno, co napsáno pérem, jest nejisto, leč se přehlédne, srovná, opraví bedlivě všecko vůbec a kde co zvláště, což se neděje bez práce i tesknosti mnohonásobné. V tištěných knihách, opraví-li se exemplář jediný, všecky ostatní, ač jich na tisíce bude, touž opravují se prací, což umění nepovědomému zdá se sice k víře nepodobno, však jest všelijak pravdivo.
4. Čtvrté k uchycování písma, (které pérem se děje) není příhoden papír ledajaký, nýbrž toliko tužší, který by neproskakoval; ale však typům cokoli podvrháš, potištěno bývá, až i slabý a prorážející papír a plátno atd.
5. Naposledy typy švarně mohou knihy vytisknouti i ti, kteří švarně psáti neumějí, protože jmenovitě neodpravují toho rukou vlastní nýbrž mistrně k tomu připravenými čtenami, pochybiti neumějícími.

A co (má napřed) metoda dokonalá (po kteréž se honíme) před posud obyčejnou

4. Zdá se, že čímsi ne nepodobným to bude, budeme-li všecko, čeho k tomuto novému a všeobecnému cvičení způsobu potřeba, náležitě zpravené míti (nebo že naše věci takými jsou, ještě za jisté nevydávám, všemetodu *πανμεθοδείαν* toliko chválím) aby
1. (1.) menším učitelů zástupem mnohem více (žáků) bylo cvičeno než obyčejnými nyní způsoby;
2. (2) a stávali se

právěji vzdělanými (3.) i to vzdělaností uhlazenou, ušlechtilosti plnou. (4.) A vzdělávání toto připustí až i také ty, kteří jaksi nejapnějšími vtipy i zpozdilejším smyslem jsou obdařeni. (5.) Naposledy šťastni při vyučování budou i ti, které k vyučování šťastnými neučinila příroda, protože nikdo nebéře tak ze vlastní hlavy, čemu a kterak vyučovati, jako spíše mládeži bude tu vkapovati, tu vlévati učenosť hotovou hotovými též a do rukou danými prostředky. Jako totiž varhaník kterýkoli skladby kterékoli z tabulatury 2) hraje hbitě, kterých by nemohl snad ani sám složiti ani pouhým hlasem anebo varhany po paměti zapěti, tak školní učitel všemu vyučovati proč by nestihl, když by všecko, čemu jest vyučovati se všelikými způsoby vyučovacími jako na tabellaturách uvedeno měl?

3. *4.* *5.*

5. Avšak zachovejme sobě vzaté z umění knihtlačitelského podobenství, i srovnávajíce to, rozvinutěji předestřemež také, která jest nové této metody vhodná úprava, by projevilo se, že týmiž téměř způsoby vědy v mysli se vštěpují (vpisují), kterými zevnitř v papír je vpravují. Což jest příčinou, proč by ne nepříhodně mohlo zpraveno a k didaktice této nové nastrojeno býti jméno, na jméno typographia narážející didachographia. 3.) Než vyložmež věc samu po kusech.

Částečnější věci této vyšetřování

6. Umění knihtiskařské má své věci a práce. **Věcmi** nejpřednějšími jsou: papír, typy, černidlo, lis; **pracemi**: papíru strojení, typů na vzor prototypu sesazování, černidlem potírání, náprav vyhledávání, tištění, osušování atd., což vše své jisté má způsoby, a těch šetří-li se, jde hbitě před se dílo.

Umění knihtiskařského rozebráni ve věci a práce

7. V didachographii (volno budiž to zachovati) tak se to má. Papírem jsou žáci, jejichžto mysli přichází čtenami věd potískati. Typy jsou knihy učebné i ostatní k tomu přihotovené nástroje, aby jimi snadným činem myslem vštěpovalo se to, čemu jest se učiti. Černidlem jest živý učitelův hlas, smysl věcí převodící z knih do myslí posluchačův. Lisem jest školní kázeň, všecky nastrojující a dohánející zapájeti se náukami.

i podobně umění didaktického.

Jakého papíru se vyhledává. 8. Papír jest platen, kteréhokoli bude způsobu, však čím čistším, tím onačeji uchycuje a ukazuje, co jest vytištěno. Tak vtipy metoda tato připouští sice všecky, avšak přece šťastněji provede onačejší.

Poměr typů k učebným knižkám 9. Způsob kovových typů krásnou má ke knížkám našim učebným (jakých pohledáváme) obdobu.
1.) Neboť předně jakož typy třeba prve slévati, hladiti, ku potřebě nastrojovati než knih tištění počíná: tak nástroje nové metody třeba prve zhotoviti, než začínáme tuto prováděti.

2.) 10. Typů pohledáváme hojnosť, aby dílům stačovaly; tak i knížek a nástrojův učebných, protože obtížno, teskliva, škodno začíti dílo a meškánu býti v prospívání nedostatkem potřeb.

3.) 11. Dokonalá tiskárna má všelikteraké typy, aby ničeho se nenedostávalo, čeho by potřeba mohla příjíti. Tak jest potřebí, aby knížky naše probraly všecko, co sluší k plnému vtipů vzdělání, aby, cokoli třeba věděti, každý tomu mohl se naučiti po pomocech těchto.

4.) 12. Typů, by ku všeliké potřebě pohotově byly, nebývá necháváno sem tam rozmetaných, nýbrž čistě rozpořádány jsou po skřínkách (kasách) a příhradkách. Tak knížky naše cokoli by se tomu učeno bylo, podávají, nebudou podávati zmateně než tak, že vše rozdělí se co nejmístněji na úkoly roční, měsíční, denní i hodinné.

5.) 13. Typy z příhrádek vynímají se ty toliko, kterých třeba ku přítomnému dílu, jiné ostavují se nedotknutými. Tak ty jenom knížky učebné sluší dávati chlapcům do rukou, jichž ve své třídě potřebují, aby jinými nebyli roztrhováni a se nemátli.

6.) 14. Naposledy, jakož sazeči svou mají sazebnici řádkovou, kterou čteny ve slova, slova v řádky, řádky ve sloupce sesazují, aby nic nevycházelo ze své míry; tak cvičitelům

mládeže do rukou třeba dávati pravidla, po kterých by své vykonávali práce, to jest sepsati třeba k jich potřebě knížky návodné 4) připomínající, co i kterým místem a kterak dělati jest, aby chybováno nebylo.

Učebné knížky dvou způsobů.

15. Dvoje tedy budou knížky učebné, *věcné*, pro učně; a *návodné*, pro učitele, aby uměli nastupovati na obírání se jimi.

Černidlem didaktickým co?

16. *Černidlem didaktickým řekli jsme, že jest hlas učitelův.* Nebo jakož čteny, jak samy v sobě jsou, suché v papír sic (lisem přiraženy jsouce) se vtískají, však na něm ničeho neostavují mimo slepé sledy, které potom mizejí, černidlem pak potřeny jsouce velmi patrné a jako nezrušitelné malují obrazy: tak *to, co chlapcům němí jich mistři, knížky podávají, v pravdě jest němo, zatemnělo, nedokonalo, než když přistoupí hlas učitele* (vše rozumně podle pochopitelnosti žáků vykládajícího a k užitku obracejícího), *živým stává se to a hluboce vštěpuje se v mysli*, že teprve právě i vyrozumívají tomu, čemu se učí i vědí, že rozumějí tomu, co vědí. Jakož však černidlo knihtiskařské rozdílného jesti způsobu ode psacího, totiž ne z vody než z oleje (a kdož v umění knihtiskařském nejvíce schválenými býti chtějí, obírají k tomu olej co nejčistší s prachem uhelným ze vlaských ořechů), tak hlas učitelův má tak libým a zřetelným při vyučování způsobem jako olej nejjemnější v mysli žákům vpravovati sebe i sebou věci.

Lisem didaktickým kázeň.

17. Naposledy *co knihtlačitelům jest* **lis** *to školám jesti kázeň* samotna zpraviti to mohoucí, aby každý vzdělání uchycoval. Jakož tedy tam papír, kterýkoli má se státi knihou, lisu ujíti nemůže, (ač tvrdší papír tvrději, měkčí měkčeji se tiskne); tak kdo ku cvičení školám se oddává, nechať pod společnou sluší kázeň. A té jsou stupně. *Předně ovšem pozorlivost ustavičná.* Nebo poněvadž nikdy chlapecké pilnosti nebo nevinnosti dosti bezpečně se nevěří (nebo jsou potomstvem Adamovým), třeba po nich jíti

očima kamkoli se obracejí. Druhé, pokárání, kudy by, kdož vyvinují, zase hned se uvodili na cestu rozumu a poslušnosti. Naposledy, trestání, kdyby zdráhali se zpravovati pokynem nebo napomenutím; avšak vše to opatrně, za žádným jiným koncem, než aby povzbuzeni jsouce ochotnými se stávali všickni důvtipně vše vykonávati. 5).

Prací mírné srovnání 18. Řekl jsem také, že vyhledáváno bývá **prací** jistých i jistého při nich způsobu. Dotknu i toho krátce.

1.) 19. Kolik bude knihy nějaké exemplářů, tolik spolu obíráno bývá škaret, jež jest naplňovati týmže textem, týmiže čtenami, i zachovává se také onen škaret počet od počátku knihy až do konce, aniž se množí aniž uskrovňuje, sic kusými staly by se exempláře některé. Na týže způsob metoda didaktiky naší nutně vyhledává, aby veškeré školy shromáždění témuž učiteli na cvičenou týmiž pravidly spolu odevzdáno bylo k posloupnému vzdělávání od počátku až do konce, by nikdo, když počátek školy se stal, připouštěn, nikdo propuštěn dříve konce nebyl. 5). Tak dojde se toho že jediný učitel sebe četnějšímu žáků zástupu postačí, a že všickni proto přece všemu se naučí bez nedostatku a mezery. *NB. Rada užitečná.* Třeba tedy bude, aby všecky školy veřejné jednou v rok otvírány a zavírány byly (důvody naše vedou k tomu, by se to spíše na podzim dálo než z jara nebo jindy), aby úkol každé třídy co rok předse šel, i všickni spolu (leč by tupost některých překážela) k cíli provedeni jsouce aby do následné podáni byli třídy, jakož v knihtiskárnách, když vytištěn ke všem exemplářům arch prvý A, přechází se ku B, pak k C, D, E atd.

2.) 20. Knihy švarněji vytištěné mají jasně rozdělené hlavy, sloupce, stati vedle jistých prostranin (buď příčinou potřeby nebo patrnosti) tak pokrajných jakož meziřádkových. Tak metoda didaktická své musí míti chvíle ku pracem a

odpočinku s jistými časů dobami k občerstvování počestnému. Úkoly totiž má roční, měsíční, denní, hodinné; a těch, šetří-li se náležitě, nelze než aby každá třída svůj okruh proběhla a tak svého dostíhala cíle co rok. Hodiny denně jenom čtyři, dvě dopoledne tolikéž odpoledne aby na studie veřejné byly vynakládány, dobrými lze raditi důvody. Ze kterých budou-li na sedmém, volném dni popolední prázdny a deň páně vešken posvětí-li se službě boží, udělá to týdně 22 (v originále 26) hodin, ročně (propůjčí-li se také slavnějším svátkům potřebné doby) do tisíce hodin, ve kterých aj jak mnohým věcem lze vyučovati a se učiti, kdyby metodicky předse šlo vždycky! atd.

21. Když ze sesazených čten sazba toho, co jesti tisknouti hotová jest, berou se vály papíru a rozvínají po arších, by rozložity a hned po ruce byly všecky, by ničeho nebylo, což by práce meškalo. Rovněž učitel žáky nechať sobě na oči staví, aby spatřoval všecky a spatřován byl ode všech vždycky. Jakož že se díti musí, učili jsme ve hl. XIX. v otázce I. (3.

22. Avšak aby papír stal se příhodnějším písmo uchycovati, bývá máčen a měkčen. Ve škole taktéž třeba žáky vždy ku pozorlivosti vzbuzovati způsoby, které jsme tamže navrhli. (4.

23. To jest-li zpraveno, typy kovové zapájejí černidlem, aby jejich ektypy zřetelně se vytiskly, tak učitel úkol přítomné hodiny nechať vždy hlasem svým vysvětluje, jej předčítaje, zase přečítaje, vykládaje, aby vše jasně pochopeno býti mohlo. (5.

24. Tudíž arch po archu pouštějí pod lis, aby ona skutečná kovová sazba svůj obraz vytiskla na všecky vůbec a na každý zvláště. Tak učitel dostatkem vyjádřiv smysl i ukázav některým příkladem, že snadno jest po něm dělati, nechať hned téhože zase žádá od jednotlivých, aby sna- (6.

žili se, kudykoli on napřed šel, tudy po něm jíti a stávati se vědomci z učňů.

(7. 25. Potom papír již potištěný vykládá se na vzduch a větříček, aby osechl. Ve škole vtipů provívání nechať se koná opakováním, zkouškami, zápasy, až jisto jest, že to utkvělo hluboce.

(8. 26. Naposledy až lis doběhne, zase béře se potištěný papír všecek a sbírá se v pořád, aby se ukázalo, že exempláře jsou plny a cely bez nedostatku příhodny, aby již rozprodávány nebo rozesýlány, vázány a k užitku obráceny byly. Totéž činiti budou zkoušky veřejné při dobíhání roku, když prospěch žáků, jak jest mocný a v sobě po všech stranách souvislý, od školdozorců vyzvídán bude za tím koncem, by na jisto postaveno bylo, že z úplna se naučili, čemukoli se bylo učiti.

Závírka. 27. To tak nyní vůbec povědíno budiž; částečnější věci odkládají se k částečným příčinám. Nyní dosti jest poukázati, jakož nalezeným knihtiskařstvím rozmnoženy knihy, čluny to vzdělanosti, že tak nalezenou didachografií čili všemetodou rozhojniti lze vzdělance samy se mnohým věcí lidských v lepší prospíváním po povědění tomto, že množstvím moudrých zachován bývá svět (Moudr. VI. 24.) A poněvadž vzdělanosť křesťanskou rozmnožiti usilujeme, by pobožnosť sama po literním umění a mravech počestných všem Kristu posvěceným dušem vštěpována byla, lze prý se nadíti, čehož nadívati se velí výroky boží, že země naplněna bude známostí hospodina tak, jako vodami moře naplněno jest (Isai XI. 9.)

Hlava XXXIII.

O nezbytných potřebách, by počato bylo prováděti všeobecnou tuto metodu.

Nikoho již, domnívám se, nebude, kdoby, pouváže odevšad platnosti věci této, neuznamenal, jak blažen byl by způsob křesťanských říší i států, kdyby takovými, jakých si přejeme, opatřeny byly školami. Nadto vidí se, že jest dodati, čeho skutečně třeba, aby vyšetřování tato neostala vyšetřováními, nýbrž přece jednou konečně mohla býti nastrojena ke skutku nějakému. Nebo ne nehodně podivuje se tomu Jan Coecilius Frey a horlí z toho, že prodlením tolika věků nikdo nepodjal se zhojiti tak nezvedené obyčeje v kolejích i akademiích. 1.) *Stesky, že co dobře myšleno, ne vždy přichází ke skutku*

2. Mnoho v pravdě naříkání od výše sta let jesti vylito o nezřízenosti škol a metody, zvláště však v těchto třicíti letech starostlivě se o lécích razeno. Avšak kterým zdarem? Školy arci ostaly, jakýmiž byly. Začal-li kdo co soukromí nebo v některé škole zvláštní, nehrubě se to dařilo, buď chechtáním nezkušených býval dojímán anebo závistí zlovolníků osypán anebo naposledy sám klesl břemenem prací, prost jsa pomocí, a tak všecko posavád přicházelo na zmar. *i v příčině škol.*

3. Hledati tedy třeba a nalézti způsob, kterým by stroji, 2) který k hybu tak dosti příhodně sestrojen jest aneb aspoň na dobrých základech sestrojen býti má, s boží pomocí hybu bylo dodáno tím, že by opatrně a statně to, co posud hybu překáželo a napotom překážeti může, odvarováno bylo, nebylo-li odvarováno. *Stroji ke hnutí hotovému sluší hybu dodávati.*

4. Rozdílné tyto překážky mohou vyšetřeny býti. U př. předně nedostatek lidí metodických, kteří by školám všude otevřeným představeni býti mohli s oním mocným prospěchem, ku *Překážek při všeobecné nápravě škol patero. 1.)*

kterému směřujeme. (Neb i o bráně naší již do škol uvedené stesk mně vypsal muž soudu znamenitého, že jedné jakési věci znamenité jí se nedostává na přenejedněch místech, totiž lidí způsobných, kteří by ji mládeži v mysl vkládati uměli.) 3)

2.) 5. Kdyby však takoví byli učitelé neb se zpravilo, aby podle zosnovaných tabulatur 4) všickni povinnosti své snadně konati uměli, odkud pak je živiti, třeba-li je chovati po všech městech a osadách a kdekoli lidé Kristu se rodí a odchovávají?

3.) 6. Potom jak to opatřiti lze, aby dítky chudších 5) mohly se oddávati školám?

4.) 7. Obzvláště však zdá se, že obávati se jest pýchy a v odporování zarputilosti ledaučenců na staré kobze s libostí sobě pohrávajících i všecky nové věci sobě ošklivících a jest-li co podobného, dosahu nepatrnějšího. Nebo na takové věci snadno lze nalézti léky.

5.) *NB. Hlavní stránkou věci co pak zde.*

8. Jedna věc jest přeznamenita, která vešken stroj může buď učiniti daremným, kdyby jí tu nebylo, nebo v pohyb ovšem uvésti, kdyby při tom byla, totiž **knih všemetodických** 6) **zhotovení** dostatečné. Neboť jakož snadno nalézti, dáno-li jest náčiní knihtlačitelské, lidi, kteří by se ho jímati mohli, uměli, chtěli; a ty, kteří by na tištění dobrých a užitečných knih nákladu nějakého poskýtali, a ty, kteří by knížky takovéto skrovné cenou a prospěchem znamenité za některý peníz odkupovali: tak snadno bylo by nalézti příznivce, zvelebovatele, nápomocníky, kdyby přistrojeny byly pomoci pantodidaktické 7).

Třeba jesti sboru učenců jednosvorně se přičinějících ku zdokonalení předsevzeti.

9. Tedy hlavní stránka věci veškeré jedině visí na přistrojení knih všemetodických; to pak na spolném působení v tak svatém předsevzetí i na spolčení se v pracích dosti mnohých vtipných a prací nepobíhajících mužův učených. Nebo toto dílo není věcí člověka jednoho, obzvláště sic jinde zaměstknaného aniž vystrojeného známostí všeho, co třeba

uvoditi ve všemetodu, aniž snad jest věcí věku jednoho, bude-li se míti až k svrchované dokonalosti přivésti všecko. Tedy třeba společnosti sborové.

10. Aby pak ona svolána byla, třeba jest krále nebo knížete neboli státu některého moci a štědrosti, též místa od hluku úklidného, knihovny a čeho sic jiného se pohledává. Proto třeba, aby tak svatým na přispoření slávy boží a blaha národů zbožně naměřeným radám nikdo na odpor čeleti v mysl sobě nebral, raději aby všickni žádali býti nápomocníky milosti boží hotové novými tak způsoby nám se štědřeji v účastnosť dáti. *Těm pak třeba obecné přízně, pomocí, vzácnosti.*

11. Vy tedy rozmilí dítek rodičové, kterýchžto věrnosti bůh svěřil předrahé klenoty, živé své obrázky, rozněťte se, když se doslýcháte, že prospěšné tyto rady bývají přemítany! aby ste neopustili boha bohův o šťastný prospěch prositi, u velikých pak pánův a učencův oň nastupovati modlitbami, žádostmi, přímluvami, prosbami svými, dítky zatím své zbožně v bázni boží odchovávajíce i tím způsobem cestu důstojně strojíce ku všeobecnějšímu onomu vzdělání. Snažná prosba *1.)* k rodičům

12. Vy též, mládeže cvičitelé, kteříkoli věrnou oddáváte práci na štípení a zavlažování rajských rostlinek, opravdovými žádostmi přejte sobě toho snažně, aby tato vašich prací polehčení co nejdříve zpravena i ku slavnému užívání přivedena býti mohla. Nebo vám k tomu povolaným, abyste štípili nebesa a založili zemi (Isai LI. 16), což může milejšího se státi, než abyste práce své co nejhojnější spatřovali užitek? To tedy nebeské povolání vaše, jakož i k vám důvěra rodičů své základy vám svěřujících, budiž ohněm v kostech vašich, odpočinku vám a skrze vás jiným neostavujícím, až by ohněm světla tohoto plála i šťastně se osvěcovala vlasť veškera. *2.)* ku cvičitelům mládeže

13. Vy ostatní učenci, které bůh moudrostí a soudem bystrým opatřil, abyste o takovýchto věcech souditi i dobré myšlénky opatrnou radou v lepší spořádati mohli, vizte, abyste se neliknovali přinášeti vaše také *3.)* k učencům.

jiskry, anobrž pochodně a rozvěvačky na roznícení svatého toho ohně. Každý ať uváží onen Krista našeho hlas: Ohně přišel jsem pustit na zemi a co chci, než aby hořel? (Luk. XII. 49.) Chce-li on, by jeho hořel oheň, běda tomu, kdo, an může co to přinášeti na zanícení těchto plamenů, nepřináší leč snad dým závisti a pomluvy i zpěčování se! Pomněte, kterou odměnu slibuje služebníkům dobrým a věrným, kteří svěřené ke kupčení svému hřivny tak vynakládají, aby vyzískali jiné! i jak hrozí lenivým, hřivny své zakopávajícím! (Mat. XXV.) Bojte se tedy sami učenými býti, také jiné podle možnosti své tamže veďte. I Senekův příklad budiž vám ostnem, který praví: Žádám všecko, co sám vím, v jiné přeliti. Též: Kdyby na ten způsob dávána byla moudrosť, bych ji zavřenu v sobě choval aniž jí vynášel, zavrhl bych ji. (Epist. 27.) Nezáviděјte tedy veškerému křesťanskému lidu osvícení a moudrosti, spíše říkejte s Mojžíšem, kdo by dal, aby všecken lid hospodinův proroci byli (4. Mojž. XI. 29.) Poněvadž totiž právě o mládež se starati, také jesti církev a stát zpraviti a napraviti, my, kterým toto není neznámo, zdali máme zahálejíce státi, když jiní ruku přičínějí?

(Světlu ohně božího jisker dodávati jsou zavázáni synové světla.

14. Jeden, boha-dle, nechať nás vede duch aby, cokoli k tak společnému i tak prospěšnému cíli může přinésti kde kdo radě, napomínaje, povzbuzuje, napravuje, pobádaje, za nehodné neměl bohu a potomstvu prací se propůjčovati, aniž to kdo pokládej za věc sobě nenáležitou. Neb ač někdo se domnívá, že ku škole není zrozen, nebo také, že povinnostmi povolání církevního, politického, lékařského zaneprázdněn jest; přece proto zle se bude domýšleti, že vyňat ze společné této snažnosti o nápravu škol. Nebo máš-li úmysl věrnosti dokázati povolání svému a tomu, kdo tě povolal, a těm, ku kterým jsi poslán, zavázán ovšem jsi nejen bohu,

Nikdo zde není vyňat

církvi, vlasti osobou svou sloužiti, nýbrž také prozřetelně se starati, aby byli, kteří by po tobě totéž konali. Sokratovi to bylo za chválu dáváno, že ač mohl úřad zpravuje vlasti užitečnou prokázati službu, raději chtěl na vzdělávání mládeže se oddati, říkávaje, že prospěšnějším státu ten, kdo mnohé ku zpravování státu činí způsobnými, než kdo sám jej zpravuje.

15. O to také jmenem božím žádám, na nejvýše prosím, aby nikdo vysoce učený tím proto nezhrdal, že od člověka nehrubě učeného to pochází 8); nebo někdy také sám zelinář dosti příhodné mluvil věci. Čeho ty neznáš, zná snad oslík, jest výrok Chrysippův 9). Krista pak našeho: Vítr kam chce vane a hlasu jeho slyšíš, ale nevíš, odkud jde nebo kam jde. My osvědčujeme před tváří boží, že my žádným na vtip se spouštěním ani hladovitostí dobrého slova ani obmýšlením soukromého nějakého zisku k tomu se ženeme, by tím bylo hnuto, nýbrž láska k bohu a žádosť, by věci lidské veřejné a soukromné v lepší byly vedeny, nabádá nás, abychom mlčením pominouti nemohli, co tajné vnukání ustavičně na mysl naskýtá. Bude-li tedy kdo voliti tužbám, žádostem, napomenutím i úsilím našim, an by jim napomoci mohl, spíše čeliti a odporovati, ten ať ví, že války nevypovídá nám, nýbrž bohu, nýbrž svědomí svému, nýbrž společné přirozenosti, která chce, by obecná dobra společného byla práva a užívání.

K vysoce učeným prosebné odmítání předsudku

16. K vám také se obracím, bohoslovci 10), na kterých snadno předvídám, že mnoho bude záležeti, by předsevzetí toto vzácností vaší buď dále vedeno bylo nebo staveno. Budete-li voliti toto, dojde skutkem to, co Bernhardus říkával, že Kristus nemá škodlivějších nepřátel než ty, které vůkol sebe má, a kteří v tom prvotnosť mají. Než nadíváme se lepších a vaší důstojnosti případnějších věcí. Alespoň náležeti vám bude uvážiti, že pán Petrovi nejen ovce své

4) k bohoslovcům

ale také beránky pásti poručil, a to předně beránky (Jan. XXI. 16.); poněvadž totiž pastýři snáze pasou ovce, když beránkové již byli přivykli pastvám života, řádu stáda a berle kázně. I chce-li kdo raději hrubých posluchačů, v pravdě ten pronáší neumělosť! Nebo kdo ze zlatníků není toho sobě povděčen, dodává-li se mu metallurgy zlata co nejvyčistěnějšího? kdo z obuvníků nepřeje sobě, aby mu co nejvydělanější kůže a jirchy k rukám přicházely? Buďme tedy také my syny světla, opatrnými ve věci své, i přejme sobě, by nám školy co nejvíce vybroušených dodávaly posluchačů.

(Prosba za odvrácení závisti) 17. Závisť pak ani nevstupujž na srdce koho z vás ó služebníci boha živého! nebo vůdci jiným jste k lásce křesťanské, která nehorlí, není cti žádostiva, nehledá svých věcí, nemyslí nic zlého atd. Neroďte pravím záviděti, konají-li jiní, co vám nepřišlo na mysli, raději druh od druha beřme příklad, abychom (jakož Řehořova mají do sebe slova) všickni víry plni jsouce snažili se něčím zvučeti bohu, bychom shledáni byli nástroji pravdy.

5) k vrchnostem politickým 18. K vám přicházím, kteří božím jmenem řídíte věci lidské, panovníci národův a vrchnosti politické, k vám napřed jdou řeči naše; protože vy jste **Noemové** oni, kterým na zachování svatého semene v tak hrozné světských zmatků zátopě poručeno jest bohem vzdělání archy (1. Mojž. VI.) Vy knížata ona, která ku stavení svatyně máte mimo druhé poskýtati, aby umělci, které hospodin naplnil duchem svým k vymýšlení vtipných věci, nebyli meškáni při díle svém (2. Mojž. XXXVI.) Vy Davidové a Šalamounové oni, na které sluší ku vystavení chrámu páně svolávati stavitele i jim potřeb dodávati hojně. (1 Král. a 1. Paralip. XXIX); vy setníkové oni, které milovati bude Kristus, budete-li milovati maličké jeho i stavěti jim synagogy (Luk. VII. 5.)

(Prosba k týmž 19. Skrze Krista žádám, skrze spásu našeho po-

tomstva, bude-li které, na nejvýše prosím, přiložte mysl! Věc opravdová jest, ach příliš opravdová, slávy boží i obecné národů spásy se dotýkající. Přesvědčen jsem o vlastenectví vašem, otcové vlasti, kdyby kdo nyní přišel, jenž by rady sliboval, jakby snadným nákladem všecka města naše ohrazena, mládež všecka k válečnému umění vycvičena, řeky naše všecky splavnými se státi i koupěmi a bohactvem naplněny býti, mohly, neb jakby naposledy způsoby kterýmikoli obecný a soukromný stav k rozkvětlosti a bezpečnosti větší přiveden býti mohl; že rádci nejenom uši vaše otevřeny, nýbrž že i nadto díky vzdány budou tak svědomitě starostlivému (muži) o vaše i vašich pohody. A přece něco více jesti tuto. Cesta totiž ukazuje se pravá, jistá, bezpečná, by způsobena byla hojnost takových mužů, kteříby takovýmto i podobnými nálezy vlasti sloužili bez konce druh po druhu. Psal-li tedy právě svaté paměti Luther, města v Německu k zarážení škol napomínaje. Kde na stavění měst, hradů, památných budov, zbrojnic jeden zlatý peníz se vynakládá, že sto jich vynaložiti jest na náležité vycvičení jediného mládence, který by mužem se stana jiným býti mohl vůdcem ku všelikým věcem počestným. Nebo muž dobrý a moudrý (vede týž dále) jest nejdražším veškerého státu klenotem, na kterém více záleží než na skvělých palácích, více než na hromadách zlata a stříbra, více než na měděných branách a železných závorách atd. (Čemuž podobného něco má Šalomoun Kazatel IX. 13.) Mníme-li, že toto pravím moudře jest povědíno, že neslusí žádného litovati nákladu příčinou náležitého vycvičení třebas jednoho mládenečka, čeho nepřijde říci, když k tak všeobecnému všech všudy vůbec i tak jistému vtipů vzdělání brána se odvírá? když bůh se zamlouvá dary své ne po krůpějích vkapovati, nýbrž k nám na způsob přívalu obra-

ceti? když i tak velmi zdá se přibližovati spasení jeho, až s námi na zemi naší přebývá sláva jeho?

vzbuzováním) 20. Pozdvihnětež, ó knížata, brány své a pozdvihnětež vrata věčná, aby všel král slávy! (Žalm XXIV.) Vzdejte hospodinu synové velikomocných, vzdejte hospodinu slávu a česť! Budiž z vás kde kdo Davidem oním, přísahou se hospodinu zavazujícím, slib činícím bohu Jakubovu, že nevejde do stánku domu svého, že nevstoupí na postel ložce svého, že nedá očím svým usnouti ani víčkám svým dřímati, dokavadž nenajde místa hospodinu k odpočinutí stánku jeho (Žalm. CXXXII). Nechtějte ohlédati se na náklad nějaký, dejte hospodinu a odplatí vám tisíckráte. Ač pak právem svým toho žádá ten, který praví, méť jesti stříbro a mé jesti zlato (Aggeus. II. 9.), přece to znamením jest milosti, což dodává (ku stavění chrámu svého lid nabádaje): Zkuste mne v tom, nezotvírám-liť vám průduchů nebeských a nevyleji-li na vás požehnání až do hojnosti (Malach. III. 10.)

6) Vzdechnutí k bohu 21. Ty tedy hospodine bože náš, dej nám srdce veselé ku vzdělávání slávy své, kterou kde kdo částkou může. Nebo tváť jest velebnosť i moc i sláva i vítězství. Všecko, což jest v nebi i v zemi, tvé jest; tvé jest o hospodine království, a ty jsi nad všeliká knížata! Tvéť bohatství a tvá jesti sláva, síla a moc, v ruce tvé jesti zvelebiti a upevniti věc každou. Nebo co jsme my, kteří z ruky toliko tvé béřeme všecko? Hosté a příchozí jsme před tebou, jako všickni otcové naši; jako stín jsou dnové naši na zemi, jemuž není zástavy. Hospodine bože náš, cokoli připravujeme na česť jménu tvému svatému, to vše jesti z ruky tvé. Dejž Šalomounům svým srdce dokonalé, by činěno bylo

všecko, co připravuje se slávě tvé, **(1. Paralip XXIX.)** Potvrdiž toho bože, což jsi v nás způsobil **(Žalm CXVIII. 29.)** Budiž zřejmo při služebnících tvých dílo a tvé okrasa tvá při synech jejich! Budiž nám naposledy přítomná i ochotnosť hospodina boha našeho, a dílo rukou našich zpravujž on sám. **(Žalm XC. 16. 17.)** V tebe jsme doufali hospodine, zahanbeni nebudem na věky.

Amen.

Tyto věci, které tak tehdáž poprvé sepsány byly, kterými doma s málo kterými se bylo sděleno, i které tiše ku budoucí bylo chovati potřebě, aby nadarmo nebyly, jal jsem se po vyšetřených zde zásadách zvláštní tam navržené zpravovati knížky, aby všecko bylo pohotově, kdyby lepší vlasti přivedl zase sudby bůh. 1.)

Počal jsem pravím sepisovati

I. Prvé, *mateřské školy pravidla,* příčinou lepšího mládeže doma rodiči vychovávání a připravování do veřejných škol. 2.)

II. Pak knížky, *které by národním se hodily školám*, by všecka odrostlá mládež až i obecná, prospěšnými naukami, pobožností pravou i počestnými mravy byla zapájena. 3.)

III. Naposledy to, co by sloužilo *latinským školám*, by jazyku onomu, nám Europanům tak velmi potřebnému, snáze a lépe bylo vyučováno a se učeno. 4.)

Škola nemluvněctví 5) obsahující rodičům ustanovená napomenutí byla v německou řeč z české

převedena r. 1633, když nejjasnější pán Rafael hrabě na Lešně; vojvoda Belzský 6), školu svou krajinskou v lepší chtěl napraviti. Také tamže byla vytištěna i připsána témuž jasnému ochranci, za jehožto přízně a vůle tyto práce didaktické počaly se vydávati; zase pak brzo vytištěna byla v Lipště a v Toruni polské, ku potřebě pak Uhrům latinou obdařena r. 1653. Toto nyní opět čítaje, ač shledávám, že mnohé věci plněji mohou připomenuty býti (nebo posud den dni učitelem) přece poněvadž naději mám, že to i tak do sebe užitek míti bude, ponechávám, by to, jakož jest, vyšlo. I jiným sluší ostaviti, co by po nás dělali, doplňovali, napravovali.

LIBRARY OF CONGRESS
0 022 159 615 8